WEST-FRIESLANDS

OUD EN NIEUW

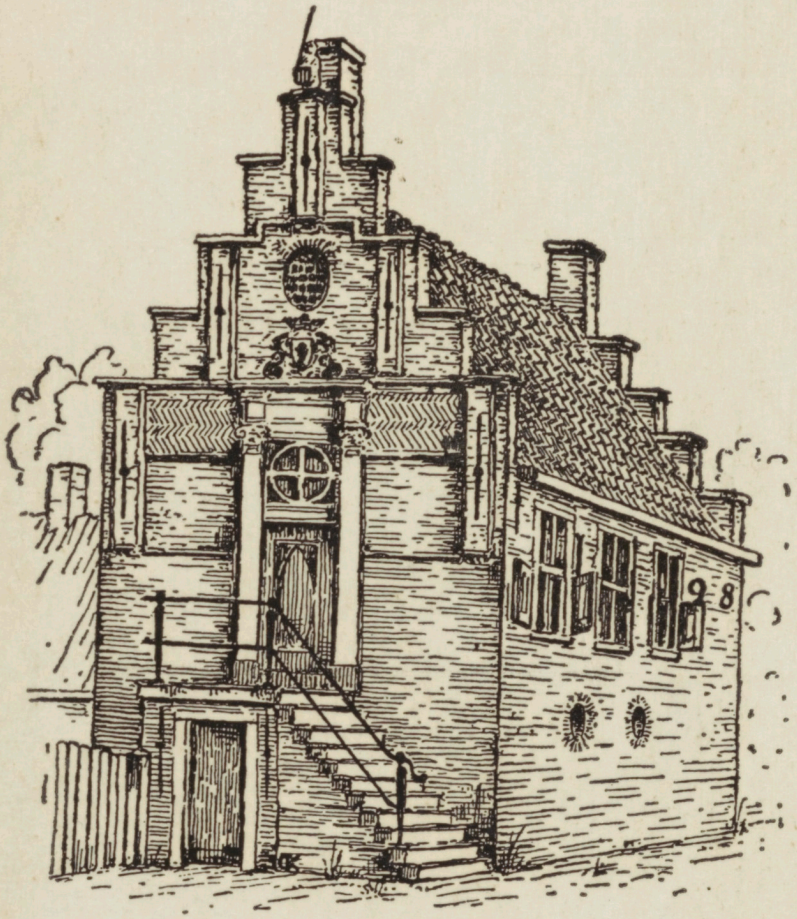

30e BUNDEL VAN HET
HISTORISCH GENOOTSCHAP „OUD WEST-FRIESLAND"

Nieuwe Niedorp, mei 1963

Aan de leden van het Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland'.

Het is ons een genoegen u hierbij de 30ste bundel 'Westfrieslands Oud en Nieuw' aan te bieden. Aan deze bundel is door een groot aantal schrijvers meegewerkt om zo tot een gevarieerde inhoud te komen. De redactie is hiervoor zeer erkentelijk.
In het bijzonder willen wij de medewerking vermelden uit Den Helder, waaraan deze uitgave voor een goed deel is gewijd. Om u bij het lezen wegwijs te maken is aan deze bundel een duidelijke plattegrond van Den Helder toegevoegd.

Voorstellen, welke de redactie-commissie uit het midden der leden ontvangt, zullen bij de samenstelling van de bundel 1964, het jaar van ons 40-jarig bestaan, zorgvuldig in overweging worden genomen.

Namens de commissie van redactie,
P. Th. van Kampen, 1ste secr.
C. N. Tuender-Nobel, 2de secr.

MARSDIEP
NOORDZEE
WADDENZEE
KAAPHOOFD
WIERHOOFD
VEERHAVEN
NIEUWE MARINE HAVEN
HET NIEUWE DIEP
RIKSWERF
FORT ERFPRINS
FORT DIRKSZ. ADMIRAAL
FORT WEST-OEVER
FORT OOSTOEVER
HUISDUINEN
DONKERE DUINEN
STRAND
JUNIOR HEIDER
TEXELDORP
VISBUURT
VOGELBUURT
NIEUW DEN HELDER
A B C D E F G H I J K L M
1 2 3 4 5 6 7 8 9
0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 m

DEN HELDER

SCHAAL 1 : 10.000

Autoriseerd voorbehouden

Uitgeverij DE MIJL PAAL — Hilversum

STRATENREGISTER

A

Aarstraat E 5
Abel Tasmanstraat E 2
Achterstraat H/1
A. H. Kuiperstraat E/1
Albatrosstraat E 4
Alkmaardereweg E/F 4
Amerstraat F 2
Amstelstraat E 5
Anemonenstraat G/H 4/5
Anjelierstraat G 4
Astorpark G 3
Astorstraat G 4/5
Azaleastraat D 5/6

B

Badhuisstraat C/D 3 - C 4
Bakkersteeg H 2
Balistraat F 3
Balkenstraat F/2
Bassingracht 13/4 - J 4
Beatrixstraat G/H 3
Beerestraat E 6
Begonialaan G 3/4
Belgiëstraat E 6
Bekestraat C/D 6
Bergenstraat E 5
Bierstraat H 2
Bilderdijkstraat B/H 3/4 - 14
Billitonstraat F 3
Binnenhaven 13 - J 3/4
Blauwstraat G 4
Boerhaavestraat G 3
Boetzelaerstraat 11
Bomolaan F 3
Bontemantsweg G 2
Bolbaanstraat G 2
Brakkeveldweg G 3/5
Breeverstraat H 2
Bremstraat C 6/7 - D 5 - D 7
Broodsteeg 13
Brouwerstraat 13
Buitenhaven 11/3 - J 3/4
Burgemeester Houwingslaan H/1 4
Buys Ballotstraat G 3

C

Calitromlaan H 2
Calitsmoegeervaart Kaart A
Celebesstraat E 2/3
Ceramstraat F 3
Cremastraat D 6
Coenraad Bolstraat E 1/2
Cornelis de Houtmanstraat F 2
Cornelis Dircksstraat E 1/2
Cornelis Everstenstraat G 2
Crocusstraat G 4
Cronjestraat G 2

D

Dahlastraat G 4/5
Dennenlaan D 6/7
Diamantstraat H 2
Diaconiestraat E 6
Dirkstraat E 6
Dirkzwagerstraat E 6
Dokstraat H 2
Dollardlaan E 4 - F 4/5
Dommelstraat E 6
Doogestraat E 5/6
Doolhof H 1
Drechtstraat E 5
Duinweg D 5/6
Duinrozenstraat C/E 4
van der Duijn van Maasdamstraat H 3
Dijkweg G/H 1

E

Eemstraat E 6
Eendrachtstraat E 6
Eikenlaan D 6/7
Elbestraat C/D 6
Emmastraat F/G 2
3e Emmadwarsstraat G 2
2e Emmadwarsstraat G 2
1e Emmadwarsstraat G 2
Energieweg I/1 5
Erasmusstraat F 3/4

F

Fabrieksgracht H 3
Faanestraat H 4/5
Fleevostraat E/F 6
Floriaanstraat G 4

G

van Galenstraat G 2/3
Gassstraat H 3
Gedeputeerdenstraat E 6/7
Gildebroedstraat G 4
Gouwstraat D 5
Gouwsbloemstraat G 4
Gouwenaarstraat D 5
Graafstraat E 4/5 - F 4
Graan van Albestraat D 5/7 -
Grootstraat B 8 - C 7/8 -
Grootvorstlaan H/1 3
Gulstraat E 6
van Hagen van Nijverheidsweg E 1/2
Hoogewerfstraat F 2
van Hoogstraten F 2
van Houtenlaan B 3 - C 3
van Houtenstraat G 3
van Houtenweg E 2
van Houtenzeestraat E 2
van Houtenzeeweg E 2
van Houtenzeeweg E 2
van Houtenzeeweg

WEST-FRIESLANDS OUD EN NIEUW

30E BUNDEL

1963

UITGEGEVEN DOOR
HET HISTORISCH GENOOTSCHAP „OUD WEST-FRIESLAND"

INHOUD

blz.

An de lede III

Bestuur en commissies VI

Ledenlijst IX

Jaarverslag van de secretaris XXI

D. Nieuwpoort 70 jaar XXV

Jaarverslag van de penningmeester XXVI

Jaarverslag commissie landelijk schoon XXVIII

Jaarverslag hoofdtooi-commissie XXXI

---

blz.

Mr. G. D. Rehorst, Burgemeester van Den Helder:
Ten geleide 5

C. Prinsen:
Een lied voor Den Helder 7

Dr. H. ten Kate:
Het klimaat van Den Helder 10

Jhr. Ir. S. Laman Trip:
Groei - afbraak - en wederopbouw 15

Mr. G. D. Rehorst:
Kunstversiering 29

C. Prinsen:
Sinte Maarten (gedicht) 39

H. Th. de Booy:
Geschiedenis van het reddingstation Den Helder der K.N.Z.H.R.M. . . 40

G. H. van Heusden:
Reproductie uit 1900 58

G. H. van Heusden:
Snapshot uit 1963 77

A. P. Vlam:
De bestuurlijke historie van Den Helder tot en met de Franse tijd . . 82

J. G. A. Veerman:
De ontwikkeling van Den Helder als marinebasis 93

C. Prinsen:
Vestingstad 1943 (gedicht) 109

Ir. J. G. Jongenelen:
De Helderse zeewering - een strijd met steen 110

Dr. J. Westenberg:
Spel van land en water om Huisduinen en Den Helder 118

blz.

H. Schoorl:
Pieterssen's kaart van de oogduinen uit het jaar 1606 132

R. P. Goettsch:
Den Helder en de Bataafse vloot voor en tijdens de Engels-Russische inval in augustus 1799 138

H. Schoorl:
Een ooggetuige van de slag bij de Doggersbank 150

J. Henderikx:
Het Koegras toen en nu 152

S. Marwitz:
De Hondsbossche zeewering 163

D. Nieuwpoort:
Westfries binnenhuisje 177

H. Visser †:
Wullem Twei 184

Schellinkhout in en Schellinkhout uit 194

C. N. Tuender-Nobel:
Kroniek van West-Friesland en Den Helder 196

Bijlage buiten de tekst: kaart in kleurendruk van Den Helder

Tekening omslag: voormalig raadhuis te Spanbroek (1598)

WESTFRIESE OUDHEDEN (VI)

Dr. J. Westenberg:
Transgressie en waterkering in het verleden van de kop van Noord-Holland 207

Ir. P. J. Ente:
Sporen van oude sloten in Oostelijk West-Friesland 231

L. Th. Lehmann:
Het partiële onderzoek van tumulus I in de gemeente Enkhuizen . . 234

Jaarverslag van de Archeologische Werkgroep 'Westfriesland' over het jaar 1962 243

VOOR HET HISTORISCH GENOOTSCHAP 'OUD WEST-FRIESLAND'
GEDRUKT BIJ DE N.V. DRUKKERIJ 'WEST-FRIESLAND' TE HOORN

AN DE LEDE

't Dertigste jaarboek is woid an de marinestad Den Helder, weer we op voiftien juni van dut jaar de negen en dertigste Westfriezedag houpe mee te maken.
Veule van jullie kenne je nag wel erinnere dat toe 't bestuur in Wieringen op de leste jaarvergâring voorstelde in 1963 nei de (kouwe) noordkop van onze provincie te gaan, d'r efkies doining in de zaal kwam, maar het grôte gros van de bezoekers stemde in met de planne van 't bestuur en dus wiere al gouw voorbereidende maatregele troffen 'n jaarboek samen te stellen over de plaas weer we den ankommende jaar bai mekaar komme zelle.
De redaksie miende goed te doen 'n paar Helderse inweunders te vragen om mee te werken an deuze bundel en we ware bloid, dat zowel de burgemeister van Den Helder, Mr. Rehorst, als Dr. Westenberg terstond 'ja' zoid hewwe op de vraag van de redaksiesekretaris om lid te worren van die kemissie.
D'r is veul vergaderd, over en weer heel wat praat, skroivers antrokken en zo al meer en nou we 't jaarboek voor ons hewwe, wulle we eerst alle lede van de redaksie en verder de âre medewerkers hartelik dank zegge voor deuze omvangroike bundel, die wel weer veul aftrek hewwe zal bai de lede.
Het Roik, de Provincie, 't Anjerfonds en niet in 't minst de gemiente Den Helder hewwe allemaal op erg royale woize in de buul tast bai 't maken van dut boek en vanof deze plaas wil ik ze deervoor bedanke.
Ik wens jullie allegaar plezierige uurtjes toe bai 't lezen van de artikele, die opnomen benne en ik houp veule lede te begroeten op vrijdag 14 juni in Den Helder. Deerover hore jullie wel meer in de konvokaat van de jaarvergâring.

BREEBAART, Presedent.

HISTORISCH GENOOTSCHAP 'OUD WEST-FRIESLAND'

Bestuur:

D. BREEBAART te Hoogwoud, Burg. Breebaartstraat 1 (0 2263 - 236), voorzitter. aftr. 1965

D. NIEUWPOORT te Bergen (N.-H.), Buerweg 53 (0 2208 - 2148), ondervoorzitter. „ 1963

H. J. AVIS te Medemblik, Westerhaven 22 (0 2274 - 295), 1e secretaris. „ 1964

Mej. A. P. KLAVER te Opmeer, Breestraat 15 (0 2263 - 482), 2e secretaresse. „ 1965

W. A. VAN DOORNINCK te Hoorn, Tweeboomlaan 127, postgirorek. nr 124273 (0 2290 - 5317), penningmeester. „ 1963

Drs T. R. MULDER te Hoorn, Noorderstraat 18a (0 2290 - 5080), archivaris. „ 1963

R. P. GOETTSCH te Schoorl, Gortersweg 5 (0 2209 - 338). „ 1963

P. TH. VAN KAMPEN te Nieuwe Niedorp, Provincialeweg 1 (0 2261 - 214). „ 1963

Mevr. E. J. KIEFT-PEECK te Schoorl, Duinweg 18 (0 2209 - 238). „ 1964

Mevr. G. KOSTER-STAPEL te Hoogkarspel, Westerhout 24 (0 2284 - 461). „ 1964

H. LANGEDIJK te Spierdijk nr. 110 (0 2296 - 237). „ 1964

J. J. SCHILSTRA te Bergen (N.-H.), Komlaan 23 (0 2208 - 3589). „ 1965

Mevr. C. N. TUENDER-NOBEL te Amsterdam, Herengracht 335 bv. (0 20 - 23 57 94). „ 1964

Archeologische werkgroep 'West-Friesland':

Drs W. F. G. WIESE te Hoorn, J. P. Coenstraat 9 (0 2290 - 5192), voorzitter.

Drs T. R. MULDER te Hoorn, Noorderstraat 18a (0 2290 - 5080), ondervoorzitter.

J. OTTENBROS te Alkmaar, Korte Lyceumstraat 10 (0 2200 - 15166), secretaris-penningmeester.

R. SASBURG te Zwaag, Geldelozeweg 34 (0 2290 - 4764).

Ir G. M. M. VAN DER VALK te Alkmaar, Bergerweg 130 (0 2200 - 15782).

J. F. VAN REGTEREN ALTENA te Amsterdam, Prinsengracht 833 (0 20 - 232385), adviseur.

Commissie voor landelijk schoon:

C. RUITENBEEK te Hoorn, Emmalaan 36 (0 2290 - 4868), voorzitter.
Drs J. J. VISMAN te Hoorn, Gouw 15 (0 2290 - 5423 huis, 0 2290 - 5778 bureau), secretaris.
H. J. O. DE RUYTER WILDT te Hoorn, Cl. Maertenszstraat 31 (0 2290 - 4451), penningmeester.
D. FLEDDÉRUS te Enkhuizen, Snouck van Loosenpark 1 (0 2280 - 2885).
D. BREEBAART te Hoogwoud, Burg. Breebaartstraat 1 (0 2263 - 236).
P. BEEMSTERBOER te Berkhout, Kerkebuurt 206 (0 2295 - 215).
J. GROOT te Hoorn, Schoutenstraat 53 (0 2290 - 4913).

Commissie tot bevordering van de instandhouding van de traditionele hoofdtooi:

Mevr. C. DONKER-KOEMAN te Twisk, K 119 (0 2274 - 552), voorzitster.
Mevr. S. METSELAAR-BLOOTHOOFD te Twisk, Laanweg 9 (0 2274 - 209).
Mevr. T. RUITER-ZWAAN te Wijdenes, Molenweg 48, leidster cursus kappennaaien.
D. SCHUIJTEMAKER te Avenhorn, Grosthuizen 38 (0 2294 - 407).

Commissie voor Westfriese klederdracht:

Mevr. A. LANGEDIJK-DE GOEDE te Amstelveen, Nassaupark 5 (0 2264 - 32184), voorzitster.
Mevr. T. STAM-ROL te Stompetoren, Noordervaart 118 (0 2203 - 216).
Mevr. C. KWANTES-BICKER te Heemstede, Jan van den Bergstraat 74 (0 2500 - 38622).
D. SCHUIJTEMAKER te Avenhorn, Grosthuizen 38 (0 2294 - 407).

Commissie voor Westfriese genealogie:

Mr P. C. Avis te Hoorn, Eikstraat 43 (0 2290 - 4982), voorzitter.
Mevr. K. A. VISSER-MOLENAAR te Hem, Hemmerbuurt (0 2284 - 492), secretaresse.
G. NES Pz. te Oostwoud, M 8, postgirorek. nr 571955 (0 2291 - 208), penningmeester.
Ir C. KOEMAN te Blokker, Westerblokker 13 (0 2292 - 537).
K. KOSTER te Wieringerwaard, Zuid Zijperweg 56.
J. W. LEEUW te Wieringerwaard, Sluizerweg 2.
Drs T. R. MULDER te Hoorn, Noorderstraat 18a (0 2290 - 5080).

Correspondent voor de veldnamen:

J. J. SCHILSTRA te Bergen (N.-H.), Komlaan 23 (0 2208 - 3589).

Commissie van redactie voor het jaarboek 1963:

Mevr. dr JO DAAN te Amsterdam-Slotervaart, Plesmanlaan 66 (0 20 - 15 15 14 huis, 0 20 - 22 29 02 bureau), voorzitster.
P. TH. VAN KAMPEN te Nieuwe Niedorp, Provincialeweg 1 (0 2261 - 214), secretaris.
Mevr. C. N. TUENDER-NOBEL te Amsterdam, Herengracht 335 bv. (0 20 - 235794), 2e secretaresse.
R. P. GOETTSCH te Schoorl, Gortersweg 5 (0 2209 - 338).
Drs T. R. MULDER te Hoorn, Noorderstraat 18a (0 2290 - 5080).
D. NIEUWPOORT te Bergen (N.-H.), Buerweg 53 (0 2208 - 2148).
Mr G. D. REHORST, burgemeester van Den Helder, Singel 59 (0 2230 - 2827).
Dr J. WESTENBERG te Den Helder, Hortensiastraat 36 (0 2230 - 3309).

Ledenlijst van het Historisch Genootschap „Oud West-Friesland":

GEMEENTEN:

ABBEKERK
ALKMAAR
ANDIJK
AVENHORN
BARSINGERHORN
BEEMSTER
BEETS
BERGEN
BERKHOUT
BLOKKER
BOVENKARSPEL
CALLANTSOOG
EDAM
ENKHUIZEN
GRAFT
GROOTEBROEK
HARENKARSPEL
HEERHUGOWAARD
DEN HELDER
HENSBROEK
HOOGKARSPEL
HOOGWOUD
HOORN
KOEDIJK
LANGEDIJK
MEDEMBLIK
MIDWOUD
NIBBIXWOUD
NIEUWE NIEDORP
OBDAM
OOSTHUIZEN
OPMEER
OPPERDOES
OTERLEEK
OUDENDIJK
OUDE NIEDORP
OUDORP
DE RIJP
SCHAGEN
SCHELLINKHOUT
SINT PANCRAS
SIJBEKARSPEL
TWISK
URSEM
VENHUIZEN
WARMENHUIZEN
WERVERSHOOF
WESTWOUD
WIERINGERWAARD
WINKEL
WOGNUM
WIJDENES
WIJDEWORMER
ZUID- EN NOORD-SCHERMER
ZWAAG
ZIJPE

WATERSCHAPPEN:

DRECHTERLAND (Hoorn).
DE DRIEBAN (Hem).
POLDER HET GROOTSLAG (Hoogkarspel).
BANNE HARENKARSPEL.
POLDER DE HOOGE WEERE (Hoogwoud).
POLDER DE LAGE HOEK (Hoogwoud).
DE VIER NOORDERKOGGEN (Medemblik).
HOOGHEEMRAADSCHAP NOORDHOLL. NOORDERKWARTIER (Alkmaar).
OOSTERPOLDER IN DRECHTERLAND (Zwaag).
OOSTERPOLDER (onder Winkel).
BANNE EN POLDER SCHAGEN.
HEEMRAADSCHAP STRIJKMOLENS SCHAGERKOGGE.
HOOGHEEMRAADSCHAP VAN DE UITWATERENDE SLUIZEN IN KENNEMERLAND EN WEST-FRIESLAND.
POLDER DE WESTERKOGGE (Berkhout)
POLDER WAARD EN GROET (Winkel).

VERENIGINGEN, INSTELLINGEN ENZ.:

BERGER VERWARMINGS INDUSTRIE, Bergerweg 22, Bergen (N.H.).
BIBLIOTHEEK DER RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT, Wittevrouwenstraat 11, Utrecht.
BOND HEEMSCHUT, Oosterpark 22, A'dam-O.
ZUSTERS CLARISSEN, Klooster 'VIA PACIS', Nieuwe Niedorp.
COöPERATIEVE ZUIVELBANK, Langestraat 105, Alkmaar.
CULTURELE RAAD NOORDHOLLAND, Hoflaan 22, Bergen (N.H.).
Firma CHR. DAPPER en J. HARDER, Steenhouwerij, Stationsweg 3, Hoorn.
DEPARTEMENT HAUWERT MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, Hauwert 106 (post Nibbixwoud).
DEPARTEMENT HOOGKARSPEL MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, Streekweg 228, Hoogkarspel.
DEPARTEMENT VENHUIZEN MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, Zeger Davidzonweg 4, Venhuizen.
DIALECT-, VOLKSKUNDE- EN NAAMKUNDE BUREAUS DER KON. NED. AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, Nieuwe Hoogstr. 17, Amsterdam.
STICHTING INTERNATIONAAL STUDENTEN CENTRUM 'DE DROMMEDARIS', Postbus 4, Enkhuizen.
N.V. DRUKKERIJ ENKHUIZER COURANT, Westerstraat 100, Enkhuizen.
N.V. DRUKKERIJ MEIJER, Wandelweg 45a, Wormerveer.
N.V. DRUKKERIJ v/h Fa. TRAPMAN & CO., Laan 17, Schagen.
N.V. DRUKKERIJ-UITG. 'WEST-FRIESLAND', Kleine Noord 7-9, Hoorn.
PATERS FRANCISCANEN, Wilhelminalaan 2a, Hoorn.
GEMEENTE ARCHIEF, p.a. Stadhuis, Enkhuizen.
GEREFORMEERD WEESHUIS, p.a. Graaf Florislaan 23, Medemblik.
N.V. 'GRONTMIJ', Utrechtseweg 170, De Bilt.
N.V., Heldersweg 1, Alkmaar.
HOORNSE JOFFERKRING, secr. mevr. P. M. Heineken-Kaaskooper, Moreelsestraat 9bv., Amsterdam.
KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR HOLLANDS NOORDERKWARTIER, Varnebroek 1, Alkmaar.
KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR WEST-FRIESLAND, Grote Oost 24, Hoorn.
MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSE LETTERKUNDE, Rapenburg 72-74, Leiden.
NEDERLANDSE AUTO CAR ONDERNEMING N.V., Heldersweg, Alkmaar.
NED. HERV. WEESHUIS GRAFT, Noordeinde 17, Graft.
NOORDHOLLANDS DAGBLAD, Draafsingel 59, Hoorn.
NOORDHOLLANDSCHE BRANDWAARBORG MIJ. VAN 1816, Dorpsstr. 164, Oudkarspel.
NOORDHOLL. WELSTANDSCOMMISSIE, Parklaan 17, Zaandijk.

STICHTING OPBOUW KATHOLIEK NOORD-HOLLANDS NOORDERKWARTIES, Wilhelminalaan 2, Hoorn.
OPENBARE LEESZAAL EN BOEKERIJ, Langestraat 93, Alkmaar.
OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK, Rode Steen 15, Hoorn.
VERENIGING 'OUD-HOORN', p.a. Koepoortsweg 1, Hoorn.
VERENIGING 'OUD-ENKHUIZEN', secr. D. Fledderus, Snouck van Loosenpark 1, Enkhuizen.
OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP DE RIJP Rechtestraat 144, De Rijp.
OUD-WESTFRIESE DANSGROEP, Molenweg D 33, Wijdenes.
PROVINCIALE BIBLIOTHEEK VAN FRIESLAND, Kanselarij Turfmarkt, Leeuwarden.
PROV. ELEKTRISCH BEDRIJF VAN NOORD-HOLLAND, Ign. Bispincklaan 19, Bloemendaal.
RIJKSDIENST VOOR MONUMENTENZORG, Stadhoudersplantsoen 7, Den Haag.
RIJKSDIENST VOOR HET OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK, Klein Haag 2, Amersfoort.
RIJKSARCHIEF NOORDHOLLAND, Ceciliasteeg 12, Haarlem.
RIJKSBUREAU VOOR KUNSTHISTORISCHE DOCUMENTATIE, Korte Vijverberg 7, Den Haag.
RIJKSMUSEUM VOOR VOLKSKUNDE, Schelmseweg 89, Arnhem.
SNOUCK VAN LOOSEN STICHTING, Breedstraat 69, Enkhuizen.
N.V. MANUFACTURENHANDEL J. SPRUYT, Langestraat 66, Alkmaar.
H. STUMPEL N.V., Grote Noord 83, Hoorn.
UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK, p.a. Oudemanhuispoort 4, Amsterdam.
VOLKSHOGESCHOOL 'DE ZANDHOEVE', Duinweg 5, Bergen (N.H.).
VERENIGDE NOORDH. DAGBLADEN N.V., Helderseweg 6, Alkmaar.
VERENIGING VAN DIACONIEEën 'AVONDLICHT', Keern 478, Zwaag (post Hoorn).
VERENIGING 'HET LANDBOUWHUIS', Kerkplein 13, Alkmaar.
KRING VAN VRIENDEN VAN DE DROMMEDARIS, Havenweg 24, Enkhuizen.
VROOM EN DREESMAN N.V., Grote Noord 68-76, Hoorn.
WESTFRIES MUSEUM te Hoorn.
WESTFRIESE DANSGROEP 'MIDWOUD', M 81, Midwoud.
STICHTING 'WESTFRIESE FOLKLORE', Ged. Gracht 10, Schagen.
ZUIDERZEEMUSEUM, Wierdijk 13, Enkuizen.
ZUSTERS VAN HET SINT WILLIBRORDUS-KLOOSTER, Ooievaarsweg A 2, Nieuwe Niedorp.

LEDEN:

Mevr. A. AAIJ-HES, Spanbroekerweg 143, Spanbroek.
A. ADMIRAAL, burgemeester, Westerstraat 230, Enkhuizen.
M. ADMIRAAL, Zandvoortselaan 157, Aerdenhout.
L. APPEL, Wellestraat 135, Zutfen.
H. J. AVIS, Westerhaven 22, Medemblik.
Mr. P. C. AVIS, Eikstraat 47, Hoorn.
C. AIJ, Burgemeester van Dommelenlaan 42, Aalst (N.B.).

Mevr. G. BAAS-FRESE, Breedstraat 48, Enkhuizen.
Mevr. M. BACKER-BREED, Noord 1, Schagen.
Jb. BAKEN, burgemeester, Bosstraat 57, Winkel.
A. L. BAKKER, Komlaan 21, Bergen (N.H.).
C. BAKKER, Herenweg 64, Hoogwoud.
CORN. BAKKER Dzn., Dorpsweg 78a, Twisk.
D. BAKKER, Nieuwstraat 17-19, Hoorn.
F. J. BAKKER, Meerlaan 9, Medemblik.
H. BAKKER, No. 105, Midwoud (post Oostwoud).
H. BAKKER, A 159, Oudkarspel.
J. BAKKER, Herenweg 27, Barsingerhorn.
Prof. Dr. J. P. BAKKER, Fortlaan 14, Bussum.
K. BAKKER, Bobeldijk 82, Berkhout.
Mej. L. BAKKER, Cavaljéplein 280, Purmerend.
Mej. N. BAKKER, Hygieaplein 11, Amsterdam-Z.
P. BAKKER, Westeinde 92, Enkhuizen.
P. K. BAKKER, Oosterleek D 92, Wijdenes.
W. BAKKER, Notweg 3, Wervershoof (post Nibbixwoud).
W. BAKKER, Nieuwe Niedorp B 175.
Z. BAKKER, Prinsesselaan 34, Bergen (N.H.).
Mevr. A. BAKKER-SMIT, Hoeve 'Wageningen', Nrd. Zijperweg 52, Wieringerwaard.
P. BAKKUM, insp. l.o., Cliostraat 291, Amsterdam-Z.
J. BALDER, Tuindorpstraat 19, Hengelo (O.).
J. P. VAN BALEN BLANKEN, Corn. Speelmanlaan 6, Haarlem.
D. O. BALK, Vooreiland 2, Medemblik.
Mevr. M. BALK-BAKKER, Keverberg 54, Buitenveldert, Amsterdam.
W. BANT, Wagenmakersweg 16, Schoorl (post Groet).
J. C. BEEK, 1e Helmerstraat 175hs., Amsterdam.
Mevr. A. P. BEEMSTER-VAN WIJK, Rusthuis 'Twiskerland', Twisk.
C. BEEMSTERBOER, Dorpsstraat 219, Warmenhuizen.
P. BEEMSTERBOER, burgemeester, Kerkebuurt 206, Berkhout.
S. BEEMSTERBOER, Mariastraat 77, Apeldoorn.
T. J. DE BEER, Albert Schweitzerstraat 22, Krommenie.
Mevr. A. BEERS-VAN SPLUNTER, Jewelweg 8, Callantsoog.
Mr. H. P. BEETS, adv. en proc., Delistraat 5, Nijmegen.
Mej. G. BEETSMA, Stadionkade 100, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. BELONJE, Nassaulaan 39, Alkmaar.
C. BENIT, Langereis 6, Hoogwoud.
Mej. H. C. VAN DEN BERGE, Geldelozeweg 58, Zwaag (post Hoorn).
K. BERGSMA, Noord 33, Schagen.
A. BERKHOUT, B 161, Benningbroek.
J. BERKHOUT, Vinkenbaan 8, Bergen (N.H.)
A. BERKHOUWER, Duinwijklaan 10, Beverwijk.
Mr. Dr. C. BERKHOUWER, Adv. en Proc., Nieuwlandersingel 47, Alkmaar.
Mevr. T. BERNARD-STAM, Nieuwendammerdijk 567, Amsterdam-N. (post Nieuwendam).
P. BESSE, West-Graftdijk.
Mevr. J. M. BESTEVAAR-BRUGMAN, Spoorlaan 4, Schagen.
Mej. C. J. S. VAN BEUNINGEN VAN HELSDINGEN, W. de Zwijgerlaan 192, Alkmaar.
P. BEYNEVELD, Kerkelaan 11, Bergen (N.H.).
A. BIERSTEKER, Westfriesedijk 104, Krabbendam.
Jn. BIERSTEKER Jr., Westerweg 23A, Heerhugowaard.
CHR. BIESHEUVEL, Hoogzijde 127, Nieuwe Niedorp.
W. B. BIESHEUVEL, Hoogzijde B 60 Nieuwe Niedorp.

P. BLAAUBOER, Barsingerhorn A 26.
Mej. A. J. BLAAUW, gemeente-ontvanger, Herenbosstraat 1, Schagen.
F. BLAAUW, Middenweg 102, Beemster.
G. S. K. BLAAUW, Mijndensedijk 76, Nieuwersluis.
K. BLAUW, Beukenstraat 3, Haarlem.
N. BLOKDIJK, Tetterodeweg 31, Overveen.
G. BLOKKER, 't Slot, Opperdoes.
W. N. BLOKPOEL, Waagplein 12, Alkmaar.
C. BOBELDIJK, Turfhoek 13, Medemblik.
Dr. Ir. P. N. BOEKEL, Geestbrugweg 62, Rijswijk (Z.H.).
P. BOER, Gijsbrechtstraat 8, Alkmaar.
C. DE BOER, Wadway 22, Wognum.
C. R. N. DE BOER, B 212, Nieuwe Niedorp.
D. DE BOER Ezn., Evertsenstraat 1, Wormerveer.
Mej. G. DE BOER, Langestraat 117, Alkmaar.
G. P. DE BOER, Zuiderzeestraat 4, Hoogwoud.
J. DE BOER, Kerkstraat 149, Oostzaan.
J. DE BOER, Ir. de Katstraat 15, Treebeek.
P. DE BOER, Laan 14, Schagen.
Mevr. R. DE BOER-HARINGHUIZEN, Bickerslaan 17, Schoorl.
Mevr. A. DE BOER-KAAN, Rivierenlaan 106, Amsterdam-Z.
J. H. BOERSEN, Koningstraat 36, Wieringen (post Hippolytushoef).
J. A. BOK, Bredestraat 27, Maastricht.
C. BONTEKONING, Slagterslaan 3, Berkhout.
W. C. BONTEKONING, Hauwert 38 (post Nibbixwoud).
P. J. BOON, David Blessestraat 5[2], Amsterdam.
Mevr. I. C. DE BOONE-SWARTWOLT, Joh. Verhulststraat 140bv., Amsterdam.
Ir. G. BOOT, Vooreiland 19, Medemblik.
Mej. M. BOOT, Heideweg 7, Soest.
Mevr. T. C. BOOT-STAPEL, Streekweg 125, Hoogkarspel.
P. VAN DER BORDEN, Kennemerstraatweg 31, Alkmaar.
G. J. BORST, Schermerdijk 31, Stompetoren (post Oterleek).
D. BOS, Pletterijstraat 178, Den Haag.
J. BOS, Westerweg 79, Alkmaar.
P. J. BOS, Dorpsstraat K 150, Twisk.
T. G. BOS, Hoeverweg 5, Alkmaar.
Mevr. M. BOS-CLAY, Maelsonstraat 4, Hoorn.
Mevr. J. BOS-HAARS, Stalpertstraat 53, Den Haag.
P. BOS EIJSSEN, Hoflaan 15, Bergen (N.H.).
Mevr. K. BOSCHMA-VIJN, Eikbosserweg 138, Hilversum.
Ir. M. J. BOSSEN, Mauritslaan 54, Rijswijk (Z.H.).
P. BOSSEN, Olympiaplein 75, Amsterdam-Z.
P. BOT, Dr. Nuijensstraat 20, Westwoud.
W. P. J. BOTMAN, Westerhaven 21, Medemblik.
H. W. BOX Jr., Anna van Burenstraat 28, Alkmaar.
K. BRAAK, Ooster Boekelweg 13, Hoogwoud (post Weere).
J. BRAAM, Abbingstraat 23, Hoorn.
Mej. A. BRANDER, Drieboomlaan 97, Hoorn.
J. BRANDER, Boulevard Evertsen 8, Vlissingen.
Mevr. N. BRANDER, Streekweg 173, Hoogkarspel.
Dr. W. J. M. BRANTJES VAN RIJN, Helmstraat 1, Scheveningen.
D. BREEBAART, burgemeester, Burg. Breebaartstraat 1, Hoogwoud.
J. BREEBAART, Jan Apeldoornweg 10, Bergen (N.H.).
Mej. M. BREEBAART, Gordelweg 43, Rotterdam.
S. BREEBAART, Havenweg 3, Kolhorn.
Mevr. M. BREEBAART-VAN DER HORST, Gr. Sloot E 171, Schagerbrug, Zijpe (N.H.).
Mevr. C. BREEBAART-LEEUWRIK, Russenweg 6, Bergen (N.H.).
J. N. M. L. BREED, Diekmanstraat 62, Overveen.
Mr. J. BREGMAN, Javastraat 6, Den Helder.
B. J. VAN DEN BREMEN, Harmen Sijtstrasingel 17, Bergum (Fr.).
W. A. BREMER, Noord 31, Schagen.
W. BRINCK, Holbeinstraat 1-5, Amsterdam.
C. BROUWER, Hogeweg 45, Zandvoort.
J. G. BROUWER, Oliemolensingel 89, Enschedé.
N. BROUWER, Staringlaan 4, Apeldoorn.
JAC. BRUIN, Rivierenlaan 138[1], Amsterdam-Z.
Mevr. M. BRUIN-KOORN, B 135, Wijdenes.
A. DE BRUIN, Oostersingel 12a, Medemblik.
Mevr. S. A. BRUINVIS-SILVER, Roskamstraat 51, Alkmaar.
A. C. BRUSSAARD, Korte Dreef 1, Heerhugowaard.
Ir. J. W. DE BRUIJN, Prins van Wiedlaan 16, Wassenaar.
J. D. BUIS, Frits Conijnlaan 12, Alkmaar.
H. H. BUISMAN, Willemskade 7, Leeuwarden.
Mevr. D. S. BUISMAN-BUYS, Grasweg 36, Amsterdam-N.
R. BUNINGH GROOT, Oranjestraat 23a, Enkhuizen.
Mevr. G. J. VAN BUREN LENSINCK-ROELOFSEN, Nassauplein 27, Alkmaar.
P. TER BURG, Koorstraat 1, Alkmaar.
R. BURGER, Zuiderdijk 15, Hoeve 'De Weed', Venhuizen.
Mevr. J. P. BURGER-DE BOER, Blanckerhofweg 32, Alkmaar.
P. M. BÜRMANN, Laanweg C 19, Stompetoren.
F. BUTTER, Kleine Noord 9, Hoorn.
J. BUTTER, Brinkpoortstraat 22, Deventer.
J. BUTTER, Hauwert 32 (post Nibbixwoud).
P. BUTTER, Paltzerweg 200, Den Dolder.
P. W. BIJLSMA, Herenweg 68, Hoogwoud.
S. Th. BIJMAN, Kerkstraat 102, Wognum.

Mr. Dr. B. R. CANNEMAN, burgemeester, Korenmarkt 14, Hoorn.
Jb. CLAY, 'Beukenhof', S 60, Sijbekarspel (post Benningbroek).
K. CLAY, Kleis 117, Uitgeest.
Drs. J. K. DE COCK, Van Bleiswijkstraat 70, Den Haag.
H. K. F. COHEN, arts, Hensbroek A 114 (post Obdam).
N. COMMANDEUR, Burg. Schoutsenstraat 18, Medemblik.
N. A. COMMANDEUR, dierenarts, Lammenschansweg 9, Leiden.
Ds. M. W. S. CRAMER, Burg. Hoogenboomlaan 33, Hoogwoud.

Mevr. Dr. JO DAAN, Plesmanlaan 66, Amsterdam-Slotervaart.
H. N. DADE, Esmoreitstraat 26[2], Amsterdam-W.
J. DALENBERG, burgemeester, Westeinde 40, De Rijp.
M. DAM, Spanbroekerweg 155, Opmeer.
Mevr. G. VAN DAM-STAMMES, Molenkolk 15, Anna Paulowna.
D. DANGERMOND, Vondellaan 47, Beverwijk.
K. C. DAPPER, Julianalaan 36, Bilthoven.
Dr. J. DEGENAAR, Emmastraat 95, Alkmaar.
Mevr. P. E. DEGENAAR-DE LANGE, Frits Conijnlaan 3, Alkmaar.
A. DEKKER, No. 10, Oudendijk (post Avenhorn).
CHR. DEKKER, Studler van Surcklaan 19, Bergen (N.H.).

G. DEKKER, C 98, Sint Maartensbrug.
J. DEKKER, Nic. Beetsweg 18, Heiloo.
L. W. DEKKER, Bosstraat 20, Obdam.
TH. P. DEKKER, Iepenlaan 2, Alkmaar.
W. DEKKER, Prins Mauritslaan 2, flat 72, Haarlem.
W. V. DEKKER, Dorpsstraat 234, Obdam.
Ph. H. v. d. DEURE, Zuider Boerenvaart 76, Enkhuizen.
W. DEUTEKOM, Zuiderzeestraat 5, Aartswoud (post Hoogwoud).
A. VAN DIENST, burgemeester, Midwoud M 16 (post Oostwoud).
K. DIKSTAAL, Snouckstraat 4, Enkhuizen.
TH. A. DINKLA, Camphuysenkade 8, Alkmaar.
W. J. DIRKMAAT, Wilhelminalaan 20, Alkmaar.
T. DOEKES, Croeselaan 136bis, Utrecht.
D. J. DOETS, Molenvaart 224, Anna Paulowna (post Breezand).
Mevr. E. DOETS-FOK, Middenweg 130, Midden-Beemster.
Ds. JAC. VAN DOK, Ned. Herv. Predikant, Voorstraat 47, Noordwijk.
K. VAN DOK, Molenhoek 288, Andijk-West.
Mevr. D. DOL, Stormweg 35, Andijk-W.
A. DONKER Czn., Koningspade 31, Hoogwoud.
J. DONKER, Kruislaan 2, Enkhuizen.
Ir. K. DONKER, Berkenweg 11, Amersfoort.
P. DONKER, Eikstraat 34, Hoorn.
Dr. P. J. DONKER, Mathenesserlaan 272 B, Rotterdam-3.
Mej. T. M. DONKER Pd., K 119, Twisk.
Mevr. J. C. VAN DOORNIK-MEYER, Abbingstraat 24, Hoorn.
W. A. VAN DOORNINCK, Tweeboomlaan 127, Hoorn.
J. DOP, Saffierstraat 77-79, Amsterdam.
W. F. DORGELO, Kennemerstraatweg 11, Alkmaar.
Mevr. C. M. DORLAND-SUIDEMA, Adm. de Ruyterweg 204 2, Amsterdam-W.
J. DRAAK, Lange Hagelstraat 34, Utrecht.
W. J. DRIESSEN, burgemeester, Groot-Schermer A 57 (post Stompetoren).
C. DRUIF, Hauwert 8, Nibbixwoud.
G. DRUIJVEN, Kerkbrink A 17, Schoorl (post Groet).
J. DRIJVER, Molenstraat 15, Santpoort.
P. G. DUIN, Tyrasstraat 4, Hoorn.
W. VAN DUIN, Noorderstraat 44, Hoorn.
Mevr. F. C. DUMONT-IDEMA, Holleweg 54, Heiloo.
W. F. DUTILH, Hoflaan 19, Rotterdam-16.
FR. DUIJN, P. J. Jongstraat 109, Grootebroek.
J. DUIJN, Zuidermeerweg 34, Berkhout.
Mevr. T. DUYVIS-DISSEL, Spoorstraat 95, Oudkarspel.

Mevr. J. M. P. EDEL-VISSER, Midland Flat 61, Arnhemse Bovenweg 12, Zeist.
Mevr. Dr. A. W. EDELMAN-VLAM, Nassaulaan 2, Bennekom.
J. J. EECEN, Dorpsstraat 105, Oudkarspel.
Ds. J. EIKEMA, Zuiderdiep 504, Valthermond (Drente).
J. ELDERS, burgemeester, Hoofdstraat 116, Bovenkarspel.
O. P. R. ELEMA, Kennemerstraatweg 49, Alkmaar.
J. ELION, Duinoordstraat 15, Haarlem.
Dr. J. ELLERBROEK, Rooseveltlaan 27 2, Amsterdam.
Mevr. A. J. ENS-BOL, Tolsteegplantsoen 14, Utrecht.
A. ERIKS, Burg. Lovinklaan 6, Bergen N.H.).
Ir. A. ERIKS Jzn., Dr. Augustijnlaan 121, Rijswijk.
G. ERIKS, Weereweg 30, Lutjewinkel.
P. Jz. ERIKS, Commandeur Ravenstraat 48, Hoorn.
H. B. ERKELENS, Grote Noord 20, Hoorn.
Mej. G. L. VAN ES, Cort v. d. Lindenstraat 31, Amsterdam.
B. L. H. J. ESSING, Van Beyerenstraat 18, Alkmaar.
J. H. EYSSEN, Blinkenlaan 21, Heiloo (post Alkmaar).

M. J. FABER, Bestevaerstraat 3, Amsterdam-Z
U. R. FEENSTRA, p.a. mevr. Wiegand, Amstel 256a, Amsterdam.
W. FEHRES, Achterom 23, Medemblik.
Mej. J. J. FELKERS, Zoomstraat 32 1, Amsterdam-Z.
C. S. FELLER, Bangert 23, Blokker.
Jhr. P. M. E. VON FISENNE, pastoor, De Weere.
Jb. FIT, 'Wapen van Medemblik', Oosterhaven 1, Medemblik.
H. A. DE FLART, Draafsingel 53, Hoorn.
D. FLEDDERUS, Snouck van Loosenpark 1, Enkhuizen.
Mevr. B. J. FOKKER-VAN FOREEST, Banstraat 19, Den Haag.
Jhr. H. A. VAN FOREEST, Kanaalweg 127, 's-Gravenhage.
Jhr. Mr. P. VAN FOREEST, Haitsma Mulierlaan 19, Lochem (Gld.).
Mevr. C. J. FRESE-BRANDER, Dompvloedslaan 116, Overveen.

A. VAN GAALEN, Westerweg 252, Alkmaar.
Dr. K. W. GALIS, Boslaan 7, Zeist.
Mevr. J. C. GALIS-DE GOEDE, Geldelozeweg 84, Zwaag (post Hoorn).
A. C. GELUK, Dam 2, Wieringen (post Hippolytushoef).
J. P. GEUS, De Gaarde 42, 's-Gravenhage.
CORN. DE GEUS, Westerweg 23, Broekhorn, Heerhugowaard.
R. DE GEUS C.Pz., Broekerweg 2, Broekhorn, Heerhugowaard.
G. H. GEUSEBROEK, Leeuwenbekstraat 18, Alkmaar.
J. GEUSEBROEK, Spoorstraat 13, Barneveld.
Drs. J. H. C. GEUSEBROEK, 2e Emmastraat 36, Haarlem.
J. G. GLAS, Prins Hendrikkade 509, Broek op Langendijk.
S. GLAS, Gouw 48, Hoogwoud.
Mevr. S. GLAS-SLAGTER, Gouw 28, Hoogwoud.
Dr. P. GLAZEMA, Kleine Haag 2, Amersfoort.
Mevr. J. GOESINNEN-BALK, Hemmerbuurt 27, Venhuizen (post Hem).
R. P. GOETTSCH, Gortersweg 5, Schoorl.
E. GOVERS, Dzn., Irenelaan 3, Alkmaar.
J. GREUTER, Twijver 69, Venhuizen.
Mevr. E. N. J. C. GROEFSEMA-MOLENAAR, E. de Boer v. Rijkstraat 174hs., Amsterdam.
A. GROEN, Sijbrandsplein 6, Enkhuizen.
Mej. A. P. GRONEMAN, Barsingerweg 10, Wieringerwaard.
C. V. GROOT, Noorder Havendijk 15, Enkhuizen.
F. P. GROOT, Pastoor Maatstraat 11, Oudorp (bij Alkmaar).
H. GROOT, Dorpsweg B 16, Benningbroek.
Jb. GROOT, Schoutenstraat 53, Hoorn.
J. GROOT, Van Dortstraat 80rd., Haarlem.
N. S. GROOT, 'Streeklust', Westeinde 21, Enkhuizen.
W. GROOT, Venuslaan 5, Enkhuizen.
Mevr. A. M. GROOT-HAGENAAR, Hofdijkstraat 10, Alkmaar.
Mevr. T. GROOT-TENSEN, Huize 'Sorgvliet', Andijk (O.).
J. L. DE GROOT, Gruttostraat 8, Ilpendam.

P. DE GROOT Jbzn., Fabrieksstraat 7, Warmenhuizen.
Mevr. A. M. DE GROOT-BAKKER, Grosthuizen 46, post Avenhorn.
Mevr. N. GROOTEGOED-VROEGOP, Costerstraat 25, Alkmaar.
B. VAN DER GULIK, Ambachtsweg 43, Wateringen (Z.H.).
P. VAN DER GULIK, Kolenbergstraat 57, Lutjebroek (post Grootebroek).

D. HAAN, Jisperweg 140, Beemster.
TH. J. DE HAAN, Marg. van Borsselenlaan 20 1, Amstelveen.
Mevr. G. HAGENAAR-HOUTER, Spoorstraat 37, Alkmaar.
P. HAGTINGIUS, Egidiusstraat 1 2, Amsterdam-W.
W. HAKHOFF, Achterstraat 4, Hoorn.
G. W. J. HALM, Nieuwpoortslaan 81, Alkmaar.
Mevr. C. HANNEMA-BAKKER, Westfriese dijk 13, Winkel.
P. J. VAN HARDERWIJK, Callunastraat 34, Arnhem.
C. HAREMAKER, notaris, Oosthuizen 179.
Mej. E. HARING, Oude Amersfoortseweg 211, Hilversum.
Mej. J. HARING, Oude Amersfoortseweg 211, Hilversum.
Dr. P. J. HARINGHUIZEN, Marijkelaan 7, Geleen.
Mevr. G. HARP-VAN BRUSSEL, Okeghemstraat 4 3, Amsterdam.
W. HART, Gouw 20rd., Hoorn.
Mevr. J. HART-BALDER, Dorpsstraat 305, Oudkarpel.
D. DE HART, Stieltjesstraat 6, Leiden.
Mevr. T. DE HART-SLAGTER, Koepoortsweg 107, Hoorn.
J. HARTOG, Huize 'De Schutse', Coevorden.
W. G. HEERES, Meander 145, Amstelveen.
A. VAN HEES, Oranje Nassaulaan 10, Bilthoven.
Mevr. P. M. HEINEKEN-KAASKOPER. Moreelsestraat 9bv., Amsterdam.
Mevr. N. HELDER-BROMMER, Hofstraat 42, Schagen.
M. HEMMER, Stieltjeslaan 27, Hilversum.
Ds. H. D. HENDRIKS, Hauwert 5, Nibbixwoud.
Mej. G. D. HENNEMAN, Bierkade 16, Alkmaar.
W. HENSEN, Laan van Frans 15, Heiloo.
Mevr. T. H. HERINGA-SCHUILING, Herenweg 331, Schoorl (post Groet).
Mevr. E. VAN HERK-DE VRIES, Neerkanne 32, Buitenveldert, Amsterdam-Z.
N. J. VAN HERWERDEN, Naaldwijkseweg 33, 's-Gravesande.
Mevr. E. M. HESSELINK-REIJNEN, Kennemerstraatweg 141, Alkmaar.
G. J. W. E. VAN HESTEREN, arts, Dorpsstraat 108, Warmenhuizen.
Mej. C. HEUVEL, Duvenvoordestraat 17, Haarlem.
D. J. HILBRANDS, Koepoortsweg 72, Hoorn.
Mevr. T. HITTEMA-DE VET, Middenweg 315, Heerhugowaard.
N. HOEK, pastoor, Haringvlietweg 2, Den Helder.
M. VAN 'T HOF, P. J. Jongstraat 194, Lutjebroek (post Grootebroek).
Mevr. M. HOFKER-RUETER, Zomerdijkstraat 30 2, Amsterdam-Z.
Dr. H. J. M. HOFSTEDE, Kennemerstraatweg 73, Alkmaar.
Ir. P. TER HOFSTEDE, Buitenruststraat 9, Voorburg.
K. HOGETOORN, dijkgraaf, Rijperweg 92, Beemster.
Mej. A. M. HOLLE, Lindenlaan 60, Alkmaar.
H. W. HOLSMULLER, Bleekerskade 3, Alkmaar.
Dr. G. N. HONIG, Hoogstraat 18, Koog a. d. Zaan.
Jb. A. J. C. HONIG, Lagedijk 238, Zaandijk.
J. W. A. HONIG, Lagedijk 96, Zaandijk.
H. M. HONIJK, burgemeester, Kerkweg 57, Venhuizen.
Mej. A. HOOGCARSPEL, Noorderwijkweg 48, Beverwijk.
Dr. C. M. HOOGENBOOM, Margrietlaan 1, Bergen (N.H.).
Mevr. A. HOOGSTRATEN-SCHERMERHORN, Van Heeckerenstraat 10, Wassenaar.
W. HOOGVORST, Corn. Springerstr. 1hs., Amsterdam-Z.
Mevr. A. HOOGVORST-HARTOG, Biesbosstraat 52 2, Amsterdam-Z.
Mevr. C. HOORNS-OTTER, Iepenlaan 155, Alkmaar.
A. J. G. HOP, Santpoorterplein 19, Haarlem.
Jb. HOPMAN Czn., Dorpstraat 181, N.-Scharwoude.
Mevr. A. C. TER HORST-HOEKSTRA, Platolaan 54, Zeist.
P. J. HOUTER, Bosweg 35, Bennekom.
P. D. HOUTKOPER, Dorpsstraat 125, Nieuwe Niedorp.
F. J. HOUWERT, Burg. Patijnlaan 34, Den Haag.
J. HOVENIER, dierenarts, Hauwertstraat 64 (post Nibbixwoud).
Dr. L. J. HUT, Hobbemalaan 68, Alkmaar.

Mevr. A. A. IDEMA-BUMA, Mauritskade 15A, Alkmaar.
J. IGESZ, Markt 22, Schagen.

TH. P. JANSEN, notaris, Zesstedenweg 188, Grootebroek.
Mevr. W. E. JANSEN-DWARS, Ossendamweg 17, Soest-Zuid.
Mevr. A. JANSEN-ROSELAAR, Watermolenstraat 67, Westzaan.
C. P. E. G. JANSSEN, Streekweg 226, Hoogkarspel.
Mevr. N. JIMMINK-BAKKER, Kastanjelaan 13, Alkmaar.
C. N. R. DE JONG, Kuipersdijk 44, Enkhuizen.
D. DE JONG Kzn., Streekweg 275, Hoogkarspel.
G. DE JONG, Rechtestraat 174, De Rijp.
JAC. P. DE JONG, Herenweg 78, Hoogwoud.
P. DE JONG, Heiligestraat 8, Tiel.
Mevr. J. DE JONG-BROUWER, Bejaardenhuis 'Zonnehof', Koedijk.
Mevr. J. DE JONG-GREVELING, Dennenweg 14, Bilthoven.
Mevr. A. C. DE JONG-HEINSTMAN, P. C. Hooftstraat 61 2, Amsterdam-Z.
C. P. JONGENS, Stationsstraat 6, Bergen (N.H.).
Mevr. A. M. JONGENS-SCHUITEMAKER, Middenweg 152, Beemster.
Mevr. T. JONGERLING-BRUGMAN, E 181, Schagerbrug.
K. JONGERT, Verspronckweg 38, Haarlem.
N. JONK, Deurloostraat 3hs., Amsterdam.
D. JONKER, Stormweg 3a, Andijk-W.
Mr. Dr. H. JONKER, Westgracht 80, Den Helder.
JAN JONKMAN, Westerstraat 43, Enkhuizen.
P. JOOSTEN, Van Beekstraat 102b, Landsmeer.

J. KAAL, Kennemerstraatweg 175, Alkmaar.
Mevr. H. KAAL-SPEUR, Noordzijperweg 40, Wieringerwaard.
A. KAAN, Prinsengracht 791, Amsterdam.
D. KAAN, Waardweg 4, Middenmeer (post Slootdorp).

G. KAAN, Eikstraat 31, Hoorn.
K. KAAN, Kneesweg 9, Anna Paulowna.
K. J. KAAN, Lotweg 30, Anna Paulowna.
Mej. M. KAAN, Varnebroek 21, Alkmaar.
Mevr. E. C. M. F. KAARS SIJPESTEIJN- v. d. FEEN DE LILLE, Padlaan 7, Krommenie.
Ir. W. KAARS SIJPESTEIJN, Padlaan 7, Krommenie.
J. C. KABEL, notaris, Achter de Vest 56, Hoorn.
B. J. KALB, burgemeester, Dorpsstraat 265, Zwaag.
H. KALDENBACH, Rodesteen 3, Hoorn.
D. J. KAMMINGA, Legeweg 212, Dokkum.
J. B. VAN KAMPEN, O 14, Spierdijk.
J. P. VAN KAMPEN, 'Sunny-home', Boekert 15, Blokker.
P. TH. VAN KAMPEN, pater, klooster, Prov. weg A 1, Nieuwe Niedorp.
Mej. M. G. VAN KAMPEN, Spierdijkerweg 126, Spierdijk.
W. KAPER, Rozenhof, Benningbroek B 159.
Mevr. G. KAPER-KOOMEN, O 158, Oostwoud.
Mevr. N. J. KAPPERS-STAMMES, Cliostraat 3², Amsterdam.
Mevr. N. KAPTEIN-BLOM, Leeuwendaallaan 53, Rijswijk (Z.H.).
Mevr. C. KAPTIJN-VALENTIJN, Bouwstraat 50, Utrecht.
J. P. KARSSEN, Ged. Turfhaven 64, Hoorn.
Ir. C. KEESMAN Jzn., Wilhelminalaan 6, Alkmaar.
J. KEESMAN, Eeuwigelaan 26, Bergen (N.H.).
A. J. KEF, Marnixstraat 192, Amsterdam-C.
HERM. OP DEN KELDER, Dorpsstraat 67, Nibbixwoud.
N. OP DEN KELDER, Oosterwijzend 8, Nibbixwoud.
G. M. KENTER, arts, Dorpsstraat 57, Wervershoof.
Mevr. N. KERKMEER-NIEMAN, 'De Ster', Lijtweg 11, Bergen (N.H.).
Mevr. J. J. KEYSER-LAP, Hobbemalaan 61, Bilthoven.
Mevr. A. S. KEIJSER-SCHAGEN, Zd. Zijperweg 75, Wieringerwaard.
Mr. Dr. P. KIEFT, Amersfoortsestraatweg 53, Bussum.
Mevr. E. J. KIEFT-PEECK, Duinweg 18, Schoorl.
P. S. A. KIKKERT, Stuyvesantplein 19rd, Haarlem.
P. KIST, Laan van Zeeman 19, Heiloo.
J. KISTEMAKER, Dennenlaan 5, Egmond aan Zee.
W. KISTEMAKER, Hoofdweg 706, Hoofddorp (gem. Haarlemmermeer).
Mej. A. P. KLAVER, Breestraat 15, Opmeer.
Ds. J. H. KLEIN WASSINK, Buerweg 51, Bergen (N.H.).
M. N. KLERK, Noordervaart 209, Alkmaar.
F. KLOEKE, burgemeester, Schoolstraat 9, Midden-Beemster.
H. KLOPPENBURG, notaris, Hoofdstraat 44, Nieuwolda (Gr.).
Prof. Ir. KLOPPER, Flatgeb. Midland 7, Arnhemse Bovenweg 12, Zeist.
Mevr. A. KNIP-VISSER, No. 53, Midwoud.
P. H. KOELEMEIJ, Detmarlaan 6, Ede.
Ir. C. KOEMAN Hzn., No. 13, Westerblokker.
H. J. KOEMAN, Zuiderdracht 9, Blokker.
J. KOEMAN Hzn., V 49, Venhuizen.
J. TH. KOENIS, Middelweg 12, Opmeer (post Spanbroek).
G. KÖHNE, Wouter Sluislaan 12, Z.O.-Beemster (post Purmerend).
C. J. KOK, Zuid. Spoorstraat 2, Ede.
CHR. VAN DER KOLK, Honthorstlaan 19, Alkmaar.
E. R. VAN DER KOLK, Vooreiland 2, Medemblik.
Mevr. A. M. VAN DER KOLK-REMPT, Nieuwe Niedorp B 72.
H. KOLLIS, Renbaanlaan 4, Bergen (N.H.).
W. KOLLIS, Molenweg D 8, Wijdenes.
Mevr. T. KOLLIS-MOL, Geldelozeweg 50, Zwaag (post Hoorn).
N. KOMEN, burgemeester, Spanbroekerweg 114, Opmeer (post Spanbroek).
A. J. KONING, Laan 25, Schagen.
A. J. DE KONING, Hoofdweg 597, Hoofddorp.
A. VAN KONINGSDAAL, Bordetstraat 20, Hilversum.
J. KOOGER, Mezenlaantje 5, Bergen (N.H.).
Dr. K. KOOIMAN, Kastanjelaan 13, Middelburg.
S. B. F. KOOIMAN, oud-burgemeester, Wiardi Beckmanstraat 15, Alkmaar.
Mevr. Dr. G. M. KOOIMAN-VAN MIDDENDORP, Laurillardlaan 13, Bilthoven.
Dr. D. R. KOOLHAAS, Biesdelselaan 12, Velp.
J. KOOMEN, Dorpsstraat 68, Oudkarspel.
K. KOOMEN Azn., Bobeldijk 28, Berkhout.
Mej. T. KOOMEN, Spierdijkerweg 124, Spierdijk.
S. P. KOOPMAN, P. C. Hooftlaan 48, Uithoorn.
Mevr. E. KOORN-SLAGTER, Noordeinde 69, Abbekerk.
Mevr. M. KOOIJ-SPAANS, Kastanjelaan 23, Alkmaar.
P. KOOYMAN, Kennemerstraatweg 394, Heiloo.
M. KOPPEN, arts, Veermanskade 13, Hoorn.
Mr. J. KORF, Händelstraat 10, Arnhem.
J. KOS, Molenvaart 39, Anna Paulowna.
C. KOSTER, Oostwoud 187.
G. KOSTER, No. 56, Schellinkhout.
J. KOSTER Ezn., H 114, Hauwert (post Nibbixwoud).
Jb. KOSTER Kzn., Westfriese dijk 8, Schagen.
K. KOSTER, Javalaan 44, Hilversum.
K. KOSTER, Zd. Zijperweg 56, Wieringerwaard.
P. KOSTER, Bobeldijk 84, Berkhout.
P. S. KOSTER, Wormerringdijk 6, Oost-Knollendam.
V. KOSTER, B 69, Dirkshorn.
W. C. KOSTER, No. 50, Schellinkhout.
Mevr. G. KOSTER-STAPEL, Huize 'Blokland', Westerhout 24, Hoogkarspel.
J. TH. M. KRAAKMAN, pastoor en deken, Verdronkenoord 78, Alkmaar.
P. KRABBENDAM, Draafsingel 33, Hoorn.
J. KRAMER, Herenweg 92, Schoorl.
Jb. KRAMER Jzn., Oosteinde 61, Oosthuizen.
N. KRAMER, Willem de Zwijgerstraat 20, Noordscharwoude.
W. KRAMER, Oosterhaven 21, Medemblik.
Ds. H. KREB, Ned. Herv. Pred., Grootkerkhof 2, Bolsward.
J. P. KROEZEN, Burg. Schoutsenstraat 14, Medemblik.
P. KROM, burgemeester, Abbekerk 57.
Tj. KROON, Draafsingel 25, Hoorn.
J. H. F. KRUISMAN, Overtoom 202, Amsterdam-W.
J. KRUL, Benningbroek B 51.
O. KRUL, Geldelozeweg 56, Zwaag (post Hoorn).
H. KRIJGSMAN, Koepoortsweg 1, Hoorn.
Dr. J. KUILMAN, Surinamestraat 19, Den Haag.
C. KUIPER, Koningspade 5, Hoogwoud.
JOH. KUIPER, fotograaf, Burg. Hoogenboomlaan 29, Hoogwoud.
M. KUIPER, Kieftendellaan 30, Santpoort-N.
Mej. C. M. en E. M. KUIPER, Westerstraat 195, Enkhuizen.
I. KUIPER, Gerard van Voorneweg 8, Oostvoorne.

H. A. KUIJPERS, Driestedenweg 131, Hoogwoud (post Weere).
F. J. P. M. KWAAD, Tyrasstraat 2, Hoorn.
A. H. KWANTES, architect, Jan van den Bergstraat 74, Heemstede.

M. LAAN, Noordeinde 43, Abbekerk.
TH. LAAN, Hemmerbuurt 114, Venhuizen (post Hem).
Mevr. A. LAAN-DE JONG, Buurt 69, Venhuizen,
J. VAN DER LAAN, Dorpsstraat 87, Blokker.
K. JOH. LAK, Adm. de Ruyterweg 214 I, Amsterdam-W.
C. LAKEMAN, Blokkerweg 12, Zuid-Schermer (post Stompetoren).
J. LAKEMAN, Kennemersingel 8, Alkmaar.
H. A. LAMBERS, Dorpsstraat 132, Oudenwijk (post Avenhorn).
Mr. G. A. DE LANGE, Breedstraat 16, Alkmaar.
P. W. DE LANGE, Loosdrechtseweg 134, Hilversum.
Mevr. A. E. DE LANGE-VAN FOREEST, Holleweg 32, Heiloo.
Mevr. A. M. J. DE LANGE-REELICK, Frederikslaan 2, Heiloo (post Alkmaar).
H. LANGEDIJK, Spierdijk 110.
J. LANGEDIJK, Dorpsstraat 28, Oude Niedorp.
Mr. P. LANGEDIJK, Nassaupark 5, Amstelveen.
Mevr. N. J. LANGEDIJK-BOS, Gouwe 44, Hoogwoud.
Mevr. C. G. LANGEDIJK-IJFF, Dorpsstraat 351, Oudkarspel.
K. VAN DER LEE, Grote Noord 77, Hoorn.
C. LEEGWATER, Van Reenenpark 9, Bergen (N.H.).
Mevr. T. LEEGWATER-HARTOG, Oude Doelenkade 33, Hoorn.
Mr. H. C. LEEMHORST, Molenweg 5, Baarn.
Mevr. Dra. J. H. M. LEESBERG-TERWINDT, Dreef 18, Beverwijk.
J. LEEUW, Zuiderweg 2, Twisk.
Jn. W. LEEUW, Sluizerweg 2, Wieringerwaard.
Mevr. S. LEEUW-KISTEMAKER, B 30, Benningbroek.
DIRK DE LEEUW, Schiekade 45a, Rotterdam.
JOH. DE LEEUW, Rijksweg 33, Schoorldam.
W. VAN LEEUWEN, Breedstraat 69, Enkhuizen.
Dr. P. LEGUIT, Apollolaan 24, Amsterdam-Z.
H. J. J. LEROI, De Hoek 3, Wervershoof.
Drs. H. B. P. A. LETSCHERT, burgemeester, Nieuwstraat 30, Medemblik.
F. H. DE LEUR, Laan van Mertersem 7, Breda.
Mevr. M. LIEFHEBBER-BEST, Kennemersingel 1, Alkmaar.
Mevr. A. LIENESCH-KUILMAN, Kennemersingel 2, Alkmaar.
J. LIGTENBERG, gem.-secretaris, 73, Avenhorn.
Mevr. C. LIND-BREMER, Park Rodichem, Flat 43, Huis ter Heide, Zeist.
H. VAN DER LINDEN, Kerkebuurt 166, Berkhout.
JOH. C. LISSENBERG, Sandambachtstraat 49, 's-Gravenzande.
L. LOGGER, Broekoord 211, Andijk-W.
J. LONT Pzn., Terdiek A 90, 'Maria-Hoeve', Nieuwe Niedorp.
I. M. K. VAN LOO, Weth. Boonstraat 3, Oegstgeest.
JAC. LOOS, Ged. Appelhaven 51, Hoorn.
J. P. LOOTS, Timorlaan 39, Den Helder.
P. J. LOOTS. Ged. Turfhaven 17, Hoorn.
Mevr. J. LOURENS-GROOT, Nieuwehaven 15, Edam.
Mevr. J. A. LOVINK-ZIJP, Fontein Verschuirstraat 3, Alkmaar.
JOHAN LUGER, Waldeck Pyrmontlaan 20, Amsterdam-Z.
J. M. P. LUGTEN, arts, Hoflaan 6, Bergen (N.H.).

C. MAATS, Krakelingweg 10, Zeist.
Mej. P. J. MAATS, Liornestraat 55, Hoorn.
L. MALLEKOTE, J. Pz. Coenstraat 13, Hoorn.
P. MANTEL, Rijksstraatweg 17, Schoorldam.
G. VAN MARLE, Binnensluis 1, Katwijk aan Zee.
ED. MATHIJSE, Achillesstraat 117, Amsterdam-Z.
K. MAIJ, Tempelierstraat 40rd., Haarlem.
Ir. P. J. MEEREBOER, Koninginnelaan 65, Rijswijk.
L. F. MELCHIOR, Pauwenlaan 40, Den Haag.
Dr. H. M. MENSONIDES, Dovenetelweg 59, Den Haag.
J. A. MERENS, Spieghelstraat 42, Leiden.
P. METSELAAR, Laanweg 9, Twisk.
Mevr. J. METSELAAR-KNIP, Laanweg 5, Twisk.
J. W. METZELAAR, Oudesluizerweg 4, Wieringerwaard (post Oudesluis).
Mr. H. TER MEULEN, Keizersgracht 579, Amsterdam-C.
J. J. P. MEURS, Eemnesserweg 39, Laren (N.H.).
P. J. MEURS, Emmastraat 36, Alkmaar.
Mevr. M. MEURS-ZWAAN, Vooreiland 19, Medemblik.
Mevr. A. VAN MEURS-KOOIMAN, Middengeestweg 10, Bergen (N.H.).
Mevr. A. MEIJER-HOEK SPAANS, Koepoortsweg 91, Hoorn.
C. MIDDELBURG, Bovenweg 71, St. Pancras.
Mevr. E. MINTJES-BURGER, Lagedijk 34, Anna Paulowna.
W. MOEJES, Frieseweg 54, Oudorp (post Alkmaar).
Ir. K. L. MOENS, Rustenburgherweg 28, Bloemendaal.
C. MOL, burgemeester, Wijdenes, B 134.
C. v. d. MOLEN, Prinses Wilhelminastraat 29, Koudekerk aan de Rijn.
JOH. v. d. MOLEN, Middenweg 139, Midden-Beemster.
Mevr. C. v. d. MOLEN-HELDER, Anna van Burenstraat 35, Alkmaar.
D. MOLENAAR, Hauwert 38, Nibbixwoud.
J. MOLENAAR, P. C. Hooftstraat 16, Bakkum (bij Castricum).
P. C. MOLENAAR, Houtmankade 72 I, Amsterdam-C.
Mevr. A. MOLENAAR-APPEL, Baarsdorpermeer 5, Berkhout.
Mevr. F. MOLENAAR-MIDDELBEEK, Marktstraat 26, Schagen.
Mr. C. H. MOLL, burgemeester, Dorpsstraat 124A, Kwadijk (N.H.).
TH. MOOY, Langevliet 1a, 't Zand (N.H.).
D. C. C. MORKS, Terdiek 17, Nieuwe Niedorp.
J. F. MORSINK, Middenweg 508, Heerhugowaard.
Mevr. J. MOSSEL-KLOMP, Heerenweg 15, Heiloo.
N. MULDER, arts, Midwoud 41.
Drs. T. R. MULDER, Noorderstraat 18a, Hoorn.
W. MUNTJEWERF, Plein 89, Oudesluis.
Mej. A. MIJTS, Dorpsstraat 174, Nwe Niedorp.

A. N. NAP, Stationsstraat 16, Emmen.
N. A. NAP, Storm van 's Gravesandeweg 131, Wassenaar.

T. NES, Benningbroek, B 155.
Mevr. J. NES-BAJEMA, Mientweg 22, Lutjewinkel (post Winkel).
J. NIEROP, Parallelweg 19, Broek in Waterland.
Mevr. T. NIEROP-HOUTLOSSER, Bobeldijk 68, Berkhout.
D. NIEUWPOORT, Buerweg 53, Bergen (N.H.).
Mevr. G. NINABER-HUIJGENS, Herenstraat 24, Hilversum.
A. NOBEL, Ruigeweg, Oudesluis.
J. NOBEL, Dzn., Schellinkhout 109.
V. J. NOBEL, Koningin Emmastraat 38, Bunnik (U).
W. J. NOBEL, Lucas Bolwerk 9, Utrecht.
Mevr. A. NOBEL-AKKERMAN, 'Nobelhof', Bobeldijk 15, Berkhout.
Mevr. B. NOBEL-VAN DE BERGH, Dirk Sonoystraat 117, Geuzenveld, Amsterdam.
Mevr. N. NOBEL-LAAN, Bobeldijk 22, Berkhout.
Mevr. C. P. NOBEL-POOL, Bobeldijk 27, Berkhout.
P. NOORDELOOS, P. J. Jongstraat 106, Grootebroek.
S. K. NOORDVELD, Titus Brandsmasingel 6, Oss.
P. R. H. NOORMAN, Vermeerlaan 28, Hilversum.
J. H. M. NOOT, notaris, Dorpsstraat B 38, Benningbroek.
P. NOPPEN, Grootsloot, Oudesluis.
Mr. Y. H. M. NIJGH, Nassaulaan 5, 's-Gravenhage-4A.

Mevr. M. A. C. OFFRINGA-RODA, Roemer Visscherstraat 16hs, Amsterdam.
C. OLIE, Molenbuurt 25, Alkmaar.
P. H. OOMS, Scharwoude 13, post Avenhorn
C. J. VAN DER OORD, Mozartstraat 21, Heemskerk.
J. D. VAN DER OORD, Reigerlaan 9, Bergen.
W. VAN DER OORD, A 4, Barsingerhorn.
Mevr. J. J. C. OOSTERBAAN-WOUTERS, p/a Willem van Oranjelaan 32, Breda.
Mevr. R. OOSTERKAMP-KONING, Arnhemse Straatweg 74, Velp (Gld.).
J. OOSTWOUD WIJDENES, Wandelweg 11, Wormerveer.
B. OSKAM, Kerkweg 47, Venhuizen.
J. OTTENBROS, Korte Lyceumstraat 10, Alkmaar.
P. A. OTTER, Ruysdaellaan 13, Bilthoven.
Mevr. N. E. VAN OTTERLO-LUIJTING, Oranje Nassaulaan 50hs., Amsterdam-Z.
NICO J. OUD, Dr. Nuijensstraat 68, Westwoud.
W. J. OUDEJANS, Jan van Scorelkade 77, Alkmaar.
N. P. A. OUDHEUSDEN, notaris, Stationsstraat 14, Putten (Gld.).
J. H. OUDT, opzichter polder Waard en Groet, Westfriese dijk 1, Kolhorn.
P. OUDT, M 18, Midwoud.
C. A. OVER, Zuidervaart C 26, Stompetoren.

Mevr. E. PAPE-VISSER, Olympiaplein 66 1, Amsterdam-Z.
O. PARMA, Langestraat 89, Alkmaar.
G. PATER (Ome Gert), Torenstraat 1A, Schagen.
J. J. PATER, Heiligerweg 16, Enkhuizen.
P. PEEREBOOM, Van Hogendorpstraat 41, Den Haag.
F. PEETOOM, Eeuwige Laan 38, Bergen (N.H.).
J. PEETOOM, Grote Oost 15, Hoorn.
J. H. W. PEETOOM, Markt 20, Schagen.
P. PEETOOM, Rode Steen 11, Hoorn.

Mej. A. PELS, Geldelozeweg 68, Zwaag (post Hoorn).
J. PEPER, Streekweg 251, Hoogkarspel.
J. A. PESMAN, burgemeester, Van Foreestlaan 8, Heiloo.
P. CH. J. PETERS, Wiardi Beckmanstraat 44, Alkmaar.
J. VAN PETTEN, Seevanckswegg 8, Oosthuizen.
J. PIERHAGEN, burgemeester, Noorderpad 49, Opperdoes.
L. PLAS, Oosteinde 81 B Oosthuizen.
Mevr. G. PLAS-KOSTER, Kerkebuurt 189, Berkhout.
W. K. PLEVIER, Laan 15, Schagen.
C. PLUISTER, No 108, Oostwoud.
Dr. J. M. G. VAN DER POEL, Gen. Foulkesweg 90, Wageningen.
H. POL, Van Hamelstraat 19, Groningen.
D. VAN DER POL, Dreef 1, Heerhugowaard.
Mevr. M. POLAK-SCHOUTE, Prinsengracht 712, Amsterdam.
Mevr. D. K. POLL-ARENDS, Hazelaarlaan 15, Nieuw-Loosdrecht.
V. J. POLMAN, Koepoortsweg 113, Hoorn.
JOH. POOL Jzn., arts, Herenweg 69, Hoogwoud.
Ds. M. J. POOL, Ned. Herv. Pastorie, Kollum (Fr.).
Mevr. C. E. POOL-BOOD, Herenweg 77, Hoogwoud.
Mej. G. en T. M. M. PORTE, Prins Hendrikstraat 38, Alkmaar.
W. A. PORTE, oud-Hoofd der School, Raadhuisstraat 6, Midden-Beemster.
Mevr. H. T. P. PORTE-DE BEURS, Limmerschouw 24, Winkel.
Mevr. F. D. A. PORTE-WIT, Jonkerlaan 32, Edam.
Jb. POSCH, burgemeester, Noordervaart 110, Stompetoren.
N. M. POSCH, notaris, Stadhouderskade 133, Amsterdam-Z.
P. J. POSCH, Ant. Heinsiusstraat 1, Den Haag.
Mevr. A. POSTMA-BAKKER, Prins Bernhardlaan 2, Enkhuizen.
Mevr. M. E. PRINS-LAMMERTS, Ruysdaelstraat 26, Amsterdam.
Dr. M. J. PRINSEN, comm. der Koningin in de prov. Noordholland, Palviljoenslaan 5, Haarlem.
Mevr. M. PIJPER-VROEGOP, Weerweg 122, Lutjewinkel (post Winkel).

G. H. RAAT, Singel 353, Dordrecht.
N. J. H. RAAT, oud-burgemeester, Choisyweg 15, Zeist.
Mevr. M. RAAT-DE BOER, Nieuwstraat 45, Medemblik.
Mevr. M. G. VAN REE-NOBEL, Johan Messchaertstraat 15, Hoorn.
Mevr. A. REEK-FELLER, Kennemerstraatweg 206, Heiloo.
J. F. VAN REGTEREN ALTENA, Prinsengracht 833, Amsterdam.
D. REMPT, Rippingstraat 50, Alkmaar
J. RENAUD, 'Westerlicht', Pr. Julianalaan 14, Alkmaar.
B. J. A. RENCKENS, Acaciastraat 208, 's-Gravenhage.
Drs. P. J. REUS, Molenberglaan 83, Heerlen.
J. M. RIDDERIKHOFF, Appelhaven 24, Hoorn.
J. VAN RIEL, Hagelingerweg 163, Santpoort-N.
H. RINGERS, Bickerslaan 15, Schoorl.
Dr. Ir. J. A. RINGERS, Laan van Clingendaal 132, 's-Gravenhage.
Mevr. J. RIPHAGEN-HOFDIJK, Javastraat 36, Amsterdam-O.

Mevr. C. C. W. RISSEEUW-KRUG, Sperwerstraat 6, Nieuwkoop.
J. G. L. RöDER, Krullelaan 2B, Zeist.
J. ROEMER, Raadhuisweg 3-5, Akersloot.
M. T. ROEP, Provinciale weg 330, Zaandam.
Mevr. T. A. ROLFF-DE JONG, Fontein Verschuirlaan 12, Heiloo.
J. G. M. ROOD, Minervalaan 72hs, Amsterdam.
Mej. MIA W. ROOD, S. Koopmanstraat 16, Wervershoof.
NIC. J. J. ROOD, Albertine Agneslaan 14, Naarden.
TH. G. ROOD, Ypersestraat 4, Scheveningen.
TH. J. ROOD, Witte van Haemstedestraat 1, Vlaardingen.
W. M. ROOD, Zoeterwoudsesingel 76, Leiden.
A. ROOS, Emmalaan 30, Hoorn.
H. M. ROOS, Javalaan 6, Apeldoorn.
Mevr. M. ROOS-HOMAN, Rusthuis, Midden-Beemster.
Mevr. T. ROOTJES-MOEYES, Dorpsstraat 291, Oudkarspel.
A. ROOZENDAAL, Van Marnixlaan 69, Amersfoort.
J. ROSELAAR, Ged. Turfhaven 27-29, Hoorn.
S. ROSELAAR, Tweeboomlaan 137, Hoorn.
A. J. ROSKAM, arts, Dorpsstraat 83, Winkel.
Mevr. P. D. K. VAN ROSSUM-PRINS, Hoefje 30, Nieuwe Niedorp.
Mevr. S. C. G. ROTGANS-HOOGERBEETS. Kennemerstraatweg 37, Alkmaar.
C. W. ROIJAARDS, Bobbelenweg 5, Schoorl.
C. RUITENBEEK, Emmalaan 36, Hoorn.
Mevr. T RUITER-ZWAAN, Molenweg D 48, Wijdenes
J. C. RUS, Santhorstlaan 46, Wassenaar.
J. RUTTENBERG, Grote Noord 102, Hoorn.
W. RUIJTER Dzn., Herenweg 193, Schoorl.
H. O. J. DE RUIJTER DE WILDT, Clement Maertenszstraat 31, Hoorn.
Mej. C. en A. D. RUIJTERMAN, H 99, Hauwert (post Nibbixwoud).
P. RIJSWIJK, Joh. Messchaertstraat 4, Hoorn.

D. SAAL, Oosteinderweg 57, Wognum.
D. J. SAAL, Wilhelminalaan 26, Alkmaar.
H. SASBURG, Koningin Wilhelminaweg 109, Amerongen.
R. SASBURG, Geldelozeweg 34, Zwaag (post Hoorn).
J. SAX, Loudelsweg 73, Bergen (N.H.).
L. SCHAGEN, Nic. Beetskade 46, Alkmaar.
Mevr. L. SCHAGEN-TIMMERMAN, K 134, Twisk.
P. SCHAPER, Café Halfweg, Westwoud.
H. SCHELHAAS, Kerkplein 16, Sint Pancras.
C. J. SCHELLINGER, burgemeester, Klieftstraat 1, Wieringen (post Hippolytushoef).
D. SCHERINGA, Huisduinerweg 10, Den Helder.
A. SCHERMER, Laanweg 26, Schoorl.
A. SCHERMER, Burg. Hoogenboomlaan C 41, Hoogwoud.
J. SCHERMER, Rozengracht 76, Amsterdam.
J. A. G. SCHERMER, Emmalaan 28, Hoorn.
Mevr. A. SCHERMERHORN-KLEINSCHMIDT, B 7, Groot-Schermer
Dr. H. J. C. VAN SCHERPENBERG, Oude Doelenkade 19, Hoorn.
P. SCHERPENISSE, Prins Bernhardlaan 3, Enkhuizen.
Pater Franc. M. SCHILDER O F.M., Ooievaarsweg 1, Nieuwe Niedorp.
J. J. SCHILSTRA, Komlaan 23, Bergen.
HILLEBRAND SCHIPPER, Marijkestraat 2, Poeldijk.
W. J. SCHIPPER, Zomerdijk 26, Spanbroek.
C. D. SCHMALZ, Laan 8, Schagen.
N. C. SCHMIDT, Laan van Oostenburg 5, Voorburg (Z.H.).
W. SCHMIDT, Komlaan 18, Bergen.
W. SCHMIDT, Paulinastraat 93, Den Haag 2.
J. W. M. SCHNEIDERS, Veemarkt 15, Hoorn.
D. SCHOEN, B 162, Benningbroek.
K. SCHOEN, B 169, Benningbroek.
Mej. Zr. M. SCHOENMAKER, Costerstraat 4, Alkmaar.
P. J. SCHOENMAKER, Nibbixwoud 87.
G. D. SCHOLTEN, Nieuwstraat 9, Hoorn.
J. M. SCHOLTEN, Gerrit v. d. Veenstraat 75, Amsterdam.
P. SCHOLTEN, Gen Maj. KNIL, Dr. Beguinlaan 50, Voorburg.
J. SCHOON, burgemeester, Dorpsstraat 171, Oosthuizen.
D. SCHOORL, Zocherstraat 64, Haarlem.
H. SCHOORL, Van de Endelaan 90, Hillegom.
Mevr. A. SCHOTS-SCHIPMöLDER, Parklaan 79, Haarlem.
P. J. SCHOUTEN, Hoofdstraat 235, Bovenkarspel.
Drs. S. SCHREUR, Glipperdreef 54, Heemstede.
R. SCHRIEKEN, Dorpsstraat 169, Oudkarspel.
Mevr. N. SCHUIT-GEVERS, Hoep, Schagen.
Mej. G. SCHUITEMAKER, Abbingstraat 3, Hoorn.
M. J. SCHUITEMAKER, Mercatorplein 23 2, Amsterdam.
Mej. P. E. SCHUITEMAKER, Hoofddorperweg 32 2, Amsterdam-W.
W. SCHUURMAN, Russenweg 7, Bergen (N.H.).
Mevr. A. SCHUURMAN-BAKKER, Torenlaan 6, Baarn.
D. SCHUIJTEMAKER Jbzn., 'Mijn Genoegen', Grosthuizen 38, Avenhorn.
Mej. M. J. E. SCHWIETERT, Commandeur Ravenstraat 49 1, Hoorn.
N. J. VAN SCHIJNDEL, Hertog Willemweg 41a, Venhuizen (post Hem).
Mej. D. A. SIEFFERS Willem Molengraaffstr. 11hs., Amsterdam-W.
P. J. J. SIEKMAN, Weeltje 8, Hoorn.
C. D. SILVER, Baarsdorpermeer 18, Berkhout.
K. SILVER, Venenlaan 112, Hoorn.
C. SLAGTER, Hauwert 86 (post Nibbixwoud).
P. SLAGTER, M 52, Midwoud.
Mevr. J. SLAGTER-SLAGTER, No. 1, Spanbroek.
J. SLOOTEN, hoofd o.l. school, Burg. Hoogenboomlaan 15, Hoogwoud.
Mevr. T. VAN SLOOTEN-BAKKER, Mr. P. J. Troelstraweg 134 1, Leeuwarden.
Mevr. E. VAN SLOOTEN-NIESSEN, C 91, St. Maartensbrug.
Mevr. M. SLOOVES-PEETOOM, Dorpsstraat 52, Winkel.
JAC. SLOT, Lutjeweg B 66, St. Maarten.
JAN SLUIS, Multatulistraat 17, Enschede.
A. C. SMIT, Plantsoen 13, Schagen.
H. G. SMIT, Burg. Roëllstraat 6 4, Amsterdam.
J. SMIT, Kennemerstraatweg 101, Alkmaar.
Dr. Ir. J. SMIT, Willem Smuldersplein 10, Aalst (N.Br.).
K. G. SMIT, Oosteinde 88, Berkhout.
Mevr. J. E. SMIT-OSSEN, Hindelaan 65, Hilversum.
J. H. SMITS, Johan Huizingalaan 166hs, Amsterdam.
Mevr. M. C. SMITS-MARIJT, Jan Luijkenstr. 6hs., Amsterdam-Z.
Mevr. G. SNOEK-GROOT, Buurt 40, Venhuizen.
P. N. SOMBEEK, Amandelstraat 18, Den Haag.
H. SOMBERG, Van Bleiswijkstraat 68, Enkhuizen.
G. SPAANDER. Oranjeweg 3, Oosterbeek.
Dr. J. SPAANDER, Rubenslaan 9, Bilthoven.

Jn. SPAANDER, Dorpsstraat 80, Obdam.
Mevr. G. SPAANS-WITTE, Kathoek 5, Oudendijk (post Avenhorn).
Mej. A. N. SPEETS, Dorpsstraat 17, Warmenhuizen.
F. J. C. SPEETS, Zandpad B 82, Weesperkarspel.
JAC. SPEETS, Dorpsstraat 17, Warmenhuizen.
J. C. SPEETS, Eikbosserweg 49, Hilversum.
Mej. P. SPEETS, Houtweg 14, Alkmaar.
N. J. SPEUR, Herenweg 106, Heiloo.
Dr. H. J. SPIT, Conradkade 167, Den Haag.
C. SPITSBERGEN, Schellingerlaan 19, Driebergen.
SJ. SPOELSTRA, Kuipersdijk 40, Enkhuizen.
Mevr. A. SPOELSTRA-HOUTER, Snouck van Loosenpark 33, Enkhuizen.
H. STALLINGA, Achterom 24, Medemblik.
JOH. STAM. Noordervaart 118, Stompetoren.
P. STAM, Spanbroekerweg 220, Opmeer.
Ir. C. STAPEL, Van Steelaan 230, Voorburg.
C. STAPEL Czn., Werf Vooruit, Pol 46, Spaarndam.
Mr. C. STAPEL Jr., Volkshogeschool Allardsoog, Bakkeveen (Fr.).
C. G. STAPEL Jzn., Hoeve 'Zorg en Hoop', Dorpsstraat 33, Sijbekarspel (post Benningbroek).
C. P. STAPEL, Spanbroekerweg 95, Spanbroek.
J. STAPEL, dierenarts, Oosteinde 130, Oosthuizen.
J. STAPEL Szn., 'Grenshoeve', S 17, Sijbekarspel.
J. STAPEL, Koggenrandweg 8, Middenmeer.
Ir. K. P. STAPEL, Van Dorpstraat 6, Scheveningen.
Dr. S. STAPEL, St. Walburgis ziekenhuis, Zutphen.
Mevr. G. STAPEL-HOEK SPAANS, Wuiver 17, Spanbroek.
Mevr. C. STAPEL-KLAVER, S 21, Sijbekarspel.
Th. STEENLAND, Hoofdstraat 12, Wieringen (post Hippolytushoef).
C. STEINZ, Rondelaan 25, Bergen.
F. STENNEBERG, Westersingel 5, Hoorn.
C. J. STINS, Patijnweg 88, Goes.
G. D. VAN DER STOK, Dorpsstraat 207, Nieuwe Niedorp.
J. A. VAN DER STOK, Zevenhuizen 1, Heiloo.
J. J. VAN DER STOK, No. 78, Nwe Niedorp.
J. S. VAN DER STOK, Dorpsstraat 137, 'Leeuwenhof', Nieuwe Niedorp.
J. VAN STRIEN, Kuipersdijk 22, Enkhuizen.
Mevr. A. STRUIK-SLUIS, Westerstraat 210, Enkhuizen.
A. SWART, Dorpsstraat 6, Wervershoof.
Mej. A. F. SWIDDE, Valeriusstraat 196, Amsterdam.
K. SWIERS, Dorpen 20, Schagen.
S. SIJM, Hoofdstraat 18, Bovenkarspel.
Zr. B. SIJP, Daniel Stalpertstraat 60 2, Amsterdam.

Mevr. E. TEER-WIT, Raadhuislaan 72, Voorschoten.
J. TEMME, Kerkhoflaan 52, Halfweg.
Mevr. H. TEVEL-HUIJSER VAN REENEN, Broekbeeklaan 10, Bergen (N.H.).
K. THOMA, Bosstraat 45, Winkel.
C. P. TIMMERMAN, Russenweg 19, Bergen (N.H.).
P. TIMMERMAN, Oosthuizerweg 68, Noord-Beemster.
Mevr. J. TOEREPPEL-KOSTER, Burg. Breebaartstraat 4, Hoogwoud.
Ir. P. TOOL, Van Weede v. Dijkveldstraat 19, Den Haag.
Mevr. C. N. TUENDER-NOBEL, Herengracht 335bv., Amsterdam.
G. J. TULP, Herenweg 2, Hoogwoud.
D. TURKSTRA, Dorpsstraat 122, Hensbroek (post Obdam).
K. VAN TWISK, Buerweg 6, Bergen (N.H.).
Mevr. T. VAN TWISK-KLAVER, Anna van Burenstraat 34, Alkmaar.
J. C. VAN TWUIVER, 40 B, Purmerland (post Purmerend).

D. UBBELS, Keizersgracht 194, Amsterdam-Z.
Prof. Dr. W. C. VAN UNNIK, Sweelincklaan 4, Bilthoven.
C. URBAN, Keern 169a, Hoorn.
Drs. H. M. VAN UIJL, Nieuwe Hoven 61, Gorinchem.
H. VALK, O 203, Oostwoud.
Ir. G. M. M. VAN DER VALK, Iepenlaan 3, Alkmaar.
Mevr. A. VEENHUIZEN-POOL, Le Chevalierlaan 7, Tongeren (post Epe).
C. L. TH. VEENHUYZEN, Smaragdstraat 33 3, Amsterdam-Z.
P. M. VEENSTRA, Nieuwendam 9, Hoorn.
D. VEER, No. 28, Schellinkhout.
M. VEER, Relweg 2, Wijk aan Zee.
W. J. VEER, Linnaeusparkweg 115hs., Amsterdam.
D. VEERMAN, Oude Turfhaven 12, Hoorn.
P. VEERMAN, Dr. Wytemalaan 31, Westwoud.
W. VEERMAN, Mariënhof, M 42, Midwoud
Prof. Ir. P. TH. VELZEBOER, Hortensiastraat 67, Monster (Z.H.).
J. VENNIK, Huize Westerlicht 351, Prinses Julianalaan 14, Alkmaar.
Mevr. A. C. VERBURG-KRAAN, Dorpsstraat 178, Noord-Scharwoude.
Mevr. O. S. VERBURG-VAN DER STOK, Dorpsstraat 113A, Noord-Scharwoude.
R. J. VERNES, Dorpsstraat 137, Nwe Niedorp.
C. S. VIS, IJsselstraat 4, Middelburg.
G. VIS, Dorpsstraat A 19B, Barsingerhorn.
Mevr. C. W. VIS-HONIG, Lagedijk 238, Zaandijk.
Mevr. P. C. VIS-LEGUIT, Buurt 80, Venhuizen.
Drs. J. J. VISMAN, Adriaan Boomstraat 6, Hoorn.
A. VISSER, Vincent van Goghweg 2, Bergen (N.H.).
C. VISSER, Oosteinde 63, Oosthuizen.
JOH. VISSER, Dorpsstraat 146, Wervershoof.
Drs. J. N. VISSER, Trompstraat 32, Huizen (N.H.).
Ir. S. H. VISSER, Minister van Defensie, Buurtweg 151, Wassenaar (post Den Haag).
W. P. M. VISSER, Hoofdstraat 288, Bovenkarspel.
Mevr. G. VISSER-GROOT, Oosterweg 17, Purmer.
Mevr. K. A VISSER-MOLENAAR, Hemmerbuurt 135, Venhuizen (post Hem).
Mevr. J. VISSER-ROOSENDAAL, Kerkweg 60, Venhuizen.
JOH. E. DE VISSER, Binnenluiendijk 3, Hoorn.
A. P. VLAM, Van Galenstraat 70, Den Helder.
Dr. CHR. C. VLAM, Boshuizerlaan 17, Leiden.
J. VLAM, Oostwal 37, Warmenhuizen.
W. N. VLAMING, Turfhoek 1, Medemblik.
Dr. H. B. J. VLAS, Nassauplein 25, Alkmaar.
I. VLEESDRAGER, Doelenhotel, Achterstraat 2, Hoorn.
G. H. VOERMAN, Boylerweg 98, Boyl (Fr.).
B. VOETS, pastoor, Kromhoutlaan 12, Haarlem.
Mevr. G. VOGEL-DE BEURS, Flat Prinses Wilhelmina, Vlaardingerdijk 140, Schiedam.
Mevr. A. KL. VOLKER-SCHUIJTEMAKER, Adr. Volkersingel 3, Sliedrecht.
A. VOLKERS Sr., Bovenweg 40, St. Pancras.

J. VOS, Snaarmanslaan 125, Alkmaar.
Mevr. A. C. VREEKEN-HOOGVORST, Molenweg 90, Enkhuizen.
Mej. A. E. DE VRIES, Singel 52, Den Helder.
B. DE VRIES, Witte de Withstraat 28, Groningen.
D. DE VRIES, Petrus Dondersstraat 115, Eindhoven.
Mej. E. DE VRIES, Elegaststraat 60, Alkmaar.
F. DE VRIES, Comm. Ravenstraat 1, Hoorn.
G. DE VRIES, Dorpsstraat B 130, Nieuwe Niedorp.
JAC. DE VRIES, Korte Dreef 1, Heerhugowaard.
Mevr. M. DE VRIES, Nieuwstraat 41, Medemblik.
P. DE VRIES. dir. afd. financiën gem. secr., Gallileiplantsoen 22, Amsterdam-O.
S. DE VRIES, Woudenbergseweg 100, Maarsbergen (U.).
TH. DE VRIES, Hoogstraat 4, Purmerend.
Mej. A. VROOM, Zuideinde 4, Abbekerk.
A. VIJN, Stadhoudersweg 108d, Rotterdam-4.
Jb. VIJN, Dal 5, Hoorn.

J. WAAL, Stieltjeslaan 29, Hilversum.
A. DE WAAL, Buerweg 14, Bergen (N.H.).
C. WARDENAAR, Hereweg 151, Schoorl.
H. WARNERS, burgemeester, Dorpsweg 49a, Oudendijk (post Avenhorn).
D. WEEDER, H 49, Hauwert (post Nibbixwoud).
M. WEEL, Meerlaan 32, Medemblik.
J. G. WEGDAM, arts, Voskuilenweg 16, Heerlen.
Mevr. Y. S. E. WEGENER SLEESWIJK-VAN BALEN BLANKEN, Thomsonlaan 56, Den Haag.
H. J. WEIDEMA, Dr. van Peltlaan 50, Bergen.
J. WESTERMAN, Dorpen 14, Schagen.
Mr. J. WESTERMAN HOLSTEIJN, Keizersgracht 743, Amsterdam.
JAC. WESTRA, Dorpsstraat 127, Warmenhuizen.
A. WIEDIJK, burgemeester, C 89, Barsingerhorn.
F. WIEDIJK Jr., A 47, Groot-Schermer.
C. WIEGEL, Schotersingel 17, Haarlem.
Drs. W. F. G. WIESE, J. P. Coenstraat 9, Hoorn.
G. L. WILKENS, Nieuwe Hoornseweg B 214, Benningbroek.
Mej. P. WILLIG, Singel 43[1], Amsterdam-C.
J. J. C. P. WILSON, Mesdaglaan 10, Doorn (U.).
A. WINKEL, Keern 26, Hoorn.
A. N. WINKEL, Lange Nering 41, Emmeloord (N.O. Polder).
C. WINKEL, H 132, Hauwert (post Nibbixwoud).
D. WINKEL, O 159, Oostwoud.
Mej. G. WINKEL, Sarphatipark 15[1], Amsterdam.
Mr. J. WINKEL, notaris, Rijksweg 2, Naarden (post Bussum).
Mr. P. S. WINKEL, Grote Oost 6, Hoorn.
J. N. DE WINKEL, Hauwert 106 (post Nibbixwoud).
C. DE WINTER, Breedstraat 30, Medemblik.
J. WIT Jbzn., Huize 'Avondlicht', Keern 478, Zwaag (post Hoorn).
J. P. WIT, Julianastraat 52, Purmerend.
S. WIT, Burg. Breebaartstraat 11, Hoogwoud.
G. G. DE WIT, Nieuweweg 113, Hoogkarspel.
J. DE WIT, Zoomstraat 50[2], Amsterdam-Z.
Mevr. M. C. WIX-BEETSMA, Stadionkade 100[2], Amsterdam-Z.
W. J. WOGNUM, burgemeester, Torenplein 1, Schagen.
A. J. WONDER, Rooseveltlaan 122[3], Amsterdam-Z.
C. WONDER, Molenweg 16, Oterleek.
J. WONDER, Nassaulaan 26, Alkmaar.
H. WORMSBECHER, Debussystraat 14, Arnhem.
TH. P. H. WORTEL, Emmastraat 87, Alkmaar.
W. F. WOUTMAN, Valkenburchtflat 159, Oosterbeek.
C. WIJDENES, Zuiderzeestraat 9, Hoogwoud.
Mevr. A. J. VAN WIJK-BEENTJES, Hornweg 106, Aalsmeer-O.
W. S. WIJNANDS, notaris, Streekweg 86, Hoogkarspel.
P. WYNKER, Middelweg 2, Opmeer.
Mevr. G. WIJSMULLER-MEYER, Nassaukade 125, Amsterdam.
Mr. Dr. H. J. WYTEMA, burgemeester, Oranjelaan 35, Alkmaar.

JAN ZEEGERS, Dorpen 3, Schagen.
P. J. ZEEKANT, Zuiderpad 107, Z.O.-Beemster (post Purmerend).
J. ZEEMAN, Oosterstraat 38, N.-Scharwoude.
Mevr. J. ZEILMAKER-BRANDER, Streekweg 213, Hoogkarspel.
Mevr. D. ZIELMAN-DE LEEUW, Dorpsstraat 7, Winkel.
Mevr. A. ZIELMAN-VIJZELAAR, K 92, Twisk.
P. ZOMERDIJK, Kennemersingel 3, Alkmaar.
J. VAN ZOONEN, Dorpsstraat 50, Oude Niedorp.
J. ZWAAN, Molenweg 79, Enkhuizen.
PH. J. ZWAAN, Kleine Noord 7, Hoorn.
W. ZWAAN, B 171, Benningbroek.
JAC. ZWAREKANT, hoofd der school, Dr. Wytemalaan 27, Westwoud.
C. J. ZWART, Schaepmanstraat 15, Gouda.
J. ZWART, Sparrestraat 46, Zaandam.
Mevr. S. A. ZWIEBEL-SWIDDE, Valeriusstraat 196bv, Amsterdam.
Dr. A. ZIJP, Lessinglaan 36, Utrecht.
J. ZIJP, Kennemerstraatweg 107, Alkmaar.
J. ZIJP, Julianalaan 171, Bilthoven.
Jn. ZIJP Hzn., Oosterblokker 155, Blokker.
K. ZIJP, Achterom 3, Hoorn.
K. ZIJP Hzn., Nekkerweg 22, M.-Beemster.
K. A. ZIJP, No. 56, Oostwoud.

HUISGENOOT-LEDEN:

Mej. N. BLOKKER, 't Slot, Opperdoes.
Mevr. J. DONKER-KOEMAN, K 119, Twisk.
Mevr. G. L. C. GOETTSCH-VAN HARDENVELD, Gortersweg 5, Schoorl.
Mej. C. A. LANGEDIJK, Overtoom 345[4], Amsterdam.
Mevr. W. A. LETSCHERT-MASCHHAUPT, Nieuwstraat 30, Medemblik.
Mej. K. C. LIEFHEBBER, Kennemersingel 1, Alkmaar.
Mevr. N. MEEREBOER-TIMMERMAN, Koninginnelaan 65, Rijswijk.
Mevr. G. STAPEL-WINKEL, Westerhout 24, 'Huize Blokland', Hoogkarspel.
Mej. J. DE VRIES, Singel 52, Den Helder.
Mevr. G. WILSON-HOFLAND, Mesdaglaan 10, Doorn (U.).
Mej. J. VAN WIJK, Hornweg 106, Aalsmeer-O.

LEDEN IN HET BUITENLAND:

J. BALK, Route de Millemont, Garancières (S. en O.), France.
A. BOON, c/o Société Shell du Tunesie B.P. 269, Tunis, Tunesia (p/a Abbingstraat 19, Hoorn).
G. CLAIJ, Oberhaltzer, Box 19, Transvaal, Zuid-Afrika.

Mevr. HOKANSSON-MULDER, Tuberkulose Hospital Fijn, Aarup, Denemarken.

J. G. KAAN, St. Joseph's College P.B. 949, Rensselaer 2, Indiana, U.S.A.

A. MERENS, p/a l'Ambassade Royale des Pays Bas, 64 Leoforos Vassilissis Sofias, Athènes, Grèce.

NANNE SLUIS, P. O. Box 580, Menlo Park, California, U.S.A.

H. VANGASSEN, Denderhoutembaan 53, Ninove, Belgie.

JEUGDLEDEN:

Fl. KEIZER, Huis Lenoor, Noord Scharwoude.

(Adreswijzigingen s.v.p. aan het secretariaat mededelen)

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS

OVER HET VERENIGINGSJAAR 1962

Ook in 1962 zijn de streekmiddag en de Westfriezendag voor de vereniging hoogtepunten geweest, vooral door de grote deelname van leden en genodigden. Enkhuizen en Wieringen zagen onderscheidenlijk 178 en 270 personen verzameld, onder wie vertegenwoordigers van de gemeenten Enkhuizen en Wieringen en het provinciaal elektriciteitsbedrijf van Noord-Holland. Elk van deze bijeenkomsten werd bijgewoond door één, in het bijzonder door de voorzitter verwelkomd persoon: de streekmiddag door het duizendste lid, de heer C. N. R. de Jong te Enkhuizen, de Westfriezendag door prof. dr. A. E. van Giffen, die vele jaren lang opgravingen in West-Friesland heeft geleid en de archeologische werkgroep heeft bijgestaan in haar werkzaamheden.
Aan het diner te Hippolytushoef werd deelgenomen door 123 der aldaar aanwezigen. Beide bijeenkomsten hadden een goed en genoegelijk verloop, dank zij vooral de medewerking welke bij de bezoeken aan het Zuiderzeemuseum, de Zuiderkerk en de Drommedaris te Enkhuizen, bij de door de gemeente Wieringen aangeboden rondrit en het Wieringer praatje met dia's door velen werd verleend.
Een ander belangrijk moment was het verschijnen van de 'Wieringer bundel', welke zoveel belangstelling kreeg, dat de oplaag misschien te klein zal blijken te zijn. Het eerste exemplaar werd, in aanwezigheid van vertegenwoordigers van de pers, door het bestuur en de redactiecommissie overhandigd aan het gemeentebestuur van Wieringen. De in de bundel opgenomen dankwoorden aan, het artikel over en de bibliografie van de heer P. Noordeloos werden deze op zijn 75-ste verjaardag, eveneens door het bestuur en de redactiecommissie, aangeboden. Enkele maanden tevoren had de heer Noordeloos zijn werkzaamheden voor de archeologische werkgroep en de redactiecommissie moeten beëindigen; slechts enkele weken na zijn verjaardag overleed hij, daarbij een grote leegte latend onder hen die lang en veel voor 'Oud West-Friesland' hebben gewerkt.
Behalve de heer Noordeloos ontvielen het genootschap in het afgelopen jaar mevrouw A. Beek-Marees te Amsterdam, mevrouw A. Beemster-Roggeveen te Heiloo, mevrouw D. G. Jonker-Stapel te Enkhuizen en de heren P. J. Boon te Amsterdam, H. J. Brugman

Westfriezen op Wieringen, 1962

te Utrecht, P. Nobel Wzn te Amsterdam, C. T. Roggeveen te Mehlem am Rhein, S. Stolp te Zwanenburg en K. Wit te Amsterdam. Ondanks deze verliezen steeg, met veler hulp, het ledental opnieuw. Op 31 maart was juist het duizendste lid ingeschreven. Na de onvermijdelijke afschrijving van 56 leden wegens overlijden en bedanken aan het begin en in de loop van 1962, doch eveneens na aanmelding van tot nu toe 147 nieuwe leden per 1 januari 1963, werd een aantal van 1091 leden bereikt. Mogelijk zal blijken, dat enkele van deze hun lidmaatschap niet willen verlengen, doch de groei is verheugend en stelt de vereniging in staat meer te doen en meer mensen voor haar werk te interesseren.

Het bestuur vergaderde in 1962 vijf maal tot behartiging van de algemene en bijzondere belangen van het genootschap. Tot deze laatste moeten worden gerekend de reorganisatie van de 'commissie voor het kappennaaien', waarvoor in de plaats is gesteld de 'commissie tot bevordering van de instandhouding van de traditionele hoofdtooien' (hoofdtooicommissie), welke zich het bewaren van de Westfriese kap en hul tot taak rekent. Voorts werd een 'jongerencommissie' benoemd met de opdracht de belangstelling van jongeren voor goede oude en nieuwe zaken en de doelstellingen van het genootschap te activeren. Tevens werd besloten tot instelling van een jeugdlidmaatschap tegen een gereduceerd contributiebedrag. Er vond een reorganisatie plaats van de 'commissie voor Westfriese klederdracht', vooral omdat veel aandacht noodzakelijk wordt geacht voor het behoud van de aanwezige oorspronkelijke kleding en voor verantwoorde vernieuwing, nu daarvoor de belangstelling blijkt toe te nemen.

Een 'publicatiecommissie' werd in het leven geroepen voor het verzorgen van de uitgifte, onder auspiciën van 'Oud West-Friesland' van geschriften in boekvorm. De eerste uitgave in een 'Stolphoevereeks' zal binnenkort verschijnen, namelijk 'Hé, is dat Westfries?' van de heer H. Langedijk te Spierdijk.

De 'commissie voor de veldnamen' werd vervangen door een correspondentschap voor deze aangelegenheid, daar de werkzaamheden thans beperkt zijn tot het bewerken van de gegevens, welke verzameld werden en het behandelen van incidentele vraagstukken. Daarentegen mag verwacht worden, dat de activiteit van de 'commissie voor Westfriese genealogie en naamkunde' binnenkort zal herleven, dank zij de toezegging van medewerking door enkele belangstellenden.

Leden van het bestuur vertegenwoordigden het genootschap op vergaderingen van zusterverenigingen en bij andere gelegenheden, zoals de Heemschutdag, de Culturele dag van Noord-Holland, een bijeenkomst van de Bond Heemschut over het behoud van oude stadskernen en voorts door contacten met het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en het provinciaal bestuur van Noord-Holland.

De toestand van het oude rechtshuisje te Spanbroek heeft het bestuur met zorg vervuld, zonder dat tot nu toe een mogelijkheid werd gevonden hierin verbetering te brengen.

Het contact met de leden werd, behalve door de eerder genoemde bijeenkomsten, onderhouden door de samenstelling en verzending van twee mededelingenbladen.

Voor de komende jaren werden reeds noodzakelijke maatregelen genomen, gewenste afspraken gemaakt en opdrachten verstrekt, opdat te zijner tijd zekerheid kan bestaan met betrekking tot het welslagen van bijeenkomsten en andere belangrijke zaken.

Het jaar 1962 is wederom een jaar vol activiteiten geweest, welke nochtans niet de, eventueel voorlopig, gewenste gevolgen hadden kunnen hebben, indien niet van alle betrokkenen, bestuurs- en vele verdienstelijke 'gewone' leden, de volle medewerking was verkregen. Het bestuur is allen hiervoor zeer erkentelijk. Dank is ook verschuldigd aan hen, die zitting hebben gehad in de opgeheven of gereorganiseerde commissies, voor hetgeen zij in hun functies hebben willen doen.

Medemblik, januari 1963

H. J. AVIS

D. NIEUWPOORT 70 JAAR

Bakker Van der Laan uit Ooster-Blokker heeft in het begin van dit jaar weer een prachtig werkstuk vervaardigd ter ere van de zeventigste verjaardag van ons actief bestuurs- en redactielid, de heer D. Nieuwpoort. Nieuwpoort bekleedt reeds sedert 1954 een bestuursfunctie en werd twee jaar later met algemene stemmen gekozen tot waarnemend voorzitter van het bestuur van 'Oud West-Friesland'. Bij de samenstelling van het 20e jaarboek (1953) is Nieuwpoort gekozen in de redactiecommissie en tot heden bekleedt hij nog steeds deze zeer gewaardeerde functie tot ons aller tevredenheid. Toen de 70-jarige de 'Jacob' in ontvangst nam, was onderstaand rijm te lezen op dit folkloristisch geschenk van het bestuur:

Als je voor een goed doel je beste krachten geeft,
Is dat een bewijs, dat je er voor leeft.
Zoiets is mooi in 't leven,
Dat kan veel vreugde geven.
Zo wordt u vandaag, nu u 70 jaar wordt, verrast
Met 'Jacob', deez' eerbiedwaardige gast,
Uit naam van 'Oud West-Friesland',
Dat u hartelijk wil feliciteren
En de beste wensen voor vandaag en uw verder leven komt offreren.

Br.

FINANCIEEL JAAROVERZICHT VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP 'OUD WEST-FRIESLAND'
REKENING VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN OVER 1962

Volg-no.	ONTVANGSTEN		
	I. Vroegere jaren:		
1.	Voordelig saldo van het vorig jaar	*f*	296,96
3.	Achterstallige inkomsten van vorige jaren	„	122,50
	II. Bijdragen:		
5.	Contributies van gewone leden	„	7.065,—
7.	Contributies van verenigingen, enz.	„	482,50
9.	Bijdragen van gemeenten en andere organen	„	1.102,50
	III. Bijzondere inkomsten		
11.	Ontvangsten t.b.v. het 29e jaarboek	„	4.860,—
13.	Ontvangsten t.b.v. 38e Westfriezendag en Streekmiddag	„	2.169,60
	IV. Overige inkomsten:		
15.	Rente van belegd kasgeld	„	662,56
17.	Overige ontvangsten	„	817,40
	V. Archeologische Werkgroep:		
19.	Voordelig saldo van het vorig jaar	„	458,38
21.	Subsidies, bijdragen en overige ontvangsten	„	2.803,75
	Totaal der ontvangsten	*f*	20.841,15

Volg-no.	UITGAVEN		
	I. Vroegere jaren:		
2.	Nadelig saldo van het vorig jaar	*f*	—,—
4.	Achterstallige uitgaven van vorige jaren	„	—,—
	II. Algemene kosten:		
6.	Kosten van bureaubehoeften	„	45,15
8.	Kosten van drukwerk	„	132,60
10.	Kosten van administratie	„	669,11
12.	Telefoonkosten	„	37,85
14.	Kosten van vergaderingen	„	142,85
16.	Kosten van vervoer en verblijf	„	412,45
18.	Kosten van representatie en ereblijken	„	17,10
	III. Bijzondere kosten:		
20.	Subsidies en bijdragen aan commissies e.d.	„	680,50
22.	Kosten van abonnementen en lidmaatschappen	„	42,50
24.	Uitgaven t.b.v. het 29e jaarboek	„	8.254,98
26.	Uitgaven t.b.v. 38e Westfriezendag en Streekmiddag	„	2.558,—
	IV. Overige kosten:		
28.	Voorschotten t.b.v. de Stichting Nuwendoorn	„	145,02
30.	Bijdrage ten gunste van het Cultureel Fonds	„	3.355,—
30a.	Reservering ten gunste van het Jubileum Fonds 1964	„	1.000,—
32.	Onvoorziene uitgaven	„	14,50
	V. Archeologische Werkgroep:		
34.	Huishoudelijke en andere uitgaven	„	1.101,33
36.	Bijdrage aan 'Westfriese Oudheden V' in 29e jaarb.	„	1.000,—
	Voordelig saldo van a. Historisch Genootschap	„	71,41
	b. Archeologische Werkgroep	„	1.160,80
	Totaal der uitgaven	*f*	20.841,15

Toelichting:

3. Restant subsidie prov. N.-H. over 1961 *f* 100,—; achterstallige contributies over 1961 *f* 22,50.
5. 950 leden; 7. 55 verenigingen; 9. 55 gemeenten en 15 waterschappen.
11. Subsidie van het Rijk *f* 1500,—; idem prov. N.-H. (voorschot) *f* 1000,—; idem Anjerfonds *f* 500,—; idem gemeente Wieringen *f* 500,—; bijdrage van Archeol. Werkgroep (zie vlgno. 36) *f* 1000,—; bijdrage van opbrengst advertenties *f* 360,—.
13. Bijdragen 184 deelnemers Streekmiddag te Enkhuizen *f* 814,60; bijdragen 255 deelnemers koffietafel en 118 diners Westfriezendag te Hippolytushoef *f* 1355,—.
17. Opbrengst verkoopbundels.
21. Subsidie van het Rijk *f* 1000,—; idem prov. N.-H. over 1961 *f* 1500; bijdrage Genootschap *f* 300,—; verkoop overdrukken Westfr. Oudh. *f* 3,75.

BALANS PER 31 DECEMBER 1962

Activa:			*Passiva:*		
1. Liquide middelen Hist. Gen.:			2. Cultureel Fonds:		
Kasgeld	*f*	13,55	Balans 31.12.61	*f*	12.000,—
Girorekening	„	57,86	Vrijw. bijdragen	„	145,—
3. Liquide middelen Arch. Werkgr.:			Bijdr. Hist. Gen.	„	3.355,—
Girorekening	„	925,80	4. Jubil. Fonds	„	1.000,—
Bankrekening	„	235,—	6. Saldo Hist. Gen. over 1962	„	71,41
5. Bankrek. C.F.	„	15.500,—	8. Saldo Arch. Werkgr. over 1962	„	1.160,80
7. Bankrek. Jub.F.	„	1.000,—			
	f	17.732,21		*f*	17.732,21

De penningmeester,
W. A. van Doorninck.

Hoorn, april 1963.

Toelichting:

8. Lidmaatschapskaarten, enveloppen, adresstroken, rapporten, bindwerk, enz.

10. Schrijflonen, vergoedingen, porto, type- en stencilwerk, overige kleine uitgaven.

20. Bijdrage Archeol. Werkgroep *f* 300,—; idem Comm. Landelijk Schoon *f* 200,—; idem voorbereiding Heemschutuitgave *f* 100,—; idem Hoofdtooicommissie *f* 55,50; idem Jeugdcommissie *f* 25,—.

22. Ned. Volksk. Gen. *f* 10,—; Bond Heemschut *f* 15,—; Tijdschrift Noordholland *f* 7,50; Kring van Vrienden v. d. Drommedaris *f* 10,—.

24. 29e bundel: drukkosten *f* 4394,04; cliché- en fotokosten *f* 463,13; overdrukken *f* 695,—; verpakken, adresseren, verzenden, enz. *f* 344,35; acquisitie advertentie *f* 30,—; kosten redactie-commissie *f* 299,50.
Westfriese Oudheden V: drukkosten *f* 1732,66; clichékosten *f* 316,30.

26. Streekmiddag te Enkhuizen: 178 koffietafels *f* 667,50; 170 bezoekers Z.Z.M. *f* 68,—; 166 bezoekers Zuiderkerk *f* 46,50; drukkosten *f* 40,25; restitutie *f* 44,—.
Westfriezendag te Hippolytushoef: 270 koffietafels *f* 810,—; 123 diners *f* 615,—; zaalhuur en dia's *f* 85,—; drukwerk *f* 138,75; restitutie aan deelnemers *f* 43,—.

28. Vergader- en reiskosten.

34. Huish. uitgaven *f* 401,33; kosten archeol. onderzoek *f* 700,—.

COMMISSIE VOOR LANDELIJK SCHOON UIT HET HISTORISCH GENOOTSCHAP 'OUD WEST-FRIESLAND' TE HOORN

JAARVERSLAG OVER 1962.

Overeenkomstig art. 12 van het huishoudelijk reglement heeft ondergetekende de eer hiermede verslag uit te brengen betreffende samenstelling en werkzaamheden van bovengenoemde commissie.
In de samenstelling van de commissie kwam in het afgelopen jaar geen verandering.
Op 1 januari bestond het bestuur uit de heren:

C. Ruitenbeek, Hoorn, voorzitter	aftr. 1963
J. J. Visman, Hoorn, secretaris	aftr. 1964
D. Fleddérus, Enkhuizen, lid	aftr. 1964
H. O. J. de Ruyter de Wildt, Hoorn, penningm.	aftr. 1965
D. Breebaart, Hoogwoud, lid	aftr. 1964
P. Beemsterboer, Berkhout, lid	aftr. 1965
J. Groot, Hoorn, lid	aftr. 1963

In de algemene vergadering werden de aftredende leden herbenoemd.

Werkzaamheden

De commissie mocht, evenals voorgaande jaren, subsidie ontvangen ten behoeve van kleine restauraties. Gaarne wil de commissie voor het verkrijgen van deze rijkssubsidie van haar dankbaarheid getuigen.
Ten aanzien van het te voeren financiële beleid heeft de commissie zich op het standpunt gesteld, dat — na het relatief omvangrijke bedrag, gemoeid met het restaureren van de topgevel van de boerderij van de heer S. Glas te Hoogwoud — kleinere objecten voor subsidiëring in aanmerking zouden moeten komen.
Het oog viel daarbij op een klein huisje in Wijdenes van de schilderes Maaike Braat. Het was voor mevrouw Braat een bijzonder genoegen te vernemen dat dit huisje verrijkt zou worden met een door timmerman Bruin bewerkte deur, terwijl bovendien de voorgevel, nadat de oude deur eruit was gehaald, bijgewerkt zou worden.

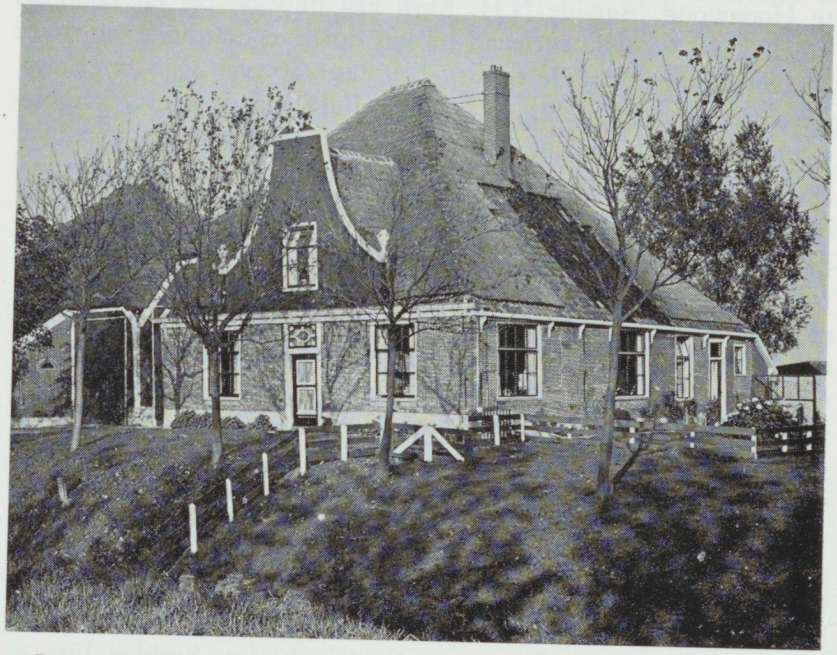

Boerderij van de heer S. Glas Lzn, Gouwe 48, Hoogwoud, vóór en na de restauratie (foto P. Nooteboom, Hoorn)

Zij is van oordeel dat haar huisje na de restauratie een sieraad is geworden. Een ijzeren hek werd door haar uit de afbraak van 'De Galerij' te Amsterdam gered; zij liet dit voor haar huisje plaatsen.
Uit dankbaarheid bood zij de commissie een aquarel van Oosterleek (sneeuwlandschap) aan. Dit schilderij, waarin de winterse stoerheid van het landschap langs de IJsselmeerdijk treffend tot uitdrukking is gebracht, zal zijn plaats krijgen in het gemeentehuis van Wijdenes.
De in het jaarverslag 1961 reeds gemelde restauratie van de topgevel van de boerderij van de heer S. Glas te Hoogwoud werd in 1962 voortgezet. Een erker (zijgevel) werd gesloopt en vervangen door twee ramen met 18e eeuwse ruitverdeling.
De verbeteringen, ontstaan na de restauratie komen bij vergelijking van de twee foto's duidelijk tot uitdrukking. De Commissie hoopt dat de voordeur in de naaste toekomst ook nog in de juiste stijl gebracht zal worden.
Een bijdrage werd verleend voor het schilderen van de wieken van de gerestaureerde voormalige korenmolen van de heer J. Bos te Hoogwoud. Aan de N.H. Kerk van Sijbekarspel en Benningbroek werd subsidie verleend bij het doen vervaardigen van twee buitenlantaarns door de edelsmid de heer W. van Rijn te Hoorn.
De intense medewerking en belangstelling van de heer P. Nooteboom, welke hij op zijn eigen bescheiden, sympathieke wijze verleende, en welke wij ook in 1962 mochten ontvangen, zullen wij door zijn overlijden op 14 februari 1963 moeten ontberen.
De laatste foto's, door hem genomen, zijn in dit verslag opgenomen.

J. J. VISMAN, *Secretaris*

OVER HULLEN EN KAPPEKANTEN, SKROOTJES-GAAS EN KRENTETUUL

De 'Commissie tot bevordering der instandhouding van de traditionele hoofdtooi' verzorgde in de achter ons liggende periode twee cursussen.

De hullenplooicursus

Op onze hullenplooicursus verschenen trouw een 9-tal dames en heren. Wat is hier veel van gedachten gewisseld en afgepraat. De bejaarde leidster, mevr. F. Hittema-de Vet moest de leerlingen steeds weer bij het werk roepen. De dames hadden nl. de opdracht om van vitragestof en een kantje eerst zelf een nieuwe hul in elkaar te naaien. Later moest alles gewassen, gesteven, gestreken en geplooid worden.
Wat een doosjes met allerlei mutsjes, kantjes en oude rommeltjes werden er meegenomen. Iemand kwam met een doos met 40 hullen, een andere had er wel 20. Uit de omgeving Purmerend en de Zeevang kwamen hullen van gewoon 'slopen-katoen', soms versierd met wat simpel broderiewerk.
We zagen ook nog een ongenaaide hul, z.g. aan ,'t stuk'. Deze werd niet in elkaar gezet, omdat we hem zo op de lap wel heel curieus vonden. Want waar bleven de restanten uit de 'lappieswinkels'?
We zagen ook de z.g. Beemster mutsen, door sommigen echter Middelieër mutsen genoemd. Ze zijn zondagser dan de hul, en daagser dan de kap.
We kregen ook allerlei kaphoeden en boerehoedjes onder ogen en foto-albums en plaatjes. Vroeger zag men ook wel boerehoedjes of kiephoedjes op een kap dragen. De laatste 'kiepies', die we nu nog hebben, werden echter niet op een kap gedragen. De oudere vormen, zo van vóór 1870, wel. Hoe later we in de kiepies-mode komen, hoe kleiner worden ze. Hoe lang het tijdperk van de hullenmode is geweest, kunnen we moeilijk zeggen. Tot ongeveer 1875 werd het kantje van de hul met een plooimesje ingeplooid. Toen kwamen uit Engeland de plooimachientjes, die wij op de cursus hebben gebruikt. De laatste middag had ieder zich enigszins in stijl gekleed, n.l. donkere japon, omslagdoek en kralen; de zelfgemaakte hul op en met een boerehoedje getooid.

Er werden woorden van waardering gesproken, de pers was aanwezig, terwijl later nog enige foto's werden gemaakt, bij de schouw en op een boerewagen, alles in stijl. Het geheel had het idee van een ouderwetse theemiddag.

De Kappennaaicursus

Een 15-tal dames nam deel aan de kappennaaicursus onder leiding van mevr. T. Ruiter-Zwaan. Gelukkig dat deze kunst niet uitgestorven raakt. Er waren er onder de cursisten, die dit werk keurig hebben volbracht. De lichtblauwe nylon tule kan heel goed het ouderwetse kappengaas vervangen. Het is wel zaak zuinig op uw kanten te zijn; deze zijn altijd oud en een vervangende nieuwe kant is nog niet gevonden. Alle nu nog gebruikte kappen dateren uit ± 1880 tot 1910. Ze zijn allemaal vrijwel gelijk genaaid en van gelijke kantbreedte. We hebben echter nog *wel* oudere kapsieraden, als ijzer, naalden en spelden. We kennen slechts één zeer oude kant, deze is van ± 1830. Zo al pratende, onder het tornen, begonnen we met het hoofdje van nylontule in elkaar te naaien, krielen en nog eens krielen, tenslotte wassen, stijven, plooien en de staart er aan naaien, wat alle aandacht vroeg.
De laatste middag werd ook weer besloten met een officieel tintje. Het opzetten van de zelf-verzorgde kap. Ook werden er weer foto's gemaakt door de pers, die evenals enige genodigden aanwezig was.
Het hoogtepunt werd bereikt toen de voorzitter van het Hist. Gen., Burgemeester Breebaart, aan de 15 deelneemsters een keurig getuigschrift overhandigde.
De hoofdtooi-commissie kan met voldoening op deze afgelopen cursussen terugzien. Er zijn voor een volgende keer al weer nieuwe deelneemsters genoteerd, zodat dan weer een kappennaaicursus en een hullenplooicursus zal worden gegeven.

S. METSELAAR—BLOOTHOOFD
D. SCHUYTEMAKER

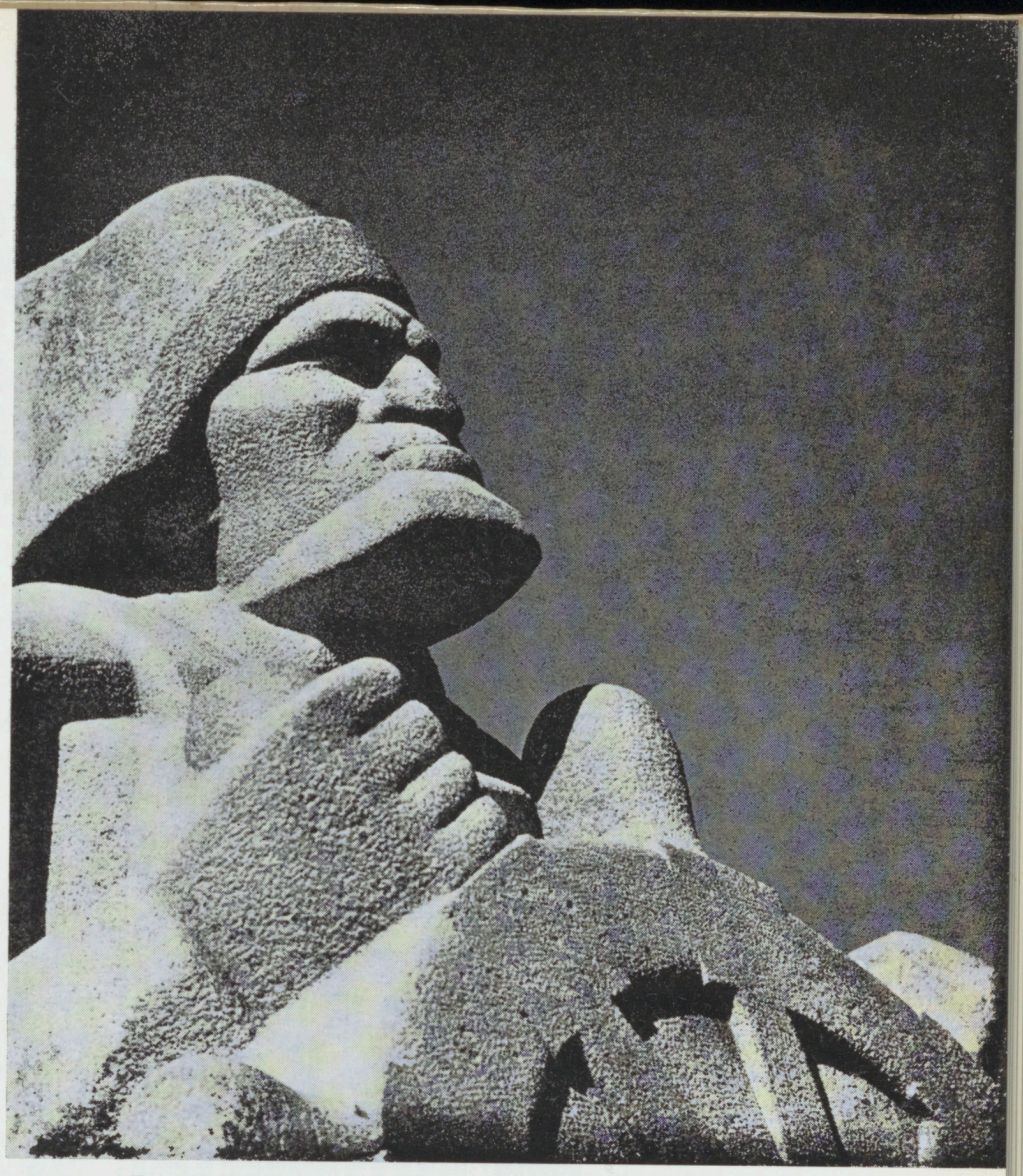

Zeeredder aan stuurwiel — Monument Nederlands Reddingwezen

(beeldhouwer Th. Vos)

Ten geleide

Velen, die belang stellen in het werken en streven van het Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland' zullen wellicht wat onwennig staan tegenover het besluit de 39ste Westfriezendag te Den Helder te houden en de 30ste bundel voor een groot gedeelte aan de marinestad te wijden.

Den Helder behoort immers niet tot West-Friesland en historisch is er, voor het oog althans, weinig te beleven, als men dit vergelijkt met b.v. Hoorn, Enkhuizen en Medemblik. Bovendien, de stad is zo geheel anders van karakter dan deze oude Zuiderzeesteden.

Maar aan de andere kant is het toch zo dat Den Helder zeer dicht bij het land der Westfriezen ligt en dat er in de geschiedenis van de stad dingen zijn, die de moeite zijn om onder breder aandacht gebracht te worden. Buitendien kan het toch voor het Genootschap interessant zijn dit andere karakter van Den Helder nader te leren kennen.

Het is merkwaardig hoe weinig Den Helder bekend is, ook in West-Friesland. Nu ja, 'dat is de stad van de Marine en van de zeeredders, bomen zijn er niet en het waait er àltijd!'

Uiteraard, het ìs de marinestad èn die der zeeredders, maar in deze stad van bijna 52.000 inwoners is een omvangrijke burgerij, economisch wel voor het grootste gedeelte geënt op de marine, maar met een eigen levensstijl, die veel bekoring heeft.

Als het waait aan Nederlands kusten, en dat is inderdaad nogal eens het geval, dan waait het te Den Helder ook en zelfs wat extra hard. Maar zijn het windstille dagen in ons kleine landje, dan is het in de kustplaatsen ook stil, zelfs te Den Helder. Op een mooie, stille zomerse dag kan ik wel eens mijmeren over de taaiheid van een legende, ook wel wanneer de misthoorn aan de haven drie dagen achtereen de scheepvaart in de stille dichte mist de weg wijst.

Het wapen van Den Helder draagt de gravenkroon der Egmonden, die de heerlijkheid van 'Huisduijnen' van 1283 tot omstreeks 1600 hebben bezeten, terwijl 'Huisduijnen', de oorsprong van Den Helder, in 866 voor het eerst in de geschreven stukken verschijnt.

← Stadhuis van Den Helder *(C. F. van Neerijnen: tekening)*

Voegt men daarbij de roemrijke geschiedenis van de oude Koninklijke Marine, die zo nauw met die van Den Helder is verweven, dan zijn dit punten, die een aanwijzing zijn dat de historicus ook te Den Helder iets van zijn gading zal vinden.
De bundel van het Historisch Genootschap voert in de titel 'Oud en Nieuw'. Van dit oude en nieuwe ten aanzien van Den Helder vertellen diverse artikelen in de bundel 1963 een en ander.
Ik ben het Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland' daarvoor erkentelijk. De bundel zal een welkome aanvulling zijn van hetgeen de laatste jaren over Den Helder is geschreven en dat is vrij veel. Hij zal anders zijn dan zijn 29 voorgangers, maar Den Helder is ook anders. Moge de bundel een gunstig onthaal vinden bij de burgerij van Den Helder, die daardoor tevens, in de meeste gevallen dunkt mij voor het eerst, kennis kan maken met het Historisch Genootschap; ook bij de vele anderen, voor wie de bundel een vertrouwde en geliefde verschijning is.
Daarbij roep ik nu reeds de bezoekers van de 39ste Westfriezendag een hartelijk welkom in onze veste toe. Mogen velen komen!

REHORST, *Burgemeester van Den Helder*

C. PRINSEN

EEN LIED VOOR DEN HELDER?

Heeft het zin, een stad te bezingen? — De onze in het bijzonder? Welke gemeenschap is zo heterogeen samengesteld als Den Helder? Een lied getuigt van een trots en verheugd zelfgevoel . . . Brengen we dat op aan het Marsdiep?
Is een stad, waarin architectonisch schoon eerst dezer dagen ontluikt, — en zonder vèr-teruggaande historie belangrijk genoeg om bezongen te worden?

Je zou het moeten vragen aan de Heldersen-van-geboorte, — aan de mannen en vrouwen die in de barre oorlogsjaren de bittere ballingschap gekend hebben — die (elk op z'n plaats) meehielpen aan de wederopbouw van een geschonden samenleving na '45.

Of aan de elders vergrijsden, die na de bevrijding smeekten terug te mogen komen, toen de schaarse huizen werden geweigerd aan allen die de noodzaak van hun aanwezigheid niet duidelijk konden bewijzen . . .

Je zou het eerst moeten vragen aan de jongens die zwervend langs het strand, de dijk en haven alikruken zoeken, scharretjes tukken en op natte benen door duizend avonturen lopen over de grote keien waaraan elke golf zuigt, waarop elke storm ranselt . . .

Wie in Den Helder is gekomen, kan niet verder.
Het achterland is grauw en vlak.
Een boer spijkerde op zijn schuur een bord: 'Nova Zembla'.
Een moedeloos man? — Of een filosoof?
Maar in hun 'Behouden Huis' zijn de Jutters elkaar zeer na.
Ze kennen elkaar van haver tot gort. In een ontelbaar aantal verenigingen en organisaties ontmoeten ze elkaar. Uit de op-zichzelf-aangewezen gemeenschap komen door de mobilisatie van alle talenten vaak verrassende resultaten naar voren.

' . . . de mooiste stad van Europa . . .' heeft eens een grijze wethouder gezegd. Hij sprak met zijn Helderse hart over het hart van Den Helder. Want dat hart is goed!
Pretenties en mufheid leven niet lang in de zilte wind.

Wat niet licht-echt is, verliest hier z'n kleur; wat geen edel metaal is, roest weg.
Er is gevoel voor realiteit; in een nuchter besef van verdraagzaamheid ontvangt men de zoveelste vreemdeling.
Er is geen adat waaraan hij zich heeft te onderwerpen, geen kring die hem bij voorbaat uitsluit. Belieft hij een andere levenshouding of markante idealen te prediken, dan zal zijn kerk slecht bezocht worden; wil hij echter aansluiten, dan schuift men een eindje voor hem op. Kom er maar bij, man . . .

De Duitsers sloten de dijk af. Dat was grof en laaghartig.
De zee moet je kunnen zien als je zin hebt, te ochtend, te avond of in de nacht.
Wie thuis het dak hoort kraken van de noordwestervlagen, wil gaan zien waar ze vandaan komen, en hoe hoog het ruige water tegen de muur spat.
Wie de dijktrap niet mag opklimmen, woont achter zwartgeverfde ramen.

De Marine is een hoofdstuk apart. Daar kunnen we lang over krakélen en dat doen we dan ook; omdat die blauwe mannen niet hoeven te weten, dat ze in het Helderse hart een riant hoekje bewonen.
In het begin van de oorlog, toen de Marine-mensen voor zover ze niet overstaken, naar huis gestuurd werden, was de stad als een harp zonder snaren.
Toen omstreeks die tijd in alle gemoedsrust een levensgrote matroos door V. & D. liep, bleven de mensen staan, strak en innerlijk bewogen alsof het Wilhelmus werd gespeeld.
Je hoorde ze denken: . . . één van ons . . . Lieve God, waar zijn de anderen . . .? Breng ze terug!!

Als Oom Piet uit Maastricht overkomt, gaat neef de Buitenhaven met hem om. Hij is dan plots en eerlijk Marine-minded.
Hij strooit kwistig met scheepstermen en wordt lyrisch als het gaat over mijnenvegers en raasdonders-met-spek.
Zo te horen acht neef de belastingpenningen goed besteed aan Helders Glorie.
„Wat een lijn heeft die schuit, hè?"
„èn goed in de verf . . ."
„moet U es kijken wat een nètte tuin voor het Paleis, dáár . . ."

Oom geeft het weldra zwijgend op tegen zoveel lokaal chauvinisme en pas achter de goede koffie van 'Lands End' gaat de Maastreechter Staar weer op . . .

. . . mooiste stad van Europa . . .
Eén — meestal trieste — avond in het jaar gaan de kinderen met lichtjes langs de straten, om bedelend van deur tot deur het Sint-Maarten-lied te zingen.
En eenmaal, in een na-nacht, op de drempel van een stralende lentedag rammelen en donderen trossen ouwe emmers, blikken en kachelpijpen door de slaap-stille straten. De jeugd viert Luilak . . . Het Helderse volk ligt sakkerend wakker in bed, en wie vergat de bel vast te zetten, staat om vijf uur met blote voeten op het koude zeil.

Nou ja, misschien *is* Alkmaar wat vriendelijker van bouw, maar och hé . . . wat een stijf volk daar, zeggen de Heldersen, kouwe drukte, hoor . . .

En sinds Den Helder op de plaats van het oude station zijn Champs Elysées heeft gekregen, is de parade imposant genoeg om het gure weer op Koninginnedag te trotseren.
. . . Wáár waait de driekleur vrijer uit . . .?

Laten we tòch maar een Helders Lied zingen, al verwaaien de klanken in de wind die eeuwig in de verkeerde hoek zit.

De zee orgelt al zo lang een bruisend preludium.

En bij het naspel schreef de Schepper eenmaal:
. . . . . Ad Infinitum.

Dr. H. TEN KATE

HET KLIMAAT VAN DEN HELDER

De kop van Noord-Holland staat wat zijn klimaat betreft niet het gunstigst bekend. Het moeten sterke longen zijn die de weelde van een goede gezondheid kunnen geven, zo luidt de algemene opinie, want het is er bijna alijd winderig. Maar ook is wel eens gezegd dat het juist de bewoners van de kop van Noord-Holland zijn die de sterkste longen bezitten, gehard als zij zijn door het spel van Aeolus. Wat hiervan waar moge zijn, zullen wij maar aan de beoordeling van de heren medici overlaten, maar klimatologisch gezien is het duidelijk, dat in het noorden van Noord-Holland een winderig weertype regel is, vooral in het winterseizoen. De wind is daar, en ook op de Waddeneilanden, gemiddeld sterker dan in enige andere streek van Nederland.

Omdat dit verschijnsel een algemene bekendheid geniet, hebben wij het vooropgesteld. Het is een van de gevolgen van het feit dat ons land een zeeklimaat heeft en dat Den Helder een bijzonder uitgesproken zeeklimaat bezit. Uit welke richting de wind ook waait, uit west of noord of oost, altijd wordt de lucht over een wateroppervlak aangevoerd; alleen als de wind uit richtingen tussen ZZO en ZZW waait, kan men in Den Helder van een landwind spreken. Wat dit inhoudt, wordt vooral duidelijk in tijden met extreem weer, zoals bij strenge koude en grote hitte. Als vrijwel geheel Nederland geniet van een warme zomerse dag bij een niet te sterke oostenwind, doet Den Helder niet mee omdat de lucht over het koele water van de Waddenzee stroomt alvorens de thermometer daar te bereiken. Draait de wind echter opeens naar het zuiden, dan kan de temperatuur met grote vaart omhooggaan om spoedig het niveau te bereiken waarvan elders in het land reeds uren lang is genoten.

Uit de bijgevoegde tabel komen de algemene eigenschappen van een zeeklimaat sterk naar voren. In deze tabel zijn de gegevens, verkregen uit waarnemingen te Den Helder, vergeleken met die van De Bilt; laatstgenoemde gegevens mogen wel representatief worden geacht voor het landgemiddelde. Hoewel ook De Bilt bepaald niet een landklimaat bezit, heeft het klimaat daar toch wel enkele van zijn specifiek maritieme eigenschappen verloren, eigenschappen, die steeds verder verdwijnen naarmate men verder landinwaarts komt.

Tot de algemene eigenschappen van een zeeklimaat behoren de koele zomers en de weinig koude winters. Het zeewater met zijn grote warmtecapaciteit heeft nu eenmaal een sterk nivellerende werking op de temperatuur: 's winters kan het veel warmte aan de lucht afstaan, 's zomers veel warmte van de lucht opnemen waardoor het boven water en ook dicht aan het water langer koel blijft dan in het binnenland. Door deze wisselwerking tussen zee en lucht worden de seizoenen vertraagd, het hartje van de winter bevindt zich in Den Helder gemiddeld in februari, die daar de koudste maand van het jaar is, terwijl het in het binnenland gewoonlijk enkele weken eerder komt. Het hoogtepunt van de zomer komt in Den Helder gemiddeld pas in augustus die daar de warmste maand van het jaar is, terwijl elders in het land juli dit voorrecht geniet.

Het zeeklimaat is niet uitsluitend een gevolg van het feit dat Nederland aan de zee is gelegen; uiteraard is dit wel een noodzakelijke voorwaarde. Nederland bevindt zich aan de oostzijde van de Noordzee en van de Atlantische Oceaan en dank zij de overmaat van winden uit westelijke richtingen kan de invloed van de zee en de oceaan tot ver in het binnenland doordringen. Zou de overheersende richting van de wind hier te lande oostelijk zijn, dan zou de aanwezigheid van de genoemde watervlakten hier maar heel weinig zijn te merken zoals nu het geval is in een strenge winter of in een warme zomer wanneer de wind overwegend uit oostelijke richting waait en de kust hetzelfde koude of warme weer heeft als het binnenland met kleine afwijkingen in die gebieden die aan de *west*zijde van een wateroppervlak zijn gelegen. Een dergelijke afwijking doet zich dan in Noord-Holland voor dat aan de westzijde van het IJsselmeer is gelegen. Maar als dit meer is dichtgevroren, gedraagt het zich zo ongeveer als het land wat zijn invloed op de temperatuur van de lucht betreft; naarmate de inpolderingen van het IJsselmeer verder voortgang vinden, zal Noord-Holland bij oostenwind steeds meer het weer van het vasteland hebben. En de overzijde van het IJsselmeer, de Veluwe, zal bij westenwind de invloed van het IJsselmeer op het klimaat dan geleidelijk verder missen maar het klimaat daar blijft zeeklimaat. De overmaat aan winden uit westelijke richting komt ook tot uitdrukking in het gemiddelde verschil in barometerstand: deze is in Den Helder bijna één millibar lager dan in De Bilt. Eigenlijk zou men moeten zeggen dat dit verschil in luchtdruk een gevolg is

van het feit dat Den Helder dichter bij de route is gelegen die de depressies boven de Noordzee volgen en dat als gevolg daarvan de overheersende windrichting westelijk is. Dat deze invloeden op de temperatuur ook tot uitdrukking komen in het aantal zomerse dagen en het aantal vorstdagen, spreekt wel vanzelf. Men zie hiervoor weer de tabel.

Den Helder is in een van de zonnigste streken van Nederland gelegen. Vooral in het voorjaar en in de zomer schijnt de zon daar meer dan elders in het land. In april en mei is het aantal uren zonneschijn er zelfs 16 à 17 groter dan in De Bilt, zoals uit de tabel blijkt, dit is een gemiddeld verschil van een half uur per dag. Dit verschil is niet alleen ontstaan als een gevolg van de iets grotere daglengte in het noorden van het land vergeleken bij die van het zuiden (op 21 juni komt de zon op een bepaalde lengtegraad in het noorden van het land 15 minuten eerder op dan in het uiterste zuiden en gaat zij ook 15 minuten later onder) maar het is ook in dit opzicht weer de invloed van de zee die een rol speelt. Boven zee ontstaan in de voorzomer als regel minder wolken dan boven land hetgeen verband houdt met de snellere verwarming van het land vergeleken met die van de zee. Snellere verwarming van het land door de zonnestralen betekent ook dat de onderste laag lucht die met dat land in contact is, sneller warm wordt dan die boven zee, waardoor boven land eerder opstijgende bewegingen in de lucht zullen ontstaan dan boven zee het geval is. En opstijgende bewegingen hebben in de atmosfeer altijd afkoeling van de stijgende lucht tot gevolg hetgeen heel vaak de aanleiding kan zijn dat er wolken ontstaan. In de herfst, als het zeewater als regel warmer is dan het land, hebben de stapelwolken geen voorkeur meer om zich boven land te ontwikkelen; dan verdwijnt het verschil weer. In het aantal dagen waarop de zon niet zichtbaar is (de 'zonloze dagen') komt dit effect niet tot uitdrukking; daaruit is af te leiden dat het echte sombere weer in het algemeen niet een gevolg is van plaatselijke omstandigheden maar wordt bepaald door de algemene verdeling van de luchtdruk boven West Europa; daarvan zijn de plaats en de beweging van de uitgestrekte wolkenvelden afhankelijk die de hemel dan in het algemeen zowel boven Den Helder als boven De Bilt blijken te verduisteren.

In de hoeveelheid neerslag komt het verschil tussen land- en zeeklimaat beter tot uitdrukking dan in de zonneschijn. De voorzomer is aan de kust in heel veel gevallen belangrijk droger dan land-

inwaarts waar dan de temperatuur in de middag al zo hoog komt dat de mogelijkheid ontstaan is dat stapelwolken in echte buienwolken overgaan. Aan de kust is onder dergelijke omstandigheden alleen ver in het oosten iets van wolken te zien. Maar in het najaar zijn de rollen in dit opzicht totaal omgekeerd, vooral in oktober en november kan het aan de kust zeer buiig zijn zonder dat het er in het binnenland iets van een bui is te merken. De jaarsom van de neerslag is aan de kust kleiner dan die in het binnenland, dit dus ondanks het feit dat er in de herfst over het algemeen meer regen valt. Het aantal regendagen van maand tot maand laat hetzelfde beloop zien als de hoeveelheid regen.
Samenvattend kan worden gezegd dat in Den Helder de winters als regel minder koud en de zomers minder warm zijn dan in het binnenland; het voorjaar is over het algemeen kouder dan elders maar de langere duur van de zonneschijn vergoedt dan weer het een en ander. In een 'slechte' zomer, als de wind meest uit richtingen tussen zuid en west waait, heeft Den Helder over het algemeen veel beter weer dan het binnenland hoewel het dan natuurlijk ook aan de kust niet warm is, temeer omdat het er meer waait dan in het binnenland. In de herfst heeft de regen een duidelijke voorkeur voor de kust, een voorkeur die in het winterseizoen weer verdwijnt en die in het voorjaar in het tegendeel omslaat. Behalve al deze betrekkelijk grote verschillen van min of meer lokale aard die tamelijk constant zijn, doen zich ook nog de zeer grote verschillen van jaar tot jaar in het algemene weerbeeld gelden. Laatstgenoemde verschillen zijn geheel afhankelijk van de algemene circulatie in de atmosfeer; zij zijn er de oorzaak van dat de lokale verschillen in weertype minder worden gevoeld en dat men daaraan zelfs in deze tijd waarin de mogelijkheden om zich te verplaatsen zo bijzonder groot zijn, over het algemeen weinig aandacht schenkt.

Het klimaat van Den Helder, vergeleken met dat van De Bilt
(waarnemingen in het tijdvak 1931-1960)

	Gemidd. temp.		Gemidd. dag. max.		Gemidd. dag. min.		Aantal vorstd.		Aantal zom. dag.		relat. vocht. Gemidd.		Uren zon		Aantal zonl. dag		Snelheid wind		Hoeveelh. neerslag		Aantal regend.	
	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B	H	B
jan.	2,5	1,7	4,5	4,3	0,6	-0,8	12	15	—	—	86	87	54	56	13	13	8	6	65	68	13	13
febr.	2,4	2,0	4,4	5,3	0,5	-0,7	10	14	—	—	85	84	74	69	9	9	7	5	46	52	11	11
mrt	4,4	5,0	7,0	9,5	2,3	1,3	6	12	—	—	83	77	127	127	6	6	7	5	39	45	9	9
april	7,6	8,5	10,3	13,4	5,4	4,3	0	3	—	0	80	71	181	164	3	3	7	5	40	49	9	10
mei	11,3	12,4	14,3	17,8	8,8	7,6	0	1	0	2	77	68	227	211	2	2	6	5	38	52	7	9
juni	14,5	15,5	17,5	20,9	12,0	10,6	—	—	1	6	77	68	238	223	2	1	6	4	37	58	7	9
juli	16,7	17,0	19,5	22,1	14,2	12,7	—	—	2	7	78	72	217	199	2	1	6	4	64	77	10	11
aug.	17,1	16,8	19,9	21,9	14,5	12,5	—	—	1	6	77	75	207	186	1	1	6	4	71	88	11	12
sept.	15,2	14,3	17,9	19,2	12,7	10,2	—	0	0	2	78	79	151	146	2	2	7	4	75	71	11	11
okt.	11,2	10,0	13,6	14,1	8,9	6,6	0	2	—	0	81	84	102	102	6	6	7	5	90	72	13	11
nov.	7,2	5,9	9,1	8,9	5,1	3,4	2	5	—	—	85	87	48	50	11	11	7	5	83	70	14	12
dec.	4,3	3,0	6,2	5,4	2,4	0,6	8	12	—	—	87	89	40	41	14	14	7	5	65	63	13	12
jaar	9,5	9,3	12,0	13,6	7,3	5,7	38	64	4	23	81	78	1665	1572	71	69	7	5	714	765	128	130

H = Den Helder
B = De Bilt

een vorstdag is een dag met minimumtemperatuur onder het vriespunt.
een zomerse dag is een dag met maximumtemperatuur van 25,0 °C of hoger.
een regendag is een dag met tenminste 1 mm neerslag.

temperatuur uitgedrukt in graden Celsius
relatieve vochtigheid uitgedrukt in procenten
windsnelheid uitgedrukt in m/sec
hoeveelheid neerslag uitgedrukt in millimeters
— betekent: niet voorgekomen
0 betekent: slechts een enkele maal voorgekomen

JHR. IR. S. LAMAN TRIP

GROEI — AFBRAAK — EN WEDEROPBOUW

INLEIDING

Waarom houden we van de stad waarin wij wonen?
Is het om zijn torens, zijn monumenten, zijn fraaie gebouwen? Is het om zijn parken en plantsoenen met hun aankleding als vijvers en beeldhouwwerken, en wat overigens de mens erin gemaakt heeft? Is het om de wijde vergezichten, de landschappelijke schoonheid der omgeving?
Zouden dit de enige waarden zijn, die onze houding tegenover onze stad bepaalden, dan zouden wij zwaar achtergesteld zijn, want deze waarden kent Den Helder nauwelijks of niet.
Het klimaat is hard.
Vooral vóór de oorlog was veel in Den Helder triest en lelijk, de bebouwing, zonder enige fantasie, dateerde grotendeels uit de 19e eeuw. Zij die, door hun functie bij de Marine, gedwongen waren om in Den Helder te wonen, hunkerden naar de dag hunner pensionering, om dan elders te gaan wonen, op de schone Veluwe, in Den Haag of in Heiloo.
Sinds de oorlog evenwel is Den Helder grondig veranderd. De vernieuwingen in het centrum en de uitbreidingen buiten de oude vesting gaven het een nieuw aanzien, aangepast aan de moderne mens.
Wie nu in Den Helder woont wil niet meer weg. En waar men elders in Nederland iemand ontmoet die in Den Helder gewoond heeft, daar gloeit de liefde voor de eens bewoonde stad in de gesprekken door.
Het is de zilte lucht, het bruisen van de zee, die ons met de stad verbinden en die noden tot daden waar kracht van uitgaat.
Dit is de sfeer, waarin de na-oorlogse uitbreidingen tot stand zijn gekomen.
Over deze groei wil ik U wat vertellen, maar niet dan na ook aan de stedelijke groei in het verleden enige aandacht te hebben besteed.

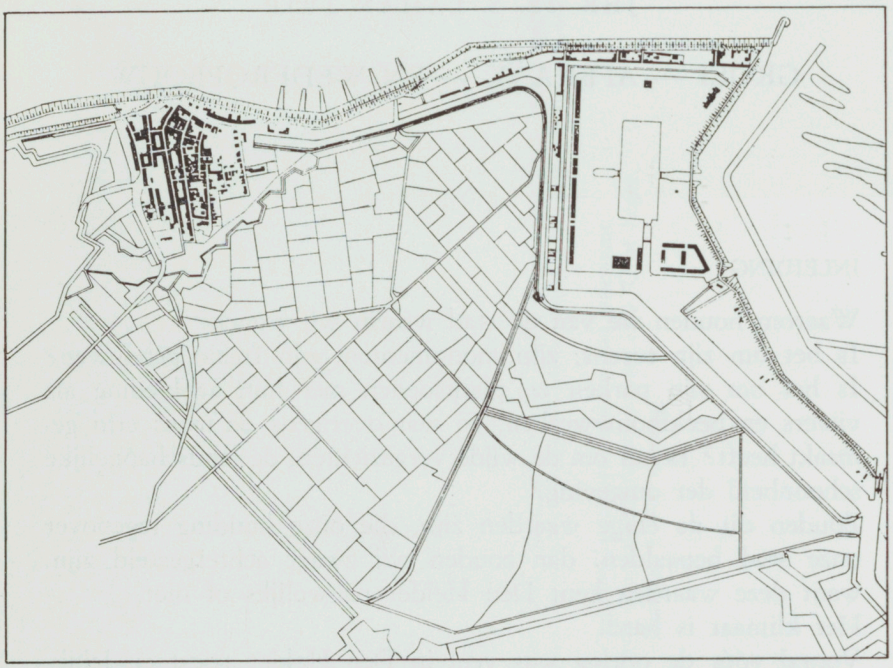

1830. De hoofdvorm van de stad is reeds aanwezig. Eerste begin van de bebouwing langs het Helders kanaal als verbinding tussen de oude kern Den Helder en de nieuwe nederzetting bij de haven.

GROEI, 1830—1940.

Den Helder dankt zijn bestaan aan twee besluiten, die niet in Den Helder, maar in Den Haag genomen werden: het besluit van de Staten-Generaal van 20 april 1781 om het Nieuwe Diep tot een veilige ligplaats voor 's lands schepen van oorlog te maken, en het besluit van 29 juni 1947 om Den Helder als (enige) marinebasis van ons land in te richten.

Het besluit van 20 april 1781 was het begin, een voortvarend begin. Nog in datzelfde jaar werd met de aanleg van de haven begonnen; deze werd in de Franse tijd flink uitgebreid, en onder Napoleon en na de bevrijding in 1813 werden de vestingwerken aangelegd, die nu nog in belangrijke mate de vormgeving van de stad bepalen.

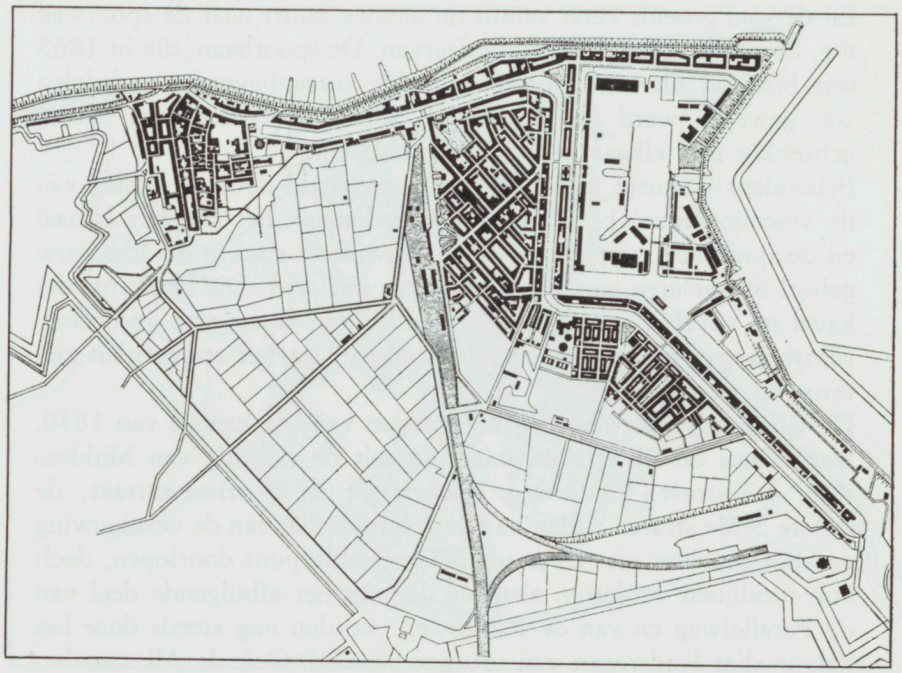

1890. De spoorbaan heeft aaneengroeiing der kernen bevorderd, die op alleszins bevredigende wijze met elkaar zijn verbonden door de bebouwing langs het Helderse kanaal.

In die tijd bestond de stad slechts uit het oude Helder, ten westen waarvan het fort Lasalle, thans Erfprins, werd gebouwd.
In 1825 werd het Noordhollands kanaal in gebruik genomen.
In 1828 werd het Helders kanaal gegraven, dat Helder met het Noordhollands kanaal verbond.

Bij de haven ontstond een nieuwe wijk, die zich steeds uitbreidde. De bebouwing langs het Helders kanaal vormde tot 1940 vrijwel de enige verbinding tussen deze nieuwe wijk en het oude Helder. In 1865 kwam de spoorbaan tot stand, waardoor Den Helder met Alkmaar, in 1867 met Haarlem, en in 1878 rechtstreeks met Amsterdam werd verbonden. Deze werd aangelegd in het weiland midden tussen het oude Helder en de nieuwe wijk bij de haven, een bijzonder gelukkige plaats in die jaren, waardoor het aaneengroeien der afzonderlijke kernen werd bevorderd.

En de stad groeide eerst vanuit de nieuwe buurt naar de spoorweg toe, later ook aan de westzijde daarvan. De spoorbaan, die in 1865 een bindend element tussen de beide uiteenliggende stadsdelen was geweest, werd een hinderlijke scheiding tussen twee slechts gebrekkig met elkaar verbonden stadsdelen.
Behoudens bewuste ingrepen van de overheid door de aanleg van de vestingwerken, het Noordhollands kanaal, het Helders kanaal en de spoorweg, was de ontwikkeling van de stad in de 19e eeuw geheel overgelaten aan het particuliere initiatief. Dit betekent, dat kavel na kavel werd volgebouwd, waardoor thans nog de belangrijkste wegen uit de 18e eeuw en vroeger in het stratenplan zijn terug te vinden.
De vijfsprong van wegen in het midden van het kaartje van 1830, waar thans de watertoren staat, bepaalt de richting van Middenweg, Javastraat, Polderweg, Spoorstraat en Boerhaavestraat; de laatste beide straten zullen na het gereedkomen van de vernieuwing van het centrum niet meer tot het bedoelde punt doorlopen, doch hun rooilijnen verderop, alsmede die van het afbuigende deel van de Parallelweg en van de Ruyghweg, worden nog steeds door het beloop dier landwegen van vroeger bepaald. Ook de Alkmaarderweg en de Sluisdijkstraat met in het verlengde daarvan de Brakkeveldweg treft men als landwegen reeds op het kaartje van 1830 aan.
Zo ontwikkelden zich de oostelijke en een groot deel van de westelijke wijk van de stad zonder plan, overgelaten aan de grillen van het particulier initiatief. Eerst na de eerste wereldoorlog kwamen uitbreidingsplannen tot stand welke tot een meer systematische en stedebouwkundig verantwoorde verkaveling en bebouwing leidden.

AFBRAAK, 1940—1945.

Een beschrijving van de ellende van de bombardementen, van de gedwongen evacuatie van de bevolking en van de nutteloze afbraak van grote gedeelten der stad gedurende de oorlog is hier niet op zijn plaats.
Toen eindelijk, in 1945, de bevrijding kwam, was Den Helder evenals zovele andere steden een onbewoonbare puinhoop geworden. Een puinhoop, slechts ten dele veroorzaakt door bombardementen zowel van vriend als van vijand.

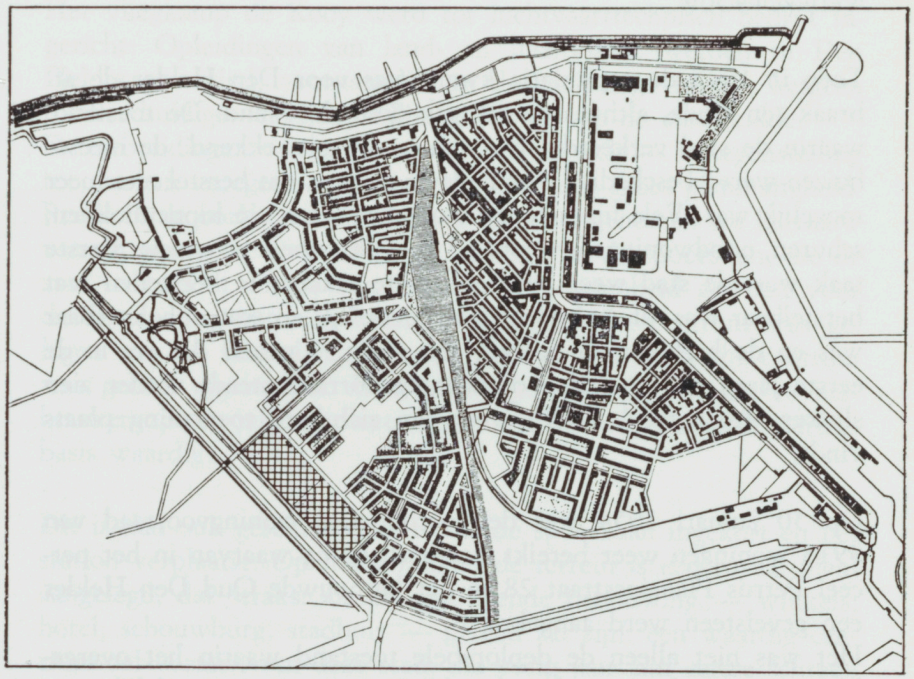

1945. Vrijwel alle bebouwing van vóór 1830 is verdwenen. De spoorbaan is een onaanvaardbare scheiding geworden tussen de beide stadshelften.

Voor afbraak door de eigen bevolking, zoals deze in de jodenbuurten van Amsterdam heeft plaats gehad, is de stad gespaard gebleven, omdat de bevolking vrijwel in zijn geheel was geëvacueerd. Des te erger sloeg de hand van de bezetter toe: grote delen van de stad werden met de grond gelijk gemaakt. En het toeval wilde, dat dit juist de oudste delen van de stad waren: het oude Helder, het dorpje uit de 18e eeuw, dat de bakermat was van de stad; de bebouwing langs de Hoofdgracht, waar de eerste vestigingen bij de haven plaats vonden; de Kanaalweg en het Dijkje, die, tussen de dijk en het Helders kanaal, de eerste verbinding vormden tussen die beide bevolkingskernen. Juist deze moesten door de hand van de bezetter vallen. Het is ongeveer alles, wat op het kaartje van 1830 als bebouwing staat aangegeven. Vandaar dat in Den Helder geen oude gebouwen voorkomen.
Tot omstreeks 1700 werd alles, wat hier door de mens werd gebouwd, door de zee verzwolgen. In 1940 werd alles wat meer dan 100 jaar oud was door de mens moedwillig vernield.

WEDEROPBOUW.

Toen in 1945 de capitulatie kwam was voor Den Helder de afbraak ten einde, althans de afbraak door de vijand. De toestand, waarin de stad verkeerde, was echter deerniswekkend, de meeste huizen waren beschadigd, sommige zo ernstig, dat herstel niet meer mogelijk was. Vele ingezetenen woonden elders, in kippenhokken, schuren, noodwoningen, verspreid door de gehele provincie. Eerste taak was, de stad weer bewoonbaar te maken, te herstellen wat herstelbaar was, af te breken wat gevaarlijk en wat onherstelbaar was en de herbouw in de weg zou staan. Vandaar dat we in de eerste jaren na de oorlog de woningvoorraad steeds verder zien slinken, tot eerst in 1949 weer een zichtbare toeneming plaats vindt.

Op 30 januari 1954 was de vooroorlogse woningvoorraad van 9918 woningen weer bereikt, ter herdenking waarvan in het perceel Petrus Planciusstraat 28 in het herbouwde Oud Den Helder een gevelsteen werd aangebracht.
Het was niet alleen de deplorabele toestand waarin het overgebleven woningbezit verkeerde, die ervoor verantwoordelijk was dat in de jaren tot 1949 geen uitbreiding plaats vond. Meer nog dan door de technische onmogelijkheid werd deze tegengehouden door de algemene onzekerheid over het lot van de stad.
Van de Nederlandse Marine was niet veel overgebleven. En wat overgebleven was dateerde van vóór de oorlog en was verouderd. Had de marine in het licht van de volkomen gewijzigde methoden van oorlogvoering nog bestaansrecht? Was Nederland financieel in staat zijn marine weer op te bouwen? En als hiertoe besloten zou worden, wat zou dan de rol zijn die Den Helder daarin was toebedacht? Immers, zonder marine was Den Helder niets. Zou de marine niet terugkomen, dan zou het wel eens het lot kunnen gaan delen van Hellevoetsluis. Dan zou de bevolking wegtrekken, dan was de woningvoorraad van nu ruim voldoende voor de bevolking van straks.
Maar de marine kwam terug. Op 29 juni 1947 besloot de regering Den Helder te maken tot Nederlands marinehaven en daarmee werd de stoot gegeven tot een periode van grote uitbreiding, waarvan het einde nog niet in zicht is.
De rijkswerf groeide met de marine mee.

Het vliegkamp de Kooy werd tot luchtvaarttechnisch bedrijf ingericht. Opleidingen van land- en luchtmacht werden in Den Helder gevestigd, voornamelijk in de aanwezige forten, hetgeen tot het huidige veelzijdig militaire aspect van de stad leidde.
De uitbreidingen van na de oorlog hebben zich — in tegenstelling tot die van vroeger — gekenmerkt door een grote planmatigheid. Reeds in de oorlog waren plannen ter hand genomen tot herbouw van de verwoeste stad. Door de ligging van de spoorbaan, die de stad in tweeën sneed, was er nimmer gelegenheid geweest voor de ontplooiing van een krachtig centrum. Het centrum was gelegen aan de Kanaalweg, aan de periferie, en juist dit centrum was geheel afgebroken. Een unieke gelegenheid om het te herbouwen op een juistere plaats, en in een vorm, Nederlands marinebasis waardig.

Dit is dan ook geschied. Hiertoe is de spoorbaan ingekort en het station verplaatst. Op het vrijkomende terrein is een royaal plein aangelegd, dat straks, als de omringende bebouwing — winkels, hotel, schouwburg, stadhuis — gereed zal zijn, een waardig centrum zal vormen van deze stad, die vorig jaar zijn eerste schrede aflegde op de weg van 50.000 naar 100.000 inwoners.
In 1945 was — zoals uit het kaartje blijkt — binnen de vesting ruimschoots gelegenheid tot uitbreiding, die dan ook het eerst werd benut. Reeds aanstonds stond echter vast, dat de ruimte binnen de vesting binnen enkele jaren zou zijn volgebouwd, en dat verdere uitbreiding daarbuiten zou moeten plaats vinden. Een zodanige uitbreiding werd vergemakkelijkt, doordat tot voor kort om de stad verboden kringen hadden gelegen, waarbinnen niet mocht worden gebouwd. Deze verboden kringen hadden de stad gevrijwaard voor uitlopers met hinderlijke lintbebouwing.

De ontworpen uitbreiding buiten de vesting is opgevangen in een drietal zelfstandige wijken, langs de zuidrand van de stad geprojecteerd, met tussen deze wijken en de stad een groengordel, bestemd voor diverse soorten actieve en passieve recreatie. Deze groengordel wil de historische betekenis der fortificatiën, die voor hun tijd typerend zijn, en wat de hoofdvormen betreft, nog vrijwel ongeschonden zijn bewaard, versterken. Hiertoe is het bouwverbod — destijds voor militaire doeleinden gelegd — ten behoeve van recreatieve doeleinden gehandhaafd.

De drie forten — Erfprins, Dirksz Admiraal en Westoever — zijn nog bij de krijgsmacht in gebruik voor opleiding en legering van personeel en opslag. De tussengelegen gedekte gemeenschapslinie met haar bijbehorende grachten is door de gemeente overgenomen, die beoogt deze aanleg van historische waarde zoveel mogelijk in de oude toestand te herstellen en te bewaren. Met het Timorpark binnen de Linie — het enige stadspark in Den Helder — en de ontworpen groene zone daarbuiten wordt zo een dringend nodige recreatiegelegenheid geschapen voor de aan stedelijk groen zo arme binnenstad.

Van de ontworpen wijken buiten de Linie is de eerste — Nieuw Den Helder, bestemd voor 20.000 inwoners — nagenoeg volgebouwd. Hopelijk zal nog in 1963 met de bouw in de tweede wijk — de Schooten, bestemd voor ca. 15.000 inwoners — kunnen worden begonnen. Daartussenin komt dan later de kleinste van de drie wijken, waarin voor ca. 7.000 inwoners huisvesting zal kunnen worden gevonden.

Als deze drie wijken zullen zijn voltooid zal het gehele gebied ten noorden van de Doggersvaart in feite een stedelijke bestemming hebben verkregen. Dit betekent echter niet dat dit gebied dan geheel zal zijn volgebouwd. De drie wijken en het industrieterrein omvatten hiervan samen slechts 405 ha; de overige 460 ha worden bestemd voor diverse soorten van recreatie en voor het verkeer, waartussen mogelijk hier en daar nog een stukje voor agrarisch gebruik beschikbaar kan blijven.

Ook in de nieuwe wijken zelve komt het nodige groen. Deze wijken krijgen zowel wat hun indeling als wat hun ligging betreft, een geheel ander en aantrekkelijker aspect dan de oude, en worden daardoor vooral door jonge gezinnen verkozen boven de stad binnen de Linie.

Met het ontwerpen van plannen voor de stadsuitbreidingen hield sinds 1947 gelijke tred de bouw van woningen en andere gebouwen.

Ook hier ging het Rijk vooraan: het eerste grote werk dat ter hand werd genomen was de aanleg van de nieuwe marinehaven aan de oostzijde van de stad, buitendijks op het wad.

Daarna volgden woningen, scholen, overige gebouwen. Bij de sterk gebonden regulering van de bouwmarkt spreekt het wel vanzelf, dat ook hierin 'Den Haag' een hartig woordje mee ging spreken, vaak het laatste woord had.

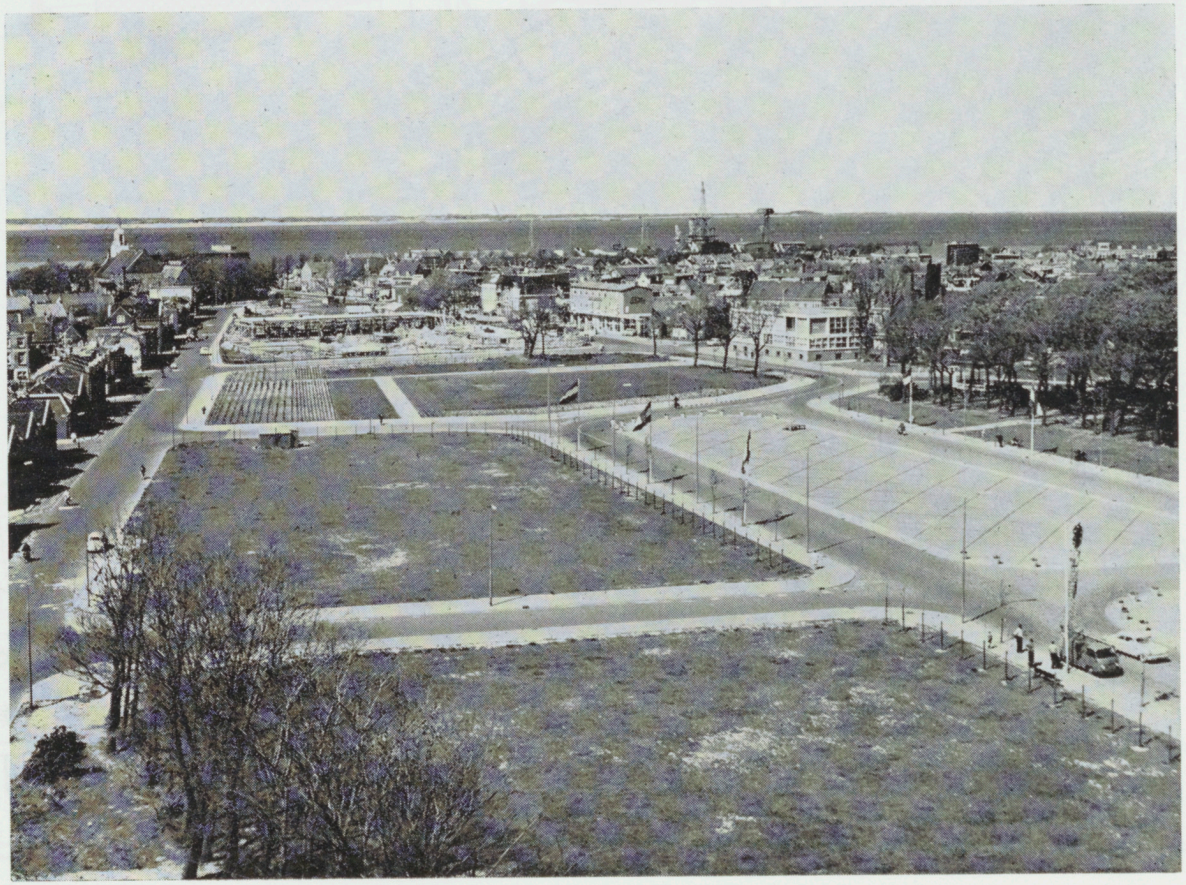

Het nieuwe centrum vanaf de watertoren

1962. Buiten de vesting is een nieuwe wijk ontstaan. Verdere niwe wijk
door verplaatsing van het station ede aanl

ere niwe wijken zijn in voorbereiding. De eenheid der stad is hersteld
ion ede aanleg van een nieuw centrum.

De eerste jaren van opbouw was het een tasten en zoeken; ook op de ministeries had men geen zuiver beeld van de ontwikkeling van de bouw. Experimenten werden toegejuicht, de uitgaven ervoor verantwoord geacht. Maar allengs werd de woningbouw steeds meer in een keurslijf geperst, normen voor inhouden, beddenaantallen, curveprijzen en bouwsystemen deden hun intree, en het werd goochelen met al deze begrippen om tot bouwen te komen. Voor Den Helder was dit extra moeilijk, omdat de excentrische ligging en de slechte bereikbaarheid als gevolg van de ponten over het Noordzeekanaal het bouwen in Den Helder voor aannemers van buiten niet aantrekkelijk maakte, terwijl in Den Helder zelve zich geen enkele aannemersfirma van voldoende formaat ontwikkelde om in de enorme behoefte te kunnen voorzien. Zo zien wij een opeenvolging van bouwsystemen, de (houten) Oostenrijkse woningen, Krabo-, Airey- en Panagro-woningen, welke alle tot één bouwproject beperkt bleven, en daarna het Muwi-systeem, waarin sinds 1956 ononderbroken woningen voor de gemeente worden gebouwd. Hiertussendoor werden grote complexen woningen in traditionele bouw tot stand gebracht.

Bij de Krabo- en Panagro-woningen wordt het uiterlijk niet noemenswaard door het systeem beïnvloed, bij het Airey- en Muwi-systeem drukt dit evenwel daarop sterk zijn stempel, met het bezwaar dat, vooral wanneer zeer grote aantallen in één systeem worden gebouwd zoals dat met Muwi het geval is, hierdoor wel een wat al te grote eenvormigheid in een wijk kan ontstaan.

Met de woningen dienen de scholen gelijke tred te houden. Maar de centrale overheid is met het afgeven van de daarvoor benodigde goedkeuringen zo karig, dat noodscholen onvermijdelijk werden. Gelukkig dat thans noodscholen kunnen worden gebouwd, die in bruikbaarheid niet veel bij definitieve scholen ten achter blijven.

Naarmate een regelmatige voortgang van de bouw van woningen en scholen was verzekerd kon ook aandacht worden besteed aan de totstandkoming van andere gebouwen in het algemeen belang. Industrievestiging vond slechts in zeer bescheiden mate plaats. De aanwezigheid van de Marine schijnt deze wat af te schrikken. Toch biedt Den Helder ook hiervoor goede mogelijkheden, binnen redelijke afstand van de randstad Holland en van het noorden des lands.

Zo kwamen sinds de oorlog tot stand, buiten hetgeen door de Marine, Land- en Luchtmacht werd gebouwd:
5730 woningen, waarvan 66 in bejaardentehuizen (op een totale woningvoorraad thans van 13.303);
40 scholen, waarvan 12 noodscholen, met 15 gymnastieklokalen (op een totaal van 67 scholen en 17 gymnastieklokalen thans);
119 winkels en kantoorgebouwen;
5 kerken;
11 overige openbare en bijzondere gebouwen;

terwijl in aanbouw of in een vergevorderd stadium van voorbereiding zijn:
1587 woningen
68 winkels
10 scholen
12 openbare en bijzondere gebouwen.

Van de bijzondere gebouwen, welke sinds de oorlog tot stand kwamen, mogen hier worden genoemd het station, vernieuwing van de watertoren, rijks h.b.s., gemeentelijk lyceum, visafslag, kantoorgebouw van openbare werken, drie kruisgebouwen enz.; terwijl in voorbereiding of uitvoering zijn onder meer plannen voor de bouw in het centrum van een hotel, bioscoop, schouwburg, postkantoor, arbeidsbureau, politiebureau, brandweerkazerne, gebouw voor sociale zaken en leeszaal, en buiten het centrum voor een ziekenhuis, sporthal, kweekschool en een slachthuis.
Stilstand is achteruitgang. Dit geldt voor elke stad. Was tot 1947 de toekomst van de stad onzeker, thans is er activiteit op vrijwel elk gebied. Nog nimmer zijn zoveel werken gelijktijdig in uitvoering en voorbereiding geweest.
Er is nog veel te bouwen. Het tijdstip waarop die bouw plaatsvindt, zal daarvan vorm en karakter bepalen. Maar vorm en karakter van de stad als geheel, zoals deze groeiende is, met zijn centrum en zijn door groen gescheiden wijken, met zijn haven en zijn als vestingbouwkundig monument te handhaven 19e-eeuws verdedigingswerk, zijn door de ontwikkeling sinds 1945 voor lengte van jaren vastgelegd.

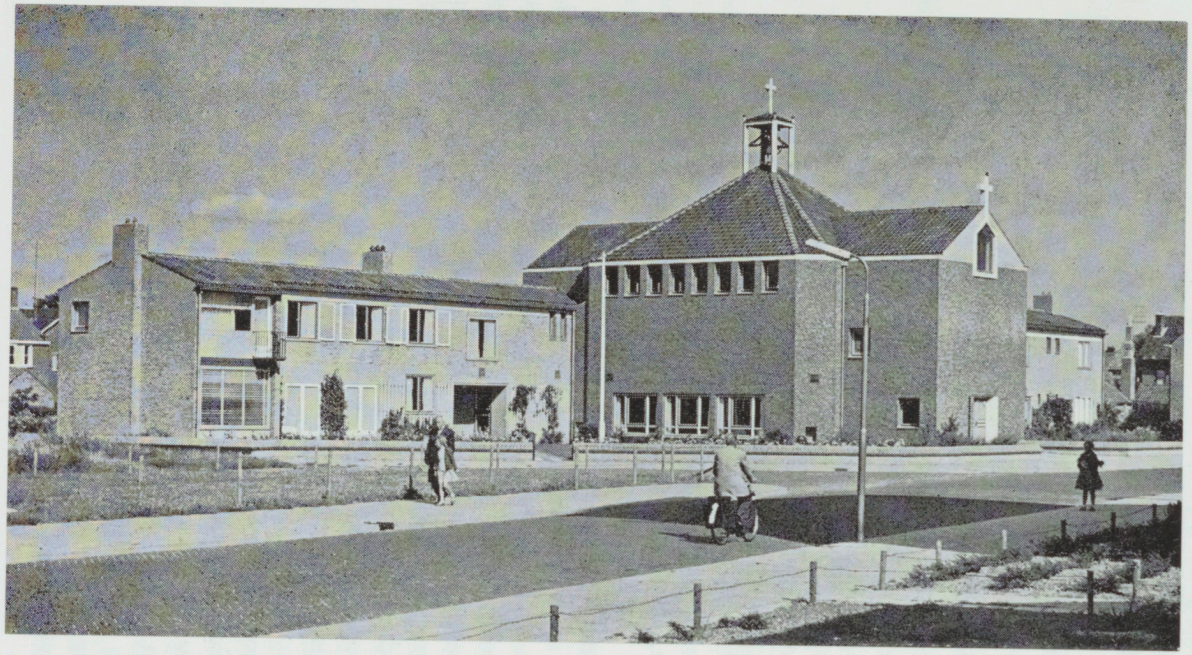

Oud-Katholieke Kerk, 1956

Mr. G. D. REHORST

KUNSTVERSIERING

Een mens leeft niet van brood alleen.

(Deut. 8, 3.)

Deze eerbiedwaardige, vrij weergegeven bijbeltekst kan in onze ongetwijfeld dikwijls zakelijke, om niet te zeggen materialistische tijd, ook buiten zijn godsdienstige bedoeling grote waarde hebben. Zou de gemeenteraad van Den Helder daaraan gedacht hebben, toen hij toestemming gaf de mahoniehouten vrouwenkop van de beeldhouwer H. J. Etienne in de raadzaal te plaatsen? Wel lijkt van de edele lijnen van dit in gedachten verzonken vrouwengezicht rust uit te gaan op de bestuurderen, terwijl daarnaast hun daadkracht geprikkeld wordt door de allegorische voorstelling, boven de schoorsteenmantel, van de in de oorlog omgekomen Joodse schilder Leo Pinkhof, waaronder de woorden: 'Vertegenwoordig ons en Leid'.

Ook besloot de gemeenteraad, dat op de begroting van elk te stichten bouwwerk, groot of klein, een post zou staan voor 'kunstversiering', in de regel 1% van de bouwsom.

'Kunstversiering', eigenlijk geen goed nederlands woord, doch gangbaar geworden en goed bruikbaar om de bedoeling aan te duiden: een bouwwerk door het aanbrengen van een beeldhouwwerk, een muurschildering of een ander kunstwerk, buiten zijn eigen architectuur, te verheffen boven het leven van alledag.

Aan de vele openbare gebouwen, die na de oorlog te Den Helder verrezen, zijn de vruchten van het raadsbesluit duidelijk merkbaar. Onderscheidene kunstenaars hebben daarvoor hun bijdrage geleverd, onder wie soms ook plaatselijke.

De gedachte dat bij een bouwwerk een kunstwerk behoort wordt te Den Helder niet alleen door de gemeentelijke overheid gekoesterd, doch leeft vaak ook bij andere instanties. Zo ziet men bij de kerkbouw de gedachte in de praktijk gebracht, evenals bij bijzondere scholen.

Helaas is daarvan in de particuliere sector nog weinig merkbaar, ofschoon de gedachte herhaaldelijk werd gepropageerd. Wij geloven niet, dat dit behoeft af te stuiten op het kostenvraagstuk. Een of ander kunstwerk aan een particulier huis of een winkel

kan immers bescheiden zijn en behoeft niet zoveel te kosten. Het zal vaak kunnen gaan over een bedrag, dat op de totale bouwsom weinig uitmaakt. Men is er echter eenvoudig nog niet op ingesteld, noch opdrachtgevers, noch architecten. Elders ziet men de gedachte hier en daar baanbreken, doch dan in de sfeer van de min of meer luxueuze bouw. In vorige eeuwen gevoelde men er wèl behoefte aan om aan particuliere gebouwen, soms zelfs bescheiden huisjes, iets aan te brengen wat daaraan een eigen cachet verleende; een bewerkt deurkalf, een aardige steen in de gevel enz. Zo treft men in de Zaanstreek b.v. nog wel eens een geveltje met sierlijk snijwerk aan. Uiteraard zou, als de gedachte van een dergelijke 'kunstversiering' weer ingang zou vinden, deze vorm en inhoud moeten vinden in de eigen tijd. Anders zou men vervallen in het nadoen van hetgeen alleen in vervlogen tijden als uitdrukkingsvorm beleefd werd. De gedachte zèlf lijkt ons echter voor alle tijden te gelden.

Het is zeker niet de bedoeling in dit artikel te vervallen in een volledige en uitvoerige beschrijving van alle 'kunstversieringen' aan gebouwen, die in het Den Helder van na de oorlog zijn aangebracht. Slechts zal hier en daar een greep worden gedaan.

Hieraan mogen enkele opmerkingen betreffende de beoordeling van beeldhouwwerken, muurschilderingen enz. vooraf gaan. Voorzover ons bekend is, laat alleen het gemeentebestuur de ontwerpen door een kunstcommissie beoordelen. Hierin zijn het kunstenaars- en het lekenelement vertegenwoordigd. Bij het verlenen van een opdracht aan een kunstenaar gaat het gemeentebestuur uit van de veronderstelling, dat iets tot stand zal komen wat uitdrukking zal geven aan het doel, waarvoor het gebouw is gesticht. Uiteraard zal het betrokken kunstwerk dat doel idealiseren, hetgeen goed is. Men heeft immers in het leven te streven naar het hogere. De kunstenaar maakt na een voorbespreking een ontwerp, dat aan de kunstcommissie ter beoordeling wordt voorgelegd. Dit nu is een zeer teer punt, want de kunstenaar behoort in zijn scheppende arbeid zoveel mogelijk vrij gelaten te worden. Het gaat dan ook meer om de vraag of de kunstenaar er in geslaagd is in zijn kunstvorm iets te zeggen omtrent de bestemming van het gebouw dan wel over deze kunstvorm zelf. Zou het gemeentebestuur een bepaalde uitdrukkingsvorm wel of niet wensen, dan dient daarmede bij de keuze van de kunstenaar reeds rekening gehouden te worden. Men kent immers zijn stijl.

Is er in het voorgaande sprake van de keuze van een kunstenaar door het gemeentebestuur en een beoordeling in de aangegeven zin door de kunstcommissie, het eenmaal geschapen kunstwerk neemt zijn plaats in het openbare leven in. Is het aan de buitenzijde van het gebouw aangebracht, aan de openbare straat, dan wordt het, kàn het althans gezien worden door elke willekeurige voorbijganger. Het is uitermate moeilijk er achter te komen wat de doorsnee-burger er van vindt. En toch moet het voor hem spreken! Het lastige is, dat de belangstelling niet zo ontzaglijk groot is. Er zijn mensen, die eerlijk iets mooi vinden; er zijn er, die oprecht iets lelijk vinden, beide zonder napraterij. Aan beide oordelen heeft men iets, omdat zij zuiver zijn en men het kunstwerk met aandacht bekeken heeft. De kunst is altijd in beweging en dat is het oordeel van de eerlijke kunstbeschouwer ook. Men kan door allerlei oorzaken, zoals dieper inzicht, leeftijd, persoonlijk innerlijk leven enz., kunstwerken gaan verwerpen, die men eerst in alle oprechtheid mooi gevonden heeft, of wel mooi gaan vinden wat men tevoren lelijk vond. We willen verder niet uitweiden over oordelen als: 'grut, wat zou dat voorstellen?', 'wat heeft die man een lange benen', 'wat een gekke neus heeft die vrouw'. Wel kan in het algemeen gesteld worden, dat de jeugd meer waardering heeft voor de abstracte expressievormen en de rijpere leeftijd meer voor de traditionele.

Ten aanzien van kunstwerken, die ín het gebouw zijn aangebracht heeft men meer te maken met het oordeel van de mensen, die in het gebouw werken of op bezoek komen; ook met de indruk, die de verschijningsvorm van de kunst b.v. in de kerk op de kerkgangers en ook op de voorganger maakt; evenzo met de ervaring van de kunst door leerlingen en paedagogen als het een schoolgebouw betreft. Uiteraard zal ook voor hen allen een kunstwerk aan de buitenzijde van het gebouw meer betekenen dan voor de gemiddelde voorbijganger.

De invloed, die van de kunstwerken aan en in gebouwen uitgaat is weeg-, noch meetbaar, maar wij zijn overtuigd, dat daarvan een zegenrijke invloed kan uitgaan. Het is slechts nog een bescheiden begin en het moet meer onder de bevolking gaan leven. De 'kunstversiering' kan een grote bijdrage gaan vormen om de beeldende kunst midden onder de bevolking te plaatsen, haar cultuur te verrijken. Dat daaraan verbonden is een belangrijke vermeerdering van opdrachten aan de beeldende kunstenaars, opdrachten zonder

welke de kunst niet bloeien kan, is tevens uitermate belangrijk. We willen thans enige beeldhouwwerken enz. de revue laten passeren.
Toen het in de oorlog zwaar getroffen Den Helder op 30 januari 1954 met de herbouw zover was gevorderd, dat de 2034e na de bevrijding gebouwde woning in gebruik kon worden genomen en daardoor het aantal woningen weer het vooroorlogse peil had bereikt, was dit voor de marinestad een groot moment. In de gevel dezer woning, Petrus Planciusstraat no. 28, werd een door M. Beekhuis van Till vervaardigde steen aangebracht met een afbeelding van de vogel Phoenix, waaronder de simpele woorden: 'Aan d'oorlog werd zwaar tol betaald. De schade is hier ingehaald'. Inderdaad simpele woorden, maar met een achtergrond van heilloze vernieling, gevolgd door zegenrijke opbouw; van kwaad en goed; van twee polen van het menszijn.
Wanneer op 30 maart 1962 de duizendste, door het aannemersbedrijf 'MUWI' gebouwde woning, die tevens is de 5767e na de bevrijding gebouwde woning, opgeleverd wordt, laat de aannemer aan de gevel van deze woning, Grebbestraat 44 een gedenksteen (mozaïek) aanbrengen, voorstellende de zeebodem met waterplanten en vissen en vervaardigd door Cees Franse.
Aan de gevel van de nieuwe Rijks H.B.S. aan de Timorlaan (1954) bevindt zich een grote gevelsteen, symboliserend de jeugd, die na verworven wijsheid uitvliegt, welke steen van de beeldhouwer W. Couzijn is. Als men weet, dat de R.H.B.S. in de oorlog is afgebroken, dat het onderwijs jarenlang werd gegeven in een paar oude, vervallen particuliere woningen, tot op de zolderkamertjes toe en als men zich realiseert, dat de R.H.B.S. in deze jaren heeft moeten worstelen voor haar voortbestaan, dan zal men beseffen wat niet alleen dit nieuwe gebouw, maar ook de gevelsteen voor de R.H.B.S. betekent.
Hiervoor werd opgemerkt, dat een dergelijk kunstwerk 'eigentijds' dient te zijn. Wij kunnen ons voorstellen, dat een gevelsteen aan een honderd jaar geleden gesticht gebouw voor het middelbaar onderwijs, zo er dergelijke stenen zijn, er anders uitziet; dat in het verschil in kunstvorm en inhoud iets tot uitdrukking zal komen wat de ontwikkeling gedurende honderd jaren ten aanzien van onderwijs en vorming der jeugd aangeeft.
Zo juist schreven wij 'zo er dergelijke stenen zijn'. Meer zeker kunnen wij zijn omtrent de aanwezigheid van grote marmeren

platen met vergulde letteren, vermeldende de namen van bestuurderen enz., onder wiens bekwame leiding het gebouw tot stand gekomen is. Wat dit betreft is onze eigen 'moderne' tijd ook niet bepaald arm aan initiatieven. Het zij zo.

In het overblijflokaal van de R.H.B.S. bevindt zich een muurplastiek in geglazuurde steen met als voorstelling een grillig spel van dolfijnen en meeuwen (J. S. Sjollema).

Aan het in 1958 gestichte gebouw van 'Openbare Werken' aan de Sportlaan is een gesmeed reliëf van Huib de Ru aangebracht. Een centrale figuur, staande op de plattegrond van de stad, in de linkerhand een tas bouwstenen, de rechterarm uitgestrekt naar vliegende meeuwen, met het complement van jalon en passer, beelden praktische taak en bezieling van 'Openbare Werken' uit.

In de Nederlands Hervormde Opstandingskerk, gebouwd in 1958, zijn versieringen aangebracht van M. Beekhuis van Till. Op de balconbalustrade: geboorte, kruisiging en opstanding van Christus en Pinksteren. Op de pilasters aan weerszijden: profetie, wet en priesterschap; gemeenschap, barmhartigheid en apostolaat.

In het grasveld voor de in 1955 gebouwde lagere technische school staat een kleine leerling-smid, die een grote hamer hanteert. Het beeld is van Frans Letterie, onder leiding van zijn leermeester Dirk Bus gemaakt. Hiervoor is opgemerkt, dat het niet zo gemakkelijk is zich een oordeel te vormen in hoe-

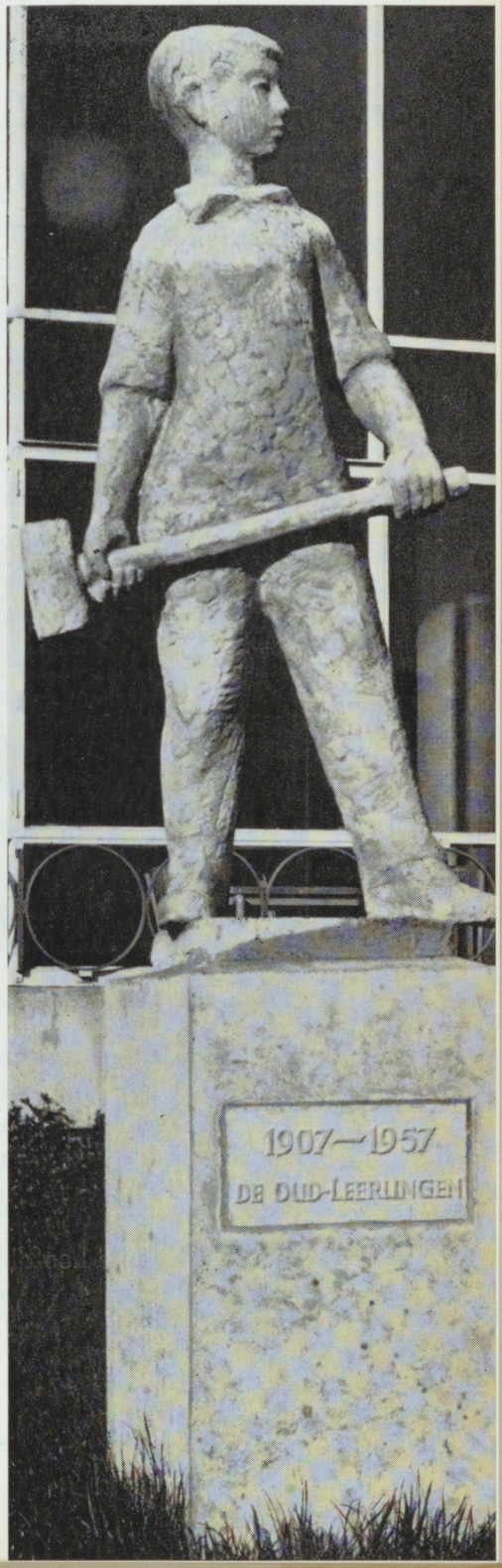

Leerling-smid *(door Frans Letterie)*

verre de kunst onder de bevolking leeft. Maar het is een feit, dat toen jeugdige vandalen in euvele brooddronkenheid de kleine smid van zijn sokkel hadden geslagen, dit als een schok door de stad ging.

Het was een daad van wijs beleid van het bestuur het vernielde beeld enige maanden te laten liggen, zoals de schenners het hadden achtergelaten. Nu staat de smid weer in zijn oude glorie op het grasveld.

Aan de gevel van deze technische school zijn vijf reliëfs van L. H. Sondaar aangebracht: wapen van Den Helder, bakkerij, bouwvak, scheepmakerij en smederij.

Aan de openbare 'tweelingschool', de 'Prof. Kohnstammschool' en de 'Prof. van der Leeuwschool' in Nieuw Den Helder, gesticht in 1958, heeft Jan Meefout reliëfs in natuursteen aangebracht; het ene stelt voor het leren kènnen: een meisje bestudeert met aandacht een vogeltje; het tweede beeldt het leren kùnnen uit: een jongen bouwt met zorg een scheepje. Op de achtergrond een bliksemschicht, symboliserend de krachten in de natuur.

Scheepmakerij
(gevelreliëf door L. H. Sondaar)

Dat ook met eenvoudige middelen en weinig kosten iets bereikt kan worden, demonstreren de in siermetselwerk op de gevels uitgebeelde spelende kinderen. Zo heeft men op de voorgevel van de daarnaast gelegen Nutskleuterschool 'De Zonnebloem', tot de verbeelding der kleuters sprekende dierenfiguren laten aanbrengen. Wij vinden het nog altijd jammer, dat bij de woningbouw in de stad niet meer gebruik gemaakt is van de gelegenheid om op blinde eindgevels een versiering aan te brengen, die zonder 'bont' te worden het stadsbeeld zouden verrijken.

Het in 1958 gebouwde Gemeentelyceum heeft in de voorgevel van de boven de hoofdingang uitgebouwde rectorskamer een vlakvulling in geslepen beton. Het is een vrij opgevatte stylering van de jeugd; beeldhouwer J. J. W. Wong Lun Hong. In het trappen-

huis zijn sgraffito's van F. Aldenberg aangebracht: twee speelse composities, waarin de uil voorkomt als symbool van de wijsheid. De kunstenaar, die met sgraffito's werkt, heeft de hulp nodig van een toegewijd stukadoor, die de verschillende lagen op de muur aanbrengt. Op een zwarte ondergrond van kalk, zand en koolstof wordt een dunne laag in lichte kleur aangebracht. Met een puntig ijzeren voorwerp wordt dan de bovenlaag weggekrabt zodat de lijnen van de tekening in zwarte kleur te voorschijn komen. Het materiaal van een aangebrachte laag mag niet te nat en niet te droog zijn als de volgende laag wordt gelegd. De stukadoor, die dit werk heeft uitgevoerd, ging zelfs gedurende de nacht het drogen der lagen controleren! Voorts zijn er nog twee sgraffito's van Pierre van Soest: boven de portiersloge een, welke uitdrukking geeft aan de idee ontwikkeling door een plantmotief, waaruit zich een figuur ontwikkelt; aan de andere wand een sgraffito, waarvan het motief ontspanning is: twee figuren, die musiceren; een, die een mondharmonica bespeelt en een guitaarspeler.

In de koffiekamer van het lyceum is boven het buffet een muurschildering van F. Aldenberg aangebracht, waarvan de betekenis als volgt kan worden omschreven: tijdens de lessen dwalen de gedachten van de leerlingen dikwijls af naar activiteiten buiten de school, waaraan zij dan voor een moment met vreugde kunnen denken; de schildering geeft een aantal van deze momenten aan, samengevoegd tot een compositie en uitgedrukt in felle kleuren. A. den Doolaard vertelt hoe hij op een mooie zomerse dag door het geopende raam een pluisje zag binnenzweven en dat dit de onmiddellijke aanleiding is geweest tot zijn trekkers- en schrijversloopbaan. Dit is echter niet aan elke leerling van een middelbare school, die door iets van zijn werk afgeleid wordt, gegeven!

In de docentenkamer van het lyceum zijn muurschilderingen van Mr. J. S. Sjollema aangebracht, symboliserend het onderwijs in de oude talen en de wiskunde. De kunstenaar schept het kunstwerk in zijn geest, maar bij de uitvoering heeft hij ook te maken met de materie: verf, doek, enz. In dit geval met de muren. En deze muren toonden zich bijzonder recalcitrant. Wellicht waren zij niet voldoende voor het werk geprepareerd. Telkens droogde de verf anders op dan de kunstenaar bedoeld had. Het is een worsteling geworden tussen geest en materie, waarin de eerste tenslotte de overwinning heeft behaald.

De H. Nicolaaskerk (1962) in Nieuw Den Helder is rijk aan symboliek. Dit komt reeds uit in de uiterlijke vormgeving: een synthese van verleden en heden. In de hal staat het door J. Schoenmakers ontworpen beeld van de H. Nicolaas, de patroon van de kerk. In de doopkapel vier gebrandschilderde ramen, tezamen vormend een symbolische voorstelling van het sacrament van het Doopsel, achtereenvolgens: de redding van Noach in de ark; de doortocht van de joden door de Roode Zee; Mozes slaat levenschenkend water uit de rots; de herten drinken hiervan. Voorts zijn in vier gebrandschilderde ramen in de kerk de symbolen van de vier evangelisten verwerkt: de arend van Johannes, de mens van Mattheus, de os van Lucas en de leeuw van Marcus. Voorts een gebrandschilderd raam met de haan van Petrus, die de mens aanmaant zijn fouten te betreuren, alsmede zeven raampjes, voorstellende het arbeidsmilieu van de parochianen: de tulp van de bollenkwekers, het schip van de Marine, de vuurtoren en de veilige haven der vissers (tevens symbolisch: het licht van Christus voert naar de veilige haven); de korenaar van de landbouw; het schip in reparatie van de Rijkswerf; koper en verkoper in de winkel van de middenstand en het huisgezin: vader, moeder en kind. De gebrandschilderde ramen zijn van Marius de Leeuw. In de absis een grote voorstelling van de Heilige Drieëenheid, ook van Marius de Leeuw. Voorts zijn in deze kerk nog een aantal voorwerpen te bewonderen, die er van getuigen hoe hier met zorg, liefde en artisticiteit de symbolische voorstellingen gekozen en vervaardigd zijn.

Opgroeiende jeugd *(muurreliëf in hardsteen door Dick Stins)*

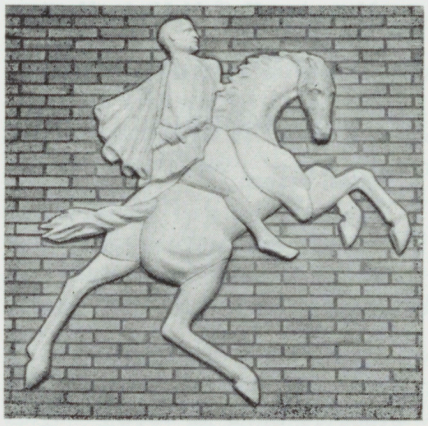

Ruiter en paard
(gevelreliëf door Dick Stins)

De voorgevel van de Prot. Christelijke U.L.O.-school aan de Middenweg (1959) is versierd met een muurreliëf in hardsteen, voorstellende de opgroeiende jeugd. De Prot. Christelijke lagere school aan de Reggestraat (1960) heeft een gevelreliëf met een ruiter en paard, beide wit. Het is de bijbelse voorstelling uit het Boek der Openbaring: de ruiter symboliseert Christus, het witte paard het Evangelie. Beide kunstwerken zijn van Dick Stins.

De R.-K. meisjes ULO-school aan de Sportlaan (1960) vertoont aan de gevel een vogelmotief in smeedwerk van Pieter van Velsen, die ook reliëfs van spelende en studerende meisjes in de gangen vervaardigde (zie blz. 38).

Wij willen met deze opsomming volstaan, die, ofschoon niet volledig, toch een beeld moge geven.

Het schenkt veel voldoening, dat het streven om aan of in elk openbaar gebouw een kunstversiering aan te brengen voor een belangrijk deel met succes is bekroond en dat hiermede in de toekomst zeker zal worden doorgegaan. Dat particuliere bouwers en hun architecten dit zullen gaan navolgen, wordt met warmte bepleit.

december 1962

Lijst van architecten der gebouwen, genoemd in het artikel 'Kunstversiering'.

Rijks H.B.S.:	Prof. Wieger Bruin, Amsterdam
Gemeentelijk Lyceum:	Prof. Wieger Bruin, Amsterdam
Gebouw Dienst van Openbare Werken:	Dienst Openbare Werken
Ned. Herv. Opstandingskerk:	J. Peters en B. Roelofs, Den Helder
Lagere Technische School:	J. Peters en B. Roelofs, Den Helder
Prof. Kohnstamm-school en Prof. v. d. Leeuw-school:	Dienst Openbare Werken
Nutskleuterschool 'De Zonnebloem':	Dienst Openbare Werken

R.K. Kerk H. Nicolaas:	C. M. van Moorsel en H. T. M. Hirdes, Voorburg
Prot. Chr. U.L.O.-school Middenweg:	J. J. van der Leek, Den Helder
Prot. Chr. lagere school, Reggestraat:	J. J. van der Leek, Den Helder
R.K. Meisjes U.L.O.-school, Sportlaan:	H. v. d. Putten, Bussum

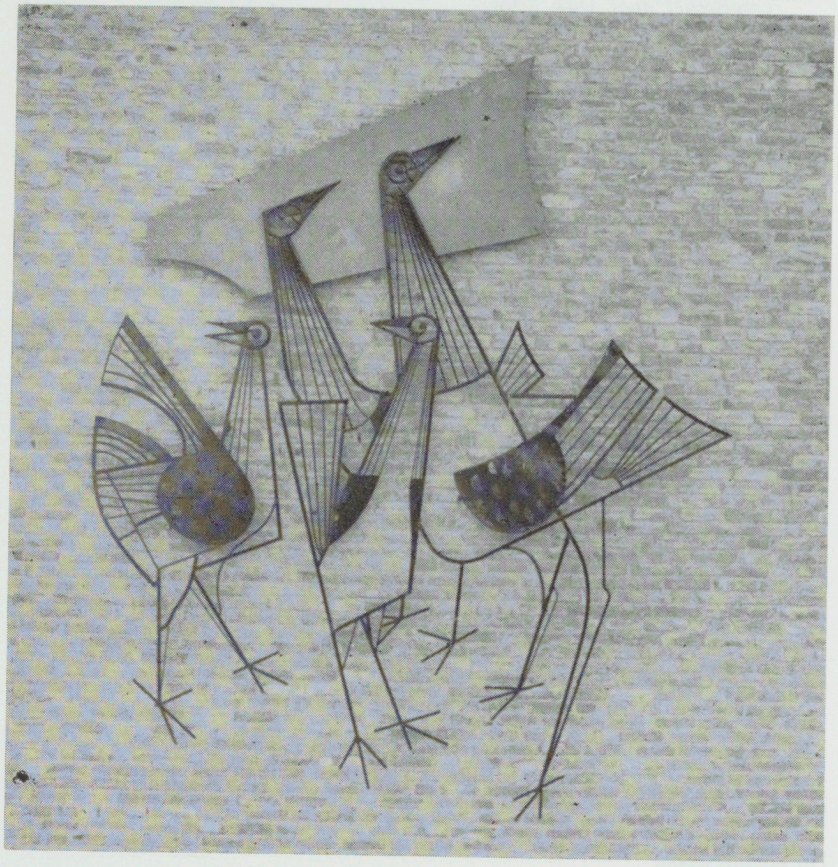

Vogelmotief *(in smeedwerk van Pieter van Velsen)*

SINTE MAARTEN

De regen ruizelt in de avondstraten
tegen de kleumerige huizenrij
die onbeschermd de wind van westerzij
druipend verduurt. — Uit helverlichte gaten

van winkels, vals weerspiegeld in de plassen
valt gulden schijn die straten glimmen doet.
Er schuiven schimmen in gehaaste spoed,
de rug gekromd in hoog-gekraagde jassen.

Dóór het geneurie van de rappe goten
die 't water voeren naar een duister niet,
zingt — door de wind vervaagd — een simpel lied
waar kinderstemmen zich een deur ontsloten.

De zangers, schuttend met verkleumde handjes
de wakkelende kaarsjes in hun broos gevang,
drommen, waar licht uit trapportaal of gang
een luttel loon belooft aan bedelende klantjes

Sintemaarten 't is zo koud . . .
in hun ogen glanst het goud
van de prik-doorzeefde dozen
met figuren die zij kozen
uit hun grille fantasie

verder deunt de litanie:

Hier woont een rijk man
die veel geven kan . . .
rijkaard geeft z'n laatste cent
als het lied komt aan z'n end;
hier een snoepje, daar een peer,
soms ook: Smeer 'em! — 'k Geef niet meer!

Uren blijft het liedje zeuren
in de straten, langs de deuren,
hoopvol wordt het oog geheven
als een milde hand gaat geven.
Na 't verdelen van de buit
gaan de laatste kaarsjes uit.

De regen ruizelt in de avondstraten;
de nacht die aansluipt dooft de lichten dra.
Verfomfaaid in de goot drijft, zinloos en verlaten
een half-verbrande doos . . . Sic transit gloria.

C. PRINSEN, Den Helder, 1950

H. TH. DE BOOY

GESCHIEDENIS VAN HET REDDINGSTATION DEN HELDER DER K.N.Z.H.R.M.

In 1768 gaven de Staten van Holland en West-Friesland opdracht aan een Commissie onder leiding van IJsbrand 't Hoen (advocaat-fiscaal en procureur in criminele zaken) een onderzoek in te stellen naar de veelvuldig gesignaleerde roofpartijen op gestrande schepen en het verdonkeremanen van strandgoederen.
De Commissie 't Hoen kwam snel gereed met haar rapport en constateerde o.a. 'dat de rooverijen, excessen en onbehoorlijkheden aan gestrande goederen gepleegd werdende thans ten top zijn gestegen en bij ons slimmer zijn dan bij veele woeste volkeren en dat van alles, wat eenigszints tot redding van menschen en goederen konde strekken genoegsaam niets op eenig zeedorp gevonden wierd'.
Ongezouten taal: 't Hoen noemde het kind bij de naam.
De Staten van Holland en West-Friesland schrokken van dit rapport en reeds spoedig volgde, op 12 januari 1769, publicatie van een ordonnantie welke niet alleen strenge bepalingen bevatte ter beteugeling van de strandroof, doch tevens voorschriften voor de strandvonders, die tot taak kregen met de te hunner beschikking te stellen 'landsboot' reddingspogingen te ondernemen. Deze landsboot was een 6.5 m lang, open houten vaartuig met platte bodem en een weinig oplopende voor- en achtersteven, plaats biedende aan tien roeiers.
Van drijfmiddelen of waterlozing was nog geen sprake. De kustbewoners hadden — en dit is wel te begrijpen — weinig vertrouwen in deze reddingboot met gevolg dat de 'landsboten' hoogst zelden werden gebruikt.
Koning Lodewijk Napoleon deed in 1808 een tweede poging om het kustreddingwezen te organiseren. Hij liet een zestal reddingboten bouwen van het type Greathead. De door Lodewijk Napoleon ingevoerde regeling van het reddingwezen bleef tijdens de inlijvingsperiode en de eerste regeringsjaren van Koning Willem I van kracht, zodat het redden van schipbreukelingen een taak van Staatszorg was geworden.
Het was echter een 'papieren' organisatie; de gouvernementsreddingboten bleken voor onze kust ongeschikt en werden tenslotte publiek verkocht. Intussen strandden bij iedere storm vele schepen

op de kust en de zee bleef talrijke slachtoffers eisen. Hoewel het 'juttersbloed' nog krachtig door hun aderen stroomde, mag de kustbewoners niet worden verweten, dat reddingspogingen tot de uitzonderingen behoorden. Zij beschikten immers nog niet over deugdelijke reddingboten. De tijd was rijp voor het particuliere initiatief om een einde te maken aan deze toestand.
In Engeland was in maart 1824 dank zij het onvermoeide streven van Sir William Hillary de National Institution for the preservation of life from Shipwreck (later omgedoopt in Royal National Lifeboat Institution) opgericht.
Acht maanden later werd dit voorbeeld in Nederland gevolgd. De dramatische afloop van de pogingen om de schipbreukelingen te redden van de op 14 oktober 1824 nabij Huisduinen gestrande brik De Vrede, leidde tot de oprichting van de Noord- en Zuid-Hollandsche Redding-Maatschappij te Amsterdam (11 november 1824) en de Zuid-Hollandsche Maatschappij tot Redding van Schipbreukelingen te Rotterdam (20 november 1824).

Het stranden van het schip 'De Vreede' te Huisduinen op 14 oktober 1824
(foto Ned. Hist. Museum, Amsterdam)

Zeven Huisduiners hadden zich op 14 oktober 1824 met een kleine sloep in de branding gewaagd toen de brik De Vrede was gestrand. Zij werden teruggeslagen en verscheidene riemen gingen verloren.
Weer ging de sloep de branding in en bereikte het wrak. Met elf schipbreukelingen keerden zij terug naar de wal. Drie opvarenden waaronder de kapitein moesten worden achtergelaten, er was n.l. geen plaats meer voor hen in de sloep.
Voor de derde keer gingen de onverschrokken Huisduiners de branding in. Zij haalden het en namen de drie laatste schipbreukelingen aan boord. Dichtbij de wal werd de sloep door een zware grondzee belopen; zij ging 'snijden', kwam dwarszees en kenterde. Onder leiding van Cornelis Kramer werd een kleine sloep in zee gebracht, maar slechts een der redders, Reindert Willemsz. Kruk, kon worden gered. Een kort kranteberichtover de heldhaftige reddingspogingen van de Huisduiners op 14 oktober 1824 bracht de Amsterdamse koopman Barend van Spreekens er toe om in de Amsterdamse Courant van 20 oktober een oproep voor steun aan de nabestaanden van de Huisduiner redders te plaatsen.
Ook dominee Eco Romar en het Helderse gemeenteraadslid J. Dogger deden — en wel in de Staatscourant van 23 oktober 1824 — een beroep op liefdadige landgenoten. Giften stroomden binnen. F. C. de Greuve en R. C. Priester publiceerden een langademig 'Dichtstuk over Huisduinen's slagtoffers der Menschenliefde', dat, evenals F. P. Gisisius Nanning's omvangrijke dichtstuk 'Zelfopoffering, een Vaderlandsch Tafereel', ten bate van de weduwen en wezen werd verkocht.
Barend van Spreekens beheerde de binnengekomen gelden (*f* 7.000,—, een voor die tijd aanzienlijk bedrag) in overleg met Andries Korff te Den Helder. Later werden de bijdragen in het Huisduiner fonds voor Weduwen en Wezen ondergebracht. 2 november 1824 werd aan boord van de 'Active', liggende in 't Nieuwediep, door het College Zeemanshoop een bijeenkomst georganiseerd teneinde aan Reindert Willemsz. Kruk, de enige Huisduiner redder die de ramp had overleefd, een geschenk aan te bieden.
Enkele dagen later, na de middaggodsdienst overhandigde Ds. E. Romar hem namens Barend van Spreekens een zilveren tabaksdoos met inscriptie. Reindert Kruk was daardoor 'zodanig ontsteld, dat hij bijna niet verstaanbaar kon bedanken'.
Ook de predikant was de zaak niet gemakkelijk gevallen; Andries

Korff schreef n.l. 7 november 1824 aan Barend van Spreekens: 'Ds. Romar was blijde met de taak door UEd. belast. Ik heb Zijn Eerwaarde uit Uwen naam bedankt, want zulks had zijn iever en gestort sweed wel verdient'! Later schonken de nabestaanden van de omgekomen redders een zilveren pijpuitpluizer aan Ds. Romar, als blijk van erkentelijkheid voor de grote zorgen, die hij zich getroost had, om hun lot te verlichten. [1])

De eerste prospectus van de Noord- en Zuid-Hollandsche Redding-Maatschappij, ondertekend door de vijf oprichters, Jhr. H. J. Ortt, Joan Hodshon, Abraham Fock, Barend van Spreekens en Mr. Adriaan de Bruine ging 11 november 1824 in zee.

Hierin werd o.a. gezegd, dat slechts acht à tienduizend guldens zouden worden vereist om de kust van Terheyden tot Ameland toe met twaalf toerustingen voor menschen en een reddingboot te voorzien.

Volgens de 'naauwkeurigste berekening' zouden jaarlijks aan behoorlijk onderhoud achthonderd à duizend guldens nodig zijn. Als gevolg van deze oproep kwam een bedrag van bijna *f* 17.000,— binnen terwijl 700 landgenoten zich bereid verklaarden jaarlijks minimum *f* 3,— bij te dragen.

Uit het rapport van kapitein Klaas Sipkes, die op verzoek van het bestuur der N.Z.H.R.M. een inspectiereis langs de kust maakte, blijkt, dat Huisduinen reeds over een soort reddingboot op wagen beschikte. Besloten werd tien nieuwe boten te bouwen 'in de vorm van sloepen zoals deze bij de Groenlandse visserij worden gebruikt; van voren en achter gelijk en zonder roer, in welke plaats een riem wordt gebruikt, waardoor men het voordeel heeft, dat de boot bij het terugkeren naar de wal in de branding niet behoeft te wenden'.

Deze eerste reddingboten (bouwkosten ± *f* 300,—), waarvan er een in het jaar 1825 te Huisduinen werd gestationeerd, waren 29 Amsterdamse voeten lang en 7,5 voet breed. Drijftoestellen van zwaar zeildoek gevuld met Overijsselse biezen aan de buitenzijde en onder de doften waarborgden de onzinkbaarheid van de boot. Sloeg zij vol dan moest men de prop in de bodem er uit halen of een gat in de bodem hakken, waardoor de sloep weer zou rijzen.

Andries Korff stelde zich beschikbaar de leiding van het reddingstation Huisduinen op zich te nemen. Voor *f* 60,— kocht hij een half huisje dat als boothuis dienst deed.

19 oktober 1825 werd voor het eerst een beroep gedaan op station Huisduinen toen de Groenland- en St. Davisvaarder 'Willem de Eerste' (kapitein was Ymke Jan Ruigh) even bezuiden Kijkduin was gestrand en spoedig in stukken brak. De reddingboot stond in de duinen op de wagen gereed maar tengevolge van de hoge waterstand kon zij de strandingsplaats niet bereiken. Met grote moeite slaagden de Huisduiners er in 16 man met lijnen van de wrakstukken te redden, doch 46 opvarenden van de Willem de Eerste kwamen om in de golven.
Een kustwacht-organisatie bestond er in die dagen nog niet en het bericht van de stranding had Huisduinen te laat bereikt. Op verzoek van de N.Z.H.R.M. overwoog de Gouverneur van Noord-Holland een plan om een weg door de duinen aan te leggen voor sneller en zekerder vervoer van de reddingboot. De kosten waren een beletsel, evenals voor het plan om meer boten te stationeren tussen Den Helder en Kijkduin. Men vond er dit op, dat de Huisduiner bemanning door kanonschoten van fort Erfprins zou worden gewaarschuwd.
Enige maanden na de ramp van de Willem de Eerste schreef het bestuur van de N.Z.H.R.M. aan Andries Korff: 'Hiernevens de getuigschriften benevens 12 gouden ducaten voor de manschappen van de reddingboot, welke onvermoeid zijn geweest om met opoffering van eigen behoud eenigen der equipage van den ongelukkig verdronkenen Ruigh te redden. Het ligt niet in onze manier van zien, evenmin als in de Uwe, om daarvan buitengewone ceremoniën te maken; gelief de getuigschriften te ondertekenen en aan hen uit te keeren'.

Omstreeks 1826 is er sprake van geweest, dat de bevolking van Huisduinen zou moeten verhuizen naar Den Helder. Het plan was door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland aanvaard doch de Inspecteur-Generaal van den Waterstaat verzette er zich tegen. Een van zijn argumenten was dat de hulp van de Huisduiners in geval van strandingen onmisbaar was.
De Gedeputeerde Staten, kennelijk geïrriteerd over deze oppositie, voerden aan, dat er, 'behalve de reddingboot te Huisduinen op de zeedijk tussen Huisduinen en Den Helder, steeds een aantal vaartuigen [2]) gereed staan, bewaakt door een zekere vereeniging van zeelieden, teneinde bij waarschijnlijkheid van gevaar in zee te steken, *niet alleen uit beginselen van menslievendheid maar als*

bron van bestaan, waarvan de voordelen van alle deelgenoten dier boten ponds ponds gewijze worden genoten'.
De voorzitter van de N.Z.H.R.M. Jhr. H. J. Ortt, Directeur van het Loodswezen, ondersteunde de bezwaren van de Inspecteur-Generaal v. d. Waterstaat.
'Al is het dorp vervallen', zo schreef hij, 'er wonen veel zeelieden, die bij schipbreuk de reddingboot kunnen bemannen. De reddingboot te Huisduinen ligt dichtbij het strand en vervoer van de boot van Den Helder naar Huisduinen zou de reddingspogingen aanzienlijk vertragen'.
Deze argumenten deden de balans doorslaan. De verhuizing naar Den Helder werd afgelast.
Helaas zijn slechts enkele rapporten over de reddingspogingen van station Huisduinen (dat in 1888 werd opgeheven — de reddingboot werd toen in een boothuis op de Helderse zeedijk geborgen) bewaard gebleven, maar verschillende malen wordt in brieven aan het bestuur der N.Z.H.R.M. de naam Klaas Duit [3]) (schoonzoon van Reindert Willemsz. Kruk) schipper van de reddingboot van Huisduinen, met ere genoemd.
8 januari 1839 verrichtte de boot onder zijn leiding een moeilijke redding: 7 man van het stoomschip l'Elbe.
Kapitein J. H. Schippers, die in 1844 op verzoek van de N.Z.H.-R.M. een inspectiereis langs de kust maakte schreef o.a. over station Huisduinen 'dat hier mensen in overvloed waren om bij strandingen in de boot te gaan. Zij waren het best geoefend van alle kustbewoners want het was hun dagelijks werk grote schepen assistentie te verlenen bij het binnenlopen. De beloning, die zij voor reddingtochten ontvingen vonden zij evenwel aan de lage kant. Zij konden immers in geval van een stranding méér verdienen met het opbergen (of verdonkeremanen) van aangespoelde goederen met gevolg dat zij dan de voorkeur gaven te gaan jutten . . .'
J. H. Schippers rapporteerde ook, dat de 'scaphanders' [4]) nooit worden gebruikt omdat 'de een voor de andere een grotere waaghals wil zijn . . .'
Klaas Duit ontving in 1843 de bronzen medaille van de N.Z.H.R.M. voor zijn aandeel in de redding van 16 man van de Noorse Bark Vesta (25 september 1843). Ook de redding van 5 man van de Lady Mary Stuart (gestrand op de Noorderhaaks op 1 november 1863) moet er een van formaat zijn geweest. Het aantal strandingen op de Haaksgronden was in die jaren zeer groot; het was

Zelfrichtende roeireddingboot

echter in de meeste gevallen onmogelijk voor de roeireddingboot van Huisduinen om reddingspogingen te ondernemen, daarvoor was de afstand te groot. In de Helderse Courant van 6 december 1863 wordt bijv. melding gemaakt van vele schipbreuken t.g.v. de storm van 2 op 3 december 1863, maar de reddingboot kon niets uitrichten.

Nu echter in het Nieuwediep een stoomsleepboot lag, had het zin om aldaar een reddingboot te stationeren. Deze zou dan door de sleepboot naar de gronden kunnen worden gebracht.

In het jaar 1864 wordt het station Nieuwediep in dienst gesteld. Schipper van de reddingboot wordt J. Koningstein. Twee jaar later wordt deze reddingboot vervangen door een zelfrichtende zeil/roei-reddingboot van Engels type en deze boot kon van het boothuis uit langs een helling te water worden gebracht. Reeds spoedig blijkt, op 9 februari 1867, als het fregat Addison op de Razende Bol strandt en kort daarna uit elkaar slaat, waartoe de zelfrichtende roeireddingboot in staat is. De sleepboot Archimedes bracht de boot bovenwinds van het snel verbrijzelende wrak. Slechts zes van de 23 opvarenden konden worden gered maar als de reddingboot niet was gekomen zouden ook deze zes mannen zijn verdronken. Sinds 1864 was de leiding van de reddingstations Huisduinen en

Den Helder (Nieuwediep) niet meer in handen van één vertegenwoordiger maar bestond deze uit een commissie van Plaatselijk Bestuur van ± vijf leden. Verschillende zeeofficieren (speciaal Jhr. H. O. Wichers, W. B. F. Escher, M. C. van Doorn, J. A. Snoek mogen met ere worden genoemd), maakten zich als lid van de reddingcommissie verdienstelijk. Meestal gingen zij mee met de stoomsleepboot, die de reddingboot naar de gronden bracht, zodat zij leiding konden geven aan de reddingspogingen. Van de directie van de Amsterdamse sleepboot-maatschappij werd grote medewerking ondervonden. Inderdaad was de aanwezigheid van een reddingboot nabij de strandingsplaats ook voor de bergers van veel belang; zolang de sleepboten niet de beschikking hadden over een eigen bergingsvlet kon de reddingboot in vele gevallen de verbinding met het in moeilijkheden verkerende schip tot stand brengen.

Hoe de gang van zaken was bij een stranding op de Haaksgronden blijkt duidelijk uit navolgend rapport van de reddingcommissie van Den Helder:

> '1 november 1873 heeft de reddingboot van Nieuwediep, gesleept door de Archimedes ten 8 uur v.m. de haven verlaten om te trachten de bemanning van het des nachts op de Razende Bol gestrande schip (de Engelse schoener Emma) te redden. De heer Wichers (secretaris pl. cie) scheepte zich in op de sleepboot om de redding zoveel mogelijk te leiden. Buiten gekomen ontwaarde men de bemanning in het want van de Emma. Ter hoogte van de Razende Bol werd de reddingboot losgelaten. Het woei met stormvlagen uit de ZZW. De reddingboot kwam gelukkig door de hevige branding heen en vond achter het wrak voldoende water om vlot te blijven. Niet zonder moeite werden de (5) schipbreukelingen in de boot genomen maar de bemanning slaagde er niet in door de branding te roeien. Men had te weinig water onder de kiel. Gedeeltelijk door de branding en gedeeltelijk over de Razende Bol heen, waartoe de roeiers zich te water moesten begeven om de boot te lichten, raakte men eindelijk aan de n.o. zijde van de droogte in vlot water. Te 11.30 werden de zeilen bijgezet om bezuiden de Onrust langs de Archimedes te bereiken. De vijf schipbreukelingen hadden van half een 's nachts in het want gezeten en waren doodop van koude, nattigheid en vermoeienis.'

Ruim drie weken later was station Den Helder weer in actie toen het Noordduitse s.s. König Wilhelm I, komende van New York met bestemming Bremen op 26 november 1873 even benoorden Falga strandde. Er waren 94 mensen aan boord, waaronder veel vrouwen en kinderen. De storm wakkerde aan en de pogingen van twee sleepboten om verbinding te maken mislukten. Te 1 uur 's nachts werd de reddingboot van Nieuwediep te water gebracht en door de sleepboot Amsterdam naar de strandingsplaats gesleept. Bij een poging om langszij te komen sloegen twee roeiers over boord, zij konden nog net bijtijds worden gegrepen. De reddingboot van Huisduinen kon de strandingsplaats wegens het hoge water niet bereiken en stond machteloos op het strand. Een fles spoelde aan en hierin zat een briefje waarin de kapitein van de König Wilhelm I dringend om hulp vroeg. Gelukkig was de positie van het schip des middags met

de vooreb veel gunstiger geworden en de Nieuwedieper reddingboot slaagde erin verschillende vrouwen en kinderen van het wrak te halen. Ook enkele grote vletten met Helderse vletterlieden kwamen in actie en redden 16 schipbreukelingen. De Huisduiner reddingboot (schipper Klaas Duit) ging in de branding, werd drie keer teruggeslagen, maar de vierde poging slaagde en met vele geredden kwam zij aan het stand terug. De gezagvoerder en bemanning van het ten dode opgeschreven schip waren nog aan boord gebleven. In de morgen van 28 november vroegen zij weer 'per flessenpost' om hulp. Klaas Duit en z'n mannen haalden toen de laatste twintig opvarenden van boord.

Klaas Duit moest in 1877 wegens invaliditeit als schipper bedanken; hij werd opgevolgd door Willem Zeeman. In hetzelfde jaar werd J. Koningstein als schipper van de Nieuwedieper boot vervangen door Dirk Stein.
Een zware ramp trof station Den Helder op 18 december 1877. Bij de redding van de opvarenden van het op de Noorderhaaks gestrande Deense s.s. Nordlyset sloeg de reddingboot om met 23 schipbreukelingen aan boord. Dit aantal was eigenlijk te veel voor de reddingboot, maar Dirk Stein had niet anders kunnen handelen. De positie van de Nordlyset was zeer ongunstig. Men had slechts te kiezen tussen verdrinken of zich allen tegelijk in de reddingboot te wagen. Bij het roeien naar de inmiddels benedenwinds gestoomde sleepboot werd de reddingboot door een hoge breker meegesleurd en sloeg om. Na korte tijd richtte zij zich, maar zeven opvarenden van de Nordlyset, schipper D. Stein en de roeier D. Bethlehem vonden de dood in de golven.
De negen geredde roeiers waren C. de Roover, C. Bot, G. Spil, J. Grimijzer, F. Brederode, H. van der Zee, H. Wessel, H. Kuiper en J. de Wolf. Zij ontvingen de bronzen medaille met getuigschrift. C. de Roover volgde D. Stein op. In de acht jaar, dat hij de stuurriem hanteerde, verrichtte hij negen zware reddingen en bracht hij 77 man behouden binnen. 6 maart 1886 werd Theodorus Rijkers tot schipper benoemd van de zelfrichtende reddingboot. Hij was toen 39 jaar oud. Reeds in 1872, op 25-jarige leeftijd had hij met eigen vlet z'n eerste redding volbracht; 25 man van de Australië, gestrand op de Zuiderhaaks. Sedert 1875 roeide hij mee in de reddingboot.
De N.Z.H.R.M. stond op het standpunt, dat alleen voor reddingen met de reddingboot der N.Z.H.R.M. gratificaties werden gegeven. Dit veroorzaakte wel eens moeilijkheden; er werden n.l. ook verschillende malen stoutmoedige reddingen verricht door particuliere vletterlieden.

'Het zeevolk aan onze stranden en havenplaatsen gaat meestal liever uit op het bergen van goederen dan op het redden van mensen en geven er de voorkeur aan niet aan de regelen van de N.Z.H.R.M. (in de statuten van de N.Z.H.R.M. was n.l. uitdrukkelijk bepaald dat de reddingboot *uitsluitend* voor redden van mensen mag worden gebruikt) te zijn onderworpen.' Zo schreef het bestuur van de N.Z.H.R.M. aan de reddingcommissie te Den Helder. 'Als wij dan premies uitbetalen aan de particuliere vletterlieden verkeren deze in een veel gunstiger toestand dan de schipper en roeiers van de reddingboot.'

In 1887 wordt de reddingboot van Huisduinen, die in de meeste gevallen moeilijk te water kon worden gebracht, door een vlet vervangen. Te Huisduinen woonden toen echter voornamelijk bejaarde lieden en het bleek onmogelijk om de vlet behoorlijk te bemannen. In 1888 wordt daarom voor deze vlet een boothuis gebouwd op de Helderse zeedijk bij het Observatorium Van der Sterr. Huisduinen behoudt echter een vuurpijl en wippertoestel. Als opvolger van Willem Zeeman werd Adrianus Kuiper tot schipper van de reddingvlet benoemd.

29 november 1886 voerde Dorus Rijkers voor het eerst bevel over de reddingboot bij een redding en direct bleek wel, dat de nieuwe schipper het in hem gestelde vertrouwen waard was. Met grote moeite en levensgevaar werden 21 man van het Engelse fregat Brambletye gered. 14 uur bleven Dorus Rijkers en zijn mannen in touw. Zijn reputatie als uiterst bekwaam en moedig schipper vestigde hij tijdens de vier zeldzaam zware en gevaarlijke tochten naar de Duitse bark Renown op 8, 10 en 11 december 1887. Hij ontving voor deze redding de hoogste onderscheiding van de N.Z.H.R.M. n.l. de grote gouden medaille. Bovendien

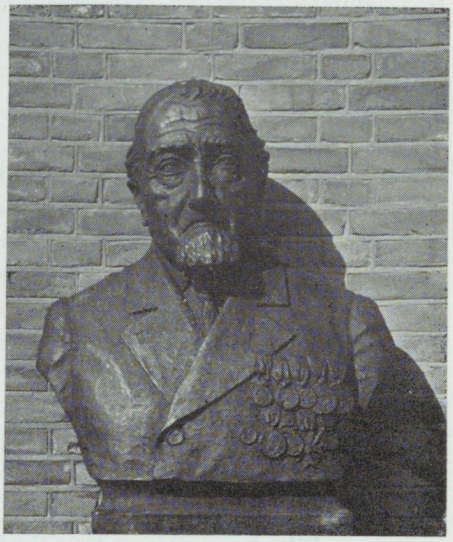

Borstbeeld Dorus Rijkers
door mej. J. A. L. van Beeck Calcoen

werd hij benoemd tot broeder in de orde van de Nederlandse Leeuw.
Het is ondoenlijk om verslagen te geven van alle moeilijke reddingtochten. Wij zullen ons dus beperken tot enkele bijzonderheden.

20 november 1893: Deense schoener Expres op Razende Bol (gered 6 man). Voor de wind naar het wrak zeilend schiet de reddingboot rakelings langs een wrak, waarvan het bestaan onbekend was.

24 september 1896: De Russische bark Uman verbrijzelt op de Noorderhaaks. De reddingboot redt 13 opvarenden (w.o. de vrouw van de kapitein) van de ronddrijvende dekhut en stoot lek tegen wrakstukken.

20 november 1896: Engels s.s. Domingo de la Vinagra op de Keizersbult (Noorderhaaks). De opvarenden weigeren over te stappen op de reddingboot. Deze bleef ± 12 uur in de nabijheid van gestrande schip. Kwam terug in de haven met gescheurde boeg, bemanning uitgeput, nat en verkleumd. De reddingboot was enkele malen volgeslagen — twee riemen gebroken.

6/7 januari 1908: 16 man gered door de reddingboot (schipper Dorus Rijkers) en 17 man gered door de reddingvlet (schipper A. Y. Kuiper) van het s.s. Turbo. De plaatselijke commissie schreef:
'Onze mannen onder Th. Rijkers hebben bij deze redding, die onder hoge bezwaren en zeer moeilijke omstandigheden heeft plaats gehad wederom bewezen voor hun taak volkomen berekend te zijn. Ook schipper A. Y. Kuiper met zijn tien roeiers in de reddingvlet, die later in het holle van de nacht gelast werd uit te gaan om hulp te bieden heeft niet minder getoond in deze hoogst ernstige toestand met het werk vertrouwd te zijn.'

De tijden veranderden. De plaatselijke commissie schreef in 1908: 'dat het uitslepen van de reddingboot soms in strijd komt met de belangen van de sleepbootrederij en het dus wel zou kunnen voorkomen, dat er geen sleepboot beschikbaar is voor het uitslepen van de reddingboot. Bovendien heeft de rederij Zurmühlen nu een grote vlet en deze is dus een concurrent voor de Redding-Maatschappij . . .'

6 maart 1911 gaf Dorus Rijkers het roer over aan zijn opvolger

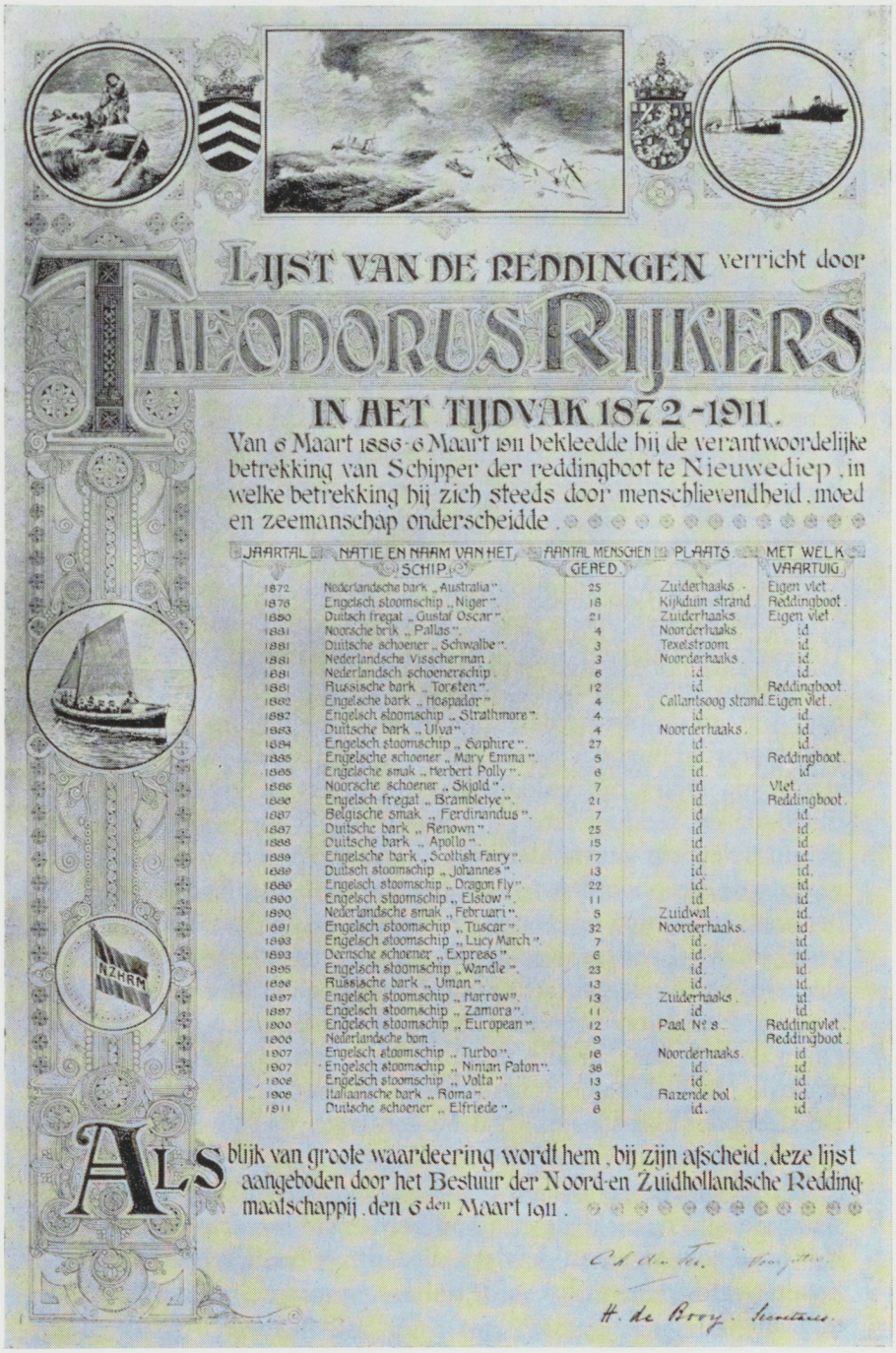

LIJST VAN DE REDDINGEN verricht door

THEODORUS RIJKERS

IN HET TIJDVAK 1872-1911.

Van 6 Maart 1886-6 Maart 1911 bekleedde hij de verantwoordelijke betrekking van Schipper der reddingboot te Nieuwediep, in welke betrekking hij zich steeds door menschlievendheid, moed en zeemanschap onderscheidde.

JAARTAL	NATIE EN NAAM VAN HET SCHIP	AANTAL MENSCHEN GERED	PLAATS	MET WELK VAARTUIG
1872	Nederlandsche bark „Australia".	25	Zuiderhaaks.	Eigen vlet.
1876	Engelsch stoomschip „Niger".	18	Kijkduin strand	Reddingboot.
1880	Duitsch fregat „Gustaf Oscar".	21	Zuiderhaaks.	Eigen vlet.
1881	Noorsche brik „Pallas".	4	Noorderhaaks.	id.
1881	Duitsche schoener „Schwalbe".	3	Texelstroom.	id.
1881	Nederlandsche Visscherman.	3	Noorderhaaks.	id.
1881	Nederlandsch schoenerschip.	6	id.	id.
1881	Russische bark „Torsten".	12	id.	Reddingboot.
1882	Engelsche bark „Hospador".	4	Callantsoog strand	Eigen vlet.
1882	Engelsch stoomschip „Strathmore".	4	id.	id.
1883	Duitsche bark „Ulva".	4	Noorderhaaks.	id.
1884	Engelsch stoomschip „Saphire".	27	id.	id.
1885	Engelsche schoener „Mary Emma".	5	id.	Reddingboot.
1885	Engelsche smak „Herbert Polly".	6	id.	id.
1886	Noorsche schoener „Skjold".	7	id.	Vlet.
1886	Engelsch fregat „Brambletye".	21	id.	Reddingboot.
1887	Belgische smak „Ferdinandus".	7	id.	id.
1887	Duitsche bark „Renown".	25	id.	id.
1888	Duitsche bark „Apollo".	15	id.	id.
1889	Engelsche bark „Scottish Fairy".	17	id.	id.
1889	Duitsch stoomschip „Johannes".	13	id.	id.
1889	Engelsch stoomschip „Dragon Fly".	22	id.	id.
1890	Engelsch stoomschip „Elstow".	11	id.	id.
1890	Nederlandsche smak „Februari".	5	Zuidwal.	id.
1891	Engelsch stoomschip „Tuscar".	32	Noorderhaaks.	id.
1893	Engelsch stoomschip „Lucy March".	7	id.	id.
1893	Deensche schoener „Express".	6	id.	id.
1895	Engelsch stoomschip „Wandle".	23	id.	id.
1896	Russische bark „Uman".	13	id.	id.
1897	Engelsch stoomschip „Harrow".	13	Zuiderhaaks.	id.
1897	Engelsch stoomschip „Zamora".	11	id.	id.
1900	Engelsch stoomschip „European".	12	Paal No. 8.	Reddingvlet.
1906	Nederlandsche bom	9		Reddingboot.
1907	Engelsch stoomschip „Turbo".	16	Noorderhaaks.	id.
1907	Engelsch stoomschip „Ninian Paton".	38	id.	id.
1908	Engelsch stoomschip „Volta".	13	id.	id.
1908	Italiaansche bark „Roma".	3	Razende bol.	id.
1911	Duitsche schoener „Elfriede".	6	id.	id.

ALS blijk van groote waardeering wordt hem, bij zijn afscheid, deze lijst aangeboden door het Bestuur der Noord-en Zuidhollandsche Reddingmaatschappij, den 6den Maart 1911.

C. A. de Ter, Voorzitter.

H. de Bovy, Secretaris.

Oorkonde Dorus Rijkers in stadhuis Den Helder

J. Bijl. Begin januari 1911 zei hij: „Als onze lieve Heer voor 6 maart nu nog ééns een flink schip liet stranden en ik kon daar alle mensen dan nog eens afhalen."
En hij stond de gehele dag op de zeedijk om toch maar dadelijk gereed te zijn en had er een paar klompen voor gekocht omdat het lange op de dijk staan zijn voeten zo koud maakte. Zijn wens is werkelijkheid geworden. In de nacht van 24 januari 1911 redde hij de uit 6 koppen bestaande bemanning van de Duitse schoener Elfriede, gestrand op de Razende Bol. Het was wel geen groot schip, maar het was toch een schip en kort na de redding zat het schip, wat men noemt, 'er onder'. Dorus Rijkers heeft een werkzaam aandeel gehad bij 38 reddingen, waarbij 487 mensen werden gered. Bovendien nam hij deel aan vele reddingtochten, waarbij geen mensen werden gered, hetzij omdat het schip reeds was verlaten of om andere redenen, tochten waarop dikwijls even veel werd gevergd als bij schitterend geslaagde reddingen.

Tijdens de 1e Wereldoorlog, toen de kustlichten waren gedoofd, kwam het verschillende malen voor dat vissersvaartuigen op de Haaksgronden terecht kwamen. Het uitslepen van de reddingboot ondervond soms vertraging omdat geen sleepboot direct beschikbaar was en de plaatselijke commissie drong aan op de bouw van een motorreddingboot voor station Den Helder. Ook werd het steeds moeilijker om voldoende vrijwilligers te vinden voor reddingboot en reddingvlet. Zij gaven er de voorkeur aan met de bergingsvlet van Zurmühlen mee te gaan. Toen de te Den Helder gevestigde sleepboot-maatschappij geen eigen vlet had werd er als het ware gevochten om een plaatsje in de reddingboot. Er was dan geen andere boot aanwezig bij het gestrande schip en als een sleeptros werd overgebracht door de reddingboot deelde de bemanning in een vooraf overeengekomen percentage van het bergloon. Dit was weliswaar strijdig met het reglement van de N.Z.H.R.M., doch de plaatselijke commissie kreeg dit niet te horen.
De sleepboot-maatschappij had nu een eigen vlet en nam daarvoor eigen personeel in dienst. De reddingcommissie schreef o.a.: 'Het redden geschiedt, op enkele goede uitzonderingen na, niet uit menselijkheid alleen, maar de kans op verdienste speelt een grote rol'. Het bleef tobben en nu de vletterlieden met sardijnvissen grof geld konden verdienen verdween de animo om met de reddingboot mee te gaan.

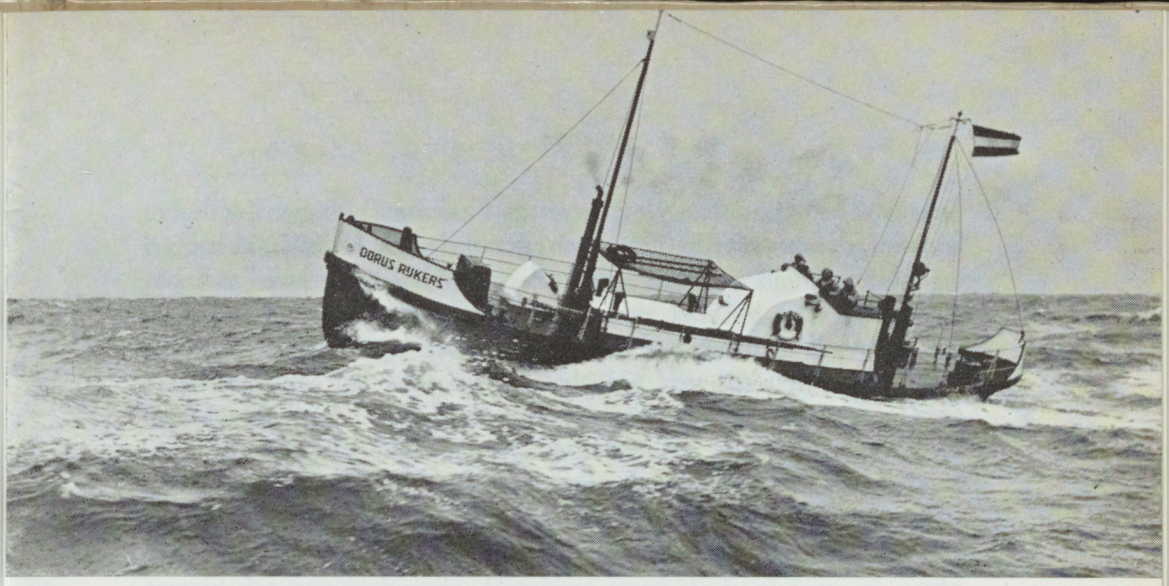

Motorreddingboot 'Dorus Rijkers' *(foto C. v. d. Meulen)*

Toen op 31 december 1921 de Engelse motorschoener Record Reign in moeilijkheden verkeerde, meldden zich slechts zes roeiers voor de reddingboot, zodat deze niet kon uitvaren. Acht opvarenden van een loodsschoener verklaarden zich bereid mee te roeien, maar intussen strandde de Record Reign boven op de zeedijk en de opvarenden konden met lijnen worden gered. De N.Z.H.R.M. had inmiddels besloten een motorreddingboot voor station Den Helder op stapel te zetten. De laatste grote redding met de zelfrichtende roeireddingboot verrichtte C. Bot, die in 1919 J. Bijl als schipper had opgevolgd, op 19 september 1922. Twee man van de Engelse barge Alford. De 66-jarige A. Y. Kuiper werd tijdens deze moeilijke redding aan het voorhoofd gewond.

Eind 1922 werd besloten de naam Dorus Rijkers te geven aan de nieuwe motorreddingboot. Dorus Rijkers was hier zeer mee ingenomen. 11 januari 1923 schreef hij de secretaris van de N.Z.H.-R.M.:

'Waarde mijnheer, ik heb u brief ontvangen godank in gezondheid en hoope van U hetzelfden en mijn naam is Theodorus Rijkers, geboren 1847 den 27 January en mijnheer wanneer krijgen wij den nieuwe boot.'

Hij hoefde niet lang te wachten; de Dorus Rijkers kwam in maart 1923 gereed en werd 17 juli 1923 te Den Helder in dienst gesteld. Nu beschikte dit belangrijke station over een zeer zeewaardige motorreddingboot, in staat om zelfs bij het zwaarste stormweer uit te varen. Coenraad Bot werd tot schipper aangesteld.

De roeireddingboten en vletten waren uitsluitend door vrijwilligers bemand, die dus niet in dienst waren van de N.Z.H.R.M., al kregen de schippers dan ook een gratificatie voor het onderhoud van het materieel; voor de veel zorg vereisende grote motorreddingboten was evenwel een in vaste dienst zijnde kernbemanning noodzakelijk. Voor oefen- en reddingtochten werd deze dan aangevuld met enkele opstappers, die zich hiervoor beschikbaar hadden gesteld. Het was een grote teleurstelling voor schipper Bot, dat hij de eerste zware redding van de Dorus Rijkers op 20 augustus 1923 (34 man van het op de Eierlandse gronden gestrande Italiaanse s.s. Koefia) heeft moeten missen omdat hij die dag met verlof was.
Al verrichtte de Dorus Rijkers in de komende jaren herhaaldelijk goede diensten, C. Bot zou tot 18 februari 1928 moeten wachten alvorens hij, bij de redding van 32 man van het Engelse s.s. Shonga (doormidden gebroken even benoorden IJmuiden) de gelegenheid kreeg te tonen dat ook hij een motorreddingbootschipper van formaat was.

Na de komst van de Dorus Rijkers behoorden de personeelsmoeilijkheden waarmee het reddingsstation Den Helder te kampen had gehad tot het verleden. De zelfrichtende roeireddingboot was overbodig geworden en in het jaar 1927 werd de op de zeedijk gestationeerde roeireddingvlet in het havenboothuis opgeborgen. In 1925 was al besloten tot opheffing van het met een vuurpijl- en wippertoestel uitgeruste station Huisduinen. De roeireddingvlet verrichtte op 19 juni 1927 nog een redding op het Lutjewaard waar te weinig water stond voor de Dorus Rijkers. Zij redde de vier opvarenden van het zeiljacht Urania.
19 april 1928 overleed Theodorus Rijkers op 81-jarige leeftijd. Velen vergezelden de grote redder naar zijn laatste rustplaats.

Op 4 juni 1935 werd te Den Helder door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina het monument voor het reddingwezen en het borstbeeld van Z.K.H. Prins Hendrik onthuld.
Dit monument is een waardige hulde aan de reddersgeneratie, die in de tijd van de roeireddingboten tal van zware reddingen had verricht.
Voor reddingwerk op de ondiepe Wadden bleek het noodzakelijk over een motorreddingvlet te beschikken; in 1938 werd de motor-

reddingvlet C. K. Baas voor dit doel in dienst gesteld. De Dorus Rijkers sleepte de vlet dan naar de strandingsplaats en in tal van gevallen kon, dankzij de slechts 50 cm diep stekende vlet, die dan bemand werd door enkele bemanningsleden van de Dorus Rijkers, doeltreffende assistentie worden verleend.
Gedurende de oorlogsjaren 1939—1945 kreeg het reddingstation Den Helder zeer veel werk te verrichten. In juni 1940 werd de boot wit geschilderd en van rode kruisen voorzien.
Onder zeer moeilijke omstandigheden verrichtten C. Bot en zijn bemanning tal van met succes bekroonde reddingsacties. Zij aarzelden nimmer uit te varen ondanks het extra gevaar van oorlogsgeweld dat hen bedreigde. Een keer werd de boot toen zij in de nacht van 2 op 3 oktober 1940 op ± 50 zeemijl bewesten Den Helder op zoek was naar overlevenden van een neergestort vliegtuig, door een onbekend vliegtuig beschoten; gelukkig werd niemand getroffen. Een tweede zeer onaangename ervaring voor Coen Bot en zijn bemanning was dat zij op 23 december 1941 door de Rijkscommissaris Seyss Inquart werden *gedwongen* huldeblijken in ontvangst te nemen voor de moeilijke redding op 5 december 1940 van 48 opvarenden van het gewapende Duitse koopvaardijschip A 7 (s.s. Paranaguay) dat op de Zuiderhaaks schipbreuk had geleden.
Het ergste wat C. Bot echter overkwam was dat hij op 1 april 1943 door de Sicherheitspolizei werd gearresteerd. De Duitsers verdachten hem van spionage. Het duurde zes lange maanden alvorens de 61-jarige schipper wegens gebrek aan bewijs zijn cel in het 'Oranje Hotel' te Scheveningen mocht verlaten. Een week na zijn bevrijding voer hij met de Dorus Rijkers uit naar de Onrust, waar een Duitse motorboot was gestrand. Hij haalde de beide Duitse opvarenden van boord. Bot's gevoelens jegens de vijand waren er na zijn ondervindingen in de gevangenis niet bepaald vriendelijker op geworden, maar als er mensen in nood verkeerden kende hij slechts één plicht: te redden wat er te redden viel.

In de periode 1 september 1939 t/m 5 mei 1945 kwamen de reddingstations van de N.Z.H.R.M. 480 maal in actie en werden 858 mensen behouden aan wal gebracht. Van het reddingstation Den Helder werd wel bijzonder veel gevergd: de Dorus Rijkers en de motorreddingvlet voeren in totaal 92 maal uit, waarbij op

31 van de 92 tochten niet minder dan 328 mensen werden gered. 1 januari 1946 gaf C. Bot het roer over aan zijn toen 31-jarige zoon P. W. Bot, die reeds van april 1934 af als opstapper en sinds november 1939 als stuurman op de Dorus Rijkers had meegevaren. Coen Bot overleed 24 mei 1961 op 76-jarige leeftijd. Een groot redder ging met hem heen. Hij voer mee op 130 reddingtochten, waarbij in totaal 621 mensen werden behouden.
28 mei 1951 werd de motorreddingboot Dorus Rijkers vervangen door de zelfrichtende motorreddingboot Prins Hendrik. Twee jaar later kwam de aluminium motorreddingvlet Christiaan Huygens in de plaats van de C. K. Baas.
Het belangrijke reddingstation Den Helder beschikte daarmede over het best denkbare reddingmaterieel en ook bij P. W. Bot bleek dit in uitstekende handen te zijn.
Tijdens de beruchte storm van 31 januari 1953 verrichtte hij met de Prins Hendrik een zware redding op de Eierlandse gronden. Triomfantelijk met de vlag in top liep de reddingboot op 2 februari 1953 met zes opvarenden van de op de Eierlandse gronden doormidden gebroken Duitse tanklichter Oder de haven binnen. De bemanning van de Prins Hendrik was voor de Oder gedurende 24 uur in actie geweest.

* * *

Het aantal schipbreuken op de Haaksgronden is, dankzij de grotere veiligheid van de scheepvaart, aanzienlijk minder dan in de vorige eeuw maar de activiteit van het reddingstation Den Helder is geenszins afgenomen. Met het moderne reddingmaterieel (waarmede voortdurende radiocommunicatie mogelijk is) kunnen immers tal van diensten worden verleend waarvan vroeger, in de tijd van de roeireddingboten geen sprake was, zoals het zoeken naar neergestorte vliegtuigen, weggedreven sloepen, 'standby' aan in moeilijkheden verkerende schepen, vlotslepen van gestrande vissersvaartuigen en jachten (indien althans geen sleepboten aanwezig zijn om dit werk te verrichten) overnemen van gewonde of zieke schepelingen enz. enz.

* * *

Wat in vroeger jaren door de Huisduiner en Helderse redders is verricht met hun lichte roeireddingboten en vletten is geweldig, doch de huidige redders die in het zwaarst denkbare stormweer

met de motorreddingboten soms vele uren achtereen in zee blijven hebben evenzeer recht op onze bewondering.
Het reddingstation Den Helder staat wat aantal geredden betreft aan de top van alle reddingstations langs de Nederlandse kust. Van de 8642 geredden der K.N.Z.H.R.M. ultimo 1962 staan er 1726 op naam van het reddingstation Den Helder.

Bronnen:
Archief Koninklijke Noord- en Zuid-Hollandsche Redding-Maatschappij.

---

[1]) Dit geschenk is thans in het bezit van de K.N.Z.H.R.M.

[2]) Dit waren de particuliere vletten waarmede de jutters 'bergingswerk' verrichtten op de gronden en herhaaldelijk ook schipbreukelingen hebben gered.

[3]) Klaas Duit, geboren 1820, overleden 1891.

[4]) 'Zwemvesten' van Overijsselse biezen.

G. H. VAN HEUSDEN

REPRODUCTIE UIT 1900

Terwijl de komende dageraad de hemel in het oosten al wat doet oplichten, staat de schildwacht voor Hr. Ms. Wachtschip te Willemsoord naar het einde van zijn wacht te verlangen. Even verlangend naar het einde van hun dagtaak (of liever nachttaak) zijn de leden van de nachtpolitie, die gedurende de duistere uren zorgen voor de veiligheid van have en goed van de ingezetenen van Den Helder.

De burgerij slaapt de slaap der rechtvaardigen, al zijn er uitzonderingen. Bakker Witsenburg aan de Hoofdgracht is allang op, druk bezig om zijn geachte cliëntèle des morgens van vers brood te kunnen voorzien. Bakker Witsenburg is niet alleen een vakman, maar ook zoiets als een kunstenaar, die op de internationale bakkerstentoonstelling van 1898 in Den Haag de verguld zilveren medaille voor zijn creaties in ontvangst mocht nemen.

De zon komt deze zomerdag boven de Waddenzee op als een oranje bol, die lijkt op te staan uit een bed van blauwgrijs dons. Binnen het uur zal zij helder stralend haar ommegang aan de azuurblauwe hemel beginnen om aan het einde van de dag weer als een oranjekleurige, vurige bal in het blauwgrijze dons aan de westelijke einder te verzinken. In de bomen bij het Paleis en in het Spoorbosje [1]) bij het station beginnen de vogels te kwinkeleren, er komt wat meer leven op straat.

Tot de traditionele vroeg-opstaanders behoren de melkboeren, die op een weiland in de Heldersche Polder een paar stuks vee houden, maar ook de vletterlieden en vissers, die bij zonsopgang op een kluitje bij het Landshok [2]) staan om te zien of er gedurende de nacht ook maar iets in de situatie aan de dijk of in het Marsdiep is veranderd.

Onder het personeel van de rijkswerf zijn er ook, die vinden dat de dag begint zodra de zon boven de kim is verrezen, en die, alvorens aan hun dagtaak te beginnen, een wandelingetje naar de haven ondernemen om de eerste boot van Texel te zien aankomen. Misschien ook dat er gedurende de nacht een paar haringschuiten zijn binnengekomen waarvan de vangst aan het Havenplein wordt afgeslagen.

De vigilantes van stalhouders Thijssen en Smit wachten aan het

havenhoofd eveneens op de komst van de Texelse boot, om eventuele passagiers voor Alkmaar, Haarlem of Amsterdam in vliegende galop naar het station van de spoorwegen te brengen, ruimschoots op tijd voor de eerste trein naar het zuiden.
Verderop in de haven pluimt wat rook uit de schoorsteen van de sleepboot Titan van Zurmühlen, die altijd vaarklaar op station ligt omdat men onder Den Helder de vreemdsoortigste gebeurtenissen kan verwachten. Aan de andere kant van de havendijk, in de Binnenhaven, worden in een andere boot van dezelfde rederij Zurmühlen de ketels opgestookt: over een paar uur vertrekt de dagboot naar Amsterdam met aan boord al die reizigers die op hun gemak van de reis willen genieten en niet nerveus wensen te worden door het wielengeratel van de spoortrein. [3]) Vandaag is het trouwens een drukke dag voor de boot: een hele schoolklas maakt het traditionele uitstapje naar Bergen en Schoorl. Van rust aan boord komt dan niet veel.

* * *

Nog een paar minuten en bakker Witsenburg zal een nieuw baksel in zijn oven doen, zal de nachtpolitie van de Helderse straten verdwijnen en zullen in tal van huizen de wekkers — zegeningen van de moderne tijd — aflopen om de slapers te herinneren aan de nieuwe dag die al ruimschoots is begonnen. Alleen moderne mensen hebben een wekker. Er zijn nog heel wat Heldersen, die liever vasthouden aan de oude gewoonten en zich door een porder laten wekken, zoals bijvoorbeeld door Goes uit de 1e Vroonstraat, die zijn 'beroep' door een briefje aan het venster bekend maakt: 'Hier gaat men uit porren'. In zekere zin was het porren veiliger dan een wekker, want een porder bleef lawaai maken tot zijn 'klant' antwoord gaf. [4])
De grootste werkgever in Den Helder is de marine, een stabiele en betrouwbare werkgever die er voor zorgt dat het 'vaste katje' op tijd wordt uitbetaald aan de schepelingen van de vloot en aan het omvangrijke personeel van de rijkswerf. Het personeel van de vloot en van de rijkswerf woont voor het merendeel in de kleine huisjes in de Vroonstraatbuurt en in de Oude Helder. Zij spoeden zich in de prille morgenuren te voet naar hun werk, al is een enkeling in het kostbare bezit van een rijwiel, waarmee hij luid bellend alle bochten 'neemt'.

Des zomers maakt het werfpersoneel lange dagen: de werf begint dan om zes uur, van twaalf uur tot half twee is er pauze en gaat iedereen naar huis om traditiegetrouw warm te eten, daarna moet er weer tot zes uur worden doorgewerkt. Wat dat betreft heeft het werfpersoneel het in de wintermaanden aanzienlijk gemakkelijker, dan hoeven ze pas om acht uur 's morgens te beginnen en is om vier uur 's middags de dagtaak alweer ten einde.
Op deze zomerdag — wat zal het heet worden — begint de werfklok bij de ingang aan de Weststraat dus al om kwart voor zes te luiden, in een monotone regelmaat. Iedere arbeider weet wat die klok al luidend lijkt te zeggen:

Luie landswervers
kom naar binnen —
Luie landswervers
kom naar binnen

Wanneer de klok van de Nieuwe Kerk zes uur slaat houdt het luiden van de werfklok op. Een groot aantal laatkomers zet het op een lopen om nog voor de werfpoort wordt gesloten binnen te zijn. Tien minuten later is het op de Rijkswerf een gerucht van jewelste: de grootste onderneming van Den Helder is aan het werk met alle lawaai dat een scheepswerf produceert. Maar op de grachten en in de straten is de rust weergekeerd.

* * *

Dominee De Koe wordt wèl wakker van het gerucht van de Rijkswerf in zijn woning aan de Kanaalweg. Hij blijft echter in zijn bed liggen en denkt na over de talrijke conflicten die hij met het bestuur van de gemeente en met de militaire overheden heeft. Het lawaai van de werf herinnert hem er aan, dat hij als eenling tegenover een machtige vijand staat, maar wie als eenling zijn gevoel voor humor weet te bewaren staat sterk in dit leven.
Dominee De Koe is een vooruitstrevend predikant, die zijn aandeel wil leveren in de sociale ontwikkeling. Men meent in Den Helder dat hij 'rood op de graat' is, omdat hij zich met allerlei nieuwlichters inlaat en bovendien nog anti-militarist is ook. Dat eerste is hem nog te vergeven, maar dat hij in een stad, die voor negentig procent uit de militaire ruif moet eten, blijk geeft dat hij niets van het militaire apparaat wil weten, dat is moeilijker te verdou-

Het derde Helderse raadhuis (naar oude prentbriefkaart) aan de Dijkstraat (op 'het Dijkje'), dat in 1837 in gebruik werd genomen. Het eerste raadhuis stond op Huisduinen, tot in 1806 het bestuur van de gemeente van Huisduinen naar Den Helder werd overgebracht. Toen werd een klein raadhuis in de Smidstraat in gebruik genomen. Het gebouw op deze afbeelding werd als raadhuis buiten dienst gesteld toen het gemeentebestuur op 31 mei 1927 verhuisde naar het tegenwoordige raadhuis, dat oorspronkelijk (in 1851) als weeshuis werd gebouwd. Het raadhuis op de Dijkstraat heeft nadien verschillende gemeentelijke diensten gehuisvest (o.a. het arbeidsbureau) tot het in de tweede wereldoorlog onder slopershanden viel.

wen. Wat moeten de matrozen van de vloot en de timmerlieden op de werf beginnen als het 'nooit meer oorlog' zó moet worden uitgelegd dat de hele oorlogsvloot als oudroest moet worden verkocht?
Hij denkt terug aan zijn laatste conflict met de commissaris van politie en met de burgemeester en kan het niet helpen dat hij in de veilige beslotenheid van zijn bed grinnikt. De beide heren hebben hem ter verantwoording geroepen om hem te herinneren aan zijn hoge ambt, waarbij hij de waardigheid van Nederlands Hervormd predikant in Den Helder hoog moet houden. En dat alles omdat een van zijn medestrijders voor de sociale gerechtigheid op een ietwat ongelegen — of misschien wel zeer juist gekozen — ogenblik de naam van dominee De Koe had laten vallen.
Het spijt dominee nòg dat hij het voorval niet met eigen ogen en oren heeft kunnen meemaken. Het moet bijzonder vermakelijk zijn geweest. Een van zijn vrienden uit die gevaarlijke nieuwlichtersbeweging, de sociaal-democratische partij, was naar Den Helder gekomen om met een propagandablaadje te colporteren. Dat mag natuurlijk, want we leven in een vrij land al lijkt het er soms niet op. Men mag echter bij dat colporteren niet veel zeggen, en zéker niet wat deze vriend over de straten van Den Helder had geschreeuwd:

> Koopt en leest De Nieuwe Tijd,
> opgedragen aan alle dominees, pastoors,
> sabelslepers en andere schavuiten.

De Helderse agenten hadden hun oren niet willen geloven; wat daar over straat werd geschreeuwd was in strijd met ettelijke bepalingen van het wetboek van strafrecht, en ze brachten de colporteur met bekwame spoed op naar de politiewacht aan het Westplein, om vervolgens aan de commissaris te melden dat ze een gevaarlijke raddraaier hadden aangehouden.
Commissaris Swaving — die tenslotte zelf ook min of meer tot de sabelslepers hoorde — was geschokt en liep op weg naar de politiewacht even langs het raadhuis om burgemeester Van Steijn in te lichten. De burgemeester besloot, als hoofd van de politie, zijn gewicht óók in de schaal te werpen en samen liepen ze naar het Westplein, om deze 'nihilist' eens geducht aan de tand te voelen. Het moet gezegd worden dat ze aan de arrestant de handen vol hadden. Hij was bijzonder goed van de tongriem gesneden en de

beide heren moesten oppassen dat ze niet op hun eigen woorden werden gevat. Maar recht is recht, de arrestant moest maar in de politiewacht blijven tot de Hogere Autoriteiten over zijn lot hadden beslist.
Doch toen kwam het slotstuk van het vuurwerk met knaleffect: de arrestant vroeg aan de commissaris of die even een boodschap bij dominee De Koe zou willen afgeven. Hij zou daar namelijk dineren — had de rekel gezegd — en of de commissaris zo vriendelijk wilde zijn even te melden dat hij door overmacht niet in staat was te komen, anders zou dominee misschien wel ongerust worden.
Volgens omstanders waren de burgemeester en de commissaris paars aangelopen door zoveel brutaliteit . . . en sindsdien waren de betrekkingen tussen het burgerlijk bestuur en de dominee aanmerkelijk koeler geworden.

Maar dat conflict was niets in vergelijking met het conflict dat hijzelf met de militaire autoriteiten had uitgelokt — zo overpeinsde dominee De Koe. Dat was allemaal begonnen met de 'verplichte-kerkgang-met-muziek', een oude marinetraditie die evenwel hopeloos uit de tijd was.
Stel je voor: iedere zondagmorgen werd aan boord van de schepen verzamelen voor de kerkgang geblazen. De manschappen die de dienst in de Ned. Herv. kerk wilden bezoeken, moesten zich aan de valreep opstellen en werden dan 'opgehaald' door de stafmuziek, die vanaf het wachtschip haar mars langs de haven begon op weg naar de kerk.
Strijk en zet tien minuten voor het begin van de dienst arriveerde deze 'kerkparade' bij de Nieuwe Kerk, omstuwd door de hele Helderse jeugd en tal van ouderen. Omdat niemand zich het genoegen wilde laten ontnemen de stafmuziek van de marine te zien, kwam geen enkele van de beminde gelovigen de kerk in voordat de kerkparade was gearriveerd.
Na de kerkdienst weer precies hetzelfde: dan kwam de stafmuziek de dienstplichtige zeemiliciens weer van de kerk halen, als een soort muzikale kindermeid die haar kleuters van en naar de fröbelschool moet brengen, overdacht dominee De Koe. Alle vertogen tot de militaire autoriteiten om een einde aan deze onchristelijke vertoning te maken, faalden. Een traditie bij de marine is moeilijker uit te roeien dan onkruid.

Toch wàs er een einde aan gekomen. En hóé. Dominee De Koe zag nog de verbouwereerde, opgewonden, kwade, beledigde gezichten voor zich bij de doopdienst van het kind van de kapitein der mariniers Ente van Gils, hoewel er in de volgende dagen ook stiekem complimentjes waren gekomen. Uitgerekend bij de doop van het kind van deze militair in hart en nieren had Ds. De Koe een preek gehouden die zo antimilitaristisch was als die maar zijn kon. Het merendeel van de toehoorders was ontsteld, hoe kòn de dominee zulke dingen zeggen. Maar dominee De Koe hàd ze gezegd, en er bovendien geen moment spijt van.
Doch de gevolgen bleven niet uit: inplaats van een kerkparade met muziek staat er nu iedere zondag een gewapende macht voor de deur van de Nieuwe Kerk, die tot nader order verboden is voor alle militairen van de zee- en landmacht. Die kwestie zal wel weer overwaaien — bovendien zijn de kerk en de Koninklijke Nederlandsche Marine er langer dan de dominee en de commandant van de marine. In ieder geval is de kerkparade nu wel voorgoed van de baan.
Dominee De Koe besluit dat het nu toch wel ècht tijd wordt om op te staan, om de problemen van iedere dag weer onder het oog te zien. Hoe lang zal hij nog predikant te Den Helder blijven? [5])
In deze havenstad met een autoritaire burgemeester en een minstens even autoritaire commandant van de marine wordt vrije meningsuiting niet bijzonder op prijs gesteld, zeker niet wanneer een dominee zich daaraan bezondigt.

* * *

Op straat komt nu het drukke bedrijf van iedere ochtend op gang. De jongens en meisjes die lager onderwijs volgen haasten zich naar de vele openbare en bijzondere scholen, de wat ouderen volgen de cursussen aan de pas opgerichte Rijks H.B.S. De ambachtsscholieren zijn reeds van de straat verdwenen. Hùn school begint een uur vroeger dan de andere, zodat ze zich vast vertrouwd kunnen maken met het vroeg beginnen in hun latere werkzame leven. Winkeldeuren gaan de een na de ander open, in afwachting van de klanten die zullen binnentreden. Andere winkeldeuren worden ontsloten teneinde de eigenaar de gelegenheid te geven een wagen vol te laden met goederen die hij zijn klanten langs de weg zal aanbieden. Het venten langs de straat is nog een zeer belangrijk aspect van het zakenleven.

Níét voor de firma Holsmuller & Co aan de Weststraat nummer 45. Die kan slecht met bedden en ledikanten langs de deuren gaan venten. Die zijn echt te omvangrijk om op een wagen te laden en bovendien te kostbaar dan dat iemand ze aan de deur koopt. Stel je voor, een eenpersoons ijzeren ledikant kost liefst *f* 3,50 en een tweepersoons *f* 5,—. Matrassen zijn ook al niet goedkoop: die van stro kosten *f* 1,50 en van zeegras *f* 2,50 per paar; de laatste vinding, een springveren matras van 1 × 1,70 meter kost liefst *f* 7,50 en kapokmatrassen kosten vanaf *f* 10,50 voor een eenpersoons.
Venten, dat doen wel de gebroeders Levy en Sally Coltof van de Kanaalweg, die iedere dag een wagen vol textiel langs de deuren uitventen, louter voordelige aanbiedingen; bovendien hebben ze aan iedere deur tijd voor een praatje. Venten, dat doet ook de 'Hoornse man', die een paar maal in de week met groenten uit Hoorn naar Den Helder trekt en daar een bèste boterham mee verdient. Zó goed, dat hij maar besluit een winkel in Den Helder te beginnen en nadien bekend wordt als de 'Oude Laan in de Spoorstraat'.
Venten doen de visboeren en visvrouwen en óók de waterboeren, die hun wagens met duinwater laden aan de standpijpen van de waterleidingmaatschappij [6]) en dat per emmer langs de deuren uitventen. Een aansluiting op de waterleiding is de meeste inwoners te duur. Het is toch veel eenvoudiger voor een paar centen een emmer of wat water aan de deur te kopen. Zo'n wateraansluiting werkt trouwens de verspilling alleen maar in de hand.
Iedereen is aan zijn of haar dagtaak begonnen. In de dure huizen aan de Dijkstraat en Hoofdgracht bespreken de mevrouwen het boodschappenlijstje, het middageten en de overige huishoudelijke werkzaamheden met haar dienstboden; in de minder welgestelde wijken tellen de vrouwen de inhoud van hun portemonnaie na om uit te rekenen, welke van de noodzakelijkste aankopen nog met het huishoudgeld betaald kunnen worden.
Er zijn vrouwen wier man een Indische torn maakt en die met een minimum aan huishoudgeld moeten uitkomen. Die verlangen heftig naar het ogenblik dat de man en vader weer thuis zal komen, met een behoorlijk gevulde portefeuille zodat de huishoudelijke schulden betaald kunnen worden en er nog wat overblijft om huis, vrouw en kinderen in het nieuw te steken. Dan kan er weer sprake zijn van een normaal gezinsleven waarbij de vrouw niet alleen

staat voor de opvoeding van de kinderen. Er is nu weer een schip onderweg . . .
Het is half elf, een kopje koffie zal de zorgen voor een deel doen verdwijnen . . .

* * *

Bij Gude en Van Wijngaarden drinkt men ook een kopje koffie om half elf, alvorens het drukste uur van de dag begint. Dat drukste uur begint klokke twaalf, als de werfbel het personeel oproept thuis te gaan eten. Maar wat is eten zonder een borreltje vooraf?
Om een uur of elf beginnen de kasteleins aan de Westgracht en Spoorstraat aan het treffen van hun voorbereidingen. Bij Gude en in de 'Rotteval' van Van Wijngaarden wordt de toonbank vol rijen glaasjes gezet, die vijf minuten voor het afgaan van de werf wordt geluid, in sneltreinvaart met oude klare worden gevuld. Bovendien worden grote dienbladen met glaasjes klaargezet, om

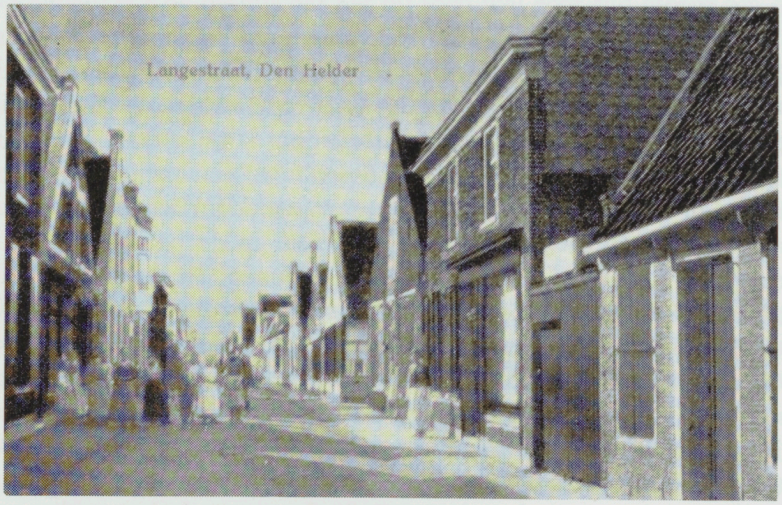

De Langestraat in de Oude Helder (oude prentbriefkaart), welke wijk in de tweede wereldoorlog geheel werd afgebroken, was de oudste Helderse winkelstraat. Op de voorgrond rechts het meubelmagazijn van Quast. Na het gereedkomen van de Helderse haven en de bouw van de 'wijk aan het Nieuwe Diep' verplaatste de winkel-activiteit zich naar de Kanaalweg, die van plm. 1850 tot 1890 dé Helderse winkelstraat was, doch daarna successievelijk werd overvleugeld door de Spoorstraat, die zich na 1865, bij het gereedkomen van de spoorlijn, langzamerhand tot winkelstraat ontwikkelde.

straks de klanten zo snel mogelijk te kunnen bedienen. Echte oud-Heldersen lopen echter de cafés in de Spoorstraat voorbij en haasten zich naar 'De Pottenwinkel' van Mos in de Langestraat (de stamkroeg van Opa Rijkers), waar ze zich meer thuisvoelen en waar ze minstens even goed worden bediend.
Geen minuut nadat de werfbel heeft geluid komen ze binnen, de scheepstimmerlieden, de beeldhouwers, de rolwapenmakers, scheepsbeschieters, huistimmerlieden, houtwerkers, molenaarsknegten, vuurwerkers, metselaars, koperslagers, loodgieters, schilders, blokkemakers, kuipers, zeilmakers, blikslagers, geweermakers en hoe al die andere vaklieden mogen heten die in deze tijd van half zeil, half stoom de rijksmarinewerf bevolken.
Zij komen haastig binnen, grijpen even haastig — hun vrije tijd is kostbaar — een glaasje Schiedams vocht van de toonbank en gieten dat in één teug door het keelgat, terwijl de kastelein zijn klanten aankijkt en de turflijst bijhoudt. Men drinkt — zo is de gewoonte — één glaasje en niet meer dan één. [7])
Het gaat immers alleen om het idee, om het drinken van een aperitiefje voor het eten. Wie méér dan een glas tot zich neemt zou al gauw de naam krijgen van potentiële dronkaard. En na het nuttigen van die kleine versnapering ijlt iedereen naar huis, waar het warme eten wacht. Betalen is er niet bij, dat is van later zorg. Dat is een zorg voor de dinsdag, wanneer des ochtends de lonen worden uitbetaald. Hoe het is gekomen dat de werf, van alle dagen, juist de dinsdag heeft uitgekozen voor het uitbetalen van loon, zal wel eeuwig een raadsel blijven. Maar op dinsdagochtend luidt de werfbel een half uur eerder dan gebruikelijk, en dromt het personeel om half twaalf samen bij de kassier waar de lonen worden uitbetaald. Met het loonzakje in de hand haasten ze zich dan naar hun stamkroeg bij Gude, Van Wijngaarden of Mos en rekenen hun consumpties voor een hele week tegelijk af.
De glaasjes staan er zoals gebruikelijk gereed, maar met geld in de zak mag een man dan toch wel eens een extraatje hebben, is er ook tijd voor een praatje, want de middagschaft is toch een half uur langer. Wie zich stipt aan het 'elken dag één glaasje' houdt, ook op de dinsdag van de loonbetaling, is voor de zes dagen die de werkweek telt de somma van dertig centen kwijt. Maar het wil wel eens gebeuren dat het op dinsdag een beetje aanloopt, en de gulle consument een halve gulden moet betalen. Maar het eten smaakt daarna dan ook als godenspijs . . .

Aan boord van Hr. Ms. Atjeh, op thuisvaart van Oost-Indië naar het Nieuwediep, heeft de commandant een oorlam laten geven voor de laatste maaltijd aan boord eer de thuishaven wordt bereikt. Die oorlam moet het eten beter maken, want sinds men St. Helena heeft aangedaan kon geen verse victualie meer aan boord worden genomen. De mannen accepteren die oorlam als iets feestelijks, dat past bij hun thuisvaart. Dat het eten de laatste weken van minder kwaliteit is geworden — wie let daar op als hij op weg is naar huis.
De avond tevoren is bij de directie van de Marine te Willemsoord een telegram binnengekomen dat de Atjeh Dungeness is gepasseerd en op het wachtschip verdiept men zich in gissingen. Om vier uur bij Dungeness (Dunzinès zeggen ze vooruit), dat is om vier uur op de ree.
Welnee, zegt iemand, die het beter wil weten, hij is er pas 's avonds, tenminste als hij 's nachts niet voor het gat ten anker gaat. Na re- en dupliek besluit men dat het middag òf avond kan worden eer de Atjeh binnenvaart. De uitkijk in de voormast krijgt een dubbele aanmaning van de onderofficier van de wacht om zijn 'pinsineetje' op te zetten en te praaien als hij de vlag op de vuurtoren van Huisduinen ziet.
Aan het havenhoofd is het de hele dag al druk. Want het bericht dat de Atjeh Dungeness is gepasseerd werd ook bij de plaatselijke kranten gebulletineerd, waarna dit nieuws in een oogwenk tot in de verste uithoeken van de stad bekend is geworden. Veel vrouwen met nog meer kinderen gaan naar de haven. Waarom weet niemand, want wanneer de vlag op de vuurtoren wordt gehesen kan het nog wel een uur of twee duren eer de Atjeh de haven binnenvaart.
— Zou ie op de ree blijven of op de haven komen, weet u het, mijnheer?
— Ik zou het u niet kunnen zeggen, juffrouw, maar ik denk wel van op de haven komen.
— Nou, mijnheer, vroeger bleven ze, als ze uit de Oost kwamen, wel twee of drie dagen op de ree voor ze binnen mochten. Tenminste in '88 toen mijn man thuisvoer, zijn ze vijf dagen op de ree gebleven. Ik heb er nu een zoon op, die is als 3e klas weggegaan maar hij heeft me uit de Kaap geschreven dat ze hem hebben voorgedragen voor matroos 1e klas. Hij is amper net 20 jaar.
Des ochtends om zeven uur is geseind dat Hr. Ms. Atjeh Egmond

is gepasseerd. In Hotel Den Burg [8]) zijn vrouwen wachtende, zenuwachtig en toch gelukkig, o zo in-gelukkig. Sommigen hebben meer dan drie jaar geleden een ander schip zien vertrekken, toen stond de muziek op het hoofd en speelde het Wilhelmus en daarna een mars. Wat heeft die muziek later dat ogenblik van diepe weemoed dikwijls teruggebracht.
De uitkijk in de mars van het wachtschip praait, dat hij een stoomschip ziet, maar dat het een gewone stomert is. Op uitnodiging van de onderofficier van de wacht moet hij zijn 'benokkel' gebruiken, maar hij blijft bij zijn opvatting: Nee, ik zie het best, 't benne maar twee masten, 't is de Etjéé niet. Sekuur hoor!
Maar om half twaalf praait de uitkijk 'Vlag op de vuurtoren'. Er komt steeds meer beweging op de dijk en een stroom mensen beweegt zich van en naar het havenhoofd. Zou de Atjeh op de haven binnenkomen of op de ree ten anker gaan?
— Zanik nou niet, vent. Hij moet eerst ten anker komen en om half zeven vanavond met de voorvloed naar binnen. Ik heb het immers van de bootsman van de barkas en die kan het weten, want de officier van piket heeft het hem verteld.

* * *

Een vuilgrijze stroom rook rolt uit een van de stuurboordspoorten over de zee; iets zwakker van bakboord en afwisselend tot de Atjeh met 21 schoten het gouvernement heeft gesalueerd. De marszeilen hangen los en worden vastgemaakt, de barkas van het wachtschip ligt langszij.
Nu wordt de geus op het wachtschip gehesen. Eerbiedwaardig valt met tussenpozen van vijftien seconden het antwoord van 21 schoten uit de oude twaalfduimers van 't wachtschip, dat zijn jongere broeder een hartelijk welkom thuis toedondert.
Het is voor het oude wachtschip meer dan twintig jaar geleden dat hij zijn laatste reis maakte. Nu ligt hij op een goed oud plaatsje aan de havendijk en kromt zijn oude kattenrug meer en meer over al die nieuwigheden die hij op de schepen ziet aanbrengen. Maar de Atjeh wil hij nog wel kennen als één van het oude ras en daarom laat hij de ramen in de geschutspoorten vrolijk rinkinken onder het schieten.
Om zes uur begint het havenhoofd zich weer te vullen. De stafmuziek van de marine is op een 'kunstreis' naar Hellevoetsluis en

Amsterdam, maar de oppasser van de 'kelnel' van de Zeeland weet te vertellen dat de muziek van de Zeeland komt.
Om half zeven is het stampvol op 't hoofd en langs de dijk is een voortdurende stroming om de Noord-Oost. Vooral veel kinderwagens drijven met tweemijlsvaart langs hospitaal, instituut en paleis. De muziek staat vooraan te wachten. Om kwart voor zeven wordt de rode vlag in de voortop gehesen. De Titan is de Atjeh tegemoet gegaan en ligt klaar om straks bij het meren te helpen of anders binnen te slepen.
Langzaam draaien de masten in elkaar, de voortop naar buiten. De Atjeh moet een draai om stuurboord nemen en daarna bakboord om voor de doorkomende vloed boven de haven te komen. Nu is het hoofd meer dan vol met mensen. Helders hoop en toekomst kleeft en hangt aan en tegen de schutting langs het hoofd: alles kijkt.
Tot het 'Wien Neêrlandsch Bloed' [9]) klinkt, begeleid door het gejoel en gejuich van de landzij en van het ijzeren gevaarte dat langzaam de haven instoomt. En dan wuiven en roepen en huilen; ja huilen, maar dan van geluk, want dat weerzien is zo zoet, zo wonderzoet.
Nu gaan ze joelen op de Atjeh. In alle drie toppen is het onderwant bedekt met witte jantjes. Driemaal fluit de schipper en driemaal gaat 't hoera de lucht in. De eerste officier staat vooruit op de bak; de kolonel, de officier van de wacht, de loods en de roerganger op de brug.
Eerst gaat het langs de Evertsen, dan langs het wachtschip en een half uur later ligt de Atjeh voor de marinierskazerne met de plank aan de wal, uit het gedrang. De mensenstroom is gekenterd op het hoofd en met 4-mijls vaart drijven de kinderwagens zuidwest op en over de dijk.
De thuisreis van de Atjeh zit er op en driehonderd mensen zijn weer voor het eerst na meer dan drie jaren thuis — mooi, enig, heerlijk thuis met vers brood, melk, groenten, vlees, aardappelen — met mensen die je lief zijn, zo heel anders dan aan boord, waar je wel samen bent, maar toch vreemd aan elkaar. Zo heel anders dan thuis.
In Den Helder begint men nu het feest van de thuisvaart te vieren . . .

* * *

Een schip uit de Oost betekent geld in de stad. Een schip uit de Oost betekent, dat de winkels tot laat in de avond openblijven en de kasteleins zich in de handen wrijven: dat wordt een goede avond.
De thuisvaarders kunnen ruwweg in twee soorten worden ingedeeld: de gehuwden wier vrouwen in Den Helder wonen en die bij de loopplank worden opgewacht, en degenen wier 'thuis' niet in Den Helder is. De mannen wier vrouw aan de loopplank staat te wachten gaan, blij van zin, met hun vrouwen mee naar huis. Ze hebben het druk, want ze moeten 'bijpraten' over de drie jaar die ze elkaar niet gezien hebben.
Ze komen thuis, krijgen een kop koffie en iets sterkers en vertellen. Veelal komen nog een paar nieuwsgierige familieleden oplopen en het wordt een drukte van belang. Maar om een uur of elf in de avond, als de familie weer naar hun eigen huizen is vertrokken, kijken man en vrouw elkaar aan; hebben ze nu zó lang naar dit tijdstip verlangd? Is dit nu thuis, is dit nu sámen zijn? Ook dit moet weer wennen, het is nu nog onwennig. De beslotenheid van het huis is te nauw, ze kunnen er hun geluk en hun onrust niet kwijt.
En dus gaan ze er uit, de straat op. Het is druk op straat met lotgenoten, ongeacht rang of stand, ongeacht of het officieren, adjudanten, sergeanten of gewoon maar matrozen zijn. Ze lopen. Een groot gedeelte trekt naar de dijk, om daar de romantiek van het samenzijn te laten herleven, elkaar lieve woordjes toe te fluisteren onder het licht van Lange Jaap.[10]) Anderen lopen doelloos door de straten en voelen alleen elkaars nabijheid. Morgen zal het weer anders zijn, dan gaan we kopen wat je graag wilt hebben, meid, ik heb een dikke portefeuille uit de Oost meegebracht . . .

* * *

De dikke portefeuille met overgespaarde gage brandt anderen in de zak, vooral de jonggezellen, al zijn daar natuurlijk ook serieuze jongens onder. Die avond loopt een matroos eerste klas een sigarenwinkel in de Spoorstraat binnen om 'een kissie van honderd voor de oude heer, de beste kwaliteit'. De kist wordt ingepakt en de matroos betaalt. Dat wil zeggen: hij trekt een bundel bankpapier van vele honderden guldens zó maar uit zijn broekzak en de bankbiljetten vliegen rond in de winkel.

— Maar jongen, zegt de sigarenwinkelierster, heb je dan geen behoorlijke bergplaats voor dat geld? Wanneer de matroos zegt dat hij zijn geld altijd los in de broekzak heeft en geen andere plaats weet waar hij het veilig kan opbergen, neemt de vrouw hem mee naar de kamer achter de winkel en naait het kapitaal veilig aan de binnenkant van zijn baadje. Zo'n jongen mocht eens in verkeerde handen vallen.
Er zijn natuurlijk thuisvaarders die in verkeerde handen vallen. Het zou de eerste keer niet zijn dat een matroos na terugkeer uit

De Prins Hendriklaan (oude prentbriefkaart), vermoedelijk kort na 1915, in welk jaar de Stationsweg tussen Koningsplein en Julianapark (Spoorbosje) aldus werd herdoopt. De Stationsweg werd in 1864, bij de bouw van het station, aangelegd. Door de goede zorgen van de aannemer der spoorwegwerken werd de weg aan weerszijden met bomen beplant.

Indië de volgende morgen op een handkar naar het station wordt gereden met geen ander geld op zak dan de kosten voor een enkele reis derde klas naar zijn plaats van bestemming. Maar hoe vreemd het ook moge lijken, de Helderse uitgaande wereld waar de Jannen plegen te verkeren heeft haar eigen erecode. Over het algemeen zijn dáár geen 'verkeerde handen', want de kastelein en kasteleines waken over hun 'jongens' alsof het hun eigen kinderen zijn.
De terugkeer uit de Oost en het weerzien met het vaderland worden vanzelfsprekend daverend gevierd. Alle cafés en kroegen zitten vol. Janmaat laat zijn geld rollen, dist driemaal opgedikte

verhalen op die hij heeft bedacht en uitgesponnen op de lange thuisreis over de Indische Oceaan en op de lange deining van de Atlantic. Het schuimende bier en de kleine glaasjes kleuren zijn verhalen steeds sterker en maken het repertoire steeds uitgebreider. Menige bietsjkomber trekt daar profijt van, drinkt met van verbazing opengesperde ogen een onnoemelijk aantal glaasjes op de gezondheid van Janmaat, die betaalt.
Maar het zwaartepunt van dit welkomstfeest ligt op de achtergrachten, en vooral in de Steigersteeg.[11]) Daar vinden de Jannen het gehoor dat zij zolang hebben moeten ontberen. Daar vinden zij de vrouwtjes die het welkom tot een werkelijk welkom maken. De kasteleins zorgen dat er geen flauwekul gebeurt. De naam van hun etablissement — hoe verafschuwd ook door de burgerij — is hun heilig. Wie een portemonnaie of een briefje van honderd op tafel laat liggen kan er zeker van zijn dat hij zijn eigendom terugkrijgt, zonder korting. Dat de jongens zich willen vermaken — daar kan niemand iets op tegen hebben. Dat zij willen minnekozen met vrouwtjes die daartoe bereid zijn — een kniesoor die daar wat van zegt.
Tegen sluitingstijd verlaten de Jannen met hun nieuw verworven liefdes de vermaaksetablissementen, lopend of zelfs in de huurkoets waarmee de stellingcommandant, met een marinier in groot tenue als palfrenier op de bok, zijn contra-visites pleegt af te leggen. In de huisjes achter de dijk nabij de Kruisweg wordt het weerzien tot in de diepe nachtelijke uren innig gevierd, doch de slapende burgerij van Den Helder merkt daar niets van — die slaapt de slaap des rechtvaardigen.

* * *

De Helderse jeugd heeft geen weet van het feest van de terugkeer uit de Oost. Natuurlijk hebben ook zij aan de haven naar de binnenkomst van de Atjeh staan kijken, maar daarmee was de kous af, en gaat de jeugd over tot de orde van de dag, of liever gezegd tot de orde van de avond.
Dat wil dus zeggen: de Spoorstraat op en neer flaneren. Zes dagen van de week loopt de jeugd in de Spoorstraat, alleen de zevende dag niet. Want sinds oudsher is het de gewoonte dat men op zondagavond op de Kanaalweg flaneert, tussen de Mosterd- en de Postbrug.
Waarom? Niemand die het kan vertellen, maar het is nu eenmaal

zo. Op zondagavond ligt de Spoorstraat doods en verlaten en is het op de Kanaalweg een drukte van belang. Over die Spoorstraatparade dichtte Meijer Polak:

De Spoorstraat op en neer,
Wel vijf-en-twintig keer!

In de Spoorstraat worden de eerste prille contacten gelegd tussen de seksen: daar worden de meisjes uitgenodigd voor 'een wandelingetje' eventueel tot onder het romantische licht van Lange Jaap op Huisduinen. In de Spoorstraat wandelt men om te zien en om gezien te worden. Daar is de zoon van een korporaal-machinist die op de H.B.S. zit niet de mindere van de zoon van de vice-admiraal. De H.B.S.'ers, tot welke rang of stand ze ook behoren, beseffen donders goed dat afkomst en aardse bezittingen niet van doorslaggevende betekenis zijn in het leven. Daarvan getuigt het gedicht, dat de zoon van apotheker Roem op een feestavond van de Sportvereniging H.B.S. voordroeg:

De een is rijk, leeft van zijn renten,
De ander ploetert voor zijn centen,
Maar hoe verschillend het ook mag gaan,
Het eind is toch bij Simon Zwaan. [12])

In die Spoorstraat worden diepzinnige gesprekken gevoerd: over de mogelijkheden tot het maken van een carrière, hoe de diverse leraren gunstig gestemd kunnen worden, maar ook over profaner onderwerpen als de Helderse straattypen, zoals 'Arrejakkes', die het grootste deel van de dag doorbrengt met het aanplakken van biljetten en zijn naam dankt aan het onophoudelijk gebruik van de uitdrukking arrejakkes, maar die buitengewoon kwaad wordt als een ander het waagt dat woord in de mond te nemen.
Dan loopt in Den Helder de figuur van Mietje Rondekont. Het is een bijzonder plezier haar na te lopen en onophoudelijk haar naam te roepen, tot het goede mens er genoeg van krijgt en zich omdraait om luidkeels te vragen 'Heeft jouw moer soms een vierkante?' En dan zijn er in Den Helder nog de verschillende 'snertauto''s, arme mensen die des morgens met een pannetje bij het wachtschip staan om er gort te halen en 's middags weer present zijn om het overschot van de warme maaltijd in ontvangst te nemen, onder wie Kees Tabbers, een bultenaar die 's avonds onder aan de dijk pleegt te slapen.

De diepzinnige gesprekken, die door de jeugd in de Spoorstraat worden gevoerd, houden de ouderen in de winkels, vooral op zaterdagavond. De winkels hebben nog een belangrijke functie als trefpunt en als informatiecentrum, waar men buurtgenoten of geestverwanten treft, en waar soms verhitte debatten over de politiek, de boerenoorlog, of de plaatselijke omstandigheden worden gevoerd. Onder de winkels nemen de barbiers een aparte plaats in, zoals de kapperswinkel van Van Zuylen in de Spoorstraat. Meester Kuijk, bekend als onderwijzer èn als zangleraar, pleegt des zaterdags om een uur of zeven naar de kapper te gaan en daar te blijven zitten tot een uur of tien, of zelfs later, tot de laatste klant is vertrokken, al debatterend over de feiten van de dag.

* * *

Den Helder bruist van het leven, een leven dat in zekere zin een centrum vindt in de Spoorstraat, waar de jongeren bouwen aan de voortzetting, al flanerend langs de suizende gaslantaarns, totdat om tien uur het klokje van gehoorzaamheid slaat, de straten verlaten raken en de nachtpolitie aan haar ronde begint. Bakker Witsenburg slaapt allang, want als straks alle Heldersen nog in diepe rust verzonken zijn, staat hij alweer in zijn bakkerij om voor het dagelijks brood te zorgen. De wacht voor het wachtschip duikt dieper in zijn warme uniformjas, want al is het zomer, de nachten zijn koud. In het westen herinnert een laatste streep licht aan de dag die voorbij is gegaan, morgen komt er weer een nieuwe.

---

[1]) Later herdoopt in Julianapark.

[2]) Landshok (of Landskeet): oorspronkelijk in feite het dienstverblijf van de opzichters van de (provinciale) waterstaat aan de dijk. Na de benoeming van C. van der Sterr werd, van 1843 af, dit Landshok geleidelijk uitgebouwd tot weerkundig station (thans: 'de Windwijzer'). De al eeuwen bestaande naam Landshok werd echter in de volksmond gehandhaafd en wordt zelfs thans nog wel gebruikt.

[3]) Ondanks het gereedkomen van de spoorlijn heeft de stoombootverbinding — met een dag- en nachtboot — zich nog zeer lang kunnen handhaven: de dienst werd in de jaren '30 van deze eeuw wegens de steeds verminderende belangstelling vrijwel geruisloos opgeheven. De bootreis van Den Helder naar Amsterdam duurde plm. 6½ uur, een retour — een maand geldig — kostte in 1900 *f* 1,—.

[4]) Het porren was een uitgebreid bedrijf: er waren tientallen porders in Den Helder. Aangezien vrijwel alle huizen nog van luiken waren voorzien, die in gesloten toestand geborgd werden door een sluitpin door het raamkozijn heen, kon de porder een maximum aan wek-geluiden produceren door met een hamer of een stuk ijzer op de sluitpin te slaan. Dat lawaai klonk door de hele straat heen: niet alleen de geporde, maar de hele straat werd er wakker van.

[5]) Ds. De Koe nam kort nadien ontslag als predikant en trad toe tot de kolonie 'Walden', gesticht door Frederik van Eeden. Na de mislukking van dit experiment werd hij later benoemd tot directeur van 'Ons Huis' te Rotterdam.

[6]) De Helderse waterleiding was een particuliere onderneming, die in juli 1856 — als tweede in Nederland — in bedrijf werd gesteld. Toen de gemeente het bedrijf in 1901 overnam, waren er op de 25.000 inwoners nog geen 2.000 aansluitingen.

[7]) Hoewel... er *zijn* natuurlijk ook 'liefhebbers', die nemen inplaats van een gewone borrel (die vijf centen kost) een 'bakkie', waarvan de inhoud gelijk staat met drie borrels, voor de somma van twaalf centen, dit was vooral een specialiteit van 'De Pottenwinkel' in de Oude Helder.

[8]) Hotel 'Den Burg' was een zeer oud etablissement, dat weinige jaren na het gereedkomen van de haven al nabij het havenhoofd stond en dat — nadat het in 1844 door B. R. de Breuk gekocht en gemoderniseerd was — in toenemende mate een trefpunt werd voor de Helderse notabelen, marine-officieren en adelborsten. Het werd — met de gehele bebouwing van de Hoofdgracht — in de tweede wereldoorlog afgebroken.

[9]) Omstreeks 1898 werd het Wilhelmus officieel als volkslied vervangen door het Wien Neêrlandsch Bloed; ergo werd de Atjeh bij zijn vertrek naar Indië uitgeleide gedaan met het Wilhelmus, doch werd bij zijn terugkomst begroet met het 'nieuwe' volkslied, dat zich echter nimmer populair heeft weten te maken en na een dertigtal jaren weer werd afgeschaft, waarna het Wilhelmus in ere werd hersteld.

[10]) Het licht van de Huisduiner vuurtoren (in gebruik gesteld op 1 april 1878) was toen nog romantisch. Aanvankelijk werd nog petroleum voor de verlichting gebruikt. Later, toen het gasgloeikousje was uitgevonden, kwam er een soort gasverlichting waarbij voorverwarmde benzine (Pharoline) werd verstoven, waarna het licht een sterkte kreeg van 600.000 kaars. Tenslotte kwam in de jaren '20 de elektrische verlichting, die de Lange Jaap thans een lichtsterkte geeft van 5½ miljoen kaars. In 1900 werd de vuurtoren nog met petroleum verlicht.

[11]) Deze steeg — een zijstraat van de Kanaalweg nabij de Molenbrug — heette officieel Beurssteeg en later Kanaalstraat. De naam Steigersteeg (ook wel Stijgersteeg) werd er door de volksmond aan gegeven. Er zijn verschillende verklaringen voor de oorsprong van die naam, de een nog mooier dan de ander, doch deze verklaringen kunnen ons geen redelijke mate van zekerheid verschaffen.

[12]) Simon Zwaan was de Helderse doodgraver.

G. H. VAN HEUSDEN

SNAPSHOT UIT 1963

Hoofdobservator A. Tabeling kijkt op zijn horloge in het kantoortje van de Windwijzer, zoals in de volksmond het hoofdstation van het K.N.M.I. aan de dijk heet. Het is op slag van vijven, dus zo direct moeten — zoals elk vol uur van ieder etmaal — alle instrumenten worden gecontroleerd en afgelezen.
Op het ogenblik dat de klok vijf slaat staat de hoofdobservator op en maakt zijn controleronde. Het allerlaatst beklimt hij de trappen van de eigenlijke windwijzer, om hoog boven de begane grond de windrichting en de windkracht te meten, en vast te stellen hoeveel bewolking en welke mate van zicht er is.
De hoofdobservator blijft een ogenblik boven op de windwijzer. Hij vindt het prettig om in de vroege morgenuren, als bijna iedereen nog slaapt, uit te kijken over de zee en het land. Het is nog donker, hoewel in het oosten de hemel reeds begint op te lichten en de sterrebeelden verbleken.
Het water van het Marsdiep spiegelt in de nacht, steeds weer fel verlicht door de machtige stralenbundels van Lange Jaap, de vuurtoren. De straatlantaarns branden nog, langs de Huisduiner weg flitsen de lichten van een eenzame auto.
Alvorens de windwijzer weer af te dalen, op weg naar de registers die moeten worden ingevuld, laat hoofdobservator Tabeling zijn blik nog even ronddwalen: over de slapende stad, over de eeuwig ruisende zee, en naar de Huisduiner vuurtoren, waarvan de stralenbundels onafgebroken in het rond draaien. De wieken van licht komen aanzeilen over zee, vegen over de 13.303 Helderse woningen waarin het leeuwedeel van de 51.822 inwoners nog rustig slaapt, scheren verder over het 4.940 hectare metende oppervlak van de gemeente, en wippen over de duinenrij weer zeewaarts om aan een nieuwe omwenteling te beginnen.

* * *

Wie des morgens om een uur of kwart over zeven postvat bij de Jan Verfailleweg en de stroom mannen die zich naar hun werk begeven aan zich voorbij laat trekken: op de fiets, per brommer, een enkele met een eigen auto en een relatief klein gedeelte per bus, kan voor zichzelf vaststellen dat Den Helder een marinestad

is, en bovendien een stad van jonge gezinnen, die goeddeels in het nieuwe stadsdeel, Nieuw Den Helder, wonen.
Eerst komt er een vloedgolf van burgerpersoneel, dat naar de toegangspoorten van de rijkswerf en andere marine-etablissementen stroomt. Daarna volgt een kwartier van betrekkelijke rust, doch dan is het weer een drukte van belang van marinemensen, die om acht uur aan boord moeten zijn. Een aanzienlijk gedeelte van het marinepersoneel woont in Nieuw Den Helder, een wijk die over een generatie of daaromtrent het predikaat 'nieuw' zal hebben verloren, omdat er dan intussen weer een jonger 'Nieuw Den Helder' zal zijn gebouwd.
Tussen acht uur en half negen volgt het 'halfuur voor de kinderen', dan trekt de Helderse jeugd naar de scholen, zoals de jeugd dat door alle generaties heen heeft gedaan, spelend en kattekwaad uithalend. Dat wil zeggen: een deel van de jeugd is vanzelfsprekend nog te jong om naar school te gaan, doch van de kinderen 'beneden de leerplichtige leeftijd' gaat toch een gedeelte naar de kleuterscholen. De kinderen van zes tot ongeveer twaalf jaar volgen het onderwijs aan de lagere scholen, de ouderen kunnen een keuze maken uit een veelheid van verdere opleidingsmogelijkheden: ULO, HBS, gymnasium en zeevaartschool, doch kunnen zich ook voor een vak bekwamen aan de Lagere Technische School of aan de Vakschool voor Meisjes.
Om negen uur is iedereen aan het werk: in kantoren, werkplaatsen, scholen, of langs de weg.

* * *

Wanneer om half een op de Rijkswerf het sein voor de middagpauze weerklinkt, blijft het rustig in de stad. Géén gerep van haastige voetgangers, fietsers en brommers die snel naar huis willen om in een middagpauze van anderhalf uur op hun gemak warm te eten en uit te rusten van de vermoeienissen.
Het grootste bedrijf van Den Helder, de Rijkswerf, besloot in 1959 de leefgewoonten van de Helderse bevolking ingrijpend te veranderen. De middagpauze werd van anderhalf uur teruggebracht tot een half uur, in welke tijd het werfpersoneel in een goedgeoutilleerde kantine de van huis meegenomen broodmaaltijd kan nuttigen onder het genot van een kopje koffie, dat voor luttele centen verkrijgbaar wordt gesteld.
Met één pennestreek werd een einde gemaakt aan een traditie van

generaties, en hoewel de nieuwe regeling eerst weerstanden opwierp, heeft men zich snel met de nieuwe regeling verzoend; want een uur eerder naar huis — om vijf inplaats van om zes uur — geeft aanzienlijke voordelen. Bijtijds thuis betekent even rustig zitten alvorens de warme maaltijd te nuttigen, en toch nog vroeger eten dan voordien. Resultaat: een lange avond, die ieder op zijn wijze produktief kan maken: studeren, lezen, radio-luisteren, televisie-kijken, sport beoefenen of zich wijden aan het verenigingsleven.

Wat voor het werfpersoneel geldt, gaat in bepaalde mate ook op voor het marinepersoneel en dus gebruikt nu het merendeel van de bevolking de warme maaltijd in de (vroege) avonduren. Dat heeft, in combinatie met de invoering van de vrije zaterdag, het levenspatroon veranderd. Dit is in de stad zichtbaar. Op zaterdagmorgen heerst er een grotere rust dan vroeger het geval was, omdat tal van gezinnen er hun gemak van nemen, al moeten de kinderen op zaterdagmorgen naar school.

De zaterdag heeft echter als koopdag een andere functie gekregen: inplaats dat de zaterdagse aankopen worden tezamengeperst in de weinige uren tussen twee en zes in de middag, is het traject langer geworden; dat begint thans des morgens om een uur of tien. Maar ook de vrijdagmiddag kent thans een grotere koopactiviteit dan voorheen, eensdeels als gevolg van de gewijzigde loonuitbetalingen op de Rijkswerf, waar thans ook de vroegere weekloners per maand worden uitbetaald, anderdeels omdat een aantal huismoeders met hun echtgenoten samen van de vrije zaterdag wil profiteren.

Maar ook de vroegere middagsluiting van de werf doet zijn invloed gelden. Een groter deel van de aankopen kan nu op doordeweekse dagen tussen vijf en zes uur geschieden, vooral door de mannen die in Nieuw Den Helder wonen en bepaalde 'boodschappen' voor hun vrouwen uit de oude stad moeten (of willen) meenemen.

Wie aan het werfpersoneel vraagt of zij terug zouden willen naar de oude situatie van anderhalf uur schaft tussen de middag, wordt wellicht met enige verwondering aangekeken. De avonden zijn nu veel prettiger . . .

* * *

Cultureel ambtenaar L. F. van Loo smijt gehaast zijn overjas op een stoel in zijn kantoor in de Koningstraat. Hij is de hele middag weggeweest en komt nu, even voor zessen, kijken of er iets bijzonders is geweest. Juist ja, daar ligt een map met brieven die

nog getekend moeten worden. Het was weer een drukke middag: dit jaar wordt de jaarvergadering van de Vereniging Oud West-Friesland op zaterdag 15 juni in Den Helder gehouden, in de nieuwe marinecantine, 't Huys Tydtverdryf.
Jammer eigenlijk dat voor zulke evenementen steeds een beroep op de marine moet worden gedaan. Niet dat de samenwerking met de marine niet goed is, dat hebben we zojuist nog kunnen zien bij de prima georganiseerde Europese biljartkampioenschappen, ook in 't Huys Tijdtverdryf. In welke Europese stad zou het kunnen gebeuren dat de vlaggen van de deelnemende landen aan evenzovele vlaggestokken van top wapperen en de deelnemers door een muziekkorps van de marine met hun eigen volksliederen worden begroet?
Nee, de marine is wat dat betreft geen concurrent, gaarne bereid om de stad Den Helder op een goede manier voor de dag te laten komen. Het is alleen spijtig dat er geen enkele schouwburgzaal in de gemeente is waar dergelijke evenementen georganiseerd kunnen worden. En dat, terwijl de plannen voor een gemeentelijke schouwburg kant en klaar liggen, een schouwburg die een stad van ruim 50.000 inwoners toekomt, of beter gezegd: een schouwburg waar een stad van deze grootte niet buiten kan. Helaas blijft het voorlopig nog maar bij plannen. In Den Haag zijn ze niet zo vlot met het geven van rijksgoedkeuring voor de bouw van zulke projecten. Eerst huizen, zeggen ze daar.
Wat is er vanavond ook alweer te doen? Het Hoofd van de afdeling Culturele Zaken, L. F. van Loo veert overeind om zijn agenda te pakken en valt terug in zijn stoel als secretaris van 'De Helderse Gemeenschap', het overkoepelend orgaan van het Helderse verenigingsleven. Even bladeren: juist ja, vanavond is er een vergadering van een aquariumvereniging in 'Postbrug' en een concert van een kamerorkest in de aula van het Gemeentelijk Lyceum.
Het is behelpen, maar het Helderse verenigingsleven bloeit. Er zijn tien vergaderzalen en elf feestzalen waar de verenigingen terecht kunnen, als ze tenminste niet àl te groot zijn en geen hoge eisen stellen. Was die schouwburg er maar . . .

* * *

Het Helderse verenigingsleven bloeit inderdaad, daar kan redacteur D. Hovestad van de Helderse Courant over meepraten. Iedere

avond is er wel íéts te doen in de goede stad Den Helder, zijn er vergaderingen, toneeluitvoeringen, lezingen, wedstrijden waarover een stukje in de krant moet verschijnen. Aan het maken van zulke verslagen hebben de redacteur en zijn twee assistenten des avonds de handen vol.
Vaak brandt na middernacht, als alle feestgangers en vergaderaars allang naar huis zijn, het licht nog in het redaktiekantoor en weerklinkt het gerikketik van de schrijfmachines in de stilgeworden Koningstraat. Vanavond — of liever vannacht — is het óók weer een latertje geworden, peinst de redacteur terwijl hij met zijn auto naar huis rijdt. Op straat is nauwelijks verkeer; de Helderse bevolking behoort niet tot het type nachtbrakers.
Terwijl hij zijn huisdeur zachtjes achter zich sluit om vrouw en kinderen niet wakker te maken, wordt ergens anders in Den Helder een huisdeur even zacht gesloten achter een mannenfiguur, die naar buiten komt en met een professionele blik het firmament aanschouwt: hoofdobservator Tabeling die weer op weg gaat naar de Windwijzer om de apparatuur te controleren en af te lezen.
Een dag ging voorbij, maar na een paar uur nacht komt weer een nieuwe.

A. P. VLAM

DE BESTUURLIJKE HISTORIE VAN DEN HELDER TOT EN MET DE FRANSE TIJD

Feitelijk is de bovenstaande titel onjuist en zou moeten luiden 'de bestuurlijke historie van Huisduinen'. Huisduinen is vele eeuwen ouder dan Den Helder; reeds in de 9e eeuw komen we deze naam tegen, terwijl Den Helder eerst in het begin van de 16e eeuw wordt genoemd. In de gouden eeuw begint het Huisduinen te overvleugelen; dit proces gaat in de 18e eeuw steeds verder en in 1805 verhuist de 'municipaliteit' definitief naar Den Helder. Men spreekt daarna nog enige jaren van 'Helder en Huisduinen', doch na 1835 verdwijnt de naam 'Huisduinen' bij de aanduiding van de gemeentenaam definitief uit de officiële stukken en blijft alleen 'Helder', later 'Den Helder', over.

Omtrent het vroeg-middeleeuwse bestuur over Huisduinen zijn wij uiteraard slecht ingelicht. Dit is ook het geval met de latere middeleeuwen; Huisduinen behoorde toen tot het bezit van het Huis Egmond, welks huisarchief versnipperd en uiteengevallen is. Een aantal documenten uit dit archief, betrekking hebbende op Huisduinen en volgens een inventaris aanwezig in de 'Archives de France' te Parijs, blijken thans onvindbaar te zijn.

Huisduinen maakte in de vroege middeleeuwen stellig deel uit van de Friese gouw Texla (Texel). Het Friese gebied strekte zich toen uit van de Wezer tot het Zwin in Zeeuws-Vlaanderen; het gebied waarvoor gold de 'Lex Frisionum', misschien op schrift gesteld onder Keizer Karel de Grote op de Rijksdag te Aken in 802. In 985 schonk Keizer Otto III aan Graaf Dirk II (939-988) de graafschappen Masaland, Kinhem en Texla in onderleen, waardoor de graven van het Hollandse huis in deze streken hun rechten verkregen. De naam Huisduinen treffen wij het eerst aan in de 'Blaffert' (lijst van goederen) van de St. Maartenskerk te Utrecht, 'Commemoratio de Rebus Sancti Martini Trajectensis Ecclesiae quae jam olim ibidem a fidelibus traditae sunt' [1]).

Husidina	tres mansi
Edesthorpa	tres mansi, enz.

Uit deze memorie blijkt, dat de Utrechtse kerk reeds lange tijd te Huisduinen (en Oudendorp) een zestal hoeven, door gelovigen geschonken, heeft bezeten. Oudendorp lag op het grondgebied der

gemeente Den Helder en wel ten westen van het Noordhollands Kanaal, ten oosten van de spoorlijn en tussen de 'bedekte gemeenschapslinie' en de Doggersvaart. Als dorp is het vermoedelijk in het begin van de 14e eeuw verdwenen; in 1600 bevonden zich ter plaatse — toen Torp genoemd — twee woonhuizen en een begraafplaats, welke in de 18e eeuw nog werd gebruikt. Ter plaatse trof men toen nog resten tufsteen aan, vermoedelijk van het dorpskerkje. [2])

In 1283 verkocht graaf Floris V de dorpen Huisduinen en Oudendorp aan Willem II, heer van Egmond. In de leenbrief van 29 april 1283, zich bevindende in de Grafelijke Leenregisters Vrieslandt, lezen wij het volgende:

'Wi, Florens, Grave van Holland, oirconden allen . . . enz. . . ., dat wi onze dorpen Huusdunen ende Oudendorpe med al dien rechte ende med al dien datter toe behoird alzo als zi onze sijn, hebben vercocht onzen ghetrouwen Heren Willem van Egmonde om derhalf honderd pont penninghe die hi ons ghehelicke betaald heeft . . .' Uit het stuk blijkt voorts, dat de verkoop erfelijk is en dat 'de luden die in dien voorghenoemden Dorpen wonen hoire privilegien die zi hebben van ons jof van onsen vader jof van onsen oudevader' zullen behouden. Uit deze laatste zin zou kunnen worden opgemaakt, dat de Hollandse graven in het begin van de 13e eeuw rechten aan de dorpelingen hebben verleend en aldaar dus zeggenschap hadden. [3])

De Heerlijkheid grensde in het westen aan de Noordzee; in het noorden aan het Marsdiep; in het oosten aan de Waddenzee en in het zuiden aan de Heerlijkheid Callantsoog onder de Heren van Brederode. Van dit gebied werd het gescheiden door het Heersdiep; in de late middeleeuwen een tamelijk brede zeearm, later verzand en na het leggen van de Zanddijk in 1610 verdwenen. In 1630 werd de grens tussen Huisduinen en Callantsoog opnieuw bepaald door Gecommitteerde Raden van Holland en Westfriesland in het Noorderkwartier en de Heren van Callantsoog.

Tijdens het bewind van Graaf Willem VI (1404-1417) ontstond een conflict tussen de Hoekse Graaf en de Kabeljauwse Heer Arend van Egmond. Ofschoon Heer Arend in 1404 door de Graaf in zijn lenen was bevestigd, zijn deze hem kort daarna — waaronder met name Huisduinen — weder ontnomen. In 1408 — toen de Graaf op het punt stond een oorlog buiten zijn gewesten te beginnen ten gunste van de verdreven Luikse bisschop,

zijn broer Jan van Beieren — werden pogingen ondernomen de binnenlandse geschillen met Heer Arend en Heer Jan van Arkel op te lossen. Heer Arend stierf in 1409 en zijn zoon Jan (1409-1451) kreeg het op zijn beurt met de Graaf aan de stok. Op 15 december 1409 benoemde de Graaf (inplaats van Heer Jan) een schout over Huisduinen.[4]) In 1416 ontnam hij heer Jan zijn goederen. In 1417 volgde Jacoba van Beieren haar overleden vader op; haar oom Jan van Beieren wenste ruwaard in Holland en Zeeland te worden en er ontbrandde een strijd, welke beëindigd werd met het verdrag van Woudrichem in 1419. Jan van Beieren, hoofd van de Kabeljauwse partij kreeg zijn zin en voor Heer Jan van Egmond braken betere tijden aan. Op 3 juni 1421 vergunde Jan van Beieren de Heer van Egmond en zijn erven zijn heerlijkheden en goederen te regeren en te gebruiken gelijk zijn voorvaders gedaan hebben vóór de tijd, dat hem zijn goederen en heerlijkheden waren ontnomen.

Op 12 november 1486 verkreeg Jan van Egmond (1483-1515) voor zich en zijn wettige erfgenamen Egmond tot een graafschap en adellijk rijksleen. In 1568 werd Lamoraal I, graaf van Egmond, te Brussel onthoofd. Zijn zoon Philips loopt later over naar de Spanjaarden en pleegt daarmede verraad jegens de Staten. Op 7 juli 1595 verklaren de Staten van Holland en Westfriesland, dat volgens de rechten, ordonnantiën en gebruiken van de lande, de graafschap Egmond met ap- en dependentien en andere heerlijkheden en goederen, toebehoord hebbende aan Philips, prins van Gaveren, graaf van Egmond (overleden 1590) aan Holland vervallen zijn, doordat Philips de zijde van de Spanjaarden genomen heeft, doch geven op verzoek van Lamoraal II (zijn broer), prins van Gaveren etc. aan deze het zuiver inkomen dier goederen, mits dat hij naar Frankrijk terugkeert en dat die goederen zullen blijven beheerd en geadministeerd door de officieren, daartoe aangesteld of nog aangesteld wordende. Vanwege de staat welke Lamoraal II had te voeren, was zijn financiële positie dermate slecht, dat hij genoodzaakt was zijn goederen met schulden en hypotheken te bezwaren en deze zelfs geleidelijk te verkopen. Op 4 maart 1599 en 23 juni 1599 werden door Johan van der Meulen, rentmeester van Lamoraal II, achtereenvolgens verkocht de tienden van de Heerlijkheid Huisduinen en de landen, genaamd 'doogeduijnen'. Koper werd de koopman Isaac Lemaire, die ook het bedijkings-

recht verkreeg van Oogduinen, hetgeen in het begin van de 17e eeuw ook inderdaad werd gehonoreerd.[5])

In 1607 kochten de Staten van Holland en Westfriesland het graafschap Egmond. De heerlijke rechten van baljuw- en schoutambacht onder de Graven van Egmond kwamen na deze verkoop aan de Staten, die voortaan baljuw en schout benoemden. Omdat het hier een klein gebied betrof, kwamen beide functies in handen van één persoon. Voordien heerste te Huisduinen de middeleeuwse feodale vorm; de schout trad op als aanklager en uitvoerder van vonnissen in kleine zaken, door de schepenen uitgesproken. Beroep was mogelijk op baljuw en (leen)mannen. Bij ernstige misdrijven traden baljuw en mannen op. Na 1607 kon de schout/baljuw met de schepenen (de leenmannen waren als gevolg van de opheffing van de heerlijkheid verdwenen) volledige jurisdictie uitoefenen, zodat ter plaatse ook executies konden geschieden. Aan dit hoge recht herinnert te Huisduinen nog de oude naam 'het Galgenveld'. Dit recht is gebleven tot 1810, toen bij Keizerlijk Decreet van Napoleon de landelijke indeling in gemeenten is ontstaan en de rechtspraak is gecentraliseerd.

Huisduinen heeft nimmer stadsrechten bezeten. Onder de Egmonden werd het plaatselijk bestuur uitgeoefend door de schout, bijgestaan door schepenen. Na 1607 geschiedde dit door een baljuw, tevens schout en 7 schepenen, die regeerden naar door hem — na goedkeuring van Gecommitteerde Raden — vastgestelde keuren. Tevens regeerden zij naar keuren en ordonnantiën van de Staten en Gecommitteerde Raden. De baljuw/schout werd aanvankelijk benoemd door de Rekenkamer der Domeinen; na de opheffing van deze instelling geschiedde dit door de Staten. Volgens voorschrift van Gecommitteerde Raden was de baljuw verplicht zijn vaste woonplaats binnen de Jurisdictie te hebben. Zijn inkomsten bestonden uit hem door de Rekenmeester overgedragen gelden en emolumenten. Tevens kon hij recht doen gelden op een klein deel van iedere aan de afslag aangebrachte partij vis of de waarde daarvan. Tenslotte bestond een deel zijner inkomsten uit de opbrengst van boeten uit overtredingen. Door dit laatste waren zijn inkomsten vaak wisselvallig; geen wonder, dat — vooral later — gezocht werd naar een cumulatie van ambten als baljuw/schout + notaris en/of secretaris (zoals in de gevallen van de na te noemen baljuws De Leeuw en Van Herwerden).

In dit verband is het aardig te lezen, dat in 1605 — als gevolg

van de toen op het Huisduiner eiland heersende pest — de schout Huybert Willemsz. Valck, *die een der best beklante herbergen had,* de gehele zomer het eiland had ontvlucht. Ook deze schout had dus meer ijzers in het vuur; hoe het herbergierschap viel te rijmen met het schoutambt, dat voortdurende controle vergde op boeken van herbergiers wegens het verschuldigde bieraccijns, vragen wij ons in gemoede af. In ieder geval demonstreert dit wel een grote gemoedelijkheid in die dagen. De schepenen werden gekozen uit de gegoeden (van Gereformeerde religie). Aanvankelijk regeerden zij allen slechts één jaar; later bleven zij twee jaar in functie en traden om beurten af, het ene jaar 3, het andere 4. De Staten benoemden hen uit door hen zelf vastgestelde dubbeltallen; zij vulden zich zelve dus aan (coöptatie). Eveneens stelden ze dubbeltallen vast van 4 kerkmeesters en 4 weesmeesters. Omdat in beide dorpen de gekozen schepenen dikwijls ter visvangst voeren, waren zij tijdens vergaderingen van dorpsbestuur en gerecht meermalen afwezig. In dat geval werd het vereiste quorum verkregen door oudschepenen zitting te doen nemen. De nieuw-benoemde schepenen, kerkmeester en weesmeesters werden door de baljuw beëdigd. Het eedsformulier voor de Schepenen van 1766 is ons bewaard gebleven en luidt als volgt:

'De schepenen sweeren dat zij scheepenen zullen zijn om in naam vanwegen Zijne Doorl. Hoogheid de Heere Prince van Oranje en Nassau, Erfstadhouder Capiteijn/Generaal, Admiraal ter zee met den Officier (= Baljuw), telken Donderdag na de Noene reglementaire Justitie sullen helpen administreren; voorts met den Schout als Dijkgraaf en zij als Heemraden helpen schouwen naar ouder gewoonte, den Schout helpen keuren en verkeuren hetzij van Dijken, Dammen, Weegen, Wateringe, Sluijsen ende Sluijstogten, Putten, Heijningen ofte Slooten met hetgeen daaraan dependeert, tot de meeste Dienst van 's Lands welvaren is strekkende, het Land van Huijsduijnen helpen regeren, den Schout zijn burgerlijke Boete niet te onthouden, een iegelijk goed kort Regt en Justitie te doen, weduwen en weesen in hare geregtigheid voor te staan, den Schout de Rebelle desnoods ende daartoe versogt zijnde te helpen resisteren, sonder hetzelve te mogen weijgeren; van de waerheid niet af te wijken, omme gunste of wangunste omme Maarschappij of Swagerschap, in somma alles te doen wat vroome en getrouwe scheepenen en heemraden behooren te doen. Soo waarlijk moet ieder van ons God almachtig helpen.

Op den Raadhuis 17 april 1766.'
De schepenen spraken recht, waarbij in lichte zaken de schout — doch in zware delicten, zoals diefstal, moord etc., de baljuw als aanklager optrad. Zoals reeds vermeld, bezat het gerecht van Huisduinen het Hoge Recht, waarbij desnoods de doodstraf kon worden uitgesproken. Recht werd gesproken in het raadhuis te Huisduinen. Dit gebouw(tje) werd in de tweede helft van de vorige eeuw afgebroken als gevolg van de uitbreiding van de Huisduiner-school. Vergaderingen van het dorpsbestuur vonden later ook plaats in Den Helder en wel in de herberg 'De Roode Leeuw'.

Zolang Huisduinen ressorteerde onder de Egmonden, moesten de huislieden aan de Heer (Graaf) van Egmond 'huur' (= herenschot) geven en bieraccijns opbrengen. Nadat het Hoge Recht in 1607 overging op de Staten, vonden de verpondingen — zoals die ook elders golden — definitief toepassing. Het opbrengen van de vastgestelde bedragen gaf steeds weer opnieuw aanleiding tot grote moeilijkheden en herhaaldelijk worden de regeerders van Huisduinen gemaand tot afdracht van het verschuldigde. Het oudarchief der gemeente Den Helder is rijk aan requesten van de regeerders om uitstel van betalingen, waarbij regelmatig als argumenten werden aangevoerd het verlies van land door de zee, het overstuiven van de landerijen door de duinen, het steeds afbreken en verplaatsen van woningen, de slechte oogsten en de grote zorg voor vele arme weduwen en wezen van op zee gebleven zeelieden. In 1606 — dus zeer kort na de pest, waarbij een groot gedeelte der inwoners om het leven kwam — werd wegens het niet betalen van de tienden overgegaan tot gijzeling van enige schepenen. Dit geschiedde eveneens in 1671, toen deurwaarder Claas Winckel twee schepenen kwam gijzelen. Op Huisduinen aangekomen werd hem verteld, dat 'momenteel maar twee schepenen waren op Huijsduijnen, waarvan de een aan een seer been is sittende ende d'ander de nachtwaecke alhier is'. Toch werd blijkbaar een slachtoffer gevonden (mogelijk was het 'seer been' van de schepen genezen), want op 28 januari 1672 werd aan Gecommitteerde Raden medegedeeld, dat de gijzelaar nog zat en de achterstallige betalingen nog niet zijn binnengekomen. Gecommitteerde Raden dreigden daarna de regeerders van Huisduinen tegen hen te zullen procederen op een wijze 'die U (de regeerders) niet sal smaecken'. Huisduinen heeft Gecommitteerde Raden daarna tot mildere gedachten kunnen brengen; in 1677 werden nl. de verpondingen verlaagd

tot *f* 1500,— per jaar. De regeerders toonden zich voor dit gebaar hoogst erkentelijk en beloofden ook het achterstallige te zullen voldoen. Hiervan is echter nooit iets gekomen.
In 1730 opnieuw moeilijkheden. Er kwam inspectie vanwege de Staten en men is niet overtuigd van de beweringen van het dorpsbestuur, dat de verpondingen niet konden worden opgebracht. Het bestuur was van mening, dat de ordonnantie van 1632 niet kon worden toegepast en dat kon worden volstaan met de toezegging van 1677. Het verzoek werd afgewezen, maar op 24 juni 1732 kreeg het dorpsbestuur toch zijn zin en werd overeengekomen, dat jaarlijks zal worden betaald 'voor ordinaire verponding enz.' *f* 1500,— en voor extra-ordinaire verponding *f* 1200,— en wel wegens tegenwoordige onvermogendheid en slechte toestand.
In het midden der 18e eeuw is de welstand veel groter geworden en brachten de verpondingen aanmerkelijk meer op dan destijds als minimum werd overeengekomen. In 1778 kwam het besluit van de Staten af, dat het totaal van de achterstallige verpondingen, *f* 168430, 11 st. en 4 penn. werd kwijtgescholden.
Tot 1800 zijn schout en schepenen tevens opgetreden als dijkgraaf en heemraden en hebben zij het bestuur over de polders gevormd. Jaarlijks hielden zij schouw over de dijken enz., zoals in voorgaand eedsformulier werd vermeld.
Het kwam op Huisduinen herhaaldelijk voor, dat een inlaagdijk moest worden gelegd en dientengevolge land moest worden prijsgegeven. Aanvankelijk kregen de gedupeerden daarvoor geen schadeloosstelling. In 1631 werd voor het Hof van Holland een proces gevoerd tegen de (vroegere) schout en schepenen van Huisduinen als dijkgraaf en heemraden op request van Dirk Cornelis Thonisz. c.s. van Huisduinen, die geen schadeloosstelling voor hun buitengedijkte landen hadden verkregen. Conform het gebruik elders viel de beslissing van het Hof voor de gedupeerden gunstig uit en werden deze schadeloos gesteld. De processtukken zijn mede hierom van groot belang, omdat daarin de zo interessante waterstaatsgeschiedenis van Huisduinen van 1584 tot en met 1626 zeer overzichtelijk wordt weergegeven. [6])
Interessant is het incident, dat zich afspeelde in 1777 tussen de schout van Schagen als gemachtigde van de Erfelijke Pluimgraaf over Westfriesland en het Noorderkwartier en de eilanden Texel en Wieringen en de baljuw/schout van Huisduinen. [7])
Op 16 januari 1777 verzoekt de Schager schout, J. van Stipriaan,

aan Baljuw Pieter de Leeuw van Huisduinen te willen bekendmaken, dat het ter plaatse voortaan verboden zal zijn zonder vergunning vanwege de Pluimgraaf vogels te schieten, geschoten vogels te verkopen en te kopen of als geschenk aan te bieden of te nemen. Baljuw De Leeuw twijfelt, of de Pluimgraaf wel gerechtigd is deze maatregel voor de Jurisdictie van Huisduinen uit te vaardigen, omdat

1e het Pluimgraafschap erfelijk is en de gebieden waarvoor het geldt met name genoemd zijn, waaronder de eilanden Texel en Wieringen. Huisduinen was tot 1610 eveneens een eiland en wordt onder de eilanden niet genoemd;

2e voor Huisduinen gold te allen tijde het private herenrecht van vrije vissers en vogelarij.

Hij besluit daarom — alvorens tot publicatie over te gaan — zich eerst te verstaan met Gecommitteerde Raden te Hoorn. Hij deelde dit mede aan Van Stipriaan en schreef tenslotte 'zijnde het werk van de jagt, vogelarije, visserije en het Pluymgraafschap een zaak van delicatesse in West Vriesland en daarover bij kundige niet het zelvde werd gedagt'. Op 12 februari 1777 is Van Stipriaan in Den Helder en betrapt met zijn plaatsgenoot Willem Boonacker op de zeedijk bij Kaaphoofd een tweetal jeugdige Helderse inwoners bij het schieten op zeemeeuwen.

Een rel volgt, waarbij de geweren worden afgepakt en één der knapen een draai om z'n oren krijgt. Daarna gaan beide Schager ingezetenen naar Den Helder en via een herberg aldaar, naar de woning van de aangestelde opzichter van de Pluimgraaf. Bij het verlaten van deze woning worden de Heren door een woedende menigte opgewacht. Baljuw De Leeuw — die in deze zaak niet werd gemoeid — wendt zich daarna tot Gecommitteerde Raden met een klacht en om advies.

Op aanraden van Hoorn wordt door Schout en Schepenen op 24 februari 1777 een publicatie gedaan, waarin wordt vermeld, dat 'op 12 February 1777 enige onbehoorlijke violentie en geweld aan een off twee onser burgeren en ingeseetenen hebben plaatse gehad, waarvan de gevolgen tot werkelijke Prejuditie en nadeel van de gemeene ruste zoude kunnen strecken'. De bevolking wordt daarom ook gewaarschuwd zich van dwang of geweld te onthouden.

Het zal Van Stipriaan daarna duidelijk zijn gemaakt, dat hij te ver was gegaan, mede omdat zijn juridische gronden dubieus waren.

Hij treedt tenminste in overleg met De Leeuw en deze vermeldt hem zijn visie. Van Stipriaan ziet in, dat de dreigende procedures de allernadeligste gevolgen zouden kunnen hebben voor een goede nabuurschap en dat de Heer van Schagen (de Pluimgraaf) trouwens had verklaard, dat hij 'geen regt competeert op Huijsduijnen ende Helder en de Jurisdicties vandien met zanden, gorssen, wateren en stromen'. Hij besluit daarom tot intrekking van de uitgegeven commissie voor de opzichters (sauvegardes) te Den Helder, waarmede het incident tot het verleden behoort.

Na de omwenteling van 1795 veranderde ook in Huisduinen en Den Helder de bestuursinrichting. Op 11 februari 1795 werd een vergadering gehouden door 'de Provisionele Representen voor de Burgerije van den lande van Huisduinen en Den Helder, omme eene Regering voor bovengen. lande voor de tijd van twee maanden te verkiezen om den volke voor te dragen', zijnde baljuw, secretaris en 2 × 11 schepenen. Resultaat, dezelfde personen, die voordien als schepen fungeerden. In 1796 werden anderen gekozen en in 1797 als 'municipalen' 6 personen, bovendien als leden van het Comité voor Rechtsoefening 7 personen 'wordende een ieder verzogt om alle onheilen van een Familie Regeering voor te komen (te voorkomen), geen twee of meer die der Maagschap of in Familie bestaan'. Allen werden door de Baljuw beëdigd. In 1798 kwamen aanschrijvingen van het Administratief Bestuur, waarbij alle gemeentelijke bestuursinstellingen werden vernietigd. Er kwamen twee regeringsafgevaardigden om de municipaliteit te reorganiseren. Zij ontsloegen allen en benoemden 4 nieuwe leden van de municipaliteit, alsmede schout en secretaris. Ingesteld werd een comité tot inkwartiering; noodzakelijk, omdat er aanvankelijk voor de ingekwartierde Bataafse en Franse troepen geen kazernes genoeg waren. In 1802 kwam een nieuw reglement voor de Gemeente. Dit werd uitgevaardigd door het Departementaal Bestuur en telde 51 artikelen. In dit reglement lezen wij, dat het dorpsbestuur uit 5 leden zal bestaan; dat alle mannen van 25 jaar stemgerechtigd zijn; dat de dorpsbestuurders geen jaarwedde genieten, geen comptabele posten mogen bezetten en elkander niet tot in de derde graad van bloedverwantschap mogen bestaan. Secretaris, bode c.a. worden door het Gemeentebestuur aangesteld en het huis der gemeente is gevestigd te Huisduinen of in zodanig lokaal te Den Helder als geschikt wordt geoordeeld. Tenslotte wordt een

vaste dag in de week voor samenkomst van het Bestuur vastgesteld. In 1806 werd het Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon ingesteld. Volgens het 'nieuwe' reglement van 1805 was het huis der gemeente te Den Helder gevestigd (in de Smidstraat) en bestond het bestuur uit 7 leden, alsmede een schout. De leden stemden voor of tegen en de schout stemde mee. Indien de stemmen staakten besliste de stem van de President. Elke twee maanden trad een nieuwe President op (dit mocht geen Huisduiner lid zijn). In vele opzichten maakte de gemeente na 1806 vorderingen. In 1807 werd de brandweer gereorganiseerd; op besmettelijke ziekten werd nauwlettend toegezien; er werd aandacht besteed aan onderzoek en toezicht op schapenschurft en er kwam een keur tegen 'dollehondenbeet'. In 1808 werd een ordonnantie uitgevaardigd inzake het bevorderen van inenting met koepokstof; in 1813 werd deze inenting verplicht gesteld. Ook aan het onderwijs werd meer aandacht besteed, terwijl tenslotte in 1807 werd overgegaan tot invoering van huisnummers. In 1810 werd Cornelis van Herwerden, die tevens notaris was, van het ambt van baljuw/schout ontheven. Hiermede kwam een einde aan de cumulatie van functies. Intussen was ons Vaderland door Napoleon bij het Franse Keizerrijk ingelijfd. Op 20 juli 1811 werd A. J. A. Baron van Westerholt aangesteld tot maire; tevens werden een sous-maire en municipale leden aangewezen. Aanvankelijk weigerden de Maire en twee municipale leden hun benoeming te aanvaarden en de eed af te leggen, maar zij werden door de Raad van de Prefectuur 'Papenstegen' van de noodzakelijkheid overtuigd hun verantwoordelijkheid te aanvaarden, waarna zij het hoofd in de schoot legden.

In de periode 1811-1813 werden uiteraard allerlei bepalingen uitgevaardigd, welke de verfransing moesten bevorderen. Op de scholen werd Frans gegeven en alle officiële correspondentie moest in die taal worden gevoerd. De plaatselijke regering had steeds grote moeite met de inkwartiering van soldaten. Nog steeds bestonden er niet genoeg kazernes en inkwartiering bij de burgerij leverde steeds grote bezwaren op. Toen de beide grote forten Lasalle (Erfprins) en Morland (Kijkduin) gereed waren gekomen, kwam hierin enige verbetering.

Na de nederlaag van Napoleon bij Leipzig in het najaar 1813 werd de onafhankelijkheid van het Vaderland geproclameerd. Toch bleven de Fransen zich nog in enige vestingen — o.a. ook Den Helder — handhaven. De bevelhebber te Den Helder — de Nederlandse

vice-admiraal Carel Hendrik Verhuell — achtte zich door zijn eed aan Napoleon gebonden en wilde de stelling niet eerder overgeven dan nadat hij van die eed zou zijn ontslagen.
In februari 1814 zond hij zijn adjudant — luitenant Rijk — naar Parijs om van de Keizer instructies te verkrijgen of van zijn eed te worden ontslagen. Rijk wist Frankrijk te bereiken en slaagde er tevens in wederom in Den Helder terug te komen, ondanks de blokkade.
Op 24 april 1814 kon Verhuell zich met de nieuwe Franse regering verstaan en op 4 mei 1814 werd de stelling Den Helder overgegeven, na enige bange maanden te hebben beleefd. De staat van beleg was er afgekondigd en er was schaarste ontstaan aan vele artikelen, waaronder de eerste levensbehoeften.
Op 13 en 14 oktober 1814 ontving Den Helder bezoek van de souvereine vorst, waarmede een nieuwe periode in onze vaderlandse geschiedenis en in die van Den Helder werd ingeluid.
Tenslotte nog iets over het wapen der gemeente. Het wapen van Huisduinen, daarna van Huisduinen en Den Helder, later van Den Helder en Huisduinen en tenslotte van Den Helder, wordt aldus beschreven 'zijnde van Keel (rood) beladen met drie Kepers en gedekt met een Kroon, alles van goud'. Ofschoon niet bekend is, wanneer dit wapen aan Huisduinen werd verleend, kan het niet anders zijn, dan dat dit van het geslacht Egmond afkomstig zal zijn. Immers, het vertoont het Egmonder wapenmotief en kleuren; de kroon is een gravenkroon en herinnert aan de verheffing van Jan de Oude (Manke Jan) van Egmond tot Rijksgraaf in 1486.

Den Helder, 4 september 1962.

---

[1]) Dr. Mr. S. Muller Fz. en Dr. A. C. Bouman Oorkondenboek van het Sticht Utrecht. Deel I, Catalogus Bonorum Ecclesiae Ultrajectinae quae habint ante tempora Odibaldi Episcopi XII anno 866.

[2]) Mr. J. Belonje — Het Torp — oktober 1950.

[3]) Graaffel. leenregister Vrieslandt EL 10 fol 136.

[4]) R. A. Noordh. aanw. 83 blz. XVIII Beveelboek.

[5]) Oud-Archief Huisduinen en Den Helder, nu no. 140.

[6]) idem, no. 205.

[7]) RA Haarlem, Gecomm. Raden 12, no. 47.

Verdere gegevens zijn ontleend aan het werk 'Beknopte Geschiedenis van Huisduinen en Den Helder', door A. Korff - 1958.

J. G. A. VEERMAN

DE ONTWIKKELING VAN DEN HELDER ALS MARINEBASIS

Ons land was aan het einde der 18e eeuw niet rijk aan goede en veilige lig- en bergplaatsen voor de schepen van oorlog; in het bijzonder voor de linieschepen, waarin zij gedurende de winter tegen ijsgang beveiligd, in vredestijd opgelegd konden worden en vanwaar zij met verschillende koersen zee konden kiezen. De Maasmond was aan het verzanden, de rede van Hellevoet was onveilig bij Z.W. winden.

Meermalen had men het gemis van een zodanige haven of bergplaats gevoeld, in het bijzonder in de nabijheid van het Tesselse zeegat, waar de vloten en eskaders zich in die tijd meestal verzamelden; er gingen vaak weken, ja maanden verloren, om oorlogsschepen van Amsterdam over het Pampus naar Tessel of omgekeerd van Tessel naar Amsterdam te brengen, terwijl men bovendien genoodzaakt was de uit zee gekomen schepen, wanneer zij enige aanmerkelijke schade hadden bekomen, bij gebrek aan goede gelegenheid elders, buiten dienst te stellen en naar de werf te Amsterdam te zenden.

Wel heel sterk werd het gemis aan een veilige ligplaats gevoeld bij het uitbreken van de vijandelijkheden met Engeland in 1780. Men zocht dus naar middelen om hierin te voorzien. Een daartoe ingestelde commissie, waarin o.a. de kapitein ter zee en equipagemeester van het Amsterdamse collegie, William May en de kapitein Jan Hendrik van Kinsbergen zitting hadden, gelukte het in het jaar 1780 een geschikte ligplaats op te sporen in het 'Oude Veer', gelegen tussen het Amsteldiep en de vaste wal tegenover de westkant van het eiland Wieringen. In deze geul konden meer dan dertig van de zwaarste schepen een veilige ligplaats tegen ijsgang en andere ongevallen vinden. Nadelen waren echter dat de schepen om hun diepgang te verminderen, hun geschut en andere zware voorwerpen moesten lossen, hetgeen tijd, moeite en geld kostte, en dat de schepen reeds vroegtijdig daarheen moesten gaan en in de lente soms laat van daar konden terugkeren, waardoor een gedeelte van de tijd, gedurende welke zij hadden kunnen dienen, verloren ging.

Het een en ander verlevendigde het denkbeeld, dat bij sommigen

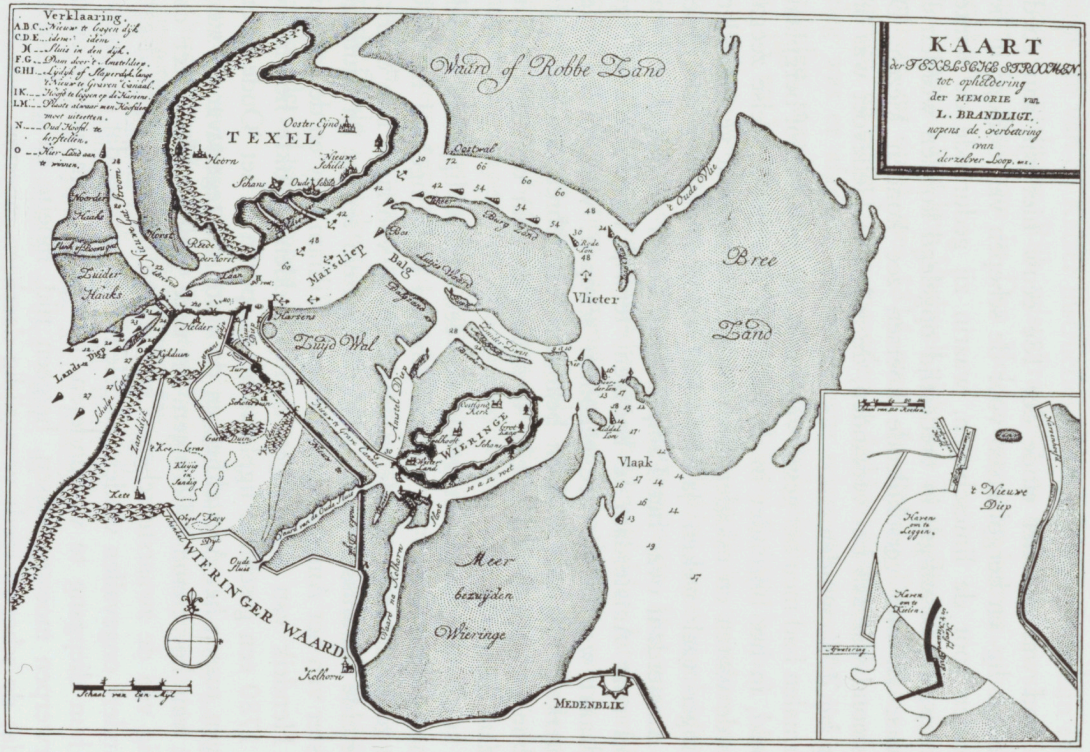
KAART
der FESCHELSCHE STROOMEN,
tot opheldering
der MEMORIE van
L. BRANDLIGT,
nopens de verbetering
van
derzelver Loop, enz.
Verklaaring.
TEXEL
Waard of Robbe Land
Bree
Land
Vlieter
Vlaak
Marsdiep
Buijs Wal
WIERINGER WAARD
Meer
bezuijden
Wieringe
MEDENBLIK
Zuider
Hauks
Noorder
Hauks
Landsdiep
Kelder
Kolhorn
Oster Gijsd
Nieuwe
Schild
Schans
Oude Schild
Horn
Rhede
Oostvaal
Oude Vlie
Harsens
Oude Schild
Kerk
Kerk
Kerk

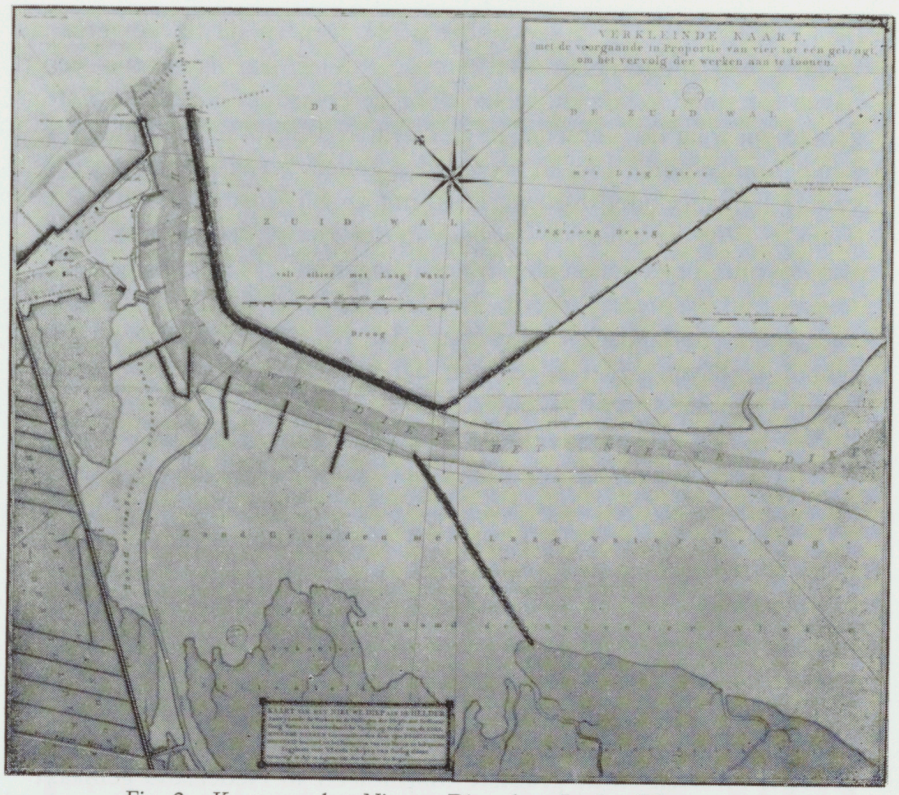

Fig. 2. Kaart van het Nieuwe Diep door L. den Berger, 1785
(Coll. Bodel Nijenhuis, port. 32, nrs. 17, 18)

reeds vroeger was gerezen (o.a. hadden in 1647 de vroede vaderen van Huisduinen de aandacht van de Staten van Holland hierop gevestigd) om het Nieuwediep, 't welk tot dusverre alleen een bescheiden ligplaats aan enkele koopvaarders bood, te hervormen tot een geschikte haven voor oorlogsschepen.

Omstreeks het jaar 1776 werden door de waterbouwkundige Laurens Brandligt dienaangaande plannen ontwikkeld, zonder dat deze hiervoor van hogerhand opdracht had gekregen.[1]) Hij wilde een hoofd aanleggen op de 'Harssens' en vandaar een dijk trekken naar de W.-punt van Wieringen, waarmede het Amsteldiep afgesloten zou worden (fig. 1). Verder werd voorgesteld vanaf het reeds bestaande Wierhoofd een dijk te leggen tot aan de Wieringerwaard. Tussen deze beide dijken zou een veilig kanaal gevormd worden, waarvan verwacht werd dat het door het tij op diepte zou worden gebracht en gehouden. Met grote voortvarendheid werd het

plan onderzocht. Op 5 september 1781 werden de havenwerken volgens een nieuw plan aanbesteed.[2]) Vier jaar later was een haven tot stand gekomen, welke door de ebstroom op diepte werd gehouden, waar de linieschepen en fregatten, Oost- en Westindische schepen ongehinderd in en uit konden zeilen, terwijl de haven een veilige ligplaats bood bij zware ijsgang en bij stormweer (fig. 2). Toen in 1789 de advocaat-fiscaal Van der Hoop, de latere minister van Marine, het Nieuwediep bezocht lagen er 151 zeeschepen. En nog in 1862 schreef Jhr. Mr. J. C. de Jonge in zijn 'Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen' dat het Nieuwediep een der schoonste havens, niet alleen van het vaderland, maar van geheel Europa genoemd mocht worden.

Bij het tot stand komen van de haven kwam al spoedig de behoefte naar voren aan gelegenheden voor het takelen en repareren van de schepen. Zo ontstond daar waar nu nog het fort Oostoever ligt, in 1792 het z.g. 'Nieuwe Werk' (fig. 3). Op den duur werd het echter te klein en men vond het te ver van de ingang der haven gelegen. Oorlogsschepen van het zwaarste charter konden niet opgenomen worden en het jaarlijkse vervoer van schepen naar Amsterdam voor reparatie ging met vele bezwaren gepaard. Maar eerst in 1811, nadat Keizer Napoleon I, na een bezoek aan Den Helder, decreteerde dat van Den Helder de grootste oorlogshaven, het grootste arsenaal en de grootste Marinewerf in Nederland gemaakt moest worden, was het lot van het 'Nieuwe Werk' beslist. De plannen voor de nieuwe werf waren reeds in 1803 door J. Blanken Jansz., directeur der maritieme werken, ontworpen. Er kon dus dadelijk, zij het in bescheiden omvang, met de bouw begonnen worden. Na de val van Napoleon gelastte Koning Willem I in 1814 de in uitvoering zijnde werken met spoed te voltooien.

De nieuwe werf, die de naam kreeg van 'Willemsoord'[3]) werd op 20 september 1822 door het Ministerie van Marine van dat van Binnenlandse Zaken overgenomen, zodat deze datum als de officiële stichtingsdatum kan worden beschouwd. Hierna moest echter nog heel wat werk worden verzet. In 1827 was men zo ver gereed dat het 'Nieuwe Werk van 1792' geheel kon worden ontruimd. Het werd overgedragen aan het Departement van Oorlog, daar er een fortificatie zou worden gebouwd.

Niet alleen door de nieuwe werf, maar tevens door de voltooiing van het Noordhollands kanaal en het graven van de Binnenhaven kwam het oude Den Helder ongunstig te liggen. Kwamen vroeger

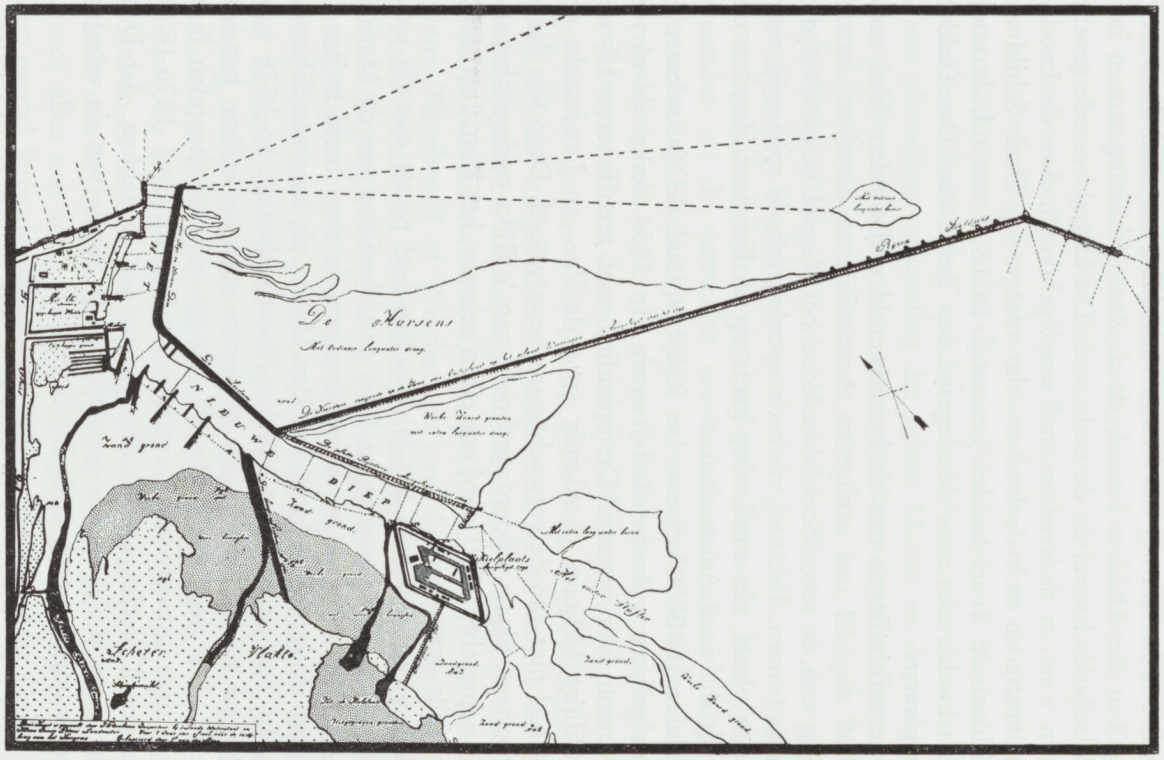

Fig. 3. Kaart van het Nieuwe Diep naar J. Peereboom en K. J. Peters, 1811
(Coll. Oortgijsen, nr. 61)

de vreemdelingen langs de weg onder de Zanddijk of door het Koegras het eerst in oud Den Helder aan, nu veranderde dit door aanleg van een weg langs het Noordhollands kanaal, de Maritieme weg nr. 1. Men zon op een betere verbinding en vond deze door aanleg van het Helders kanaal, de directe verbinding tussen het Noordhollands kanaal en de oude stad. Dit kanaal vormde tevens de kern waarom de verdere stad werd gebouwd. Aan de Loodsgracht vestigden zich de loodsen, die vroeger op Oude Schild en Den Hoorn op Texel hadden gewoond. In 1835 was n.l. de zetel van het loodswezen voor de zeegaten van Tessel naar Den Helder overgeplaatst.
Ook de verbindingen met de buitenwereld verbeterden. Had men in 1845 nog 12 uur nodig om Amsterdam te bereiken, na de opening van de stoombootdienst door het Kanaal vermindert dit tot ruim 6 uren. In 1865 vindt de opening van de spoorweg naar Alkmaar plaats, die aansluiting geeft op de lijn naar Haarlem en later op die naar Amsterdam.
In de jaren 1840-'50 verrezen het Rijkshospitaal, de Marinekazerne en een gebouw voor het Loodswezen. In 1854 deden de eerste adelborsten hun intrede. De opleiding van zeeofficieren bij de Koninklijke Militaire Academie voor de Zee- en Landmacht te Breda had niet aan de verwachtingen beantwoord. Deze zou daarom voortaan plaats vinden aan boord van 's Rijks oorlogsschepen. Op 30 september 1870 werd een eigen gebouw, het Kon. Instituut, in gebruik genomen.
Verdere uitbreiding van het Nieuwediep had plaats met de verschijning van de stoomschepen. Met de uitbreiding van de Marine ging de modernisering en uitbreiding van de werf hand in hand. Maar het einde van de bloei van Den Helder als koopvaardijhaven kwam bij het gereedkomen van het Noordzeekanaal. In 1876 was het kanaal zo ver gereed dat de eerste schepen erdoor konden passeren. Het gevolg was dat de scheepvaartmaatschappijen hun bedrijf naar Amsterdam verplaatsten, hetgeen van 1876-1879 plaats vond. Slechts aan de Marine was het te danken, dat Den Helder geen 'dode' stad is geworden zoals zovele van de vroeger bloeiende steden rondom de Zuiderzee.

In de loop der eeuwen is het oorlogsgebeuren in de wereld niet zonder meer aan Den Helder voorbijgegaan. Het was in het jaar 1795 dat Den Helder voor het eerst door vreemde krijgslieden

betreden werd. Na de inval van de Fransen onder Pichegru, in december 1794, drongen de Franse legers spoedig tot in het hart van onze gewesten door. Een regiment Franse huzaren onder Johan Willem de Winter werd naar Den Helder gezonden om zich meester te maken van de oorlogsschepen in het Nieuwediep. Door de strenge vorst lagen deze daar ingevroren. Het verhaal gaat dat de huzaren over het ijs de schepen konden bereiken.

Na de afschaffing der 'Admiraliteits-Collegien' en de instelling van een nieuw bestuur onder de naam 'Committé van Marine' had de cassatie of licentiëring van het gehele Corps der Marine plaats. Deze plotselinge ontbinding der gehele Marine en de vernietiging der rangen maakten een diepe en pijnlijke indruk op de gemoederen der meeste zeeofficieren en velen van hen, vnl. de ouderen, verlieten de zeedienst. Toch beleefde de Marine na deze tijd een opleving. Het krachtige bestuur en de geestdrift, maar vooral de haat tegen de Britten deden 's Lands Zeemacht binnen weinige maanden uit de verzwakte toestand, waarin zij zich tijdens de Omwenteling bevond, herrijzen en vanzelf deelde Den Helder in de bedrijvigheid mede. In deze tijd van de Franse overheersing werd begonnen met de aanleg van het Marine-etablissement.

Het was in het jaar 1799 dat het gebied van Den Helder opnieuw door vreemde krijgslieden veroverd werd. Na de landing der Engelsen en Russen bij Callantsoog valt Den Helder als een gemakkelijke prooi in handen van deze vijand. De sterke batterij 'de Revolutie' (later 'Kaaphoofd' of 'Westbatterij') en 'de Ondeelbaarheid' (later 'Prins Frederik' of 'Oostbatterij') had men bij het bekend worden van de Engelse voorbereiding der landing terdege versterkt tot een gezamenlijke vuurkracht van ruim 80 stukken, meest zwaar geschut. Deze batterijen waren echter alle gericht naar de zeegaten; aan de landzijde was men van vestingwerken ontbloot. Door de landing tussen Den Helder en Callantsoog waren de open batterijen waardeloos geworden. De bezetting vernagelde het geschut en vertrok. Er breken dan enkele kwade weken aan voor Den Helder; Engelsen en Russen houden hier geweldig huis. Er wordt vrij veel schade aan de havenwerken aangebracht. Uit het 'Nieuwe Werk' wordt alles wat maar enigszins te vervoeren is meegenomen als een maand later de definitieve aftocht der Engelsen plaats vindt (18 oktober). Om de haven tijdelijk onbruikbaar te maken lieten ze voor de aftocht nog een geladen oorlogsschip in de monding van het Nieuwediep zinken.

Eerst in 1811 gelast Keizer Napoleon het ontwerpen van een verdedigingsgordel en weldra verrijzen de forten 'La Salle' ('Erfprins'), 'Morland' ('Kijkduin'), 'Du Falga' (tussen de palen 2 en 3 van de Zanddijk, nu verdwenen), 'de l' Ecluse' ('Dirks Admiraal') en 'du Gommier' ('Oostoever'). Nadat Napoleon in 1813 bij Leipzig verslagen is, houdt Vice-Admiraal C. H. Graaf Verheull, belast met het commando over de stelling Den Helder en het Tessels eskader, stand en dreigt de stelling tot het uiterste te verdedigen tegen de oprukkende Oranjetroepen. Er worden onderhandelingen met hem aangeknoopt die eerst in april 1814 succes hebben. Op 1 mei 1814 krijgt de burgerij toestemming de Nederlandse driekleur weer te hijsen en drie dagen later trekken de Oranjegezinde troepen onder Generaal de Jonge de Stelling binnen.

Gedurende het nu volgend tijdperk van vrede, dat tot aan de tweede wereldoorlog voortduurde, werd de ontwikkeling van de moderne wapens in het buitenland door de Nederlandse Zeemacht op de voet gevolgd. Het geschut werd zwaarder, er kwamen torpedo's en mijnen en tenslotte begon zich ook het vliegwezen te ontwikkelen. Voor de pantserschepen van het type 'Evertsen' en de pantserdekschepen van het type 'Zeeland' was de haven eigenlijk te klein. Wanneer deze schepen met de voorvloed binnenkwamen, werd van te voren op het havenhoofd de blauwe vlag gehesen ten teken dat al het verdere scheepvaartverkeer in de haven gestopt moest worden. In Den Helder vond de opleiding voor kanonniers plaats aan boord van een artillerie-instructieschip, waarvoor in de loop der jaren achtereenvolgens Hr. Ms. 'Pro Patria', Hr. Ms. 'Bellona' en het vroegere pantserdekschip 'Gelderland' dienst deden. Op de Zuidwal, vanaf de strekdam, werd een snelheidsbaan opgericht ter bepaling van de aanvangssnelheid van de projectielen. Eveneens achter de leidam gelegen, achter in de haven, werden de pyrotechnische werkplaatsen opgericht en eind 1918 in gebruik gesteld en op de werf werd de geschutmakerij uitgebreid. In mei 1875 werd het Korps torpedisten opgericht.

De onderzeedienst heeft als geboortedatum de 21e december 1906, toen de eerste 'Onderzeese torpedoboot', de 'Luctor et Emergo' van de scheepsbouwwerf 'De Schelde' werd gekocht en te Den Helder in dienst gesteld. In 1915 verrees de kazerne voor de onderzeedienst. In dat zelfde jaar werden gelden toegestaan voor

de oprichting van een Marineluchtvaartdienst en de aankoop van de eerste watervliegtuigen. In 1917 werd het Marinevliegkamp 'De Mok' op Tessel, in 1918 'De Kooij' bij Den Helder in dienst gesteld.

De eerste wereldoorlog heeft de haven van Den Helder weinig beroerd. Enige jaren na het einde ervan werden de kruisers 'Java' en 'Sumatra', vervolgens twee flottieljevaartuigen en een aantal moderne torpedobootjagers op stapel gezet. Daarna kwamen nog twee flottieljeleiders en de bouw van de laatste was nog niet geheel beëindigd toen de vijandelijkheden met Duitsland uitbraken. Kort daarvoor, op 6 maart 1940, was, als gevolg van de te kleine havenruimte, een onderzeeboot, Hr. Ms. O 11, aangevaren door de sleepboot Amsterdam. Vier onderofficieren en manschappen, die zich bevonden in twee compartimenten die waren volgelopen als gevolg van de aanvaring, konden niet worden gered en zijn jammerlijk verdronken. Het mag overigens een wonder heten dat maar weinig ongelukken hebben plaats gehad.

Op de 10e mei 1940, de eerste dag van de tweede wereldoorlog, werd door een formatie Duitse vliegtuigen een twaalftal magnetische mijnen afgeworpen zonder dat het afweergeschut van de schepen dit kon verhinderen. Ongeveer gelijktijdig werd door de Duitsers met bommenwerpers en jagers achtereenvolgens de aanval ingezet op de vliegkampen 'de Kooij' en 'de Mok'. Reeds de tweede dag waren de daar gestationeerde jachtvliegtuigen van de Koninklijke Landmacht en de achtergebleven lestoestellen van de Marine uitgeschakeld en waren verschillende gebouwen op die vliegvelden beschadigd of vernietigd. Dank zij de tegenstand, die de Duitsers op de Afsluitdijk ondervonden, had nog geen enkele Duitser het Stellingsgebied van Den Helder betreden toen in de late namiddag van 14 mei van de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht het bevel tot capituleren kwam. Even tevoren waren echter alle vaarklare schepen met zoveel mogelijk schepelingen uit Den Helder naar Engeland geëvacueerd.

Behalve op de vliegkampen had de Stelling van Den Helder tijdens de oorlogshandelingen weinig schade opgelopen. Evenwel werden even voor de capitulatie door eigen personeel verschillende installaties op de Rijkswerf onbruikbaar gemaakt en enkele schepen die in reparatie waren, tot zinken gebracht. Na de capitulatie voerde een drietal vliegtuigen van een Duitse formatie, dat niet tijdig door de Duitse bevelhebber teruggeroepen had kunnen worden

van de verkregen opdracht, op de 14e mei te ongeveer 20 uur een bombardement uit, waarbij o.m. twee bommen op de Oostbatterij terecht kwamen en een vijftiental huizen in Den Helder werden vernield. Eerst in de avond van de 15e mei bereikten de eerste Duitse troepenafdelingen Den Helder. Vanaf die datum kunnen we zeggen dat de Stelling van Den Helder een Duitse stelling en de haven van Nieuwediep een Duitse oorlogshaven werd. Het duurde echter nog twee maanden voordat het Commandement der Marine te Willemsoord officieel werd opgeheven. Op dezelfde datum, de 15e juli, had de bevolen demobilisatie van de gehele Nederlandse weermacht plaats.
Tijdens de bezetting werd Den Helder, zijnde een uitvals- en reparatiebasis voor Duitse onderzeeboten en motortorpedoboten, verschillende malen het doelwit van de geallieerde bommenwerpers. Het merendeel der burgerij evacueerde dan ook naar de omliggende dorpen en verderaf gelegen oorden. De verwoesting van den Helder werd nog erger toen voor de z.g. Atlantik Wall schootsveld gemaakt moest worden. Eerst werd de dijk, de trots van iedere rechtgeaarde jutter, voor altijd ontsierd door een betonnen muur, die van zo'n solide constructie is dat het de vraag is of deze wel ooit weer zal verdwijnen. Ook de woonhuizen moesten het echter ontgelden. Het oude Den Helder, de wijk waaraan de stad zijn naam ontleent, viel onder slopershanden. Alle huizen, een enkel uitgezonderd, langs de Kanaalweg en de Hoofdgracht en langs de Weststraat tot aan de Nieuwe Kerk, werden neergehaald.

Toen de vrede kwam was Den Helder — door alle bommen en door de opzettelijke afbraak — een zwaar verminkte stad, waar bijna 2000 huizen, ongeveer 20% van het aantal woningen in Den Helder, waren verwoest of onherstelbaar beschadigd. Het aantal huizen, dat niet direct bewoonbaar was doch wel op betrekkelijk korte termijn te herstellen viel, maakte ongeveer een zelfde aantal uit. Het spreekt vanzelf dat Willemsoord er ook niet zonder kleerscheuren was afgekomen. Het Marine-hospitaal b.v. was geheel afgebrand, de Marine-kazerne, het Koninklijk Instituut van de Marine en vele gebouwen op de Marine-werf waren beschadigd. Het heeft er geruime tijd om gespannen of Den Helder na de oorlog weer als voornaamste oorlogshaven en marinebasis uit de bus zou komen. Tijdens de oorlog werd in Londen een vlootplan opgemaakt, gebaseerd op een nieuwe doelstelling: 'het openhouden der zeeverbindingen en de bescherming der koopvaardij'. In dit

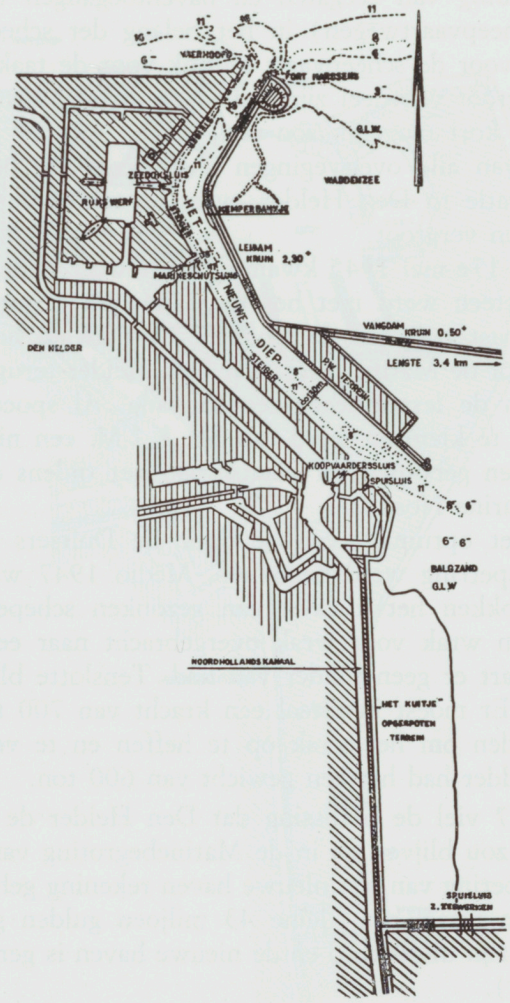

Fig. 4. Het Nieuwe Diep vóór 1948

plan behoren o.m. vliegdekschepen en kruisers. Als basis voor deze nieuwe vloot was Den Helder, zowel haven als Rijkswerf, zeker te klein. Daar kwam bij dat in de na de oorlog bestaande politiek-strategische situatie het zwaartepunt niet meer zou liggen in het *mijnenleggen ter versperring* der zeegaten tegen een vanuit zee binnendringende vijand, doch daarentegen in het *mijnenvegen*

ter openhouding van zeegaten en haventoegangen (in het algemeen de scheepvaartwegen) in het belang der scheepvaart. Het zou dan èn voor de scheepvaart èn ook voor de taak der mijnenvegers een groot voordeel zijn indien de afstand tussen haven en volle zee zo kort mogelijk zou zijn.
De uitslag van alle overwegingen is geweest dat besloten werd tot concentratie in Den Helder, waartoe echter de havenruimte moest worden vergroot.
Reeds op de 17e mei 1945 kwam de werf weer onder Nederlands gezag en meteen werd met het reparatiewerk begonnen; aan de werf zelf, maar ook aan de schepen. Ook kwam het Koninklijk Instituut voor de Marine weer naar Den Helder terug. Op 15 mei 1946 namen de lessen weer een aanvang. Al spoedig bleek de accomodatie te klein en werd aan het K.I.M. een nieuw gebouw met leslokalen gebouwd ter plaatse van het tijdens de oorlog afgebrande Marine Hospitaal.
Ook met het opruimen van de door de Duitsers in de haven gelegde versperring werd begonnen. Medio 1947 werd met drie drijvende bokken het kluwen van gezonken schepen uit elkaar getrokken en wrak voor wrak overgebracht naar een plek waar de scheepvaart er geen hinder van had. Tenslotte bleef alleen de O 11 over. Er moest in totaal een kracht van 700 ton op uitgeoefend worden om het wrak op te heffen en te verslepen. Vol zand en modder had het een gewicht van 600 ton.
In juni 1947 viel de beslissing dat Den Helder de voornaamste marinebasis zou blijven en in de Marinebegroting van 1949 werd met de uitvoering van een nieuwe haven rekening gehouden. Hiermede zou in totaal een kleine 43 miljoen gulden gemoeid zijn. De plannen zijn uitgevoerd en de nieuwe haven is gereed gekomen (fig. 4 en 5).
De haven werd naar de oostzijde uitgebreid en ligt dus geheel in het waddengebied, waardoor geen kostbare cultuurgronden werden aangetast. Integendeel, Nederland is door deze aanleg 2,5 km² groter geworden. De uitbreiding bestaat uit een bekken dat bij een diepte van 11 m - N.A.P. een breedte heeft van 580 meter; om dat havenbekken heen zijn de ligplaatsen voor de schepen, bestaande uit pieren en kademuren en verder een dok en een havenkom voor het opleggen van schepen.
Het havenbekken heeft aan de noordzijde een toegang naar zee met een breedte op de bodem van 250 m. Het is verder met het

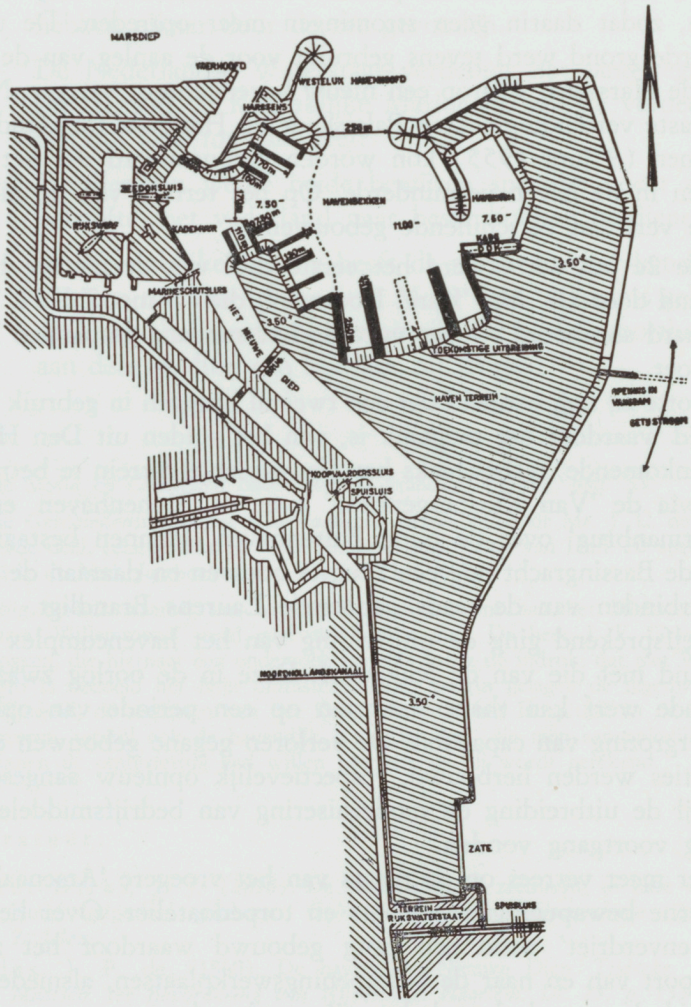

Fig. 5. De nieuwe Rijkszeehaven na 1957

oude Nieuwediep verbonden door een 170 m brede vaargeul, waarvan het midden is gelegen tegenover de 'Zeedoksluis', die toegang geeft tot de Rijkswerf. De Rijkswerf met haar inrichtingen is daardoor organisch in het gehele complex opgenomen.
De grond die is vrijgekomen bij het uitbaggeren van het havenbekken werd gebruikt voor het maken van het haventerrein, dat zich in zuidelijke richting tot langs het Noordhollands kanaal uit-

strekt. Het oude Nieuwediep is daardoor aan de zuidzijde afgesloten, zodat daarin geen stromingen meer optreden. De uitgebaggerde grond werd tevens gebruikt voor de aanleg van de dam naar de Harssens, waarop een nieuw havenkantoor verrees. Nadat een vaste verbinding tussen Paleiskade en Harssens tot stand was gekomen (9 juni 1955) kon worden geconstateerd dat het aanslibben in de haven verminderde. Op het terrein van de nieuwe haven verrezen verschillende gebouwen.

Op de 2e juli 1954 werd het eerste deel van de nieuwe haven geopend door Hr. Ms. 'Karel Doorman', die — met Z.K.H. Prins Bernhard aan boord — een voor de haveningang gespannen kabel stukvoer.

Tenslotte zij nog vermeld dat een tweetal bruggen in gebruik werd gesteld waardoor het mogelijk is, van het zuiden uit Den Helder binnenkomende, rechtstreeks het nieuwe haventerrein te betreden, t.w. via de 'Van Kinsbergenbrug' over de Binnenhaven en de 'Moormanbrug' over de oude Buitenhaven. Plannen bestaan om over de Bassingracht nog een brug te bouwen en daaraan de naam te verbinden van de reeds genoemde Laurens Brandligt.

Vanzelfsprekend ging de uitbreiding van het havencomplex hand in hand met die van de Rijkswerf. Deze in de oorlog zwaar gehavende werf kan thans terugzien op een periode van opbouw en vergroting van capaciteit. De verloren gegane gebouwen en installaties werden herbouwd, respectievelijk opnieuw aangeschaft, terwijl de uitbreiding en modernisering van bedrijfsmiddelen gestadig voortgang vonden.

Onder meer verrees op de plaats van het vroegere 'Arsenaal' een moderne bewapeningswerkplaats en torpedoatelier. Over het z.g. 'Boerenverdriet' werd een brug gebouwd waardoor het zware transport van en naar de bewapeningswerkplaatsen, alsmede naar de beide havengedeelten, belangrijk werd verkort.

De twee gegraven dokken en de twee drijvende dokken worden intensief gebruikt, terwijl een nieuw mijnenvegersdok een aanmerkelijke verbetering van de dokcapaciteit van de Rijkswerf betekent.

Wij mogen dan eindigen met de woorden waarmede de Directeur-Generaal van de Rijkswaterstaat, Ir. A. G. Maris, bij het ingebruikstellen van het eerste gedeelte van de nieuwe haven, zijn rede besloot:

„De Nederlandse Waterstaat en de Koninklijke Marine hebben elkaar door de zee gevonden.

De Nederlandse Waterstaat verdedigt het land tegen de zee, terwijl de Koninklijke Marine op zee de verdediging van ons land tot taak heeft.

De diensten welke beide bewijzen spruiten voort uit de behoefte, het vaderland naar beste kunnen te dienen.

De Koninklijke Marine heeft de zorg voor het handhaven van een roemruchte traditie. Moge deze, door ons gebouwde Marinebasis een bouwsteen zijn die bij het voortbouwen aan deze traditie een bijdrage zal leveren."

---

[1]) Zie *Scylla en Charibdis,* door Laurens Brandligt (1780), pag. XI.

[2]) Zie *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen,* door Mr. J. C. de Jonge. Zesde deel, eerste stuk, blz. 290. Zie ook Res. Staten van Holl. 20 april 1781, mede de Ned. Jaarboeken van dat jaar, blz. 872.

[3]) Enig besluit waarbij aan het Marine-etablissement aan het Nieuwediep de naam 'Willemsoord' werd gegeven, bestaat niet. De heer J. F. Graadt van Roggen, die hiernaar een onderzoek instelde kreeg de indruk, dat met Willemsoord is bedoeld het later omrasterde deel, waarin gelegen de tegenwoordige Rijkswerf, de terreinen van het Kon. Instituut, het Hospitaal en de Marinekazerne, terwijl ook de havendijk langs dat deel, die men aanvankelijk mede binnen de omrastering had willen brengen, er bij wordt gerekend.

Literatuur:

Backer Dirks, J. J. (1890). De Nederlandsche zeemacht, in hare verschillende tijdperken geschetst. *Gebr. Van Cleef, 's-Gravenhage. 2e druk, 2 delen.*

Bordes, J. P. de (1860). De haven het Nieuwe Diep. *Tijdschr. Nederl. Maatsch. ter Bevordering van Nijverheid. Haarlem. Dl. 23, p. 133-158 + 1 uitsl. krt.*

Boldingh, H. J. (1925). Het Nieuwediep. *In: Het Groot Noordhollandsch Kanaal 1824-1924. W. Appel, Alkmaar, p. 79-88.*

Brandligt, L. (1780). Scylla en Charybdis; behelzende een project ter verbetering der zeegaten en het vaarwater van Texel en aanwinning van eenige duizend morgen land (met bijlagen). *J. Allart, Amsterdam. XIV + 194 pp. 8° + 5 uitsl. krtn.*

Dam den Boumeester, J. van (1847). Beschrijving van den Helder met het Nieuwe Diep en Huisduinen. *Bakker, Nieuwe Diep. XVI + 176 pp. 8°.*

Dekker, D. (1875). Ontwikkelingsgeschiedenis en beschrijving der gemeente den Helder. *Berkhout & Co., Helder. XIV + 334 pp. 8°, 1 krt., 2 pln.*

Eggink, A. (1959). De uitbreiding van 's Rijkszeehaven Het Nieuwe Diep. *Marineblad, Den Helder/Amsterdam. Jrg. 60, Afl. 2, p. 139-142 + 2 pln.*

Goossens, H. A. W. (1947). De aanvaring van Hr. Ms. 'O 11'. *Veertig Jaren Onderzeedienst. Marine Voorlichtingsdienst, Uitg. Scheltens & Giltay, Amsterdam. p. 42-49.*

Graadt van Roggen, J. F. (1922). Willemsoord - 20 september 1822-1922. *Marineblad, Den Helder. Jrg. 37, Afl. 4, p. 491-504.*

Heusden, G. H. van (1954). Van Nieuwediep tot groot Den Helder. *De Boer, Den Helder, 240 pp. 8°, 1 uitsl. krt.*

Heusden, G. H. van (1960). Den Helder, stad van mijn dromen. *De Mijlpaal, Hilversum, XVI + 264 pp. 8°, 1 krt.*

Jonge, J. C. de (1858/'62). Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen. *A. C. Kruseman, Haarlem, 2e druk, 5 delen.*

Kampen, A. van (1946). De burgers van Den Helder. De geschiedenis der stad tijdens de Duitse bezetting mei 1940/mei 1945. *De Boer, Amsterdam/Den Helder. 280 pp. 8°, 22 pln.*

Rendorp, J. (1792). Memoriën dienende tot opheldering van het gebeurde geduurende den laatsten Engelschen oorlog. *J. Allart, Amsterdam. 2 delen.*

Visser, J. C. (1954). Het Nieuwe Diep. De wordingsgeschiedenis van onze belangrijkste marinehaven. *Polytechnisch Tijdschrift. Haarlem, Jrg. 9, No. 9, p. 157b - 160b.*

Vos van Steenwijk, Baron A. N. de (1939). Bijdrage tot kennis der historie van Den Helder en het Nieuwe Diep. *Marineblad. Den Helder/Amsterdam. Jrg. 54, Afl. 2, p. 201-214 + 2 krtn. + 2 pln.*

Jaarboeken Koninklijke Marine. *De Boer, Amsterdam, 1952-1959.*

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1781.

Resolutie van de Staten van Holland van 19 januari 1785.

VESTINGSTAD 1943

de nood der tijden heeft u aangevreten
en sloeg ten dode toe — met bloedigwrede klauw.
het goede leven — diep in 't hart gebeten
werd uitgedragen in het vaalste grauw.
een kille wind doorhuivert lege straten
en rinkelt met het glas van een gebarsten ruit.
de kleine huizen — trouweloos verlaten —
staren met blinde ogen voor zich uit . . .

als rauwe wonden zijn de vele gaten
waar afgebikte stenen in de regen staan.
hier hebben schuldelozen lijf en goed gelaten
om met een vraag in 't brekend oog te gaan . . .
een grijsbetonnen kelder — strak van lijnen —
als scherfvrij koepelgraf is 's mensen toeverlaat —
daarachter hangt een pereboom te kwijnen
over een schutting die in molm vergaat . . .

een stage angst drijft 's avonds duizendtallen
hun woning uit, naar afgelegen oord —
als triest een grijze schemering gaat vallen
wordt spaarzaam nog een late stem gehoord —
— dan komt de nacht ter kimme aangeslopen
de nacht — die balsemzacht of infernaal kan zijn.
de stad staat in het donker weggekropen
en in de verte fluit de laatste trein . . .

een doem van stage dreiging hangt te beven
aan 't dunne koord van onheilzwanger lot.
slechts glas en wanden scheiden dood en leven,
in hulpeloosheid schuilt de ziel bij God.
Memento Mori — als motoren grommen
en donderend gekraak het wank'lend huis doortrilt —
gedenk te sterven — als 't gefluit der bommen
de nacht verscheurt — en de sirene gilt!!

C. PRINSEN, Den Helder 1943

Ir. J. G. JONGENELEN

DE HELDERSE ZEEWERING
EEN STRIJD MET STEEN

Wie thans zijn zondagswandeling uitstrekt tot langs de z.g. zeepromenade geeft er zich gewoonlijk weinig rekenschap van welk een strijd er is gestreden tussen de mens en de natuur onder het wateroppervlak. Een strijd, die vooral in de 18de eeuw de uiterste krachtsinspanning heeft gevergd maar die dan toch tot resultaat heeft gehad, dat sinds 1726 de Helderse zeewering niet meer naar achteren is verplaatst.

Veel land heeft men moeten prijsgeven vanaf het midden van de 16e eeuw tot het jaar 1726. De kaartjes, afgedrukt in het artikel van Dr. J. Westenberg in deze bundel (Spel van land en water) leggen van deze achteruitgang van de noord- en westkust van de uiterste kop van Noord-Holland duidelijk getuigenis af; de oorzaak hiervan zou men wellicht kunnen zoeken in een veranderd verloop van de getijstromen. Het feit, dat men zich sindsdien niet verder terug heeft behoeven te trekken, is toe te schrijven aan de meer afdoende middelen, die men sinds 1743 voor het behoud van zeeweringen tot zijn beschikking kreeg.

Toen in de tweede helft van de 16e eeuw de duinen aan de westkant van Huisduinen geheel in verval raakten, heeft men de restanten hiervan tot een zanddijk omgewerkt. Na verloop van tijd was het bij herhaling nodig, verder landinwaarts een nieuwe dijk op te werpen en ook in het noorden moesten langs het Marsdiep dergelijke voorzieningen worden getroffen.

Bij de dijkbouw was het vóór de 18e eeuw veelal gebruikelijk, een zanddijk aan de zeezijde te beschermen door een zgn. wierriem. Deze bestond uit in de lengterichting naast elkaar geplaatste pakketten van zeegras, in de volksmond 'wier' genoemd. Op het strand ervoor legde men hoofden aan, die er voor moesten zorgen, dat de stroom van de wierriem werd afgewend. Het waren aanvankelijk eenvoudige hoofden: werken van rijshout, bedekt met z.g. Noorse steen. Maar wanneer het strand lager werd zakten de hoofden mee. Men ging daarna over tot het maken van z.g. paalbekistingen, gevuld met rijshout en steen. Op den duur voldeden ook deze hoofden niet meer, vooral ook doordat omstreeks 1725 de paal-

worm aan onze kusten verscheen en het houtwerk van de zeeweringen aantastte.
De verschijning van de paalworm dreigde een ramp te worden, omdat voor zeeweringen toen zeer veel gebruik werd gemaakt van hout en er werden in den lande bidstonden gehouden tot afwending van het dreigende gevaar. Tenslotte kwam men, door de nood gedreven, tot een nieuw systeem van oeververdediging, dat voor het eerst werd toegepast door Pieter Straat en Pieter van der Deure. Boven water maakten zij een glooiing van gezette stenen, onder water bestond de glooiing uit gestorte steen.
Zulk een gezette glooiing bestond uit drie lagen. Op het zandlichaam bracht men een laag wier aan, daarop kwam een laag stortpuin waarin een glooiing van Noorse steen. Deze grote granieten keien doen ook nu nog dienst op de Helderse zeewering.

Nadat een deel van de dijk in 1726 voor het laatst binnenwaarts was verlegd, was deze voorzien van zeventien strandhoofden beoosten het Kaaphoofd (fig. 1, hoofd nr 4). Dit Kaaphoofd, dat in de volgende decennia een van de punten zou zijn die de hardnekkigste verdediging vergden, vormt een scherp raakpunt tussen de kust van de 'kruin' van de kop van Noord-Holland en de diepe, langgerekte put waardoor bij ieder getij het grootste deel van de bijna twee miljard kubieke meter water van de Texelstroom vloeit. Deze enorme hoeveelheid is drie en een half maal groter dan de stroom die door het Haringvliet gaat. De stroomsnelheid bedraagt 2 à 2,5 meter per seconde (9 km per uur). Deze stroom leunt zwaar tegen de kust. De wijzigingen in de ligging van de gestrekte put, die vroeger ook Hels-deur genoemd werd, hebben het punt waar de stroom de kust het meest belaagde, bepaald.
Een voorbeeld hiervan van recente datum is het verdwijnen van het vóór de tweede wereldoorlog bestaande strand te Huisduinen, als gevolg van de zich landwaarts verplaatsende geul. Toen het strand er nog was verliep de z.g. eb-schaar uit het Marsdiep veel verder uit de kust dan thans. De beweging in de richting van de kust werd veroorzaakt door wijzigingen in het gebied van de Waddenzee; dit in tegenstelling met de over het algemeen rechtsomgaande beweging van de getijgeulen aan de buitenzijde van het zeegat.
Om nu terug te keren naar de situatie van 1726 en volgende jaren: er kwamen in 1734 beoosten het Kaaphoofd nog drie hoofden

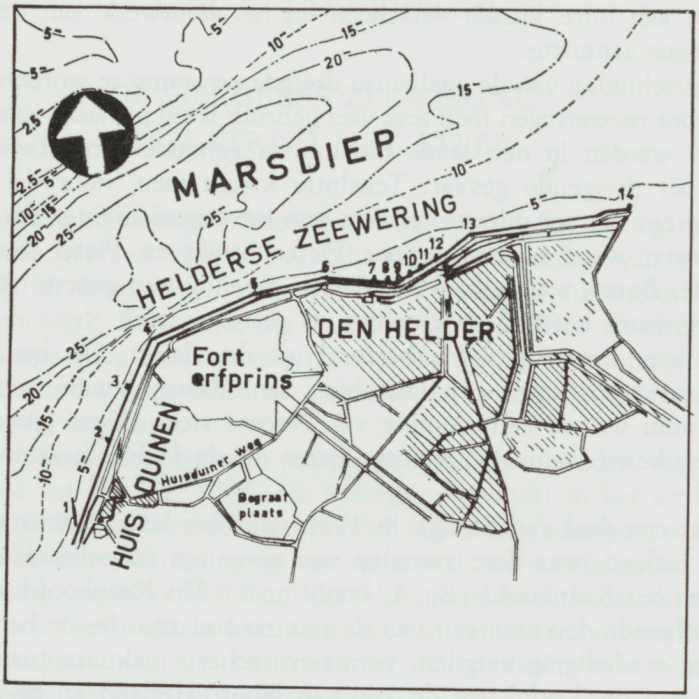

fig. 1

1. Kijkduinshoofd; 2. Noorderhoofd; 3. Noordduinshoofd; 4. Kaaphoofd; 5. Mozeshoekje (Preekhuishoofd); 6. Hoek van Helderhoofd; 7. Mokkershoofd; 8. Vierde delenhoofd; 9. Derde delenhoofd; 10. Tweede delenhoofd; 11. Eerste delenhoofd; 12. Lage hoofd; 13. Hoek van barendskrebbing; 14. Wierhoofd. De waterdiepten zijn aangegeven in meters.

bij maar in de periode van 1734 tot 1745 verdwenen er elf, vermoedelijk ten gevolge van aantasting van de paalworm en afnemend onderzees beloop. Weer enige jaren later, in 1749, blijkt het Kaaphoofd belangrijk korter te zijn geworden evenals een paar andere met name genoemde hoofden, het Preekhuyshoofd (hoofd nr 5) en het Mokkershoofd (nr 7). Van het Barendshoofd (nr 13), het dichtst bij het (meest oostelijk gelegen) Wierhoofd (nr 14) aangelegd, is niets meer overgebleven. Maar ook aan de zuidkant van het Kaaphoofd wordt de toestand slechter; omstreeks 1750 besluit men tot het uitvoeren van enkele werken aldaar. Deze omvatten o.a. de aanleg van het Kijkduinshoofd (nr 1), dat in 1751 gereed kwam. De uitzonderlijke ligging van dit hoofd zo schuin op de kust, doet vermoeden dat toen gebruik is

gemaakt van het restant van een dijkgedeelte, dat hier in 1721 was aangelegd en sinds 1726 weer werd verlaten. Omstreeks 1750 wordt bovendien een achttal kleinere hoofden tussen het Kijkduinshoofd en het Kaaphoofd aangelegd. Na het gereedkomen van deze werken blijkt een verbetering in de toestand in te treden; het strand voor Huisduinen groeit weer vrij snel aan.
Anders is het beoosten het Kaaphoofd. Tussen dit hoofd en het Preekhuyshoofd doen zich in 1771 zelfs oevervallen voor, waardoor het eenmaal zelfs bijna tot een doorbraak komt. Met zinkstukken, grond en steen herstelt men de gevaarlijke oevervallen. Uitstel wordt nu een gevaar en in 1773 komt in de Staten van Holland en West-Friesland een rapport. Er zijn twee mogelijkheden: òf de oude dijk zien te behouden door steenstortingen òf de oude dijk verlaten en 'nieuw capitaal agterwaarts aanleggen'. Men kiest het eerste — het zal 500.000 guldens kosten.
De zee doet in deze jaren heftige aanvallen op de Helderse zeewering. Na de stormen van 1773 en 1774 is er van de dijkbreedte van ongeveer 32 meter nog slechts circa 8 meter over. Nu blijkt ook de toestand tussen Kaaphoofd en Kijkduinshoofd weer slechter te worden. De acht korte hoofdjes verdwijnen in zee. Men bouwt er een nieuw hoofd voor in de plaats, het Noorderhoofd (nr 2), dat in 1777 gereed komt.
Grote schade richtte de stormvloed van 20 en 21 november 1776 aan. Het water stijgt tot plm. 2.60 m + N.A.P. (Ter vergelijking diene, dat het water bij de stormvloed van 1953 hier tot + 3.25 steeg.) De dijk wordt over nagenoeg de gehele lengte zwaar gehavend, bij het Mokkershoofd ontstaat een doorbraak. Er gaapt, wanneer het water wijkt, een gat van ongeveer 45 meter lengte en 2.80 meter diepte. Het rijsbeslag tussen Kaaphoofd en het nog in aanbouw zijnde Noorderhoofd is weggeslagen over een lengte van 132 meter.
In het voorjaar van 1777 wordt de schade hersteld en worden omvangrijke steenstortingen uitgevoerd. Men gaat over tot een algemene verzwaring van de dijk en bouwt twee hoofden bezuiden Huisduinen, dus voor de Noordzeekust. Later komt er ook nog een hoofd tussen Noorderhoofd en Kaaphoofd (nr 3, het Noordduinshoofd).
Nog is het gevaar niet geweken. Oostelijker, tussen Preekhuys- en Mokkershoofd — het is dan 1780 — valt een bres in de dijk. Voor het herstellen van deze schade moeten de dijkwerkers

120.000 bossen rijshout en negen- à tienduizend last keisteen (18 à 20.000 ton) verwerken. In de Staten van Holland en West-Friesland hoort men klanken, die wanhopen aan de mogelijkheid de zeewering te behouden. De oorzaak schrijft men toe aan het feit, dat de voorgestelde werken in een zo langzaam tempo worden uitgevoerd. Men gaat over tot meer zware steenstortingen.
In 1783 schrijft de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem een prijsvraag uit ter beantwoording van de vraag: 'Of, en door welke middelen de stromen, in en bij het Marsdiep, van de wal afgekeerd, en het naderen der gevaarlijke diepten voorgekomen, of de zeeweringen tegen de nadelige uitwerking van die beveiligd zouden kunnen worden?'
Met 'eene zilvere medaille mitsgaders honderd halve Goude Rijders' wordt drie jaar later het antwoord bekroond, dat is ingezonden door J. C. Husly, architect en mede-directeur van de Stads Academie der Tekenkunst te Amsterdam. Husly pleit voor het aanleggen van drie nieuwe hoofden beoosten het Kaaphoofd. Hij is bang dat het gebruik van zinkstukken wegens de felle stroom en de grote diepte op moeilijkheden zal stuiten en beveelt het gebruik aan van zinkschepen, gevuld met rijshout, zand, puin, brik- en keisteen. Nieuw is de gedachte niet — omstreeks 1750 heeft men op Terschelling ook zinkschepen toegepast. Van steenstortingen verwacht Husly weinig heil. De stenen zouden maar door de stroom worden meegevoerd.
Husly's ideeën mochten dan worden bekroond — uitgevoerd werden ze niet. In 1786 neemt men de proef om eens geen steen te storten. Men constateert dat jaar geen grote achteruitgang. Maar in 1788 en 1790 voert men weer zware steenbestortingen uit. 'De voorzichtigheid eist, dat men steeds blijft doorgaan met een langzame versterking van de Helderse Wal door succesive steenstortingen op de diepste plaatsen', zo heet het dan. En men houdt zich er aan. In de twintig jaar tussen 1774 en 1794 wordt er voor 2,5 miljoen gulden aan steenstortingen besteed.
Door het wegzakken van de gestorte steen in het zand van het onderzeese beloop vormt zich daar een dikke steenlaag. Volgens A. T. van Veen had deze laag op sommige uitstekende punten van de zeewering, die dus het meest en het zwaarst werden bestort, omstreeks 1900 een dikte bereikt van meer dan tien meter. Het steenstorten wordt in de negentiende eeuw voortgezet. De grootste hoeveelheden stort men voor het Kaaphoofd en het Preek-

huyshoofd. En hoewel zich nog geregeld veranderingen voordoen — Preekhuyshoofd en Helderhoofd (nr 6) zijn in 1822 reeds geheel verdwenen — blijkt nu een lange periode te zijn aangebroken, waarin het eigenlijke gevaar bezworen is. Van 1819 tot 1876 is de zeewering bij de provincie in onderhoud; in het laatste jaar neemt het Rijk dit over. Dan verstout men zich zelfs om te verklaren, dat de Helderse zeewering in zeer goede staat van onderhoud verkeert.

Omstreeks 1880 beginnen de grote diepen echter weer de kust bezuiden Kaaphoofd te naderen. Het is de oude geschiedenis: hoofden moeten worden hersteld; waar in 1886 voor de voet van de zeewering nog strand aanwezig was, tussen het Noordduins- en het Kijkduinshoofd, blijkt in 1898 zeer weinig strand meer over te zijn.

De nieuwe tijd echter biedt grotere mogelijkheden tot bescherming van de zeewering. In de eerste jaren van de 20e eeuw hebben de zinkstukken nog steeds de oude vertrouwde vorm van rijshout, vlechtwerk en riet (tegen de paalworm) maar men bezint zich op nieuwe hulpmiddelen. De Muralt ontwerpt zinkstukken van gewapend beton. De mogelijkheden om zware tot zeer zware stortsteen te verwerken, wordt vergroot. Het oude zinkstuk blijkt zijn plaats echter niet prijs te geven, al benut men gaandeweg moderne materialen, nylondraad, azobé-vlechthout. Ook zijn proeven met asfalt uitgevoerd.

De voorgenomen afsluiting van de Zuiderzee leidde tot verhoging van de Helderse zeedijk. De commissie-Lorentz verwachtte na de afsluiting hogere waterstanden. Omstreeks 1930 voert men de werkzaamheden uit — de Afsluitdijk komt in 1932 tot stand. Ten westen van de Vismarktbatterij bouwt men een keermuur met een hoogte van 7 m + N.A.P. De grondaanvulling er achter krijgt een kruinshoogte van 8.25 + N.A.P. (fig. 2). De situatie tussen de Vismarktbatterij en het Helden der Zeeplein blijft onveranderd.

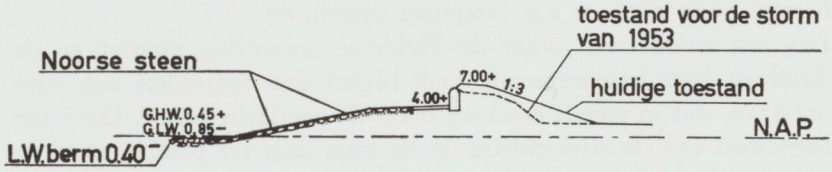

fig. 2

Ten oosten daarvan brengt men achter de bestaande kruin een grondkap aan tot een hoogte van gemiddeld 6 meter + N.A.P. Ook worden door de genoemde commissie hogere stroomsnelheden voor de kust voorspeld. Daarom diende behalve de dijk, de waterkering, ook de oeververdediging vóór de dijk tegen het grotere gevaar van uitschuring en daarmede van mogelijke ondermijning van de dijk, te worden beschermd.
Tijdens de tweede wereldoorlog werd beoosten hectometerpaal 22 (nr 5 in fig. 1) een tankmuur aangelegd met een hoogte van 6 tot 6.50 m + N.A.P. De muur is na de oorlog als deel van de waterkering gehandhaafd, maar de meeste bunkers zijn, omdat ze zwakke plekken in de dijk vormden, opgeruimd.
Vóór de storm van 1953 zag het profiel van de Helderse zeewering van de oprit bij Huisduinen tot de Vismarktbatterij er uit

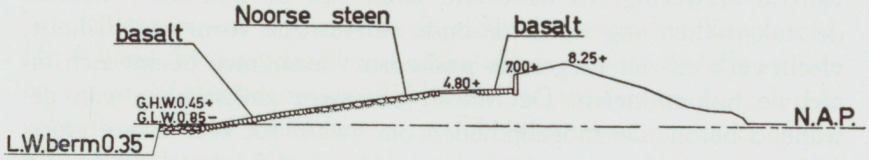

fig. 3

zoals figuur 2 aangeeft. Het gedeelte ten oosten van de Vismarktbatterij had voor het grootste deel een dwarsprofiel zoals in figuur 3 is weergegeven. De laagwaterberm en het onderste gedeelte van het buitenbeloop ten westen van de Vismarktbatterij waren samengesteld uit basalt. De overige gedeelten van het buitenbeloop bestonden uit Noorse steen.
De Helderse zeewering heeft de storm van 1953 goed doorstaan. Doorbraken hebben niet plaats gehad. Wel werd de Noorse steen op de buitenberm ontwricht en gedeeltelijk uiteengeslagen. Ook grote gedeelten van de platte bovenberm werden vernield. Bij het herstel heeft men de z.g. coupures opgeheven.
Iets ten zuiden van waar de Helderse zeewering eindigt en de duinkust haar beschermende taak begint was inmiddels een punt ontstaan, dat in steeds sterkere mate de aandacht vroeg. Door het toenemen van de stroomdruk op de kust daar ter plaatse werd de laagwaterlijn juist ten zuiden van de dijk steeds meer landinwaarts gedrongen. De dijk kreeg daardoor een vooruitgeschoven ligging.

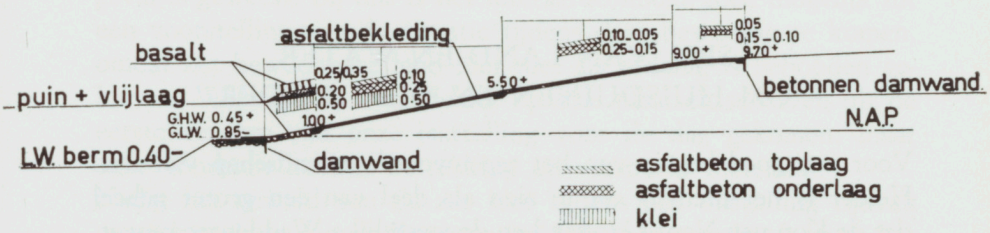

fig. 4

Hetzelfde verschijnsel ziet men bij het zuidelijk einde van de Hondsbossche zeewering.
Het proces werd door de storm van 1953 in korte tijd aanmerkelijk versneld, zodat het water achter de dijk naar binnen dreigde te komen — de dijk dreigde, om een waterstaatsterm te gebruiken, achterloops te geraken. Om het gevaar van deze 'dolkstoot in de rug' af te wenden is de Helderse zeewering naar het zuiden verlengd. Men bracht een zandaanvulling aan, die men met asfalt afdekte (zie figuur 4). De verlenging loopt met een flauwe boog geleidelijk landinwaarts. Zo wilde men op dit moeilijke punt de overgang van dijk op duin soepel laten verlopen, waardoor 'inscharing' hier voorlopig wordt voorkomen.
Toch blijft, zowel op dit punt als elders langs de circa 5000 meter van de Helderse zeewering, waakzaamheid geboden. Zo zullen ook de plannen die in het kader van de uitvoering van de Deltawerken een grotere mate van veiligheid beogen, ook hier nog menige verandering teweeg brengen.

Dr. J. WESTENBERG

SPEL VAN LAND EN WATER OM HUISDUINEN EN DEN HELDER

Voor een goed begrip van het tegenwoordige landschap van Den Helder is het dienstig dit te zien als deel van een groter geheel dat de Kop van Noord-Holland en de westelijke Waddenzee omvat. Hier zijn sinds het begin van onze jaartelling uiterst ingrijpende veranderingen opgetreden, hetgeen samenhangt met de ligging tussen twee kustgedeelten van geheel verschillende aard, waarbij de overgang van het ene type in het andere zich in de loop der eeuwen heeft verplaatst.

In het zuiden ligt Kennemerland met zijn zandige duinkust, waarachter min of meer duidelijke geestruggen; verder het land in volgt een vlak gebied, dat eertijds een gesloten veendek heeft gedragen, dat doorliep tot de oudere gronden van het vasteland. Heel anders is de gesteldheid van de noordkust van Friesland en Groningen; hier geen gesloten duinkust langs de Noordzee, maar als buitenste gordel een rij waddeneilanden, waarbinnen de Waddenzee, landwaarts begrensd door een veen- en kleilandschap.

Het bestaan van een reeks waddeneilanden met een daarachter gelegen zee vol ondiepten, die bij eb voor een belangrijk deel droog vielen, blijkt al uit berichten van de Romeinen; het oostelijke deel van de Waddenzee is sindsdien niet van karakter veranderd. Volkomen anders is het gegaan in het uitgestrekte kustveen, dat noordwaarts aansloot aan Kennemerland. Het is niet als zodanig blijven bestaan, maar op tal van plaatsen verbergt de bodem nog resten van dit landschap. Op de wadden beoosten Texel is hier en daar nog veen onder het wadzand terug te vinden en westelijk heeft het veen zich tot buiten de tegenwoordige kustlijn uitgestrekt wat wel blijkt uit de stukken 'derrie' die nu bij storm nog geregeld op het strand worden geslagen.

De bewoning is in ons kustgebied door alle eeuwen heen natuurlijk het veiligst geweest op de hoge gronden van Texel en Wieringen, die daar alreeds in de voorlaatste ijstijd zijn afgezet. In het vlakkere land zal de bewoning in de loop van de eerste eeuwen van onze jaartelling maar schaars zijn geweest, waarbij men een voorkeur gehad zal hebben voor iets hoger terrein, eventueel langs de toenmalige binnenduinrand, zoals dat ook in Kennemerland het

geval is geweest. Bij ons is het uiteraard minder goed mogelijk tot een voorstelling van de situatie tijdens deze bewoning te komen, omdat het bewoonbare land hier niet als zodanig is behouden gebleven. Wèl zijn bij Den Helder op drie plaatsen scherven uit de eerste eeuwen van onze jaartelling voor de dag gekomen, maar deze vondsten hebben betrekking op verspoeld materiaal.
Nadat het geweld van de zee hier tijdens een onstuimig tijdvak tegen het einde van de Romeinse tijd de mens verdreef, heeft het opvallend lang geduurd, eer een nieuwe bewoning zijn souvenirs in de Kop van Noord-Holland zou achterlaten. Scherven met radstempelversiering en andere voorwerpen uit de nu volgende eeuwen zijn hier tot dusverre niet of praktisch niet gevonden; wèl zijn in West-Friesland een aantal vondsten uit deze tijd gedaan. Het ontstaan van de terpen in het westen van West-Friesland schijnt niet zo ver terug te gaan; het vermoeden is uitgesproken, dat deze in de 11e of misschien in de 10e eeuw zouden zijn opgeworpen. Of het 'Torp' ten zuiden van Den Helder ook een terp is, is helaas nog niet onderzocht.
Zo de Kop van Noord-Holland tussen de Romeinse tijd en het jaar 1000 al een bewoning heeft gehad, dan ligt het wel voor de hand aan te nemen, dat deze maar uiterst schaars moet zijn geweest. In dit verband valt op te merken, dat met de ineenstorting van het Romeinse rijk de bevolkingsdichtheid van ons land over het geheel genomen achteruit ging en het zal in de daarop volgende tijden weinig aantrekkelijk zijn geweest het kustveen opnieuw te gaan bewonen. Het heeft vele eeuwen geduurd eer de landbouw opnieuw een welvaart kon opbouwen en dit geschiedde tenslotte in de late middeleeuwen. Vooral in de 12e en 13e eeuw is het gekomen tot een tot dusverre ongekende opbloei die allerwege heeft geleid naar een uitbreiding van het landgebruik.
In oude Friese kronieken is sprake van vroeg 13e eeuwse bewoning tussen Texel en Wieringen. Bij Den Helder, in de Anna Paulowna Polder en het polderland zuidwestelijk daarvan zijn woonresten uit dit tijdperk gevonden, voornamelijk op plaatsen waar het middeleeuwse woonvlak niet (of niet meer) is bedekt met latere afzettingen. Ongetwijfeld wordt nog veel bezienswaardigs voor ons verborgen gehouden door de klei in de Anna Paulowna Polder en ook door de zanden van de Zijpe, het Koegras en het Balgzand. Niettemin konden gegevens worden verzameld over: grondslagen van huizen, scherven van aardewerk en steen-

goed, benen schaatsen ('glissers'), skeletdelen van paard, rund, schaap en varken, grafresten, resten van veenderijen en verkavelde landen en tenslotte dijksporen. Dit laatste punt zegt ons, dat de middeleeuwers hier moeten hebben geleefd in een polderland. Aangezien bemaling met windmolens eerst in de 15e eeuw toepassing ging vinden, kunnen we aannemen, dat men bij eb buitengaats heeft kunnen spuien.
Wanneer we letten op de ligging van de dijksporen, dan valt het op, dat deze hier en daar bijzonder dicht achter elkaar zijn gelegen. Dit getuigt van een grote activiteit die de middeleeuwers in hun strijd tegen de zee moeten hebben opgebracht; was een dijk niet langer te houden, dan werd daarmee zo weinig mogelijk land prijsgegeven. In later eeuwen is men in dit opzicht lang niet altijd zo strijdbaar gebleven, hetgeen voor een goed deel samenhangt met de wisselende behoefte aan land.

Met de ondergang van het polderland brak een tijd aan, waarin de zee deze streek meer en meer ging overheersen. Opnieuw werd oude grond verslagen en elders nieuwe klei en nieuw zand aangebracht. De getijstromen over de verdronken waardgronden namen hun loop door zwinnen waarvan er enige wellicht al vóór de inpoldering waren ontstaan. Onder invloed van afzetting en uitschuring heeft het bodemreliëf zich verder afgetekend; een middeleeuwse vondst werd gedaan onder een oeverwal van het Oude Veer bij Anna Paulowna.
Ook de duinen werden aangetast en leverden het zand dat meehielp een strandwal te vormen, ongeveer ter plaatse van het tegenwoordige Koegras en zich voortzettende tot Petten. Huisduinen bleef bestaan als waddeneiland evenals 't Oghe, waarop het dorp Callinge (later bekend als Callantsoog). Hoge vloeden konden in de volle breedte over de strandwal heen lopen, maar ook bij lager peil had de zee gemeenschap met het achterliggende getijgebied en wel door kleine zeegaten, die in tegenstelling tot het Marsdiep van meer tijdelijke aard waren.
Met het naspel van deze gebeurtenissen naderen we dan het vroegste stadium dat in kaart is gebracht. In een oude atlas uit het jaar 1573 vinden we nl. een heel vroege afbeelding van dit gebied.[1]) Om verschillende redenen moeten we aannemen, dat deze kaart voor een belangrijk deel berust op een verloren gegane 15e eeuwse bron, waarin de ingepolderde Zijpe als anachronisme is ingetekend; dit verraadt zich doordat de Burghornpolder die in 1461 afzonder-

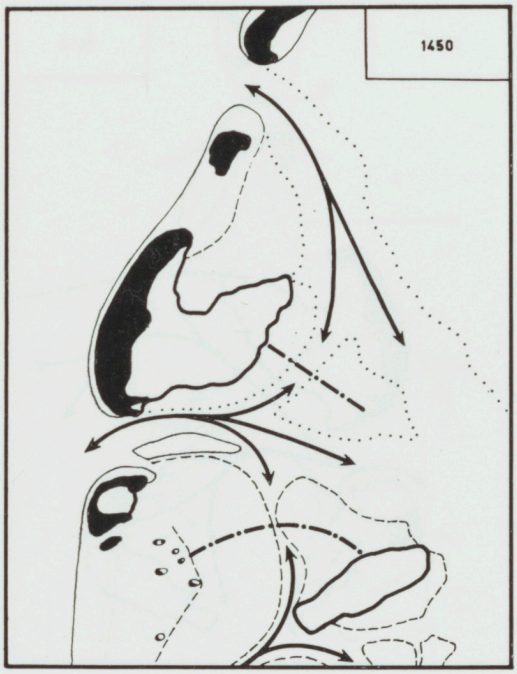

fig. 1

lijk werd herdijkt, hier ten onrechte is afgebeeld als deel van de Zijpe. We willen de oorspronkelijke bron daarom ruwweg schatten als afkomstig uit het midden van de 15e eeuw, laten we zeggen omstreeks 1450. Afgaande op dit kaartbeeld komen we dan op de reconstructie die (op schaal 1 : 500.000) is weergegeven in onze eerste figuur; de getijstromen zijn hier door pijlen aangeduid. [2])
We zien hier dat de geulen van het Marsdiep direct achter het zeegat ter weerszijden tamelijk nauw besloten zijn tussen de belendende getijgebieden. De belangrijkste getijgeul (op de genoemde oude kaart aangegeven als vaarwater) loopt nog langs de ondiepte ten noordwesten van Wieringen. Bijgevolg is de ebstroom gericht op de zuidpunt van Texel, terwijl de hoofdgeul verder zuidwestwaarts in zee uitmondt. Huisduinen wordt aan deze zijde niet bedreigd door afspoelen van de kust en noordoostelijk van dit eiland bevindt zich zelfs een grote zandbank.
Na 150 jaar, dus in 1600, kunnen we vaststellen dat het getijgebied van het Marsdiep zich naar het noorden zowel als naar het

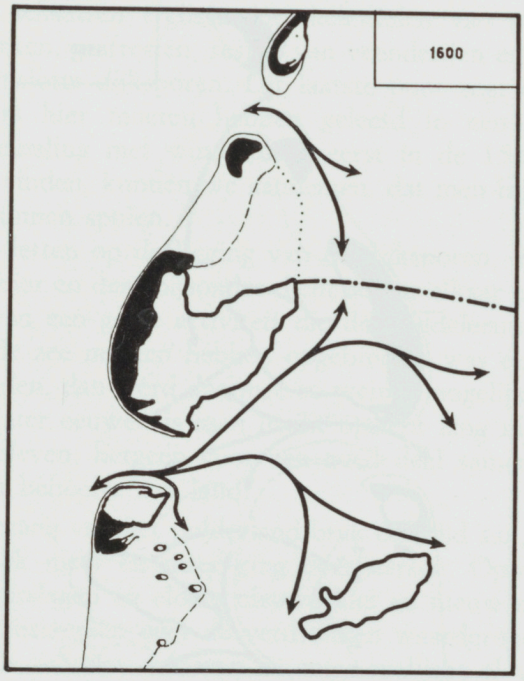

fig. 2

zuiden heeft uitgebreid. Een belangrijke aftakking van de getijstroom is een omweg gaan maken langs de oostkant van Texel, zodat de ebstroom zich nu heeft gericht op Huisduinen. De noorder duinen van dit eiland zijn aanmerkelijk smaller geworden en de zoëven genoemde zandbank is intussen verdwenen; mededelingen van tijdgenoten geven uitdrukking aan ongerustheid over het naderen van de diepe stroomgeul, waardoor het land uiteraard kwetsbaar wordt voor stormschade. De uitmonding van het zeegat is nu ongeveer oost-west gericht.

Nog weer 150 jaar later, in 1750, heeft de hoofdstroom in het Marsdiep weer zijn oude richting aangenomen, wat gepaard is gegaan met het verlies van het noordwestelijke deel van het eiland Huisduinen. Dit proces heeft, tezamen met het terugwijken van Hollands kustlijn, een deel van de locale geschiedenis op overheersende wijze bepaald. We willen deze nu vervolgen aan de hand van een reeks reconstructiekaartjes, die de toestand om de 50 jaar weergeven op schaal 1 : 100.000 (fig. 4 t/m 10).

We beginnen ons overzicht met het midden van de 16e eeuw en

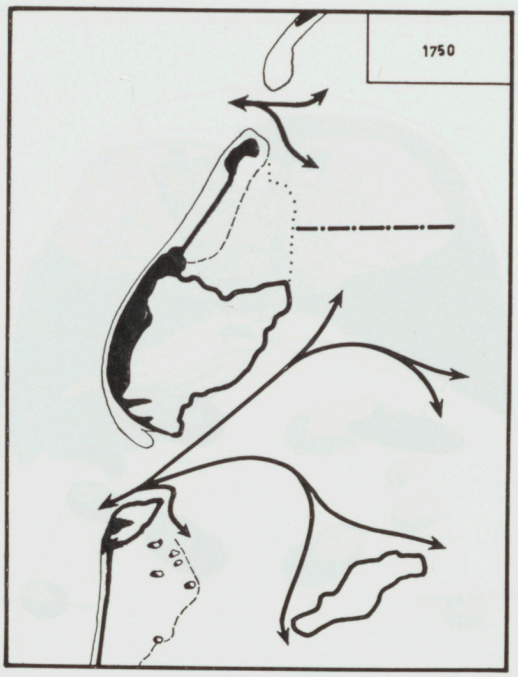

fig. 3

zien hoe de westhelft van het eiland nog door duinen is omgeven; de zgn. Grafelijkheidsduinen, die later de kern van het eiland zullen gaan vormen, liggen nu nog aan de zuidkant. Het dorp Huisduinen ligt aan de binnenvoet van de westelijke duinen, de buurtschap Heilig Garn op de oostpunt van de hoge gronden van de Grafelijkheidsduinen.

De polder van het eiland bestaat in hoofdzaak uit drie delen, in volgorde van indijking van west naar oost, het Oude Land, het Koogland en het Nieuwland; dit laatste was in 1505 bedijkt. De dijk van het Koogland vertakt zich zuidwaarts in twee uitlopers, waarvan de westelijke nog waterkerend was in de toestand, die we hebben afgebeeld als behorende bij het jaar 1450.

Bij de zuidwesthoek van het eiland, en hiervan gescheiden door het zgn. Gat, vinden we de afzonderlijke Oogduinen, niet te verwarren met het Ooghe of Callantsoog. Langs de binnenkant van de strandwal liggen enkele 'eilandjes', elk met duin aan hun westzijde en een lager gedeelte, dat ook enige begroeiing moet hebben gedragen. Een van deze eilandjes heeft ook aan zijn oostzijde een

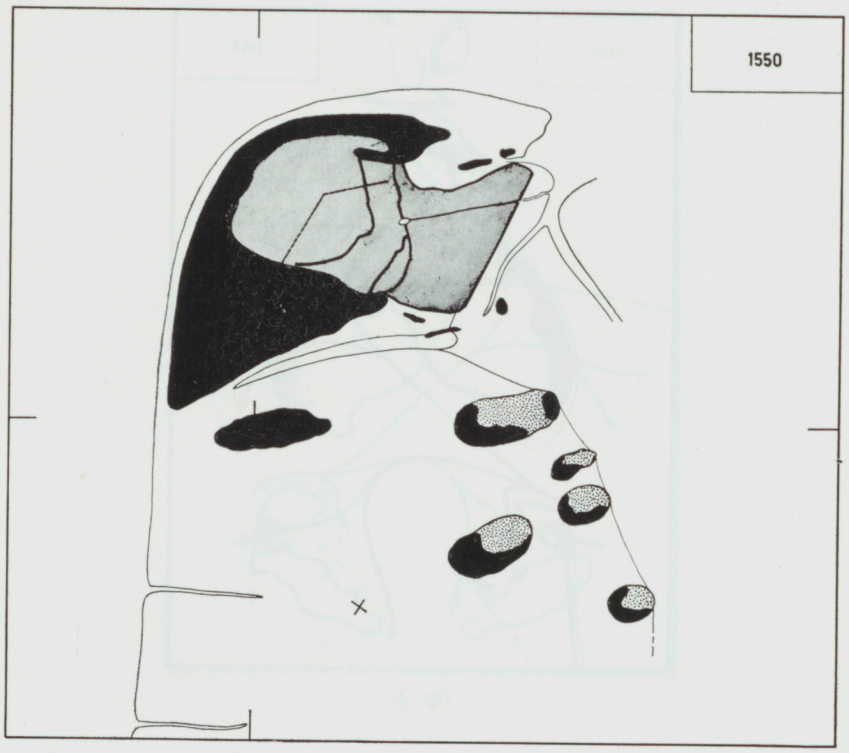

fig. 4

verhoging, het Torp, dat in het voorgaande al ter sprake is gekomen.

In 1600 zijn de duinen ten noorden en ten westen van de polder van weinig betekenis meer, zodat men zich voortaan ook aan de zeezijde door dijken moet beveiligen. Huisduinen verkeert in een gevoelig stadium, waarin ook schade wordt ondervonden bij stormen die elders niet of nauwelijks worden vermeld. Uiteraard heeft de alom bekende Allerheiligenvloed van 1570 de grootste ravage aangericht. Bij deze gelegenheid liep het getij aan de westkant de polder in en aan de oostkant er weer uit en omgekeerd. Vermoedelijk zijn er toen ook verschillende gaten in de Koogdijk ontstaan, die men na het dichten van de buiten-waterkeringen niet meer heeft hersteld.

Het Nieuwland is kort voor de eeuwwisseling opnieuw verkaveld, hoewel de uitwatering in het Nieuwe Diep voorlopig nog op dezelfde plaats gehandhaafd blijft. Het Gat is door de duinen aan

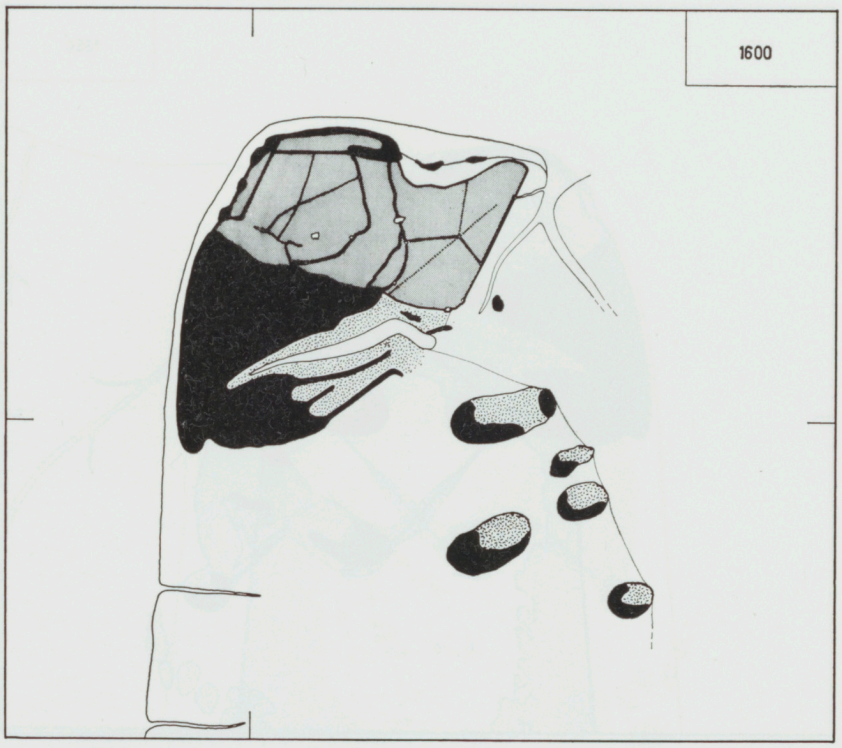

fig. 5

de zeezijde afgesloten en alleen nog maar open aan de oostzijde. Vanuit de Oogduinen is landaangroei bevorderd door het leggen van stuifdijken.
De toestand in 1650 laat zien, hoe men zich in het noordwesten steeds verder achter nieuwe inlaagdijken heeft moeten terugtrekken.
Het Gat werd in de jaren twintig aan de oostzijde door een dijk afgesloten en bleef aanvankelijk nog voortbestaan als binnenwater, maar werd daarna door ontwatering geheel herschapen in een polder, de zgn. Lemaire Polder. De dijk van deze polder vertoont in 1650 een tweetal binnengedijkte wielen die ons zeggen, dat men ook hier intussen moeilijkheden heeft gehad.
In 1610 werd tussen Huisduinen en Callantsoog een zanddijk gelegd, die voortaan de hoge vloeden moest beletten over de strandwal te lopen. Onder de bescherming van deze nieuwe aanleg ontstond in 40 jaar tijd een formatie van schorren, die de vroegere

fig. 6

eilandjes met elkaar en met Huisduinen verbond, terwijl ook langs de achterkant van de zanddijk enige aanwas ontstond. Verschillende plannen tot landaanwinning zijn in deze tijd ontworpen; er zijn zelfs twee dijken gelegd maar tot inpolderen is het hier in deze eeuw verder niet gekomen.

Uit het kaartje voor het jaar 1700 spreekt duidelijk, hoe het terugwijken van de kustlijn en het uitschuren van het Marsdiep opnieuw heeft geleid tot de noodzaak een nieuwe verdediging in het noordwesten van het eiland op te bouwen. De noordelijke dijk van dit gedeelte werd in 1662 opgeworpen, de westelijke in 1666 en de uiterste noordwesthoek in 1692. Ook in het noordoosten heeft men een deel van de polder moeten prijsgeven en de talrijke houten hoofden langs het Marsdiep duiden op het gevaar van verdere verdieping van de stroomgeul langs de zeewering.

De schorren op de strandwal moeten zich intussen verder hebben uitgebreid, maar de reconstructie van dit gedeelte kan geen aan-

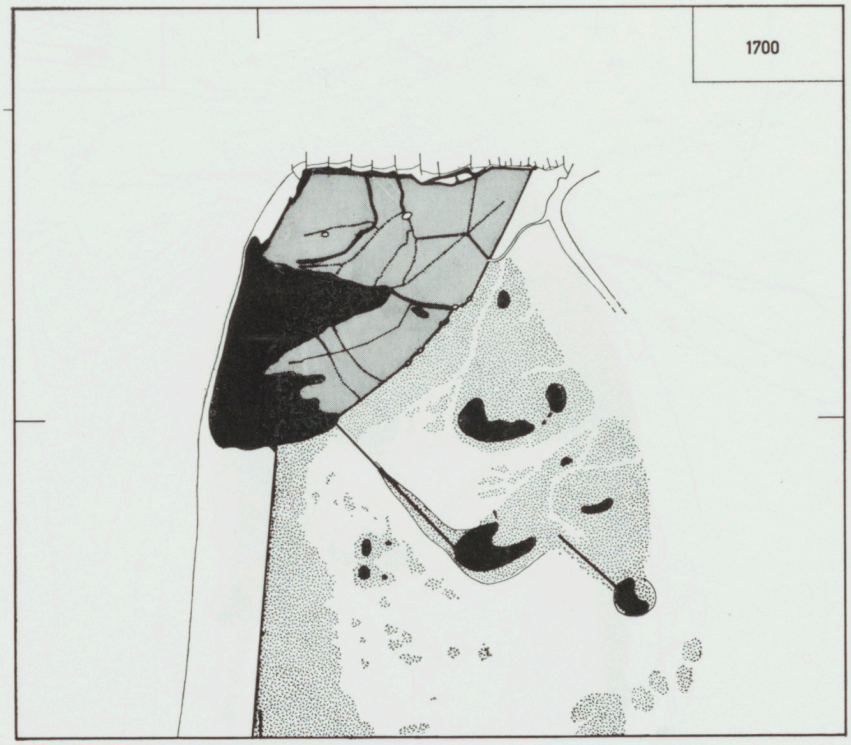

fig. 7

spraak maken op exactheid. We missen helaas de directe gegevens, die we hiervoor nodig zouden hebben; de kaarten uit deze tijd, waar dit terrein op voorkomt, berusten nl. op gegevens uit het midden van de afgelopen eeuw.
Het kaartje voor 1750 geeft aan, dat men zich in het noordwesten in de loop van de laatste 50 jaar nog eens heeft moeten terugtrekken achter een nieuwe zeewering en deze heeft men tot op heden kunnen handhaven. Door het terugwijken van de zeeduinen was de zuidelijke aanhechting van de dijk van 1666 in gevaar gekomen en men heeft in 1721 getracht de situatie te redden door de aanleg van een dijk die een nieuwe verheling aan de duinkust gaf; een restant van deze dijk is nog als strandhoofd bewaard gebleven. Er bleef evenwel behoefte bestaan aan een voorziening die bovendien in het noorden opnieuw aangepast zou zijn aan de stroomrichting in het Marsdiep. In 1725 begon men met de aanleg van de nieuwe zeewering, die in 1726 gereed kwam.

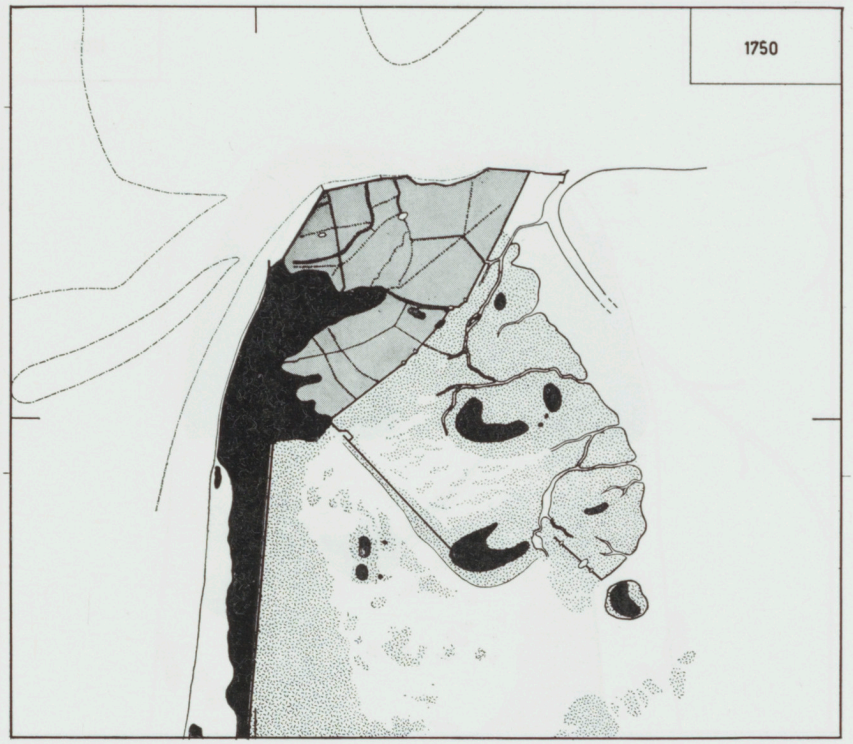

fig. 8

Langs de zanddijk naar Callantsoog begint zich op het strand een duinlandschap te vormen. Van de schorren zuidelijk van het eiland in dit stadium, was tot voor kort maar weinig bekend. Een anonieme kaart uit het jaar 1752 (Rijksarchief v. Noord-Holland, Coll. Waterstaat, Nr. 289 rood) gereproduceerd op fig. 11, heeft het mogelijk gemaakt de reconstructie voor 1750 belangrijk aan te vullen.

In 1800 vinden we het eiland praktisch onveranderd terug. Toch is de Lemaire Polder ingebroken en tussen de jaren 1774 en 1786 enige tijd prijsgegeven geweest. Bij de herdijking heeft men de wielen van vroeger buitengedijkt en tegenover de plaats van de doorbraak herinnert een zekere verdieping in de schorren aan hetgeen hier is voorgevallen. Het schorrengebied, in de volksmond bekend als het Brakke Veld, is overigens meer en meer gaan dichtgroeien en men heeft er twee kleine poldertjes aangelegd, één langs de Zanddijk en één op de Schooten.

fig. 9

Belangrijker zijn de veranderingen die verband houden met de nieuwe bestemming van het Nieuwe Diep, dat men in de jaren tachtig tot haven is gaan inrichten. Het ebwater van de wadden is men door een trechter van leidammen in de mond van het Nieuwe Diep gaan samenvoeren met het doel hiermee een verdieping van de haven te bevorderen. Aan het zuideinde van de haven zien we de omdijkte kielplaats, die in 1792 is voltooid en bekend staat als het 'Nieuwe Werk'.
De reconstructie voor het jaar 1850 plaatst ons voor grote technische veranderingen die in de afgelopen 50 jaar zijn aangebracht. Als herinnering aan de Franse tijd vinden we de forten uit de jaren 1811-'13. Een van deze forten is voor een deel vergroot door vergraving van het Nieuwe Werk, dat intussen is vervangen door de Rijkswerf 'Willemsoord', die in de jaren 1812-'20 werd aangelegd in aansluiting aan het in 1824 voltooide Groot Noordhollandsch Kanaal. Hiertoe heeft men eerst de Koegraspolder moeten droog-

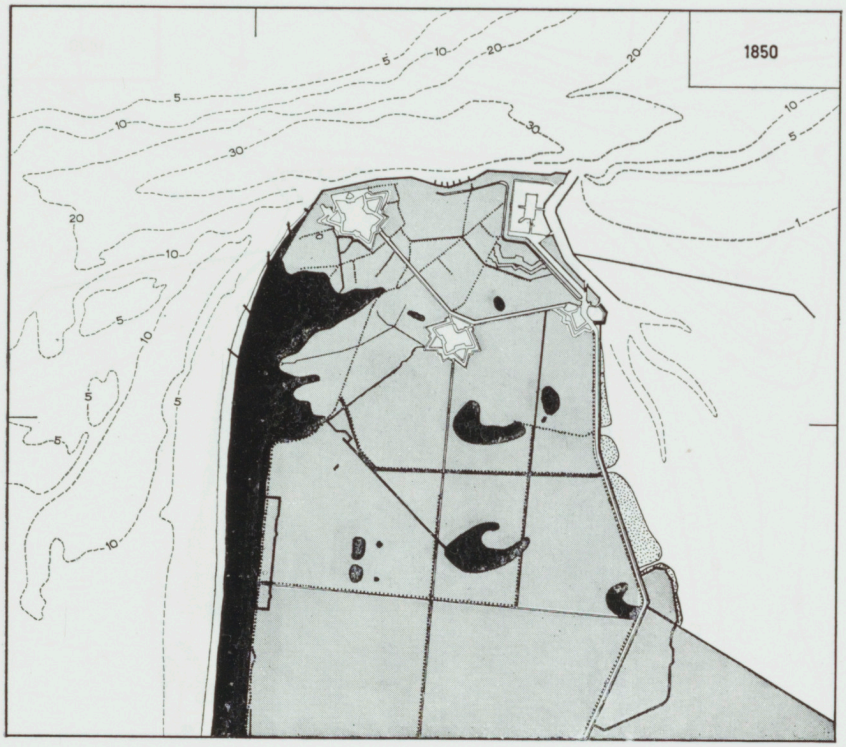

fig. 10

leggen (1817-'18), waardoor het voormalige eiland Huisduinen in zijn volle breedte aan het vasteland van Noord-Holland werd verbonden. Enkele schorren die buiten deze polder waren gebleven, werden vermoedelijk in 1842 bedijkt. Het hieruit voortgekomen Poldertje van Lanser werd in de jaren 1945-'46 voor de helft opgenomen in de Anna Paulowna Polder. Hiermee heeft onze plattegrond het stadium bereikt, dat we voor 1850 hebben afgebeeld en waaraan sindsdien niet heel veel is veranderd.

Duinen en nollen, opgestoven gronden.

Polders, bedijkte landen.

Schorren, begroeide buitendijkse gronden.

Schorren waarvan de begrenzing enigszins onzeker is.

Wegen.

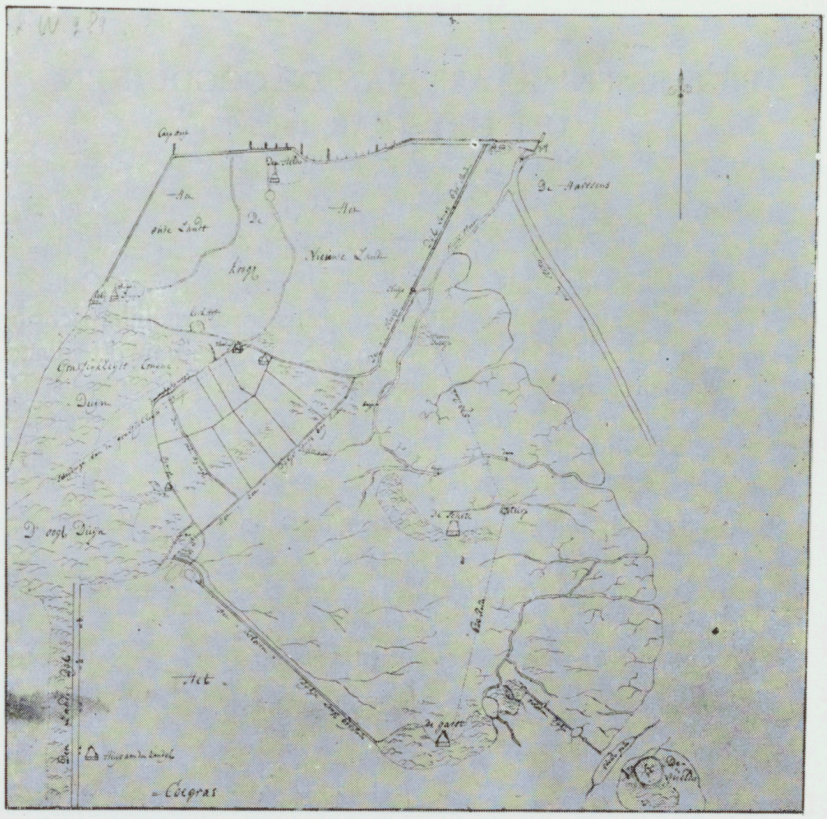

fig. 11. Anonieme kaart uit het jaar 1752, 40 × 41 cm.
Rijksarchief voor Noord-Holland. Coll. Waterstaat, Nr. 289 rood.

---

[1]) Bedoeld is kaartblad 14 van de handschriftatlas van Sgrooten uit het jaar 1573, gereproduceerd als krt. 1 in de uitgave vanwege het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, 1961, met inleiding van Fockema Andreae en Van 't Hoff.

[2]) Deze en volgende reconstructies zijn grotendeels overgenomen uit voorgaande publicaties: Tijdschr. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootsch., Ser. 2, Deel 73, No. 3, p. 223-240 + uitsl. pl., 1956; Verh. Kon. Nederl. Akad. v. Wetensch. Amsterdam, Eerste Reeks, Deel 23, No. 2, 72 pp. + fign., kaartfoto's en foto's, 1961. De aldaar genoemde kaarten en andere bronnen zullen hier niet nòg eens worden besproken. Alleen willen we afzonderlijk aandacht geven aan een niet eerder bekend geworden kaart uit het jaar 1752 (fig. 11).

H. SCHOORL

PIETERSSEN's KAART VAN DE OOGDUINEN UIT HET JAAR 1606

In de kaartencollectie Hingman in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage komt onder nummer 37 een kaartblad voor, dat in de betreffende catalogus te boek staat als een kaart van Callantsoog. Het afgebeelde gebied met de in oost-noordoostelijke richting lopende duinrichels doet denken aan het gedeelte van dit eiland, dat ten zuiden van het toenmalige Oogmer Gat gelegen was. De kaart draagt op twee plaatsen de benaming 'D'Ooch' en bovendien luidt het opschrift:

> 'Dese D(e)clinatie van de Ooch mitsgaders van de Duijnen ende vallaien daer aen gelegen is bij onderges. gesworen landmeter onder de graefflijckheyt van Egmont binnen Schagen gedaen opten naestlesten may 1606 Ende andere navolgende dagen. toirconde mijn Subsignature hier onder gestelt opten iijn Junij 1606 voors.
>
> G. Pieterssen

De landmeter heeft het terrein van zijn studie getekend met het zuiden boven, het noorden beneden, zoals dat bij oude kaarttekenaars meer voorkomt. Bij het bekijken van de kaart dient men hier terdege rekening mee te houden. In de volgende beschrijving van de kaart ga ik uit van de situatie, zoals Pieterssen die tekende, en de door mij genoemde details in woord en beeld weergaf. De bijgevoegde reconstructietekening heeft, zoals wij dat gewoon zijn te doen, het noorden boven.

In een studie van J. Westenberg (1961) over 'Oude kaarten en de geschiedenis van de Kop van Noordholland' wordt Pieterssen's kaart op blz. 53 vermeld. Aangezien de afbeelding moeilijk in overeenstemming met de bekende gegevens van Callantsoog was te interpreteren, werd deze kaart beschouwd als een ruwe schets, die alleen volledigheidshalve genoemd diende te worden, maar bij de reconstructie beter buiten beschouwing kon worden gelaten (pers. meded. Westenberg).

Onderwerpen wij deze kaart aan een meer gedetailleerd onderzoek

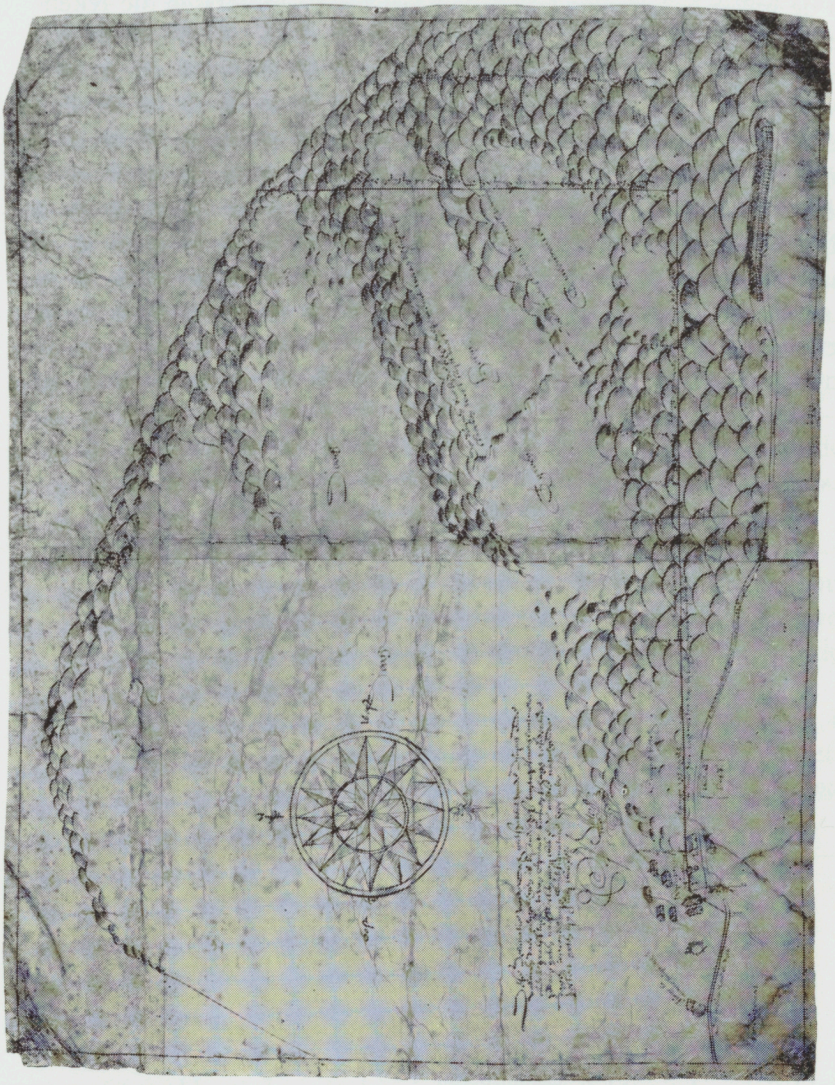

De kaart van Pieterssen (Alg. Rijksarch. Hingman 37)

dan blijkt uit de kleinere details, dat we hier niet met een kaart van een gedeelte van Callantsoog te doen hebben, maar met een kaart van het duinlandschap van Huisduinen met het noorden naar beneden gericht.
In de linker-benedenhoek van de kaart (zoals Pieterssen die tekende) vinden we dan een groepje boerenhuizen, die de buurtschap 'Heijligarn' (Heilig Harn) vormen, waarvan een grotere boerderij wordt aangeduid als 'meynert sybrants hoffstee'. Ten noorden van deze hofstede begint een dijk, die in oostelijke richting (dus naar links op 't kaartbeeld van Pieterssen) langs de boerderij van Isaac Lemaire [1]) loopt. Bij deze dijk staat genoteerd: 'den nieuwelander dijck', terwijl Isaac Lemaire zijn huis, aangeduid als 'Isaac La maire huijsinge', juist ten zuiden van deze dijk had doen bouwen. Aangezien Isaac Lemaire in de geschiedenis van Huisduinen een bekende figuur is geweest, blijkt uit deze aanduiding wel, dat een en ander betrekking moet hebben op Huisduinen en dit is dan ook

Reconstructie

1. Isaac La maire huijsinge
2. Meynert Sybrants hoffstee
3. 't Alkmaarse wegje
4. 't Kerckhoff
5. Conijnsberg
6. Antgebuurt
7. 't Meenwater
8. 't Groen helm
9. 't Gat
10. Oogduinen

de plek, waar later de boerderij 'Vrede en Vrijheid' de plaats van dit huis zou innemen, welke boerderij in het begin van 1962 werd gesloopt.
Ook de naam Meynert Sybrants hoort bij Huisduinen en is terug te vinden in de afrekening van de schepenen aan de rentmeester van Egmond over het jaar 1598 (Oud Arch. Helder/Huisduinen, Nr. 140). Hij had nl. land in gebruik in de 'Koog' zowel als in de Nieuwlander Polder. Op de kaart van Langendijk (1599), die in het Nieuwland alle landeigenaren met name noemt, komt Meynert Sybrants niet voor; waarschijnlijk huurde hij het stuk land in deze polder. Maar in de 'Verpondinghe van De Helder ende aencleven van dien van den Jaere 1636' vinden we Meinert Sybrantsz onder de rubriek 'van de Landen' aangeslagen als volgt:

Meindert Sijbrantsen: Coogh ¼ gars ½ snees ¼ snees 7 roe		*f*. 1.15.—
Nieulandt 1 gars 1 snees 7 roe		*f*. 5. 1.—
		f. 6.16.—

(1 gars of geers Cooghlant werd aangeslagen voor *f*.5.—, ieder snees voor 11 stuivers, en de roe voor 4 penningen, terwijl de gars nieuwelant *f*.4.6,— en de roe nieuwelant 2 penningen gold.)
Voor zijn 'hoffstee' sloeg men hem bovendien aan voor *f*.1.5.—.
Terugkerende tot de kaart van Pieterssen, zien we vanaf Sybrants' hofstede een slechts vaag getekende weg naar het noorden, de weg die (sings 1570?) langs de Koogdijk loopt (thans in Den Helder bekend als het Alkmaarse wegje).
Opnieuw uitgaande van Meynert Sybrants' hofstede komen we in westelijke richting (dus naar rechts op het kaartbeeld van Pieterssen) voorbij 'tkerckhoff', dat noordelijk van de weg gelegen, reeds

met zijn middenpad is getekend. De weg moet hier gelopen hebben langs de plaats waar nu op de (sindsdien natuurlijk uitgebreide) begraafplaats, de alleenstaande scheefgewaaide oude iepeboom staat, die alle Heldersen wel zullen kennen.

In westelijke richting volgde de weg verder de duinvoet, eerst onder de 'conijnsberg' langs, en vervolgens onder de duinen die 'gemeenlijck de zuijdtduijnen ghenaemt' werden, naar het oostelijk van het toenmalige Huisduinen gelegen buurtje 'Antgebuert', een enkele rij van zeer eenvoudig gebouwde huisjes langs de weg.
Het uitgebreide duinlandschap ten zuiden van de gevolgde weg van Heilig Harn naar Antgebuurt is door Pieterssen met een grove signatuur weergegeven, maar zijn speciale verdienste ligt hierin, dat hij de valleien tussen de duinen afzonderlijk heeft weergegeven. Van noord naar zuid worden door hem 'T Meenwater' en 'T Groen Helm' met name aangeduid.
De naam Meenwater wijst erop, dat de Huisduiners in aansluiting op hun meentgronden, waarop zij hun vee gemeenschappelijk lieten weiden, ook dit water gemeenschappelijk als 'meen'-water gebruikten. De aanduiding Het Groen Helm schijnt ons te zeggen, dat een opstuiving van zand nog gaande was, al hadden zich daar dan geen echte duinen gevormd. [2])
De duinrichel die zuidwaarts daarop volgt, wordt door Pieterssen met naam en richting beschreven. In de richting van deze duinreeks schrijft hij:

> 'De duynen die by de schepenen genaemt werden de suijtduijn strecken west suijdt west'.

Ten zuiden daarvan volgt de laagte, die gewoonlijk (o.a. door Langendijk, 1599) werd aangeduid als 'Het Gat', maar hier niet met name wordt genoemd. Dit Gat had in de voorafgaande eeuw nog een opening naar zee en de plaats waar deze doorgang zich had gesloten, is bij Pieterssen te herkennen aan de uiterst smalle zeeduinen, die hier enigszins schijnen uit te bollen.
Verder zuidwaarts komen we aan 'D Ooch', in andere bronnen ook wel aangeduid als de Oogduinen. Daarna volgt dan nog een laatste uitloper van dit landschap van oost-noordoost gerichte tongvormige duinrichels, die aan de zeezijde allen met de zeeduinen samenhangen. Deze zeeduinen vormen een boogvormig geheel, waaraan enige tijd later de dijk van de nieuw aan te leggen Polder van Lemaire zou aansluiten.
De stuifdijken, die tevoren waren aangelegd om uitbreiding te geven aan de gronden van 't Oog en die door Langendijk (1599) al in kaart waren gebracht, zijn door Pieterssen volkomen genegeerd. Klaarblijkelijk heeft hij zijn aandacht willen bepalen tot de natuurlijke duinformaties. Wellicht kan zijn weergave juist daar-

door iets zeggen over het ontstaan van dit landschap, maar dat is verder een onderwerp voor geografen.
Vergelijken we de elders in deze bundel afgebeelde reconstructie van Westenberg voor het jaar 1600 (zie blz. 125) met de kaart van Pieterssen, dan blijkt wel, hoe sterk deze kaart vertekend is. Het zonder meer intekenen van de duinvalleien binnen de eenmaal vastgestelde omtrekken van het duingebied, zou zonder verdere hulpmiddelen dan ook te veel onzekerheden met zich meebrengen. Willen we genoemde vertekening corrigeren, dan kunnen we hiervoor uitgaan van de reconstructie van Westenberg voor 1600. Wanneer we nu enkele duinwegen uit goed gekozen latere kaarten (fotografisch) in de figuur overbrengen, dan kan deze hulpconstructie ons wel enig houvast geven.
De weg van Heilig Harn naar Antgebuurt gaf nl. duidelijk te zien, hoe deze langs de duinvoet liep. De voorkeur voor stevige grond is begrijpelijk, terwijl men uiteraard onnodige hoogteverschillen in zijn weg zal hebben vermeden. Het ligt voor de hand dezelfde afkeer van hoogteverschillen te veronderstellen bij de bochtige weg die bij Johannes Dou, 1683 (Kaart Uitwaterende Sluizen ...) van Antgebuurt naar het zuiden loopt. Denken we aan de afkeer van onnodige hellingen, die de karrevoerders uiteraard moeten hebben gehad, dan valt het minder moeilijk het Meenwater, 't Groene Helm en de andere vlakten te plaatsen. Een andere weg, die bij Visscher, ca. 1625 (Kaerte van alle de sanden ...) dwars door Lemaire's Polder loopt, bepaalt in zijn noordelijke deel op overeenkomstige wijze de oostgrens van 't Groene Helm. Met deze kunstgrepen komen we dan tot een weinig gezochte interpretatie van de duinen van Pieterssen. De aldus verkregen reconstructie is bij deze bijdrage gevoegd op schaal 1 : 50000.

Noten.

[1]) Isaac Lemaire, 1550—1625, bekend koopman en tegenspeler van de Oost-indische Compagnie, kocht op 4 maart 1599 en 23 juni 1599 verschillende landerijen, gorzen en aanwassen ten zuiden van het eiland Huisduinen, met de bedoeling deze in te polderen. Op de laatstgenoemde datum o.a. 'De landen genaemd d'Oogeduijnen, gelegen in de banne van Huijsduijnen ...' Deze goederen waren afkomstig uit de met schulden en hypotheken bezwaarde boedel van Lamoraal, Heer van Egmond.

[2]) Helm heeft voor een frisse groei aanvoer van vers zeezand nodig.

R. P. GOETTSCH

DEN HELDER EN DE BATAAFSE VLOOT VOOR EN TIJDENS DE ENGELS-RUSSISCHE INVAL IN AUGUSTUS 1799

De landing van Engelse en Russische troepen op de Noordhollandse kust, respectievelijk op de 27e augustus en de 14e september van het jaar 1799, was een onderdeel van de jarenlang durende strijd tussen het revolutionaire Frankrijk en zijn tegenstanders, aangevoerd door Engeland. In deze verwikkelingen raakte ook onze Republiek betrokken toen de Franse Nationale Conventie op de 1e februari 1793 onze stadhouder de oorlog verklaarde.

Door binnenlandse strubbelingen in Frankrijk, die tot het verraad van de Franse commanderende generaal Dumouriez leidden, ontsnapten wij aanvankelijk aan een Franse bezetting. Maar in de winter van het jaar 1794 werd het ernst. De nieuwe Franse opperbevelhebber Pichegru trok, gebruik makend van de op 16 december ingetreden strenge vorst, in de volgende dagen over de bevroren rivieren de Bommelerwaard binnen. Het kostte hem weinig moeite de Nederlandse troepen onder bevel van de Erfprins — de latere koning Willem I — en die der te hulp gekomen Engelsen en Oostenrijkers achteruit te dringen.

De 10e januari was het onze helpers al duidelijk, dat verdere tegenstand nutteloos zou zijn en verlieten zij onze gewesten. Zo waren we uitsluitend op eigen krachten aangewezen en die waren ontoereikend. Om deze redenen besloot stadhouder Willem V op de 17e januari 1795 uit te wijken naar Engeland, waar hem door de regering asiel was aangeboden. Aan dit voornemen gaf hij in de nacht van 18 op 19 januari gevolg. Tot de Amsterdamse burgemeester Huydecoper van Maarseveen zei hij bij zijn afscheid: „Denkt nooit, dat ik zal trachten om te eenigen tijde door middel van geweld wederom in het vaderland terug te komen, gelijk weleer de Pretendent in Engeland deed". We zullen in de volgende bladzijden nagaan of hij zich aan deze woorden heeft gehouden. Hoe is te verklaren, dat het Nederlandse volk aan Oranje zo weinig steun had verleend en hij mismoedig onze bodem moest verlaten? De historicus Jorissen geeft hierop het antwoord: 'De middelstand der natie, de kern der burgerij, was oudtijds Oranjegezind geweest. Maar in de tweede helft der 18e eeuw was de

oude liefde volkomen verkoeld. Oranje had niet beantwoord aan de verwachting en de regentenaristocratie niet verlamd . . . Vrijheid van elke overtuiging om zich uit te spreken . . . gelijkheid voor de landswet van alle standen; toegankelijkheid van staatsbetrekking voor allen; zoo deze winsten worden verkregen, de burgerij was bereid ze te betalen, zij het ook met jaren van opoffering en druk.'

Was Willem V dan in 1799 van mening veranderd en was hij intussen bereid aan de publieke mening tegemoet te komen? Verre van dat. Op 1 juni 1799 schreef hij aan zijn vrouw, Prinses Wilhelmina, uit Hamptoncourt: 'De provinciale privilegiën, die der steden, van de ridderschap, van het grondbezit . . . moeten hersteld worden.' De 6e september bekrachtigde hij deze mening toen hij, opnieuw aan zijn vrouw, schreef: 'Ik zal niet herhalen wat ik reeds zo dikwijls heb verklaard aangaande de absurditeit eener erfelijke waardigheid in een land, dat als grondslag zijner constitutie heeft genomen de zogenaamde rechten van den mensch en het gelijkheidsbeginsel, waarmee iedere erfelijke onderscheiding onverenigbaar is.'

Werd stadhouder Willem V dan ontrouw aan zijn gegeven woord en wilde hij met geweld zijn voormalig bezit gaan heroveren? Een machtiging aan de Erfprins van 19 december 1798 zou er op kunnen wijzen. Immers daar heet het 'dat hij alle zoodanige arrangementen mag nemen als hij in de omstandigheden, waarin het vaderland zich bevindt, ten meesten dienste van den Staat der Vereenigde Nederlanden en van Deszelfs goede Ingezetenen zal oordeelen te behooren en . . . corps Troupes aanstellen om dezelve manschappen te commanderen . . .' Het karakter van Willem V, dat door zijn medewerker, de raadpensionaris Van de Spiegel, als 'goedig, wat traag en slaperig van natuur' wordt geschetst, geeft weinig aanleiding tot deze plotselinge voortvarendheid. Inderdaad is er ook wat anders in het spel. Een nieuwe coalitie-oorlog tegen Frankrijk is begonnen van Engeland, Oostenrijk, Rusland, Napels en Zweden. Het voornaamste doel, dat de Britten nastreefden, was de vernietiging van de Bataafse en Spaanse vloten en het opsluiten van de Fransen binnen de oorlogshaven Brest. Men zou dan, van de gelegenheid gebruik makend dat Napoleon met 35.000 man in Egypte was, op vele fronten tegelijk Frankrijk en zijn vazalstaten aanvallen. Een der aanvalsobjecten zou de Bataafsche Republiek zijn. Men zou dan tegelijkertijd het stadhouderschap

der Oranjes herstellen. Teneinde het gestelde doel te bereiken, sloten Engeland en Rusland in december 1798 een subsidieverdrag, waarbij bepaald werd, dat Engeland 45.000 Russische soldaten in soldij nam. In juni 1799 werd tussen beide landen een nadere overeenkomst gesloten, inhoudend dat Groot-Brittannië 35.000 man voor een expeditie naar de Bataafse kust zou leveren en een Russische krijgsmacht ter sterkte van 17.600 man uit Reval zou halen. De Engelse admiraal Duncan blokkeerde sedert april 1799 de Nederlandse kust met 17 linieschepen en 5 Russische onder bevel van vice-admiraal Tate. De Bataafse vloot, onder commando van schout-bij-nacht Story, zeer verzwakt door de nederlagen van vice-admiraal Lucas bij Kaap de Goede Hoop en van admiraal De Winter bij Camperduin, telde 8 linieschepen, 3 fregatten en 1 kotter, onder leiding van zeelieden 'wier kunde, ondersteund door die der loodsen, niet mogt betwijfeld worden'. Aan boord waren 4380 koppen en beschikte men over 626 stukken. De vloot bevond zich op de rede van Texel. Kort voor de invasie, de 24e augustus, had in het kamp te Huisduinen een bespreking plaats tussen de commandant der Bataafse troepen Daendels, de schout-bij-nacht Story, de kapiteins ter zee Van der Capellen, Van Braam, De Jong en Kolff en de luitenant-kolonel Krayenhoff, bevelhebber der ingenieurs te velde. Doel van de conferentie was na te gaan of het voorstel van generaal Van Guericke, die de rechtervleugel van het Bataafse leger aanvoerde, uitvoerbaar was om het Landsdiep en het Schulpengat te versperren met tot zinken gebrachte geballaste schepen. Daarmee zou dan de toegang tot de rede van Texel verhinderd kunnen worden. Krayenhoff achtte het plan uitvoerbaar en zelfs nuttig, omdat de versperring door de stroomschuring bij eb en vloed op de duur in het zand zou wegzakken en dus niet voor duurzame belemmering of bederf der zeegaten gevreesd hoefde te worden; de hindernis zou derhalve later gemakkelijk op te ruimen zijn. Waar Krayenhoff overtuigd was, dat de officieren der marine alle moed verloren hadden, moest dit middel beproefd worden om 's lands vloot te behouden. Hoewel twee dagen later 4 snikken en een grote lichter door de kapitein-ter-zee Buiskes gereed worden gemaakt om bij eb te laten zinken, gebeurde er niets. Eerst belemmerde de w.n.w. wind de uitvoering, later belette het ingrijpen van het Uitvoerend Bewind het tot stand komen van de versperring. Dit blijkt uit een rapport van de 'burger' Van Hooff, lid van dit Bewind, uitgebracht op 6 september in de Eerste

Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, waaruit het misnoegen van dit college bleek. Inderdaad had Daendels Story gemachtigd, zonder Den Haag er in te kennen.
Nu vaststond, dat een aanval op de Nederlandse kust zou worden gedaan, rees bij de vijand de vraag waar dat moest gebeuren. Vier plaatsen kwamen in aanmerking: het eiland Walcheren; maar dat was veel te ver van de vloot van Story; min of meer gold dit ook voor de tweede mogelijkheid: de mond van de Oude Maas. Een derde kans was te wagen bij Delfzijl, maar ook hier speelde de afstand een gewichtige rol. Bleef over: Noord-Holland bij Den Helder. Hier was een gemakkelijke landingsplaats verzekerd en dus ook steun van de vloot; het vlakke strand van Huisduinen tot Callantsoog kon door het scheepsgeschut onder vuur genomen worden; batterijen van de Bataven waren er niet, daar die door

Schout-bij-nacht Story *(zwartekunstprent door Ch. H. Hodges, Rijksprentenkabinet, Amsterdam)*

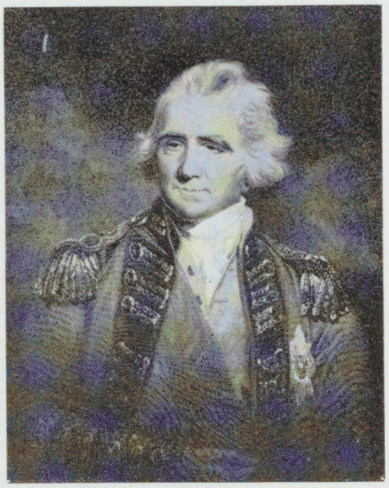

Sir Ralph Abercromby *(prent van H. D. Cook naar een schilderij van J. Hoppner, Rijksprentenkabinet, Amsterdam)*

de zandverstuivingen onmogelijk in stand te houden waren; de landzijde van Den Helder was niet versterkt. Zo kon dus de Bataafse vloot het best worden benaderd. Eenmaal in het bezit van deze stelling zou men niet eerder dan bij Amsterdam fortificaties ontmoeten. Volgens berichtgevers van de Oranjepartij was de bevolking van het voormalige Noorderkwartier prinsgezinder dan in

Zuid-Holland. Al deze redenen tezamen leidden tot de aanval op de kust tussen Huisduinen en Callantsoog in de nacht van 27 op 28 augustus 1799. Tussen 8 en 12 augustus waren in Duins, Ramsgate en Margate 15.000 man van de Engelse voorhoede, onder bevel van de luitenant-generaal Abercromby, scheep gegaan, terwijl reeds in juli een Engelse transportvloot uit Yarmouth was uitgevaren om in Elseneur de eerste Russische troepen op te nemen. Om de vijand te misleiden, zond men 2 fregatten, 2 kotters, een brik en een korvet naar de Friese kust en 2 linieschepen met 26 kotters en brikken naar Walcheren. 21 augustus naderde men de kust. Kolonel Maitland van het eerste garderegiment en kapitein Winthrop der marine werden vooruitgestuurd om de vloot van Story en Den Helder — waar kolonel Gilquin het bevel voerde — voor de Prins op te eisen, 'voor Uwen wettigen Opperheer den Prins van Oranje'. De parlementairs (onderhandelaars) hadden ook een proclamatie van de stadhouder bij zich, waarin o.m. te lezen stond: 'De krijgsmacht, welke tegenwoordig afgezonden wordt, is enkel de voorhoede van meer talrijke legers . . . Aarzelt dus niet, brave ingezetenen van Nederland, om Uw Verlossers tegemoet te komen! Haalt ze in als vrienden en voorstanders van het welzijn van het lieve Vaderland!'

Dat het Engelse gouvernement onder de toenmalige omstandigheden een herstel van de stadhouder op de oude basis wenselijk achtte, blijkt ook uit een schrijven van de Engelse minister van Buitenlandse Zaken, Lord Grenville, waarin deze er op aandringt, dat Abercromby een parlementair naar Den Haag zal zenden met de opdracht na te gaan of de Bataafse regering oren had naar het herstel van de stadhouder. Was er dan reden om aan te nemen, dat het Nederlandse volk dit herstel zou wensen? Er was ontevredenheid over de zware belastingen (8% op het inkomen ten behoeve van de vloot in 1798 en nog eens 5% op het bezit in hetzelfde jaar en 3% op het inkomen in de eerstvolgende 25 jaar). Men ergerde zich aan de z.g. Jacobijnenclubs, waarin de Rooms-Katholieken een belangrijke rol speelden. De Protestanten waren geprikkeld door het streven naar politieke en maatschappelijke gelijkheid bij de Rooms-Katholieken. Men voelde zich bedrogen, dat nog maar heel weinig van de uitvoering der grondwet van 1798 was terechtgekomen. En toch: toen de Engelsen en Russen een groot deel van Noord-Holland hadden bezet, was er van medewerking der bevolking weinig sprake. Men had nog slechte

herinneringen aan het wangedrag der Engelse troepen in 1794 en '95. Daar kwamen nu nog de plunderingen der Russen bij. Ook beschouwde men, zelfs in de kring der Oranjegezinden, Willem V niet als wettige souverein. 'Onze regering,' schrijft 7 september de Amsterdamse bankier Saportas aan zijn naamgenoot in Londen, 'zoude al veel willen sacrificeeren; maar zoo het schijnt wil men de oude form in allen deele, daar men niet licht toe accordeeren zal.' Het antwoord van Story en Gilquin liet weinig ruimte aan de gedachte, dat zij met de aanvallers wilden samenwerken. De eerste antwoordde: 'Ik weet wat mijn plichten jegens mijn vaderland en de vlag waaronder ik dien van mij eischen. Al ware uwe macht ook dubbel zoo groot, mijne gevoelens zouden dezelfde zijn. Daarom Mylord, verwacht van mij eene verdediging, mijn vaderland en mijne eer waardig.

Hoe het ook zij, ik zend op staanden voet uwe opeisching aan mijn regeering; wilt u hare beslissing afwachten, dan zal ik u omtrent den uitslag berichten.' Woorden, die niet konden worden misverstaan, hoewel de Franse historicus Legrand niet geheel ten onrechte meent, dat het slot 'geen ontoegankelijk gemoed verried'. Gilquin berichtte: 'Mijn leven is verknocht aan het vaderland en dus generaal wacht ik u gerustelijk af met de dappere troepen, die ik de eer heb te kommandeeren.' De parlementairs hadden echter kunnen constateren, dat de stemming aan boord niet zo erg betrouwbaar was. Onder leiding van vlag-kapitein Van der Capellen had Story hem een wandeling over het dek van het admiraalschip 'Washington' toegestaan en Van der Capellen had hen zelfs tot in de kuil (laagte in het dek, waar de bemanning verbleef) toegelaten, waar de heren aan de bemanning oranjestrikjes uitdeelden. Kolonel Maitland slaagde er in een proclamatie van Abercromby in handen te spelen van een officier van het fregat Embuscade. In dit geschrift heette het: 'Het is niet als Vijanden, maar als Vrienden en Verlossers, dat de Groot-Brittannische Troupes op het Territoir der Gëunieerde Provincien treeden'. De kapiteins Van Braam, Van der Capellen en De Jong verontschuldigden zich zelfs, in het bijzijn der Engelsen, in Bataafse dienst te zijn getreden. Wat kon men van dergelijke mensen verwachten als de werkelijke aanval zou komen? De hoge krijgsraad van 8 oktober 1799 noemde deze handeling der Nederlandse officieren dan ook 'misdadig'. Story, die de vreemde manier van optreden van Van der Capellen te weten kwam, sprak er zijn ernstige

afkeuring over uit en droeg zijn vlagofficier op dit zelf aan de Engelsen mee te delen. Na hun vertrek stuurde de vlootcommandant zijn secretaris Verveer naar de agent (minister) van marine Spoors. Het Uitvoerend Bewind keurde het gedrag van Story en Gilquin goed en stuurde een nader antwoord aan de Engelse admiraal Duncan, waarin er op gewezen werd, dat de mededeling van de landing door 20.000 Engelsen leugenachtig was (de Engelsen zijn pas 5 dagen later geland met 12.000 man). Tevens protesteerde men tegen het schandelijk gedrag van de parlementair Maitland. Voortaan zou men parlementairs als krijsgevangenen behandelen. Story kreeg toestemming, zo nodig, naar de Vlieter uit te wijken. Story ging door met, overigens vergeefse, pogingen de vijand te beletten de zeegaten, die naar de rede van Texel voerden, te peilen en te betonnen. Daarmee werd het steeds duidelijker, dat de aanval op de Noordhollandse kust zou plaats hebben en moesten derhalve maatregelen worden getroffen het land zo goed mogelijk te verdedigen. De 1e divisie Bataafse troepen, onder bevel van luitenant-generaal Daendels, telde ruim 10.000 'hoofden' en was uitgerust met 10 zesponders en 2 houwitsers. De divisie was verdeeld in twee brigades. Van deze stond de brigade Guericke, ongeveer 5000 man sterk, tussen Den Helder en Schagen. Commandant van Den Helder was de eerder genoemde Gilquin, die de 7e halve brigade tot zijn beschikking had, bestaande uit 3 bataljons van 1800 man. De positie van Den Helder wat uitermate gevaarlijk. Immers de vesting was aan de landzijde niet versterkt. In allerijl werden de kustbatterijen Revolutie en Unie van achteren door palissaderingen afgesloten, een hoornwerk [1]) aangelegd en een inundatie voorbereid. Van het laatste kwam echter niets terecht. Mocht de vijand kans zien op de kust tussen Huisduinen en Callantsoog te landen en oprukken naar Den Helder, dan zat men daar als muizen in de val. Dit zag Daendels dan ook onmiddellijk in toen de Engelse landing op 27 augustus slaagde. Hij gaf Gilquin last zijn positie te verlaten en op de hoofdmacht terug te trekken, die zich 'in de Zijp' opstelde, 'mijn beide vleugels appuyerende aan de Noord- en Zuiderzee, en het front gedekt door een land met grachten doorsneden'. In onze termen dus een front van Petten tot Oudesluis. Aldus rapporteert Daendels aan de Franse generaal Brune, die onderwijl het opperbevel op zich had genomen. (Rapport des opérations de la division du lieutenant-général Daendels, depuis le 22 Août, jusqu' à la capitulation de l'armée Anglaise et

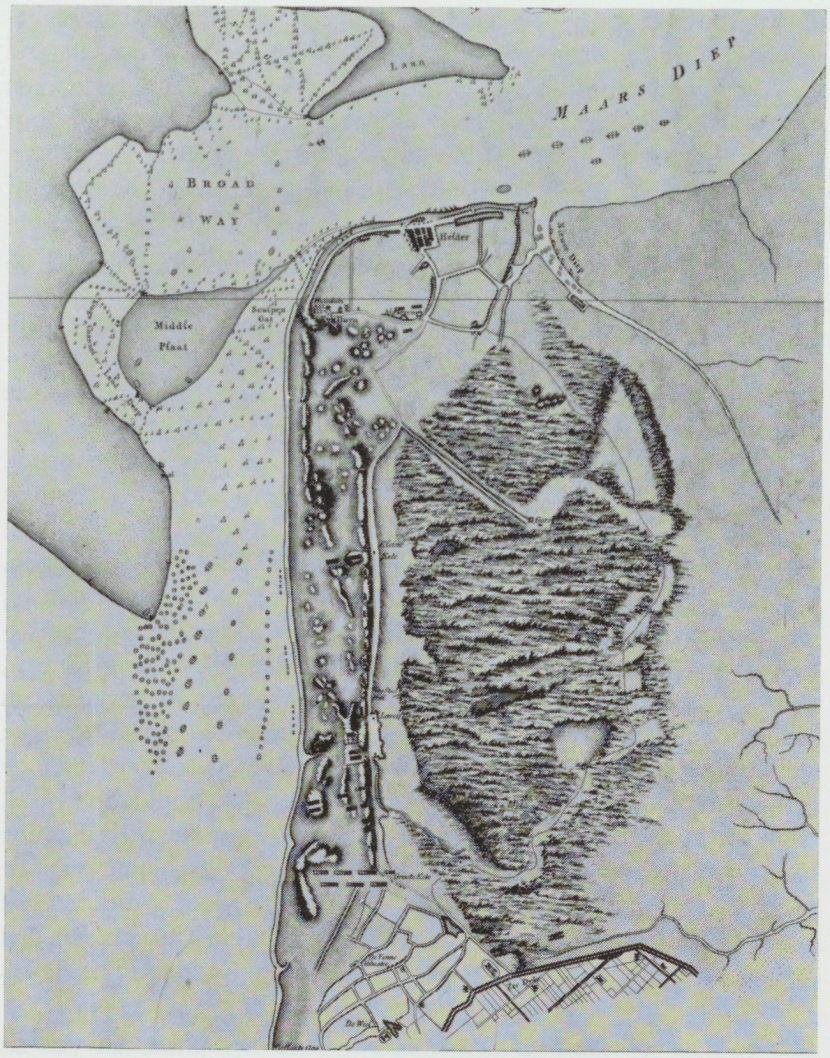

Gedeelte van een kaart van George Ralph Collier, waarop de Engelse vloot in augustus 1799 voor de kust ligt, gereed voor de landing *(Algemeen Rijksarchief, Marine-archief no. 359)*

Russe, le 18 Octobre 1799. A la Haye chez les frères Van Cleef). Na de landing was Abercromby zelf aan het hoofd van 3 brigades op Den Helder afgegaan. Gilquin vernagelde, alvorens te vertrekken, het geschut der kustbatterijen en gaf van zijn vertrek, blijkens zijn eigen dagverhaal, melding aan Story. De terugtocht in de nacht was iets verschrikkelijks. Men diene nl. te bedenken, dat de noord-

punt van onze provincie er toen heel anders uitzag dan tegenwoordig (zie bijgaande kaart). Daar Gilquin op grote afstand van de vijand moest blijven, moest hij door het Buitenveld, een moerassige vlakte, nu het Koegras, 'het volk tot aan het buik door het water en slijk heen'. 'Eindelijk ben ik met eenen afgematten troep, des nachts om 2 uren aan het Zand gearriveerd.' Krayenhoff voegt hier in zijn in 1832 uitgegeven 'Geschiedkundige beschouwing' aan toe, dat het Zand is 'eene Herberg aan den grooten weg, langs de Ooster-Egalement Sloot'. Tijdens de terugtocht waren enige manschappen verdronken en 3 houwitsers verloren gegaan. Het viel Abercromby dus niet moeilijk de volgende dag, 28 augustus, het verlaten Den Helder te bezetten. Een gedeelte van de brigade-Moore werd er gelegerd.
Toen Story wist, dat Den Helder werd losgelaten gaf hij bevel, dat de loodsboten, die in het Nieuwe Diep lagen verder naar buiten gebracht zouden worden.
Op dezelfde dag, waarop de Engelsen Den Helder binnentrokken, verzeilde hij naar de Vlieter, 's morgens om 8 uur. Hier kwam hij 's middags ongestoord aan en ging voor één anker in slagorde liggen, richting o.z.o. Namens de Erfprins ontbond baron Van Heerdt, afgevaardigde van de stadhouder bij de Engelsen, Kamerheer van Willem V, de municipaliteit van Den Helder en Huisduinen en stelde provisionele bestuurders aan. De oranjevlag werd van de toren gestoken, wat ook het geval was in Oudeschild op Texel, welk eiland door de Engelsen was bezet, in naam van de Koning van Engeland en de Prins van Oranje. Het verschijnen van de prinsenvlag had bij de bemanning der Bataafse vloot grote vreugde verwekt en deed Story daarom besluiten kapitein Cornelissen met 50 man naar het eiland te zenden om te eisen de vlag in te halen. Hij moest echter spoedig verdwijnen.

Het scheepsvolk van de Washington, door het uitsteken van de oranjevlaggen gesterkt, scheen nu tot daden te zullen overgaan. Het wilde niet naar kooi en bewaakte de kruitkamer onder het voorwendsel te vrezen, dat men het schip in de lucht wilde laten vliegen. Wel wist kapitein Van der Capellen de gemoederen enigszins tot rust te brengen, maar de bewaking van de kruitkamer ging door. Kapitein Kolff van de Utrecht verklaarde, dat zijn schip geen schot zou afvuren; als duidelijk bewijs van deze bewering gooide de bemanning de kardoezen overboord! De 29e belette een hevige n.n.w. wind de Engelsen naar de rede op te zeilen en Story naar de

rede terug te keren. Maar de volgende dag wilde de laatste toch trachten slag te leveren. Doch zijn onwillige bemanning belette het hem. Overigens beschikte de Engelse onderbevelhebber Mitchell over een grote overmacht van 11 linieschepen, 11 fregatten en korvetten, 2 branders, 8 bombardeergaljoten en 10 brigantijnen. Maar zijn machtigste wapen was de prinsenvlag; het admiraalschip Isis voerde zelfs de dubbele prinsenvlag! Nog liet Story zich niet afschrikken. Hij stuurde de kapiteins Van der Capellen en De Jong naar Mitchell en liet hen mededelen, dat hij zich tot het uiterste zou verdedigen, dat Mitchell als hij hem aanviel een vloot zou vernietigen, die hij beweerde te willen sparen en dat hij hem verzocht voor anker te gaan tot uit Den Haag nadere instructies zouden zijn gekomen. Bij terugkeer van de Hollandse officieren bleek het Story evenwel, dat er met zijn bemanning niets te beginnen viel en besloot hij, na gehouden krijgsraad, te capituleren. Mitchell had de boodschap meegegeven voor anker te zullen gaan, mits er in de opstelling van de Bataafse vloot niets werd gewijzigd en binnen één uur de vlag van Z.D.H. de Prins zou worden gehesen. Nu was dit door de feiten achterhaald. Story bleef niets anders over dan Mitchell te schrijven: 'Admiraal. Noch uwe meerderheid noch de bedreiging dat gij het vergoten bloed op mijn hoofd zult doen neerkomen, zou mij hebben kunnen weerhouden u tot het uiterste te toonen, wat ik zou weten te doen voor mijn souverein het Bataafse volk en zijn vertegenwoordigers, de eenige die door mij worden erkend. Maar de verraders, waarover ik bevel voer, weigeren te vechten; mij en mijnen dapperen officieren blijft slechts over, verteerd van woede, onzen donkeren toestand te overzien. Daarom zie ik mij gedwongen u de vloot waarover ik beveel over te geven. Van dit ogenblik af verblijft aan u de zorg voor de veiligheid mijner officieren en van de weinige dapperen, die aan boord der schepen zich bevinden'. Kapitein De Jong bracht het bericht naar Den Haag, waar men de daad van Story als verraad beschouwde. De agent van oorlog Pijman was van mening, dat Story zich in de Vlieter had kunnen terugtrekken of zijn schepen had moeten vernietigen.

Het Bataafse eskader bleef, onder Engels bevel, tot 4 september in de Vlieter. Acht linieschepen en 3 fregatten vielen de vijand in handen, zonder dat één schot gelost was. Eveneens bemachtigde hij 3 linieschepen, 5 fregatten en 5 koopvaarders van de V.O.C.

Aftocht der Engelsen en Russen van Den Helder in de maand november in het jaar 1799. *(Prent van H. Roosing naar een tekening door J. A. Langendijk, Rijksprentenkabinet, Amsterdam)*

Bij zijn eerste verschijnen op de Texelse rede waren hem al 16 Oostindiëvaarders in handen gevallen.
Na 4 september werden alle Nederlandse schepen naar Engelse havens gebracht, tot groot misnoegen van de bemanning, die er op gerekend had in dienst van de stadhouder over te gaan. De stadhouder 'leende' 7 van deze schepen aan de Royal Navy, 4 andere dienden onder de prinsenvlag en deden in 1801 dienst onder kapitein Tulleken bij een kruistocht langs de Franse kust. 3700 man bleven in Engeland achter en vormden daar een korps mariniers; de rest ging met twee maanden gage naar de Bataafse Republiek terug.
Een zeekrijgsraad veroordeelde in 1800 Story tot de dood door onthoofding. Het vonnis kon echter niet worden voltrokken, daar Story met de vloot mee was gegaan naar Engeland. De kapiteins Kolff, Van der Capellen en Van Braam zouden de kogel krijgen, maar waren eveneens gevlucht. De Jong — de enige, die men vast had — werd veroordeeld tot het zwaard over het hoofd (dat wil dus zeggen: alleen tot de bedreiging met onthoofding). Men hield hem tot de vrede gevangen en verbande hem toen. Story overleed

in de ballingschap; De Jong, Van Braam en Van der Capellen werden in 1813 in eer hersteld.

In de brieven van A. R. Falck vindt men er een van december 1799, geschreven uit Brunswijk, waarin hij zegt: 'Ondertusschen is het mij lief, dat de officieren aan het oproer geen deel hebben genomen. Dat het dus verre (tot zo ver) rustig is gebleven heeft velen hier verwonderd; mij niet, die den aart der natie genoegzaam kon.' Zou Falck zich wel voldoende hebben gerealiseerd voor welke moeilijke keuze men bij de Engels-Russische inval stond? Terecht zegt Colenbrander (De Bataafsche Republiek, pag. 212): 'De Nederlandsche natie, hoe teruggekomen dan ook van den revolutionnairen ijver en van de opwinding voor de Franschen, was daarom nog lang niet Engelschgezind.'

---

[1]) Een hoornwerk is 'n batterij op een in het water vooruitspringende hoek van het land.

Bronnen:

Vonk, L. C.: Geschiedenis der landing van het Engelsch-Russische Leger in Noord-Holland. (Haarlem, 1801.)

Krayenhoff, Baron: Geschiedkundige beschouwing van den oorlog op het grondgebied der Bataafsche Republiek in 1799. (Nijmegen, 1832.)

Aa, G. v. d.: Geschiedenis van den jongst geëindigden oorlog 1793-1802. (Amsterdam, 1806.)

Jorissen, Theod.: Historische bladen. Artikel: De Fransche tijd. (1883.)

Hora Siccama, O. W.: Brieven van A. R. Falck 1795-1843. (Den Haag, 1861.)

Koolemans Beynen, G. J. W.: Een niet in de archieven aanwezig staatsstuk betreffende den veldtocht in Noordholland in 1799. (Militaire Spectator, 1918.)

Hamel, Mr. A. v.: Nederland tusschen de mogendheden. (Amsterdam, 1918.)

Uyterschout, J. L.: Beknopt overzicht der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. (Kampen, 1933.)

Legrand, L.: Geschiedenis der Bataafsche Republiek. (Arnhem, 1895.)

Colenbrander, H. T.: De Bataafsche Republiek. (Amsterdam, 1908.)

Naber, Ja. W. A.: Prinses Wilhelmina. (Amsterdam, 1908.)

Blok, P. J.: Geschiedenis van het Nederlandsche volk, 2e druk. (Leiden, 1915.)

Bas, F. de: Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd. (Schiedam, 1891.)

Walsh, E.: A narrative of the expedition to Holland. (London, 1800.)

H. SCHOORL

EEN OOGGETUIGE VAN DE SLAG BIJ DE DOGGERSBANK

Het zijn vaak de notities en indrukken van ooggetuigen, die aan de officiële verslagen uit onze geschiedenis een bijzondere kleur en levendigheid geven.
Op 5 augustus 1781 maakte matroos Maarten Adriaansz. Pauw de slag bij de Doggersbank mee, die ontbrand was tussen een Engels eskader onder Hyde Parker en een Hollandse vloot onder Johan Arnold Zoutman, uitgevaren ter bescherming van een 70-tal koopvaarders uit het Vlie.
Tussen de officiële 'bijlagen tot de schepenrol' van Haringkarspel (RA. Haarlem, Nr. 5962 L) is een wel heel onofficieel briefje van matroos Pauw verzeild geraakt, die zijn familie vanaf de Tesselse ree schrijft:

(Deze brieff te bestellen aan de Schipper Veerman)

Tessel, 11 September 1781

Eerwaarde Suster, en Broeder,

Ik, Laat Uw weeten, als dat ik nog vris, en Gesont ben, ik wil Hoopen, dat Uw Lieden deesen brieff, ook, in een goede gesondtheyd, mag ontfangen. Verzoeke, deese brieff, aan mijn Slaapbaas te besorgen, aan Willem Hopman. Nu moet ik Uw dan Melden, als dat wij, den 5 Augustus, in Slag zijn geweest, met de Engelsen, maar wij hebben, door Gods Goedheyd, deselve verjaagt. En wij hebben Victorie behaald, en het veld behouden. En wij hebben, voor onse trouwe best, die wij gedaan hebben, en voor het Vaderland, Gestreeden, en ons Leven, daarvoor over Gegeeven, van zijn Doorlugtige Hoogheyd, den Prins van Oranje, ontfangen, Elk Man, voor zijn Hooft, 2 Maanden Geldt, 1 Pont Tabak, 1 vles wijn, over Tavel, en Een vrije en vrolijke dag.
Wij zijn slaags geweest, met ons 7 Hollandse Scheepen, en de Engelsen waaren, met haar 11 Scheepen, en wij hebben dog, het veld behouden, door Gods hulp, wij hebben 12 dooden gehad, en 29 gekwesten, hadt gij Lieden bij mij geweest, Gij zouwd Uw verwondert hebben. Wij Stonden, Rondom, in vuur, Damp en Rook.
Versoeke de Groetenis aan Jakop de Ruyter, mijn Ouwde

baas, daar ik bij gewerkt heb, verzoeke de Groetenis, aan Cornelis Bek, en aan Klaas Glasenkas, versoeke de Groetenis aan mijn Oom, en dat ik nog vris, en gesond ben. Groetenis aan mijn Neef Symen Dirkse Tuyn, ik ben Tegenwoordig op het Hollands oorlogs Schip, genaamt De Erffprins, gevoerd wordende, door den Wel.Edlen, Gestrenge Heer Capiteyn Adriaan Braak, Leggende Tegenwoordig in Tessel, ik moet uw Melden, als dat Claas Teunis, in de Slag, het Leeven heefft verlooren, op het Schip d'Argo, Cornelis is nog wel, maar die heefft niet in de Slag geweest.

Verzoeke dog, met ten Eersten, Antwoord hierop, en ik Hoop als het Godt blieft, Uw Mondelings het beter te Seggen.

Wij blijven, het heele Najaar, zoo als ik Segge hoor hier, in Tessel leggen, en vervolgens in het voorjaar, met Gods Goedheyd, en Hulp en bijstandt, weder, met een vrisse Moed en Gesondtheyd, Hoop ik, in Zee.

Hier Meede, breekk ik Aff, en Noeme mij met alle Agting, en versoeke nogmaals Uw Andtwoord hierop, en Noeme Mij,

Marten Adriaanse Pauw

J. HENDERIKX

HET KOEGRAS TOEN EN NU

Het plattelandsgedeelte van Den Helder wordt gevormd door de polder 'Helder en Huisduinen', die slechts 208 belastbare ha groot is, èn de polder 'het Koegras', die in zijn geheel 3901 belastbare ha telt, doch zich voor een gedeelte ook over de gemeente Callantsoog uitstrekt.

De laatstgenoemde polder kan geacht worden te zijn ontstaan in 1818, toen bij het graven van het Noordhollands Kanaal de Koegrasserzeedijk werd aangelegd. Voordien stond het Koegras open voor eb en vloed van de kant van de Zuiderzee. Aan de zijde van de Noordzee had men reeds in het begin van de zeventiende eeuw een zanddijk gelegd, 'de dijk van Van Oldebarnevelt'. Het was vóór 1818 een gebied met enkele nollen en hoge gronden, gorzen, lage weilanden en kreken.

De bijgevoegde kaart (Alg. Rijksarchief, coll. waterstaat, nr. 802) geeft de toestand van het Koegrasgebied aan, zoals die was bij het begin van de inpoldering. Het kaartbeeld berust vermoedelijk op de metingen van de landmeter J. Peereboom uit het jaar 1795.

De polder 'het Koegras' was tot 1849 domeingebied. Er stonden naar schatting ongeveer 20 boerderijen, waarvan de bekendste waren 'de Schooten', 'de Garst' en 'Quelderduyn'. Dit waren zeer oude boerderijen, waarvan de laatste twee sinds lang verdwenen zijn en de eerste enkele jaren geleden afgebrand is.

Het was een armelijk gebied, waar veeteelt bedreven werd. Er woonden naar schatting slechts 200 mensen.

In 1836 werd de eerste school gesticht, die voortsproot uit het particulier initiatief van de heer J. Noot en enkele anderen. De school was slechts een houten directiekeet, door belanghebbenden zelf te onderhouden. Er gingen 30 kinderen op, die door één onderwijzer, de heer Daarnhouwer, onderwezen werden. Met het onderhoud ging het in de praktijk niet zo vlot. Een voordeel was, dat de school in het midden van het Koegras stond. Zij is het begin geweest van het tegenwoordige Julianadorp.

Het vraagstuk van het afstoten van staatsgronden speelde reeds toen blijkbaar een rol, want op 22 oktober 1849 werd de gehele polder openbaar geveild. Koper van het gebied in zijn totaal was

Kaart van het Koegras vóór de bedijking, vermoedelijk naar de opmeting door J. Peereboom, 1795, waarop ingetekend het kanaalplan van J. Blanken, 1817. *(Arch. Gem. Alkmaar. krt. nr. 64)*

de heer Mr. P. Loopuyt, koopman te Schiedam. De grootte werd toen opgegeven op plm. 3875 bunders, 3 roeden en 2 ellen. De koopsom plus kosten bedroeg bijna zeven ton.

De familie Loopuyt heeft in de geschiedenis van het Koegras een grote rol gespeeld en ofschoon thans de meeste gronden in andere handen zijn overgegaan, zijn er nog boerderijen in het bezit van deze familie.

Mr. P. Loopuyt naar een olieverfschilderij

De koper droeg het beheer over aan zijn schoonzoon, Jhr. Mr. Cornelis van Foreest te Heiloo, wiens naam thans nog voortleeft in de 'Van Foreestweg'. De heer J. Swerver, opzichter van de Rijkswaterstaat te Alkmaar, werd administrateur. Deze beide mannen hebben met veel energie de ontginning en verbetering van het Koegras aangepakt. Reeds in 1852 waren 19 nieuwe boerderijen gebouwd, de Callantsogervaart, de Middenvliet, de Schoolvaart en de Doggersvaart, samen 18,9 km lang, gegraven, twee stenen schutsluizen voor de verbinding met het Noordhollands Kanaal gebouwd, alsmede zeven bruggen. Voorts waren reeds wegen aangelegd, meer dan 15 km scheidingssloten gegraven en vele duikers, dammen, scheringen en hekken gemaakt.

Gesteld kan worden, dat in 1860 het grote ontginningswerk zijn voltooiing had bereikt en toen telde het Koegras 54 boerderijen. In oude verslagen kan men lezen, dat in genoemd jaar de veestapel bestond uit 1077 koeien, 221 paarden en 3269 schapen. Uit het aantal paarden mag men concluderen, dat de akkerbouw zijn intrede had gedaan. Het was een groot verschil met 1849. Uiteraard was het aantal stuks vee in vergelijking met tegenwoordig in 1860 nog zeer gering. De grote bloei is later gekomen door de kunstmest.

De ontwikkeling van het Koegras kan ook afgeleid worden uit de pachtsommen. Deze bedroegen in 1854 gezamenlijk *f* 21.000,—,

in 1854 *f* 57.000,— en in 1870 *f* 87.800,—, waaruit blijkt, dat de geïnvesteerde gelden een toenemende rente afwierpen.
Het is wel aardig te vermelden, dat de burgemeester van Den Helder op 12 juni 1849 de minister van financiële zaken verzocht had de domeingronden vooral niet in 'ene massa' te koop aan te bieden 'als zijnde niet in het belang der schatkist, noch in dat van de bewoners en niet in het belang der verbetering van de grond'. Volgens de burgemeester 'kon een zoo groot bezit in één hand niet anders dan schadelijk werken en in strijd zijn met de belangen van het algemeen'.
In tegenstelling daarvan dateren uit 1860 de dichterlijke woorden:

'Eere den man, in wiens handen het Koegras is gevallen,
Hij worde als voorbeeld tot navolging gesteld!'

Het spreekt vanzelf, dat een zo omvangrijk grondbezit in één gemeente leidde tot feiten die te maken hebben met de ontwikkeling dier gemeente. Wij wezen reeds op de kiem van het huidige Julianadorp. Zo werden in 1859 door Mr. Loopuyt ongeveer 4 ha grond verkocht aan de opgerichte particuliere Duinwaterleidingmaatschappij voor *f* 1650,—. De Helderse waterleiding was de tweede in Nederland. Amsterdam was voorgegaan. De verkochte grond was een gedeelte van de z.g. Grafelijkheidsduinen. In 1863 werden bijna 19 ha verkocht aan de Commissie voor de Staatsspoorwegen ten behoeve van de aanleg van de spoorlijn Den Helder—Alkmaar, die verbinding gaf met Haarlem. De verbinding Alkmaar—Amsterdam is eerst later gekomen. De koopsom was plm. *f* 23.700,—.
Vermeldenswaard is, dat in de eerste 25 jaren na 1849 er geen enkele brand in het Koegras uitbrak. In de volgende 25 jaren waren er zoveel branden, dat de assurantie-mij. 'André de la Porte' te Arnhem, bij welke alle gebouwen verzekerd waren, de contracten opzegde.
Mr. Pieter Loopuyt overleed op 5 juni 1874 en de bezittingen werden verdeeld onder zijn acht kinderen. Zijn nalatenschap werd getaxeerd op ruim *f* 2.000.000,—. Het uiteenvallen der bezitting had tot gevolg, dat veel bedrijven werden gesplitst en er meer boerderijen werden gebouwd, waardoor de bevolking gestadig toenam.
Na 1849 had de polder een min of meer privaatrechtelijk karakter gehad, hetgeen op de duur niet gehandhaafd kon blijven. De Staten

van Noord-Holland stelden in 1873 een bijzonder reglement voor het gebied vast, krachtens hetwelk een polderbestuur gekozen moest worden. Dit bestond aanvankelijk uit drie leden, nl. Jhr. Mr. Dirk van Foreest, voorzitter, Jhr. Mr. Cornelis van Foreest en de heer Jan Loopuyt, leden. Marinus Johannes Tiele was de eerste secretaris-penningmeester. Een college van hoofdingelanden ontbrak. De polderkeur werd in 1874 afgekondigd, terwijl de wegen, vaarten, bruggen, sluizen en sluiswachterswoningen in de jaren 1875 en 1877 aan de polder werden overgedragen. De polderwegen werden geleidelijk verhard.

De polder 'het Koegras' heeft nooit een z.g. buitenbemaling gehad. Er wordt al naar gelang van de behoefte door de sluizen water op het Noordhollands Kanaal gespuid dan wel ingelaten. De afzonderlijke in de polder gelegen landerijen hebben een eigen z.g. binnenbemaling, tegenwoordig meestal een elektrische. Men kan dus zelf de waterstand regelen, hetgeen zeer belangrijk is. Door 's zomers water uit de poldersloten in te laten wordt uitdroging der weilanden bij aanhoudende droogte voorkomen, terwijl in de winter het waterpeil verlaagd kan worden. Het behoeft geen betoog, dat in dit opzicht beweiding, akkerbouw en bloembollenteelt elk hun eigen eisen stellen.
Hiervoor werd vermeld, dat de eerste school in 1836 gesticht werd. Het houten schoolgebouw was klein en primitief; over het onderhoud, dat op belanghebbenden, dus de ouders der schoolgaande kinderen rustte, ontstonden grote moeilijkheden. In 1870 schonk Mr. Pieter Loopuyt *f* 1000,— ten behoeve van de stichting van een nieuw schoolgebouw door de gemeente Den Helder. De nieuwe school, waarbij een onderwijzerswoning stond, bood ruimte aan 90 leerlingen. We hebben reeds vermeld, dat 'het Koegras' zich voor een gedeelte uitstrekt over de gemeente Callantsoog. Daarom stelde Mr. Loopuyt bij de schenking als voorwaarde, dat kinderen, uit dit gedeelte afkomstig, te allen tijde de school moesten kunnen bezoeken. Hier zij terloops opgemerkt, dat de over twee gemeenten verdeelde inwoners van het Koegras altijd een eenheid hebben gevormd. Als de Callantsoogse Koegrassers spreken van 'het dorp', bedoelen zij Julianadorp. De school telde omstreeks 1880 70 leerlingen, met' een' 'bovenmeester' en een 'ondermeester'. In 1886 werd het gouden jubileum van de school feestelijk gevierd en meester Westendorp vervaardigde toen het

thans vrijwel vergeten 'Koegrasser Volkslied'. Als voorbeeld van de negentiende-eeuwse lekendichttrant wordt het hier vermeld.

Wie te Koegras is geboren,
Of er woont sinds lange tijd,
Heeft behoefte een lied te horen,
Aan zijn landstreek toegewijd.
Leve het Koegras, zij het lied;
Wie niet zingt, waardeert het niet.

Ied're stand heeft vele pretjes,
Wáár is 't, doch dit mag gezegd:
Menig steed'ling wordt soms netjes
Ingepakt door vriend of knecht.
Leve het Koegras, zij het lied,
Fopperij bestaat er niet.

Heeft een arme veel te strijden
Voor het stukje daag'lijks brood,
Boeren kunnen niet zien lijden,
Helpen willen zij in nood.
Leve het Koegras, zij het lied,
Gierigheid bestaat er niet.

Doch waartoe nog meer te roemen?
Ieder weet, wat het Koegras is.
't Staat niet netjes veel te roemen,
Deugd is need'rig, dat is gewis.
Leve 't Koegras zij het lied,
Godes hulp ontbreekt het niet.

De gemeente Den Helder vormt een twee-eenheid: stad en platteland. In het tweede couplet komt wellicht een tegenstelling tot uiting!
De omstreeks 1870 gebouwde school is sinds lang vervangen door een veel grotere met een gymnastieklokaal. Aanvankelijk werd de school bezocht door leerlingen van alle gezindten, doch later werd er een bijzondere prot.-christelijke school aan de Kortevliet gebouwd. De R.-K. kinderen reizen dagelijks per schoolbus naar de voor hen bestemde scholen te Den Helder. Zoals in vele gemeenten maakte de school gedurende de laatste wereldoorlog allerlei wederwaardigheden mee. Tengevolge van de bombardementen ontvluchtten de bewoners Den Helder; zij werden voor een gedeelte ondergebracht te Julianadorp, zodat de school overbevolkt geraakte. Later werd de school ingericht tot noodziekenhuis met een kraamafdeling enz. Het eerste kindje, dat er geboren werd, kreeg op verzoek van burgemeester Ritmeester de naam van Juliana! Men heeft er de Duitsers, die 'alles brauchten und die Schule hübsch

fanden', tot 1943 uit kunnen houden. In bollenschuren e.d. werd het onderwijs voortgezet.
Hiervoor werd gewezen op de oorsprong van Julianadorp, de stichting van de eerste school in 1836. Toch heeft het heel lang geduurd, voordat van een eigenlijk dorp sprake was. In 1909 werd een belangrijke stap voor de stichting van het dorp genomen. Een kleinzoon van Mr. Pieter Loopuyt, ook een Pieter Loopuyt, kocht met een aantal familieleden in de nabijheid van de school een stuk grond met de bedoeling, dat dit zou worden gebruikt voor de vestiging van neringdoenden en handwerkslieden. Hier bestond belangstelling voor. De plaats was gunstig gelegen in het centrum van de polder. Maarten Noot, een geboren Koegrasser, was de eerste neringdoende, die zich in het 'Loopuytdorp' vestigde. Hij was aanvankelijk spoorwegarbeider, terwijl zijn vrouw de overweg bij halte Koegras bediende en spoorkaartjes verkocht. In 1904 nam hij zijn ontslag bij de Spoorwegen en vestigde zich als kruidenier in de buurtschap 'De Kooy', om daarna een bedrijf te vestigen in het nieuwe dorp. Zijn zoon, Th. Noot, heeft daar nu een bloeiend warenhuis. Zo zijn er te Julianadorp meer bedrijven, die reeds meer dan vijftig jaren bestaan.
Al spoedig was de belangstelling voor vestiging in het dorp zo groot, dat het initiatief genomen werd tot stichting van een N.H. kerk, waarvan op 8 oktober 1909 de eerste steen werd gelegd.
Aangezien de stichting van het dorp samenviel met het geboortejaar van prinses Juliana, richtten de stichters tot H.M. Koningin Wilhelmina het verzoek het de naam 'Julianadorp' te mogen geven, waarmede instemming werd betuigd bij een brief, luidende:

Het Loo, 3 November 1909.

Met waardeering werd door Hare Majesteit kennis genomen van het voornemen der belanghebbenden om aan het nieuw gestichte dorp de naam 'Julianadorp' te geven.

De Particuliere Secretaris,
F. M. L. van Geen.

Sindsdien draagt het dorp de direct algemeen aanvaarde naam 'Julianadorp'. Aangezien verzuimd was toestemming aan het gemeentebestuur te vragen, richtte de heer P. Loopuyt zich op 24 november 1909 met een uitvoerige brief tot de gemeenteraad met verzoek de naamgeving te bekrachtigen. Dit geschiedde bij raadsbesluit van 30 november d.a.v. Tijdens de Duitse bezetting rezen

er ten aanzien van de naam 'Julianadorp' moeilijkheden. Het provinciaal bestuur, in opdracht van de bezetter, maakte bezwaar, omdat alle namen, die de herinnering opriepen aan een lid van het vorstelijk huis moesten verdwijnen. De burgemeester, verzwijgende dat de naam officieel door de gemeenteraad was goedgekeurd, antwoordde, dat de naam 'Julianadorp' in de volksmond was ontstaan en niet officieel was. Hiermede werd genoegen genomen.
Aan de stichting van het dorp herinnert een mooi gedenkraam in de kerk, waarin prachtige figuren staan, alsmede de woorden: Ter herinnering aan de geboorte van H.K.H. Prinses Juliana der Nederlanden en aan de stichting van Julianadorp.
In 1916 bezocht Koningin Wilhelmina het door de bekende waterstnood getroffen Anna-Paulowna. Toen H.M. te Breezand het kerktorentje van Julianadorp in het westen zag liggen, informeerde zij welk dorp dat was. Tot haar verrassing kreeg zij te horen, dat dit het naar de Prinses genoemde dorp was. En op 30 mei 1919 mocht een stralend en bevlagd Julianadorp Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik en Prinses Juliana voor een speciaal voor het dorp bestemd bezoek ontvangen. Het koninklijk bezoek werd welkom geheten door de commissaris der koningin en twee heren Loopuyt. Na een bezoek aan de door de landbouwleraar J. de Vries gestichte proeftuin, aan de bekende oud-zeeredder J. Duit en een t.b.c.-patiëntje werd de kerk bezocht. In de kanselbijbel schreven de drie koninklijke gasten elk een tekst.
In 1959 werd het vijftigjarig bestaan van Julianadorp luisterrijk herdacht. Er waren uitgebreide feestelijkheden, door de commissaris der koningin geopend. Er waren een mooie landbouwtentoonstelling, een concours-hippique, een fokveedag enz. enz. De gehele poldergemeenschap vierde feest.
Julianadorp heeft zich thans ontwikkeld tot een welvarend dorp. Temidden van het vlakke en vrij boomloze Koegras is het een lommerrijke oase. De laatste jaren is er de woningbouw op gang gekomen en het is te verwachten, dat het dorp zich belangrijk zal gaan uitbreiden.
Wij spraken reeds over de twee-eenheid: stad en platteland. Zonder van een bepaalde tegenstelling te spreken, zijn het toch verschillende sferen. Aangezien de stad uit een agrarisch oogpunt voor de boeren geen aantrekkingskracht heeft, zijn deze voor de markt georiënteerd op Schagen. Zij gevoelen zich meer een met de plattelandsbevolking van de kop van Noord-Holland. Voor het voort-

gezet onderwijs is de Koegrasser bevolking echter gericht op Den Helder, dat voor velen ook 'hun stad' is. Gelukkig heeft het gemeentebestuur na de oorlog veel aandacht aan Julianadorp besteed. Er is door de gemeente een mooie lagere landbouwschool gesticht, de wegen in de bebouwde kom zijn met de plantsoenen door de gemeente overgenomen en met haar financiële steun is 'Het Witte Kruis' in staat gesteld een badhuis en een modern wijkgebouw te stichten. Voorts heeft de gemeente er een goed sportveld aangelegd. Een door het gemeentebestuur vergeten gebied mag Julianadorp zeker niet genoemd worden.

De middelen van bestaan in het Koegras vormen veeteelt, akkerbouw, bloembollenteelt en wat tuinbouw. Daarnaast begint als neveninkomst het vreemdelingenverkeer een steeds grotere rol te spelen.

Veeteelt en akkerbouw worden als regel bedreven op gemengde bedrijven. Wijd over het door de duinen begrensde landschap liggen de boerderijen verspreid, hoofdzakelijk het Noordhollandse stolptype. Dit type boerderij verzet zich vaak tegen de eisen die de moderne bedrijfsvoering stelt. Vandaar het verlangen tot verbouwen en aanbouwen. Aan de welstandscommissie de moeilijke taak om enerzijds geen eisen te stellen, die aan de moderne bedrijfsvoering in de weg staan en anderzijds er tegen te waken, dat het architectonisch àl te ongelukkig uitvalt.

De grond in het Koegras is van nature niet bepaald vruchtbaar. De agrarische ontwikkeling had nooit zo'n vlucht kunnen nemen, als daar de kunstmest niet geweest was. Het gebruik van kunstmest, omstreeks de laatste eeuwwisseling opgekomen, heeft hier, evenals elders in Nederland, grote mogelijkheden gegeven. Ook hier verzette de ouderwetse boer, die zwoer bij zijn stalmest, zich tegen het gebruik. Ook hier werd de kunstmest door degenen, die meer vooruitstrevend waren, aanvankelijk onoordeelkundig gebruikt. Er kwamen echter landbouwcursussen en de landbouwleraren, meestal hoofden van scholen met een landbouwacte, verrichtten pioniersarbeid. Dat kan men zich nu nauwelijks meer voorstellen. Het Koegras heeft thans een uitstekende landbouwvoorlichting.

Naast de welvarende weide- en akkerbouwbedrijven is de bloembollenteelt opgekomen. Het eerste bedrijf werd vijftig jaren geleden gesticht. De conjunctuurgevoeligheid van dit bedrijf heeft zich ook hier in diverse perioden gemanifesteerd. Vooral de laatste jaren heeft zich ook hier de bloembollenteelt sterk uitgebreid. Vele

gronden blijken voor deze teelt zeer geschikt te zijn. Bedrijven uit 'de Zuid' (Hillegom, enz.) hebben zich hier gevestigd, vaak als filiaal. Het bloembollenareaal wordt thans geschat op meer dan 300 ha, verdeeld over plm. 150 bedrijven, filialen en contractkwekers. Het hoofdgewas wordt gevormd door de tulpen, hierna volgen naar belangrijkheid de narcissen, crocussen en irissen. Het gebrek aan geschoolde werkkrachten speelt ook hier een rol.
De belangrijke uitbreiding van de bloembollenteelt, een uitbreiding, die nog steeds voortgaat, heeft een grote invloed op het Koegras. In de eerste plaats zijn de grondprijzen daardoor sterk gestegen. In de tweede plaats vestigen zich daardoor vele mensen van elders, hetgeen op het volkskarakter van het Koegras ongetwijfeld zijn invloed doet gelden, welke invloed voorts ook merkbaar is aan de bouwstijl.

De Koegrasser boer staat wel open voor de eisen van een moderne bedrijfsvoering en de daardoor geboden mogelijkheden als daar zijn: moderne methoden van hooiwinning, machinaal melken, coöp. werktuigenvereniging, coöp. aardappelbewaarplaats, coöp. boerenhulp-organisatie enz. De Coöp. Zuivelfabriek te Julianadorp is een belangrijk, modern bedrijf, thans gefuseerd met dat te St. Maartensbrug. Ook hier de noodzaak van groter eenheden.
Wat de tuinbouw betreft zijn er te Julianadorp twee 'glasbedrijven'. Het is eigenlijk vreemd, dat Den Helder voor zijn groentenvoorziening voor een belangrijk deel is aangewezen op aanvoer van buiten. Uiteraard zijn hiervoor wel oorzaken aan te wijzen, zoals de moeilijkheid om aan goede, betaalbare gronden te komen.
Het vreemdelingenverkeer te Julianadorp ontwikkelt zich sterk. Bovendien is zich bij de duinen ter hoogte van de van Foreestweg een Julianadorp aan Zee bezig te ontwikkelen. Hier zijn al vele zomer-bungalows gebouwd en z.g. tenthuisjes. Bovendien zijn er kampeerterreinen gekomen. Er is een vrij groots opgezet ontwerp uitbreidingsplan. Het gemeentebestuur tracht hier zoveel mogelijk wilde groei tegen te gaan. Werd reeds vermeld, dat door de bloembollenteelt de grondprijzen sterk zijn gestegen, het vreemdelingenverkeer overbiedt deze nog sterk. Te Julianadorp en omgeving wordt veel gedaan aan verhuur van kamers aan badgasten. Bedroeg het aantal 'overnachtingen' in 1954 ongeveer 4000, thans gaat het naar de 40.000 lopen. Het is merkwaardig te horen hoevelen uit de bossen en grote steden dit vlakke landschap met zijn zee, duinen en wijde luchten bewonderen en de frisse lucht als

een weldaad ondergaan. Zij willen liever de beplanting niet uitgebreid zien!
Het Koegras met zijn ongeveer 2000 inwoners heeft een opgewekt verenigingsleven, gestimuleerd door de samenbundelende 'Culturele Vereniging Juliana Vooruit'. De gemeenschapszin bij allerlei gebeurtenissen is er sterk. De bewoners zijn nederlands-hervormd, gereformeerd, rooms-katholiek of behoren tot geen godsdienstige gezindte. Naast de hervormde kerk is er een gereformeerde noodkerk. Voor de bouw van een katholieke kerk bestaan er plannen. Het rooms-katholieke deel van de bevolking neemt door de overkomst van nieuwe inwoners uit 'de Zuid' toe. De beste typering van de Koegrasser, althans voorzover hij behoort tot de autochthone bevolking, lijkt te zijn: Noordhollander. Hij is nuchter, dikwijls met innerlijke beschaving. De vrouwen en jonge dochters der boeren zijn modern en vooruitstrevend. De diverse lagen der bevolking — dit zijn er uiteraard niet veel — gaan vriendschappelijk met elkaar om. Een goed land om te wonen!

S. MARWITZ

DE HONDSBOSSCHE ZEEWERING

De enthousiaste wandelaar, die na een pittige wandeling door het prachtige duinterrein van het Staatsbosbeheer in de gemeente Schoorl Kamperduin nadert, kan, als slotstuk van een welbestede tocht, genieten van een wel zeer bijzonder panorama.
Ongeveer een uur gaans strekt de Hondsbossche Zeewering zich voor hem uit van het piepjonge badplaatsje tot waar in de verte een smalle duinregel zich flauw aftekent benoorden de rode daken van het nieuwste na-oorlogse Petten. En daarachter — symbool van de allerjongste tijd — oprijzend achter de dennebossen van de Korfwaters, de koepel van het Reactor-centrum!!
Meer echter dan met deze accenten van een nieuwe tijd, wordt de bezoeker hier geconfronteerd met een groots verleden. Als vanzelf komt de vraag bij hem op: wat is hier gebeurd, en misschien ook: wat zou er gebeurd zijn, hoe zou de 'Kop van Noord-Holland' er hebben uitgezien, als hier, op dit kritieke punt, niet in een eeuwenlange strijd een definitief halt aan de zee was toegeroepen?
Nu in onze eeuw de Zuiderzee- en Deltawerken zo sterk de aandacht trekken, heeft het dunkt mij wel zin in deze speciaal aan de 'Kop' van ons gewest gewijde bundel weer eens een ogenblik stil te staan bij de geschiedenis en betekenis van deze toch altijd nog zeer bijzondere zeewering.
Er moet een tijd geweest zijn, waarin de duinen zich van hier nog verder naar het noorden voortzetten. Ten noorden van Petten is dit landschap in de late middeleeuwen door de zee sterk afgeslagen en verder in verval geraakt, totdat een breed strand de plaats van de voormalige duinen ging innemen. Intussen was het nodig geworden de landen van Petten, Groede en Schoorl te beschermen door een dijk, die van Petten in grote trekken zuidoostwaarts liep, vervolgens langs de toenmalige Rekere zuidwaarts naar Schoorl omboog; deze dijk kennen we nog heden ten dage als de Schoorlse Zeedijk. In de 13e eeuw werd deze dijk door de Krabbendam met de Westfriese Omringdijk verbonden, waardoor de Rekere werd afgesloten.[1])
Het noordwestelijke uiteinde van de Schoorlse Zeedijk liep in die tijd uit op een smalle duinregel, die op zijn beurt aan de duinen van het Hollandse vasteland aansloot. Dit was ook nog het geval in de 14e eeuw, toen er sprake was van twee dorpen die

Petten heetten.[2]) Het noordelijkste dorp heette 'Pethem bi der sipe' en ten zuiden daarvan lag 'Pethem dat Hontbosch hiet'. In het begin van de 14e eeuw komt de naam 'Hontsbosch' al in allerlei stukken voor [3]) en is dus ouder dan de zeewering.
Voor een goed begrip van de toestand in dit verre verleden en van de verdere ontwikkeling, moeten wij ons indenken, dat zowel de beide Pettens als de duinregel veel westelijker lagen (ongeveer 1,5 à 2 km) dan de tegenwoordige kustlijn.
Ik mag als bekend veronderstellen, dat sinds historische tijden onze kustlijn zich gaandeweg landwaarts heeft verplaatst. Daargelaten de oorzaken van dit tamelijk verontrustend verschijnsel, zeker mag worden aangenomen, dat die verplaatsing in vroeger eeuwen door het geheel of nagenoeg geheel ontbreken van doeltreffende tegenmaatregelen, veel sterker is geweest dan in latere tijden.
Hoe het zij, het behoeft geen verwondering te wekken dat de smalle duinregel, niet versterkt door kostbare hoofden, zoals wij die thans, behalve hier, ook aantreffen langs de eveneens gevaarlijk smalle duinreeks tussen Scheveningen en Hoek van Holland (Westlandse hoofden), tenslotte op ernstige wijze is aangetast. Dit gebeurde wel in zeer sterke mate tijdens de beruchte St. Elizabethsvloed in 1421. Enkele jaren later, nl. in 1425, gaat zelfs het hele dorp 'Pethem dat Hontsbosch hiet' in de golven ten onder. Een zeer dramatische gebeurtenis, die veel indruk maakte door het in zee storten van de parochiekerk, waarbij ongeveer 400 dorpelingen, die in de kerk gevlucht waren, hun leven verloren.[4])
De naam 'Hontsbosch' voor het gedeelte duin ter plaatse dat nog voorlopig gespaard was, bleef bewaard.
Er moest iets gebeuren, dat stond wel vast. Immers tegen een doorbraak van de duinregel, die ten zuiden van de reeds genoemde Schoorlse zeedijk lag, bood deze dijk geen enkele bescherming. Het instromende vloedwater zou een groot deel van Noorderkwartier kunnen overstromen. Zelfs de Westfriezen achter hun omringdijk langs de Zijpe beseften het gevaar en waren bereid mee te helpen. Reeds al te vaak was hun westelijke dijk doorgebroken, zoals de vele nog aanwezige wielen tussen Krabbendam en Sint-Maarten bewijzen.
Het ging dus van het begin af aan om een voorziening van veel meer dan plaatselijk belang; vandaar dat de grotere steden als b.v. Haarlem zich met de zaak gingen bemoeien en zelfs de landsheer, de graaf, niet stil bleef zitten. De voor de hand liggende maat-

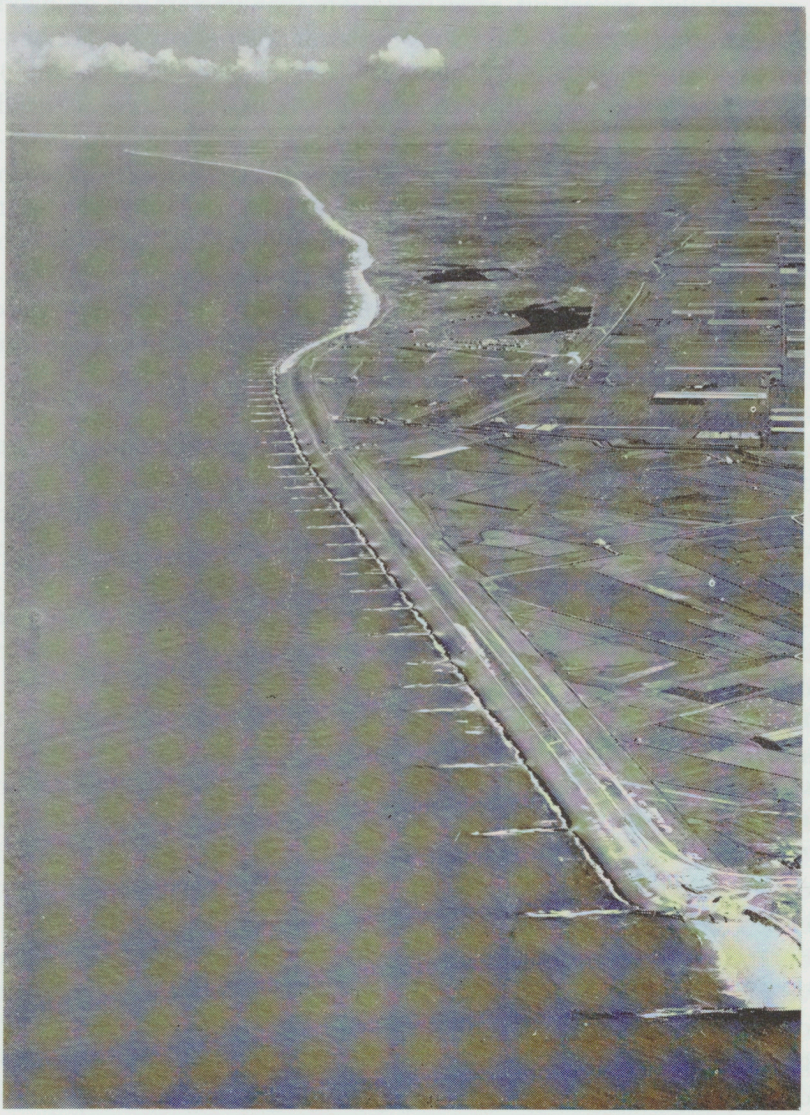

De Hondsbossche zeewering *(foto K.L.M. Aerocarto n.v.)*

regelen bestonden en hebben, zoals wij nog zullen zien, tot het begin der 16e eeuw, uitsluitend bestaan in het maken van een dijk (aanvankelijk geheel uit zand bestaande, dat immers bij de hand lag) *achter* wat er nog van de duinen over was, m.a.w. in het aanbrengen van een z.g. 'inlaagdijk' of ook wel 'slaperdijk' genoemd.[5])
Een systeem dat destijds ook elders, bv. in West-Friesland, werd toegepast en dat neerkomt op een voortdurend retirerende beweging. Zo horen wij van inlaagdijken in 1432 en 1443 en vooral in 1463 toen de toestand zeer ernstig was geworden. In 1466 beveelt de graaf Philips de Goede van Bourgondie, nadat in opdracht van de stadhouder en raden van Holland een zekere Gerrit van Berkenrode op grond van ernstige klachten een deskundig onderzoek had ingesteld, de aanleg van een dijk van *klei,* hoger en breder dan de toen bestaande en 'komende noordoostwaarts van de Pettemermolen derwaarts tot aan de duinen van het oude Hontsbosch, dienende tot slaper'. Geadviseerd werd de resten van het duin te ontdoen van helm en met molborden het zand los te woelen, opdat het zou gaan stuiven, waardoor de 'kwade gaten' gevuld mochten worden. Het Charter van Philips volgt deze deskundige raad op en houdt tegelijk het verbod in het land tussen de nieuwe dijk en de duinen te beweiden. Er was dus nog altijd een duinregel al was deze volgens het rapport van Van Berkenrode 'steil recht tegen de zee opstaande en slechts 30 à 32 treden breed'.[6])
Het is weer de stad Haarlem, die in deze periode mede haar schouders zet onder de noodzakelijke werken. Zo lezen wij in het voortreffelijk genealogisch boekwerk over het oude geslacht Van Foreest (1250-1570) van de hand van Jhr. H. A. van Foreest (1950) op blz. 90/91 dat Jan van Foreest, burgemeester, schepen en vroedschap van Haarlem op 21 mei 1470 reist naar 'Petten ende Hondsbossche om aldaer te spreken van der dijcaedse'. Voortdurend worden conferenties belegd ook in Den Haag met 's Graven Raad en met gedeputeerden van andere steden 'roerende van die gebreken van de duynen tot Petten ende van de Slaper'. Het gaat daarbij om de aanbesteding van herstellingswerkzaamheden, de wijze van onderhoud en vooral 'om te sluyten waer die penningen halen soude'.
Er was dus destijds al een Van Foreest bij de Hondsbossche betrokken. De schrijver van het evengenoemde boek spreekt terecht van een soort traditie. Door de eeuwen heen komen wij nl. leden van dit oude adellijke Hollandse geslacht tegen bij de bestudering

van de geschiedenis der zeewering en wij zullen nog zien hoe de Hondsbossche haar huidige gedaante te danken heeft aan een 19e eeuwse dijkgraaf uit ditzelfde geslacht.
Een 40-tal jaren later is blijkbaar van de duinregel weinig meer over, althans direct ten zuiden van Petten, want in 1506 beveelt het Hof van Holland voor het eerst het maken van een viertal hoofden, drie direct bij Petten en een omtrent 'het midden van de Hondsbosch'. Hiermede is voor het eerst sprake van eigenlijke kunstwerken en van een standhouden tegen de steeds meer opdringende zee, al zal men vrij gauw, nl. in de tweede helft der 16e eeuw en ook nog lange tijd daarna toch nog weer voortdurend moeten terugtrekken.[7])
Intussen moesten nu dus voortaan materialen van elders worden aangevoerd. Dit gebeurde per schip via het IJ en de Zaan. Men ging zelfs in 1545 er toe over voor dit doel een bredere sluis bij Zaandam aan te leggen. Zo komt het dat de Oude Sluis aldaar nog steeds het wapen van de Hondsbossche vertoont.
Kenmerkte de eerste helft van de 16e eeuw zich door een voor die tijd krachtdadige poging om stand te houden, veilig voelde men zich nog allerminst. Na ernstig beraad besloot men dan ook tot de aanleg van een geheel nieuwe slaperdijk veel verder binnenwaarts gelegen. Niet zonder tegenstand, b.v. van Haarlem, omdat velen, zoals later is gebleken terecht, vreesden dat de aanwezigheid van een dergelijke dijk tot verwaarlozing der eerste kering zou kunnen leiden, waaraan men nu juist zoveel zorg was gaan besteden. Het plan kwam niettemin tot uitvoering. In 1528 kwam de slaperdijk gereed.[8]) Hij kwam te liggen tussen de Schoorlse zeedijk en het gehucht Hargen en is, in tegenstelling tot alle dichter bij de zee aangelegde slaperdijken, geheel intact gebleven tot vandaag toe. Welbekend nu als kampeerplaats voor vele badgasten die met hun tent een voor de zeewind beschutte plek vinden op zijn binnenberm of met hun vaartuig een ligplaats kiezen in de langs die berm gelegen zandvaart.
Ondanks de uitbreiding van het aantal hoofden (in 1547 waren er al 22), verzwaring en herstel van de bestaande hoofden in deze periode, veroorzaakte elke nieuwe storm weer meer schade en regende het klachten bij het Hof van Holland.
Het is te begrijpen dat in deze tijd meer en meer de behoefte ontstond aan een geheel eigen bestuur van de zeewering. Immers de graaf, intussen in de persoon van Karel V uitgegroeid tot een

Europese figuur, had wel andere zorgen aan zijn hoofd dan die voor deze uithoek van zijn geweldig rijk en het Hof van Holland was voor de verkeersbegrippen in die tijd ook erg ver weg. Soms werden zijn bevelen tot herstel van de schade niet eens uitgevoerd! Daarbij kwam de vraag 'waer (men) die penningen halen soude' telkens weer naar voren, zolang er geen beter geordende toestand bestond. Ten dage van het onderzoek van Van Berkenrode ontbrak een speciaal college belast met de zorg voor de Hondsbossche nog geheel. Hij confereerde ter plaatse dan ook met de Baljuw van de heer van Egmond, met de waarschappen (gemachtigden) [9]) uit de naaste omgeving en met dijkgraaf en heemraden van de Westfriese dijk. Later zien we dat ook de steden, die gaandeweg meer plaats en invloed kregen in de Staten van het gewest, door de graaf werden geraadpleegd als er weer eens een belangrijk werk aan de zeewering moest worden aangevat. De rol daarbij vooral van de stad Haarlem werd reeds gememoreerd.
Wel is er in een ordonnantie van de graaf van 1499 [10]) sprake van een dagelijks bestuur, van dijkgraaf en heemraden, doch deze traden louter op namens het Hof van Holland en niet vanwege de direct belanghebbenden van de 'ingelanden' dus, zoals dat toen elders in den lande in diverse waterschappen reeds lang gebruikelijk was. Zij (dijkgraaf en heemraden) werden, als het weer zover was, gemachtigd de kosten der werken te bestrijden door het doen van omslagen, maar *wie* moest bijdragen stond niet vast. Vaak degenen die om verbetering hadden gevraagd (b.v. in 1502 ingelanden uit de omgeving en de steden Haarlem, Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen met meer anderen).
Zo was er wel gaandeweg een zekere groep contribuabelen ontstaan, die ook vooraf telkens werden opgeroepen om gehoord te worden over de uit te voeren werken en de kosten daarvan. [11])
Het was alweer de stad Haarlem die het initiatief nam voor een meer regelmatig onderhoud der zeewering en daartoe zelf reeds in 1477 van Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië een octrooi verkreeg. [12]) Jammer genoeg is volgens De Vries dit stuk verloren gegaan. Vermoedelijk is het de grondslag geweest voor het latere waterschap en berust op dit stuk ook de aanstelling van een dijkgraaf en hoogheemraden, ofschoon daarvan, zoals wij zagen, pas in 1499 wordt gerept.
Het octrooi gelastte de toen nodige werken uit te voeren en een omslag te heffen over alle landen die bij het inbreken der dijkage

bevloeien mochten, zulks overeenkomstig het aloude beginsel 'wien water deert, die water keert'. Welke landen dat waren, moest Haarlem zelf maar uitzoeken. Geen wonder dat veel processen voor het Hof van Holland werden gevoerd. Ditzelfde Hof — aan een 'scheiding der machten' werd nog niet gedacht — kreeg tevens de macht de zaak verder bij ordonnantie te regelen en aan het dagelijks bestuur een 'commissie' (instructie) te geven.
Intussen werd reeds in het begin der 16e eeuw drang uitgeoefend om over te gaan tot de gebruikelijke 'smaldeling' of 'verstoeling' van de zeewering. De ingelanden zelf adresseerden tenslotte bij Zijne Keizerlijke Majesteit (Karel V), zich beroepende op abuizen, ongeregeldheden, onnutte omslagen (!) en hoge kosten.[13]) Zij zagen alleen hun heil in een verstoeling, waarbij elke groep (kavel) van belanghebbenden een deel der zeewering zelf moest onderhouden.
Er moest natuurlijk wel een toezichthoudend college zijn, dat zo nodig boeten en andere straffen kon opleggen, maar *wat* er gedaan moest worden en *hoe* dit moest gebeuren, dat wilde men liever zelf uitmaken. De Keizer liet inderdaad een smaldeling ontwerpen, doch . . . de hoofdingelanden, daarover gehoord, verklaarden er zich ten stelligste tegen. Hun bezwaren, vervat in een brief aan de Keizer van 1553, getuigen van een ruime vooruitziende blik. Het was voor die tijd zelfs een volkomen modern geluid. Zij betoogden nl., dat een onderhoud uit één hand door één bestuur verre te verkiezen was boven een smaldeling, waarbij iedere kavel slechts voor zijn eigen deel van de dijk zou hebben te zorgen. Ze vreesden veel moeilijkheden, vooral van de zijde van Drechterland. De Drechterlanders hadden nl. herhaaldelijk betoogd dat zij ten onrechte moesten bijdragen in de Hondsbossche, omdat zij zelf de Zwaagdijk hadden aangelegd (tussen Wervershoof en Hoorn), waarachter zij zich veilig waanden voor waterbezwaar uit het westen. Zij dreigden zelfs met een proces!! De hoofdingelanden vreesden nu dat Drechterland zich wel niet al te veel zou bekommeren om het onderhoud van zijn deel. En, zo ergens, dan geldt zeker voor een zeewering dat de sterkte van een ketting wordt bepaald door de zwakste schakel.
De Keizer erkende het gewicht van deze bezwaren en gaf zelfs de bezwaarden nog een termijn om er nader op terug te komen, maar (de zaak had toch blijkbaar wel haast gekregen) stelde toch bij Provisionele Sententie (voorlopig vanwege de bezwaren) op 15 mei

1555 te Antwerpen de smaldeling vast. Deze Sententie — die ondanks het voorlopig karakter het meer dan drie eeuwen zou uithouden — bevatte tevens de oprichting van het 'Hoogheemraadschap van het Hondsbosch en de Duinen tot Petten'. Het bestuur vanwege de souvereine Landsheer hield op; het nieuwe waterschap trad als zelfstandig handelend lichaam op.
De dijk werd nu in zes delen verdeeld, waarvan aan elk der volgende kavels een deel zou worden toegewezen, nl.:
1. Geestmerambacht; 2. Schager en Niedorper Koggen; 3. De Vier Noorderkoggen; 4. Drechterland; 5. De dorpen Westzanen, Oostzanen, Wormer, Jisp, Graft, Schermer en Assendelft en 6. de geerfden aan de Duinkant (Duinkavel).
Er zou geen algemene omslag meer geheven worden, maar elke kavel moest de onderhoudskosten, ongeacht hoe hoog of laag, van zijn eigen deel in de dijk omslaan over zijn eigen dorpen. De toen reeds bestaande evenredigheid in de kostenverdeling, gebaseerd op de gefixeerde omvang van het belang, werd gehandhaafd.
Alleen bij doorbraak zou op kosten van alle kavels samen het gat gedicht worden tot een bepaalde hoogte om daarna voor verdere voltooiing en onderhoud weer te komen ten laste van de betrokken kavel, een principe, dat ook nu nog in de Deltawet voorkomt in de verhouding Rijk-waterschappen.
Intussen, ook in 1555 was het papier al geduldig.
Uit de rekeningen van het nieuwe waterschap blijkt dat al kort na de oprichting alle kosten der zeewering — zij het met inachtneming der genoemde evenredigheid — door de gezamenlijke kavels werden gedragen en van een daadwerkelijke zorg van elke kavel voor zijn eigen deel is dus nooit iets terecht gekomen. De zeewering en vooral de kunstwerken (hoofden en paalwerken) leenden zich daartoe ook te bezwaarlijk. En zo kreeg toch de nieuwe gedachte van het 'gemeenblijven' van de dijk en van het onderhoud in één hand, gestalte. Deze gedachte zal in de loop der volgende eeuwen, ondanks fel verzet, steeds meer vaste voet krijgen en de gehele waterschapsorganisatie van ons gewest gaan beïnvloeden, culminerend tenslotte in de oprichting van het Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier in 1921, dat op enkele uitzonderingen na, geheel Noord-Holland benoorden het voormalige IJ tegen het buitenwater moet beschermen.[14])
Maar zover was het in 1555 nog lang niet. Het jonge waterschap

zou nog zeer moeilijke tijden doormaken en van een standhouden tegen de zee was voorlopig nog geen sprake.
Het zou mij te ver voeren de geschiedenis van deze eeuwenlange worsteling verder op de voet te volgen, al is zij boeiend als een roman.
In zijn verhandeling over de Hondsbossche zeewering, die als antwoord op een in 1864 door het Hoogheemraadschap uitgeschreven prijsvraag met de eerste prijs werd bekroond, geeft ir. J. F. W. Conrad, destijds ingenieur 1e klasse bij 's Rijks waterstaat, een historisch overzicht in het bijzonder van de werken. Aan dit belangrijk geschrift heb ik hierboven reeds verschillende gegevens ontleend en ik wil nu verder, althans tot 1864, volstaan met de volgende beknopte samenvatting van deze geschiedenis.
In het resterende deel der 16e eeuw, dus na 1555 werden de door Karel V gestelde regelen niet opgevolgd, waartoe de politieke geschiedenis van het land wel de aanleiding zal hebben gegeven. Immers de 80-jarige oorlog brak uit tegen het landsheerlijk bewind. In 1570 tijdens de beruchte Allerheiligenvloed brak de zeewering op drie plaatsen door en drong het zeewater landwaarts tot de in 1528 gereed gekomen Slaperdijk bij Hargen. Wat er aan kunstwerken was gemaakt ging daarbij verloren.
Gedurende de gehele 17e eeuw was het een gedurig terugtrekken voor de zee en zocht men zijn heil in steeds weer nieuwe inlaagdijken. Van deze dijken resteert nu nog een deel van de in 1614 aangelegde Droomerdijk, aansluitende onder een vrij scherpe hoek tegen het binnentalud van de tegenwoordige zeewering ongeveer 3 km benoorden Kamperduin.
In de loop van de 18e eeuw verergerde de toestand voortdurend, zodat in 1792 de resten van dijk en duin volgens Conrad niet meer als een zeewering konden worden beschouwd. Het stelsel van 'wijken voor de zee' was noodlottig gebleken en Conrad bepleit in zijn bekroonde prijsvraag dan ook behoud van het 'verdedigend stelsel', waartoe men omstreeks 1800 weer was teruggekeerd.
In de eerste helft der 19e eeuw begon men weer hoofden aan te leggen en paalwerken aan te brengen, met als gevolg dat de zeewering sinds 1839 niet meer van plaats is veranderd.
In het reconstructieplan van ir. Conrad blijft het paalwerk een grote rol spelen, zij het in een gewijzigde vorm. Over zijn rapport ontstond veel onenigheid, omdat tussen de deskundigen onderling veel verschil van inzicht bleek te bestaan. Ik laat de beschrijving

van deze strijd, die uiteraard geheel op technisch terrein ligt, rusten en beperk mij tot het verrassend resultaat, dat tenslotte een reconstructie werd aangevat, die in 1877 haar beslag kreeg, waarbij . . . al het paalwerk verdween.
Het was geen waterbouwkundige, die daartoe de stoot gaf, maar de sinds 1869 opgetreden dijkgraaf Jhr. mr. C. van Foreest.
Wel was men na 1864 begonnen enkele voorgestelde verbeteringen aan te brengen, waarover de deskundigen het wèl eens waren, zoals verzwaring van het dijkprofiel en bekleding van de buitenberm met klei, maar bij het optreden van de nieuwe dijkgraaf was het strand niettemin onrustbarend verdiept door afslag van de meeste hoofden en was het paalwerk door ouderdom krachteloos geworden. Nauwelijks vier maanden in functie, komt Van Foreest met een ingrijpend voorstel. Geen paalwerk meer of andere middelen om de daarachter gelegen zanddijk te beschermen, maar de dijk zèlf zó sterk maken, dat andere kostbare verdedigingsmiddelen overbodig zijn. Hij verdedigt daarom het aanbrengen van een flauwe steenglooiing (van ruwe basaltsteen) op het buitenbeloop, daarbij uitgaande van de toen nieuwe gedachte, dat aan de golven geen hinderpalen in de weg moeten worden gelegd, maar dat zij de gelegenheid moeten krijgen uit te lopen en zo hun kracht te verliezen.
Niet zonder wrijving met ir. Conrad, een strijd die van beide zijden ridderlijk is gevoerd, wist deze krachtige, bekwame bestuurder zijn stoutmoedig plan door te zetten, zich beroepende op hetzelfde motto, dat Conrad had gebezigd voor zijn antwoord op de prijsvraag, nl. 'Men moet het oude niet verwerpen, omdat het oud is, noch het nieuwe, omdat het nieuw is'.
In één opzicht kreeg Van Foreest niet zijn zin. Hij had de hoofden willen laten vervallen, omdat hij daarvan in zijn gedachtengang het nut niet inzag, doch deze kustwerken moesten op uitdrukkelijk verlangen van Rijk en Provincie gehandhaafd worden. Zij worden nog steeds onmisbaar geacht, hoe kostbaar hun onderhoud ook is. Zag Van Foreest ze te veel als golfbrekers? Dan zou hij gelijk hebben gehad, want bij hoge waterstanden als de dijk bij storm gevaar loopt, liggen zij te diep onder water om de golven te breken. De betekenis der hoofden is echter een andere, nl. het zover mogelijk uit de kust houden van de getijdestromen, die gevaarlijke verdiepingen voor de teen van de dijk zouden kunnen veroorzaken.

Helaas heeft Van Foreest de afschouw van het laatste dijkvak niet meer beleefd; hij is in 1875 reeds overleden. Het grote, geschilderde portret van deze ongetwijfeld grootste dijkgraaf der Hondsbossche hangt nu nog in de grote vergaderzaal van het nieuwe Hoogheemraadschap te Alkmaar. De familie schonk het destijds met de wens: 'dat de naam van Van Foreest nog meer door de deugdelijkheid van het ontworpen werk, dan door zijn portret in aandenken zal blijven'. [15])

Deze wens is in vervulling gegaan. De tegenwoordige ingenieur van Noorderkwartier, ir. W. G. Boltje, schrijft: 'Wij menen dat deze gedachte nu algemeen is aanvaard. In die tijd was zij dat bepaald niet en zij werd evenmin als een vondst erkend. Hoe het ook zij, onder de krachtige leiding van deze magistraat bij uitnemendheid is een beslissing tot stand gekomen waar wij dankbaar voor mogen zijn en die tot heden bewezen heeft de juiste te zijn. De Hondsbossche Zeewering staat sindsdien — slechts in onderdelen gewijzigd — als een rots in de branding'. [16])

In latere jaren — na 1921 als taak van het nieuwe Hoogheemraadschap — kon men zich voornamelijk beperken tot de noodzakelijke onderhoudswerken. Aanvullingen vonden plaats door het aanbrengen van zinkstukken voor de hoofden en de z.g. 'plasbermen' (tussen de hoofden), het verbreden van enkele hoofden en het vervallen van de korte golfbrekers in de voorberm. Verder heeft het nieuwe waterschap in de eerste jaren van zijn bestaan het gehele profiel gaandeweg nog meer verflauwd, terwijl het zich vooral ging toeleggen op het *direct* herstellen van elke stormschade, hoe gering ook. Sinds 1921 wordt er dan ook dagelijks aan de dijk gewerkt door een legertje van bekwame steenzetters en dijkwerkers, die samen het grootste deel der bevolking van Petten uitmaken. De Hondsbossche met aangrenzende binnendijken vormt thans een apart district van het Hoogheemraadschap onder dagelijks toezicht en leiding van een volwaardig technisch ambtenaar.

Moderne arbeidsmethoden werden gaandeweg ingevoerd. Zo deed vooral na de tweede wereldoorlog ook hier de mechanisatie haar intrede. De bezoeker kan nu het geluk hebben, dat tijdens zijn bezoek een steenstorting b.v. op de hoofden wordt uitgevoerd. De zware stortsteen moest daartoe vroeger over de dijk worden aangevoerd, waarvoor een werkspoor op de kruin lag, en vervolgens bij laagwater over de hoofden worden gebracht, dan wel in de latere jaren met zolderschuiten via het Marsdiep, buitenom dus,

worden getransporteerd. Nu beschikt men over enige z.g. 'dukws', amfibie-vaartuigen, half vrachtauto, half motorboot, die met steen beladen de basaltglooiing afrijden om hun tocht over water voort te zetten tot precies de plek waar gestort moet worden. Dichter bij de dijksteen wordt de steen met een soort 'slingerkraan' in zee geworpen. Maar het zetten van de zeskantige basaltzuilen, die een onafzienbaar mozaïek vormen over de gehele lengte van de dijk, blijft een zwaar handwerk, want elke steen heeft zijn eigen afmetingen en toch moet het geheel een regelmatig verlopend vlak zijn en . . . blijven.

Ik wil eindigen met een herinnering aan de geweldige februaristorm van 1953. De zeewering heeft deze krachtige aanval uitstekend doorstaan al sloeg het water hier en daar soms over de dijk; bijna onvoorstelbaar als men de dijkshoogte ziet. Toch lag het toen nog op de kruin aanwezige werkspoor de volgende dag bij Kamperduin voor een groot deel aan de binnenvoet van de dijk. Prachtig heeft zich echter de met klei en een stevige grasmat beklede binnenberm gehouden. Ware deze door het overstortende water aangetast, dan zou de toestand wellicht zeer kritiek zijn geworden.

Een gevaarlijk punt was ook de aansluiting van de zeewering aan de duinen te Kamperduin, vooral doordat de duinvoet, nadat de Hondsbossche zoals we zagen al meer dan een eeuw op zijn plaats was gebleven, nog weer verder is achteruit geweken. De zeewering steekt nu daardoor als een 'kaap' in zee uit, waardoor een z.g. 'achterloopsheid' ter plaatse zou kunnen gaan optreden. Men heeft daarom na 1953 de basaltglooiing verlengd en de gehele bocht die zich hier vertoont, versterkt.

Is hiermee voor de toekomst de onaantastbaarheid der zeewering gewaarborgd?

Men weet dat de ontwerpers van het Deltaplan het nodig vinden dat onze gehele zeewering van Cadzand tot Delfzijl wordt aangepast aan een mogelijke samenloop van alle denkbare ongunstige factoren. Het staat wel vast dat in dit kader ook de Hondsbossche op een drastische wijze verhoogd zal moeten worden. Reeds enkele jaren bezinnen zich de deskundigen op de vraag, hoe deze reconstructie zal moeten worden uitgevoerd en gefinancierd. We zullen daar nog wel nader van horen.

ALKMAAR, februari 1963

Noten:

[1]) De Vries II, blz. 3-4.

[2]) De Vries I, blz. 26 e.v.

[3]) 'Hont' of 'hunt' is een oude oppervlaktemaat, ongeveer gelijk 100 roe 'Honderdgeld' was de omslag per 100 roe. De naam 'Hontsbosch' ziet dus waarschijnlijk op een bosje ter grootte van ongeveer 100 roe, dat vroeger ter plaatse in of bij de duinen lag. Zie verder De Vries II blz. 1-2, De Vries III blz. 7 e.v. en Beekman Deel I blz. 835 e.v.

[4]) Faber blz. 6 en De Vries II blz. 10.

[5]) Beekman, Deel II blz. 880 e.v.

[6]) De Vries II blz. 8 e.v.

[7]) De Vries II blz. 13.

[8]) Conrad blz. 8-9.

[9]) Beekman, Deel II blz. 1713 en De Vries II blz. 45.

[10]) De Vries II, blz. 14 e.v.

[11]) De Vries III, blz. 31.

[12]) De Vries III, blz. 29

[13]) De Vries II, blz. 41 e.v. en Beekman, Deel II, blz. 1536 e.v.

[14]) Van der Flier, blz. 3-19.

[15]) Kamp blz. 31 e.v.

[16]) 'Land en Water', mei-juni 1962, 6e jrg., no. 3.

Literatuur:

Vries Azn., Mr. G. de: De Kaart van Hollands Noorderkwartier in 1288 (1864), De Vries I.

Vries Azn., Mr. G. de: Het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en Duinen tot Petten. Oorsprong en geschiedenis van de inrigting des Bestuurs (1855 - Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving Deel V stuk 3, blz. 401) De Vries II.

Vries Azn., Mr. G. de: Nieuwe Bijdrage tot de geschiedenis van het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en Duinen tot Petten (1869 - Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde Deel XII) De Vries III.

Vries Azn., Mr. G. de: Het Dijks- en Molenbestuur in Hollands Noorderkwartier onder de Grafelijke regering en gedurende de Republiek (1876).

Faber, mr. J. G. A.: De Hondsbossche en Duinen tot Petten (1869 - Hierin een kaartje met in zwart de toestand der Hondsbossche en omgeving ongeveer 1300 en in rood idem in 1869).

Conrad, ir. J. F. W.: Verhandeling over de Hondsbossche Zeewering (1864).

Beekman, A. A.: Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland voor 1795 (2 delen) Encyclopedisch ingericht.

Kluppel, mr. J. A.: Aantekeningen van zijn verrichtingen als dijkgraaf (1836-1850).

Kluppel, mr. J. A.: Verzameling van stukken betrekkelijk den Hondsbossche en Duinen tot Petten, de Sluizen daartoe behorende en de Dijken daarmee in verband staande (1388-1598).

Flier, mr. G. van der: Het Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier 1920-1945 (1945).

Westenberg, J.: Oude kaarten en de geschiedenis van de Kop van Noord-Holland (1961 - Verhandeling Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afd. Natuurkunde 1e Reeks, Deel XXIII, no. 2).
N.B.: De figuren 12A tot en met 12F en 17 hebben betrekking op de ontwikkeling van de zeewering in de loop der eeuwen. Omschrijving dezer ontwikkeling geeft het boek op bladz. 46 e.v.

Kamp, mr. A. F.: Conrad van Foreest en de Hondsbossche (1942 - Waterschapsblad Noordhollands Noorderkwartier, 2e afd.).

Boltje, ir. W. G.: De Hondsbossche zeewering door de eeuwen. Een historische beschouwing mede naar aanleiding van het 40-jarig bestaan van het Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier (in Tijdschrift 'Land en Water' mei-juni 1962, 6e Jaargang no. 3).

Foreest, Jhr. H. A. van: Het oude geslacht van Foreest van 1250-1570. (van Gorcum, Assen 1950).

N.B. Met uitzondering van laatstgenoemd boek bevinden alle genoemde geschriften zich in de bibliotheek van het Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier, Kennemerstraatweg 13 te Alkmaar.

D. NIEUWPOORT

WESTFRIES BINNENHUISJE

Het zijn alleen nog de bejaarden onder ons, die weten mee te praten over het gezelligheidsleven op ons platteland van een jaar of vijftig, zestig geleden. En wat is het reeds nu moeilijk, van een of ander aspect van dat gezelligheidsleven de details te pakken te krijgen! Onlangs viel mij een lang rijm in handen waarvan kon worden aangenomen dat een der ondertekenaren de grootvader van mijn vrouw was; er kwamen namen in voor van bekende Westfriese geslachten. Welnu, het heeft weken gekost en er moesten familieleden en kennissen van heinde en ver worden aangeschreven om achter de datum van het rijm te komen en om over de erin voorkomende personen het een en ander te achterhalen. Maar uit wat er toen los kwam bleek duidelijk dat er mensen zijn, die men geboren genealogen zou moeten noemen: van geheel onverwachte zijden kwamen stambomen te voorschijn, simpelweg in blauwe schoolschriften, die een twintigtal en meer pagina's besloegen en die op de meest nauwgezette wijze waren bijgehouden.
Wat het rijm betreft, dit geeft met zijn genoeglijke toon zó duidelijk de in het dorpsleven van weleer heersende sfeer van gezelligheid weer, dat ik mij afvroeg of er geen aanleiding bestond er een plaatsje voor te vragen in het jaarboek van ons genootschap. Dit niet alleen bij wijze van lichtere kost te midden van de gedegen „wetenschappelijk verantwoorde" stof die gemeenlijk onze bundel siert, maar ook voor het vastleggen van een aspect uit het vroegere gezelligheidsleven in ons gewest.
En zo volgt dan hier de bruiloftswens die Willem en Pieter Koster te Bobeldijk uitspraken ter gelegenheid van het vijftigjarig huwelijk van Jan Slagter, geboren te Schellinkhout op 21 januari 1835 en Geertje Nobel, geboren te Schardam op 6 maart 1837, welke beiden op 26 april 1857 te Zwaag in het huwelijk traden (hetgeen de datum van het feest en dus ook van het rijm meteen fixeert op 26 april 1907).

50-jarige Echtvereeniging van J. Slagter en G. Nobel.

Het is een halve eeuw geleden
Sinds dat Jan Slagter Crelis-zoon
Met Geertje in den echt ging treden.
Dit feest is dus wel zeldzaam schoon,
Vooral als wij de blikken slaan
Op hunnen afgelegden baan.

Geen wonder dat de Echtgenooten
Na zulk een schoone halve eeuw
Tot 't vieren van dit feest besloten,
Te geven in de Roode Leeuw.
Geen wonder dat men spreekt en zingt
Van 't geen waartoe het harte dringt.

Welnu, twee van de Bruid haar neven,
W. Koster Aris-zoon en Piet,
Beschreven ook iets uit hun leven
En dat is d'inhoud van dit lied.
Dus zingt ter ere van die twee
Dit rondgedeelde liedje mee.

Wij hebben acht en twintig jaren
Gezongen aan de Bobeldijk
En die zangavonden die waren
Genoegelijk en ook stichtelijk.
En bij het nad'ren van dit feest
Kwam dit opnieuw ons voor de geest.

Des winters eenmaal 's weeks dan kwamen
Wij bij dezen of bij geen
Zoo recht genoegelijk te zamen
Na afloop van de bezigheên.
De vrouwtjes gingen op de thee
Met haakwerk of met breikous mee.

Zij moesten er om drie uur wezen
Wij 's avonds zes een tweede uur
En daar men boete had te vreezen
Ging dat natuurlijk heel secuur.
Dan praten we eerst een half uur lang
Want zeven uur begon de zang.

Het was een hechte sterke schakel
Die heugen zal ons leven lang,
Zoowel de vrouwtjes haar gekakel
Als ons zo stichtelijk kerkgezang,
Waaronder gezang zeventien
Waarnaar dit lied het licht mocht zien.

Wij gingen ook een pot vermeeren
Door de tien centen inleggeld
Om die dan later te verteeren
Waarop een ieder was gesteld,
De schouwburg zelfs in Amsterdam
Die was 't waar ons gezelschap kwam.

Een reisje zal ons nooit vergeten,
Met de boot op de Zuiderzee.
Dat heeft ons toen wel erg gespeten,
Maar die in schuitje zat moest mee.
Wat zijn wij toen zeeziek geweest;
Ook Heren maar de Dames 't meest.

Er werd besloten op die wijze
Voortaan maar niet meer uit te gaan,
Doch liever met het spoor te reizen
Hoewel dat duurder kwam te staan.
En daarom werd het inleggeld
Op vijf en twintig cent gesteld.

Zo vlogen al die jaren henen
In hartelijke gezelligheid
En nu dat wij ons hier vereenen
Word daar nog over uitgewijd
Als dankbare herinnering
Aan zulk een hechte vriendenkring.

Vijf zijn ons door den dood ontnomen;
Dat zijn D. Nobel en zijn Ma
En het geachte Echtpaar Koomen
Benevens Willem Nobels ga.
Maar zij die nog in leven zijn
Die juichen op dit Echtfestijn.

Die danken met dit echtpaar mede
Voor zooveel rijke zegening
En brachten dit uit hun verleden
Opnieuw in de Herinnering,
Want schoon hun niets vergeten is,
Het oude word daardoor weer fris.

Komt wenschen wij deez' Echtelingen,
Dit waardig goede Huwlijkspaar,
Om met hun die hun kroon omringen
Te leven nog zo menig jaar.
O ja! leeft jaren nog zoo voort,
Door niets in uw geluk verstoord.

aangeboden door W. en P. Koster

De eerste ondertekenaar was Willem Koster, geboren te Bobeldijk op 26 februari 1841, de tweede zijn neef Pieter Koster te Bobeldijk, de grootvader van mijn vrouw.
De bruidegom overleed te Berkhout op 13 mei 1915, de bruid, die 92 jaar oud is geworden, op 18 oktober 1929 te Bobeldijk.

Naar ik vernam waren er vroeger meer van die „zangersrondjes". Men studeerde daar de psalmen en gezangen in, welke de volgende

zondag in de kerk gezongen zouden worden. Overigens, toen ik in mijn gezangenboekje van 1938 het in 't zevende couplet genoemde „gezang zeventien" opzocht, bleek tot mijn aanvankelijke teleurstelling, dat het ritme van dit gezang niet klopte met de bewoording van het rijm. Maar ik had nog een erfstukje, een kerkboekje met gouden slot, op 7 juli 1878 aan een tante van me uitgereikt als *„Eerste prijs voor getrouw Schoolbezoek namens de Commissie der Breedekerkeraadsscholen te Hoorn"* en bevattende onder meer *„het Nieuwe Testament uit de Grieksche taal in onze Nederlandsche taal getrouwelijk overgezet op last van de Hoog-Mog. Heeren Staten Generaal, in de jaren 1618 en 1619"*. Dit boekje, gedrukt in 1875 bij Johannes Enschedé en Zonen, bracht uitkomst: het oorspronkelijke gezang 17

„Wie maar den goeden God laat zorgen
En op Hem hoopt in 't bangst gevaar
Is bij Hem veilig en geborgen,
Dien redt Hij Godlijk wonderbaar.
Wie op den hoogen God vertrouwt
Heeft zeker op geen zand gebouwd."

heeft in het tegenwoordige gezangenboek het nummer 194 gekregen.

Zoals gezegd, het is mij wel duidelijk gebleken dat in vele boerenfamilies serieus en piëteitvol werk is gemaakt van het registreren der opeenvolgende geslachten. En daarbij is het opvallend hoe over perioden van honderd en meer jaren bij huwelijk veelal dezelfde familienamen terugkeren. Men zocht klaarblijkelijk zijn bruid binnen een beperkte kring.

Waar de genealogie zo ijverig wordt beoefend, ligt het voor de hand dat aan het familiealbum veel zorg wordt besteed. Het verbaasde mij dan ook nauwelijks dat me op eerste aanvraag de portretten van het echtpaar Slagter-Nobel werden verstrekt. Na verkregen toestemming doe ik ze hierbij afdrukken.

Voor het leveren van een verantwoord commentaar op deze portretten is een deskundige nodig, qualificatie waarop ik geen aanspraak kan maken. Ik wendde mij daarom tot een vriend die dit wèl kan met de vraag of mijn veronderstelling, dat de foto's omstreeks het jaar 1900 zijn gemaakt, juist was. Het antwoord luidde bevestigend en werd o.m. gemotiveerd met de mededeling dat de fotograaf Huysen, wiens naam veel ouderen onder onze leden nog

Joh. Huijsen Fotograaf HOORN Ramen 17.

bekend zal zijn, na te Hoorn achttien jaren op verschillende adressen te hebben gewerkt, zich in 1896 vestigde in de Ramen op nummer 17, waar hij in 1910 overleed.
Jan Slagter was bij de eeuwwisseling 64 jaar, zijn vrouw 62. Over zijn kostuum is, ook al door de forse baard, niet veel te zeggen; aangaande de kleding van zijn vrouw merkte mijn zegsman op dat Geertje Nobel een kostuum draagt, vermoedelijk van zwarte zij, met aan de bovenarm, tegen de schouders aan, poffende mouwen, hetgeen rond 1900 mode was. Ten aanzien van de juwelen werd gezegd, dat de „boeken" van het oorijzer al kleiner zijn dan ze in het midden van de negentiende eeuw werden gemaakt. [1])

---

[1]) In „de Speelwagen" 1951 schreef *Mevrouw Ch. Kerkmeyer-de Regt* een artikel over het vrouwenkostuum in West-Friesland, gebaseerd op dateerbare voorwerpen; J. C. Kerkmeyer illustreerde dit artikel met schetsjes, die de „boeken" in de opeenvolgende stijlperioden duidelijk weergeven. *Cruys Voorbergh* schreef in een uitgave van het Costuum Museum in Den Haag een artikel: De oorsprong van het gebruik van sieraden. Daarin beweert hij, dat de Westfriese voornaald bekend zou zijn onder de naam „pereboom". Deze naam zou die van een Westfriese burgemeestersdochter zijn, die een litteken of een ontsierende vlek op haar voorhoofd met zo'n sieraad bedekte en daarmede deze mode in het leven riep . . . Wie kan deze mededeling bevestigen en op grond waarvan?

Het is niet alléén het genoegen, ook anderen een kijkje te gunnen op een aardige „vrije-tijdsbesteding" uit vroeger dagen, die mij er toe bracht, het bovenstaande te schrijven. Bij mij bestaat al geruime tijd de mening, dat het op de weg van ons genootschap ligt, al wat voorheen bestond aan zeden en gebruiken, in druk vast te leggen. Zoals het museumwezen dode voorwerpen verzamelt en bewaart, zo kan onze jaarbundel in geschrifte bewaren wat voorheen het dagelijks leven en de hoogtijdagen kenmerkte. Mogelijk hebben de historici datgene wat nog maar in grootmoeders tijd speelt, wel eens niet zo belangrijk gevonden; misschien komt het daardoor dat beschrijvingen van het huiselijk en maatschappelijk leven in vroeger tijd ons op bepaalde punten soms in de steek laten. Ook van die kant bekeken meende ik goed te doen, het felicitatierijm voor plaatsing in de bundel aan te bieden. En daarbij speculeer ik gaarne op de mogelijkheid dat mijn voorbeeld navolging vindt. In de memorie van onze oudere leden, in bewaarde brieven, bruiloftssouvenirs e.d. bestaat ongetwijfeld nog zeer veel waaruit de leeftrant van hun jonge jaren in al zijn verschijningen naar voren kan komen. Wanneer hierover in onze bundel wordt geschreven, dan zal de historicus van de (verdere) toekomst — en speciaal de beoefenaar van de cultuurgeschiedenis — er een rijke bron van gegevens in vinden.

Ook al omdat tenslotte zestig jaar geleden óók „geschiedenis" is, lijkt het mij historisch niet onjuist, eenvoudige verhalen als het bovenstaande in ons jaarboek op te nemen. Dat ik hierin niet alleen sta bleek, tot mijn genoegen, toen tijdens een gesprek met goede vrienden deze spontaan een aantal onderwerpen opnoemden, zoals bakeren, gebruiken bij begrafenissen, merklappen, nutsavonden, rederijkerskamers, een verhaal over degenen die vroeger op de boerderij vaste verschijningen waren. Ik zelf herinner me b.v. de hannekemaaiers, de bulloper, de lapjes- en de diggelenkoopman, de garen- en bandvrouw, de man die aardewerk kramde en met een kwast verf presenteerbladen, koffiepotten en dergelijke als nieuw maakte, schapescheerders, koeieknippers, allerhande kooplui, zowel kopers als verkopers; er waren er ongetwijfeld veel méér, veelal ook op vaste tijden zoals de koekventers tegen Sint Nicolaas, de bakkers die dan met de rijk gesuikerde krentebroden kwamen e.a. In Enkhuizen ging men op oudejaarsdag zijn rekeningen betalen teneinde „schoon" het nieuwe jaar in te gaan.

In Hoorn mochten *de kinderen* dat doen, op nieuwjaarsdag, en ze deden het graag, want dan kregen ze „een cent van de gulden".

Voor belangstellenden noem ik hieronder enige literatuur over klederdrachten en worden tevens oudere plaatwerken genoemd:

Elout, C. K.: In Kleuren en Kleeren; Algemeen Handelsblad N.V., Amsterdam.

Kinderen-Besier, J. A. der: De Kleding onzer Voorouders; Amsterdam 1926.

Cruys Voorberg: Erfenis der Euwen; Amsterdam 1941.

Heusden, Elsa van: Bonte Kleren en blanke Kappen; 's-Gravenhage 1948.

Kinderen-Besier, J. A. der: Spelevaart der Mode; Amsterdam 1950.

Kerkmeyer-de Regt, Ch.: Het vrouwenkostuum in Westfriesland, De Speelwagen 1951, Wormerveer 1951.

Hylkema, Riek: Nederlandse Klederdrachten; Amsterdam, z.j.

H. VISSER †

WULLEM TWEI

Enkele jaren geleden kreeg ik van een van de leden van ons Genootschap een bundel verhalen in Westfries dialect ter inzage, die ik niet alleen waardevol vond omdat ze zo levendig verteld waren, maar ook om de zuiverheid van het dialect. Slechts één ervan, Jaap en Gert nei de kommesares, is vroeger in een van de bundels van Oud West-Friesland afgedrukt. De schrijver was de vader van de tegenwoordige minister van defensie. Van hem kreeg ik, op mijn verzoek, toestemming de verhalen te publiceren in de bundels van ons Genootschap. De verzameling schetsen die H. Visser naliet, is door zijn kinderen in een klein aantal gestencilde exemplaren verspreid onder de familieleden en vrienden van de schrijver. Een van deze verhalen drukken we hierachter af in de hoop dat u er evenveel genoegen aan zult beleven als zijn kinderen, vrienden en bekenden.[1])

Jo Daan.

„Hè-je 't leize, Hain, in de krant," vroeg Vader in iene, „dat de ouwe Wullem Twei ok dood is?"

'k Was al wel zoo wat in âarlf jaar niet bai de oud thuis weist, maar nou was 'k den toch daags voor Karstaid weer 's met de vrouw opwerdan komme. Je benne vazellef wel ouwer worre, en je kenne je aige ommerweerom, maar toch hà-je bai taije weer puur zoo'n verlangst nei je ouwe kontraije.

Nou, 't had ons nag niks speiten hoor, datte we de rais ondernoume hadde, want we hewwe in gien jare zoo'n mooie Karstaid had. Vader en Moeder merakel blaid vazellef, dat ze de groote joons nou allegaar weer 's bai mekaar hadde, want dat beurt bai ons temet nooit, dat kè-je wel begraipe. Nou, 't benne mooie gasdage weist, ik ken niet aars zegge. We hewwe alles en nag wat ofpraat en ok nag weer 's ouwerwes een spultje pandoord. En zoo zate we den tweide Karsdag, 's eives an 't koppiestik en toe vroeg Vader zoo in iene, of ik 't ok leize had, dat de oude Wullem Twei dood was. Nou, 'k had het leize, maar de aare niet en de vrullie vazellef hilkendal niet, want die hadde 'm kwalyk of niet kend in ze leive.

„Jonges," zaide Piet, „is ie dood? Allang? Hai skoot ok al puur of, wul 'k louve."

„Hai is woenesdag 'n week begrave," zaide Vader. „Van de herrest was ie vaif en tachtig worre," zaid-ie. „'t Heb altaid 'n aizerstarreke kirrel weist, maar de leste twei, drie jaar was ie toch lillyk

in 't labberent raakt," zaide Vader. „Van de zeumer hew 'k nag al 's zoo er 's een hortje met 'm praat, maar toe von 'k al, dat ie puur stuntelig wier. De skerpste puntjes ware der of, hoor. Toch kon ie eivegoed bai taije nag merakel raar uit ze slof skiete en den docht 'k wel 's: Je benne je heer temet wel hilkendal kwait, maar aars ben je de ouwe Wullem Twei nag hoor! De leste keer, da 'k met 'm praat hew, dat zal zoo wat ommerebai Skager vuurwerk weist hewwe, denk ik. Hai zat toe op 't hekkie voor 't huis ze paipie te rooke en toe gong 'k zoo 's efkes bai 'm staan beurze. 't Was Zateresmiddes en ouwe Maartje die was net an 't streit skrobbe en die had 't vazellef weer merakel drok. Nou je begraipe, toe stinge wai er al puur gauw lillyk in de weeg. We gonge algedurig al der 's een endje op zai, maar vast lang niet veer genog nei Maartjebuur der zin, want ze keik zo zwart as de nacht en ze grommelde nag al wat in der aige van die manlie, die Zaterdes niks aars doene as maar voor de biene loupe. Op 't lest wier de ouwe baas dat louf en zaide: „Leite we maar an de aare kant bai 't kerkehek staan gaan, want Zaterdes den benne die waive net gek met dat geklieder en gehoos de hille dag deur. Maartje die loopt temenste tot van eived koppiestaid maar te baize," zaidie, „en den mot je maar zien, dat je uit de weeg komme. 'k Louf vast," zaidie er toe nag achter, „as der 's gien water meer was, den ware de waive nag eerder dood as de viske," zaidie.

„Je hoore wel," zaide Vader, „dat ie nag niks veranderd was. Afain, nou is ie den zellef dood. De leste jare zaidie nag oftig, datie al lang wust, dat Wullempie nooit oud worre zou, „Want," zaidie den, „de baakster die heb al teuge main moeder zaid, dat ik gien blaivertje was." „Ja, zoo was ie nou altaid, 'n beitje aars as aars, die ouwe Wullem Twei," zaide Vader.

Geertje, me snaartje, die an Piet trouwd is, skoot in de lach. „Wullem Twei," zai ze, „'k docht, dat die eerder verom kwam!"

„Ik begraip ok niet, weer de biene vastzitte," zai me aare snaartje, „jullie met je Wullem Twei! Wat was dat den voor een kirrel? Hewwe wai 'm ok nag kend?"

„Nou, dat louf 'k niet," zaidik, „leit Vader maar 's vertelle, hoe ie an die naam van Wullem Twei kommen is."

„Dat ken hoor," zaide Vader, „maar den strakkies maar nei koppie." En zoo zatte we den op 't lest allegaar weer bai tafel en toe stook de oud van wal.

Hain zal der nag wel van weite, denk ik, maar de aare joons, dat zou 'k temet niet louve, maar in negen en tachetig, toe hewwe ouveral feiste had, omdat toe Koning Wullem Drie veertig jaar koning weist was, za'k maar zegge, in Skage, in Allekmaar, in Hoore en op temet alle kleine plaase, hier vazellef ok. Ouwe Burregemeister Bleik, die was hier toe nag en die had een vergadering belaid. Deer wiere toe alle planne opmaakt. Der kwam een feistkemissie, nou en deer was ik vazellef ok bai.
't Is een merakel mooi feist worre, hei Moeder? Maar drok, me knechs, drok dat we 't hadde, dat was den jerubel erreg. Alle eivede temet vergadering! Je houfd liep bai taije hilkendal om van de ommereweerom: geld ophale met de laist, eerebouge, peerdraijers, groenmake, volksspeule en den veral die optocht, dat was nag 't grooste kerwai!
Moeder had 't ok bar drok hoor. Ze heb eivede an eivede zitte roze make met peet Train, die toe vazellef nag jonge maid was. En den most er ok weer skaakt worre, veul niet genog, want we kreige zoo wat 't heele huis vol waskippers. Bep en Ootje van Moeders kant, die kwamme ok nag 's oches van 't feist in 't speulwagentje heel van Barregorre of. De ouwe man had de roze al an ze zwuup zitte en Ootje, nag puur kuin hoor voor der jare, kap en dek om, die keik zoo plat as een jonge maid. 'k Zie ze nàg komme!
't Ienige, weer we puur zoo'n zweer hoofd in hadde, dat was 't weer, maar dat viel bar toe. Twei dage van te vore was 't nag merakel rouw weer, een staive wind en zoo nou en den een dikke flap water. Maar toe draaide 't in iene om en 't is mooi bleive, 't end uit.
Wat 'n feist, wat 'n feist! Nei, zoo kenne ze 't niet meer in deuze taid, hei Moeder? 'k Zal jullie nou vazellef maar niet alles vertelle, want da zal je wel niet veul skele kenne, denk ik, en deervan zal 'k 't maar alliendig ouver die optocht hewwe.
Eerst kwamme der veertig peerdraijers, allegaar jongknape, meist boerezeuns vazellef, op beste peerde, twei an twei, allegaar met 'n breije oranjesjerp om. Deer achter reeje twei oupe landauers met de feistkemissie en met Burregemeister en Wethouwers. En toe kwam d'r 'n boerewage met de meziek. Ja, die hadde we aigelyk voran hewwe moete, maar dat dorste we niet best an, want aars had 't best beure kenne, dat ien van die peerdraijers in sloot raakt was. En toe kwam er 'n faine oupe wage met twei merakele mooie skimmels der voor . . . en deer zatte de drie koninge in. Nou hei

je niet zoo gland te kaike, Geertje, want 't is echt waar: Wullem ien, Wullem twei en Wullem drie, anklaid vazellef, want 't ware maar gewone mensche uit de gemeinte. Drie koninge in de optocht! Deer hadde wai van de feistkemissie nooit ouver docht, maar dat had de ouwe Meister van Daik prakkezeerd en die heb dat den ok zoowat hilkendal alliendig voor mekaar zet. Hai heb der nag al wat spul mei had, eer ie z'n drie koninge bai mekaar sweeld had, want om in onze gemeinte zoo maar efkes drie kirrels te vinde, die op de koninge rooide en den ok nag in de optocht meiraije wouwe, dat gong zoomaar niet in iene. Van onze koning Wullem drie deervan wiste we vazellef allegaar wel, hoe die der uitzag. En Wullem Twei, dat kon je nag alle dage op de raisdaalders zien. Maar kaik, Meister had van alle Koninge, van Wullem ien ok, petrette in skool en deervan wist ie merakel best, wat voor fieselemies ie zoowat zoeke most. Afain, hai heb net zoo lang skarreld, tot ie z'n drie koninge aindelyk bai mekaar had en wai konne niet aars zegge hoor, hai had ze dèn merakel best uitzocht.

Meister liet van die ouwerwessche pakke komme met van die groote krage en met gouwe knoupe, en ok van die rare ruige hoede met punte. Nou, en de wage voor de drie koninge die wier fain opsierd en toe ze den op de dag van 't feist in de optocht ofreije, toe vonde we 't allegaar merakel mooi en toe vonde we 't ok maar wat best, datte we Meister z'n zin geive hadde. Kaik, wai hadde eest wel een beitje teugesparteld teuge ze drie koninge, „Want," zaije wai eerst, „kenne ze deer in de Haag nou gien anstoot anneime?" Maar Meister zaide van niet. „Ze hoore in zoo'n optocht," zaidie, „en 't is toch as een huldeblaik an onze Wullem drie miend," zaidie, „en niks aars," zaidie. Nou, vonde wai toe, as die kirrels 'n klain beitje onderrecht wiere, hoe of ze deraige houwe moete in zoo'n raituig, — en Meister had zaid, dat ie ze dat vazellef wel leere zou, — den kon 't nag wel der 's merakel mooi weize en deervan hadde we den op 't lest toegeive en zaid: „Ga je gang den maar, Meister. Leit den maar 's kaike, wat je der van make."

Nou, zoo 'k je al zaide, toe de optocht ofree, gong 't merakel best. De meziek speulde 't Wulhellemus en deer gonge we. De peerde moste eerst efkes wend rake en dat hieuw bai enkelde nag al wat, maar toe gong 't veerder merakel. En die drie koninge? Nou, jonges, die hadde den 'n bekaik, ontzettend. Eerst al die mooie wage en die faine skimmels der voor. En die twei deftige kirrels

op 't kret, hilkendal in graize jasse met rood ofzet en met half houge leerse an en met van die glimmede houge hoede op met zoo'n oranjerooske der op. Die ware van Allekmaar met die wage meikomme, die kirrels op 't kret mien ik vazellef.
En die drie koninge zellef? Die stakke der zoo gnappies in en ze zatte der zoo deftig bai, datte de mensche, leik 't wel, der hilkendal gien erreg in hadde, dat het maar ankleide koninge ware, want de manlie die namme allegaar erreg gnap der hoede en der pette of en de vrullie en de maidjes en de knechies die riepe maar: Hoera! en van lang zalle ze leive! Ja, 't was den merakel aardig. Die koninge die hieuwe der aige ok zoo gnap as 't maar kon. Ze keike heel strak en ze bouge nei de iene en nei de aare kant en den salleweerde ze net as soldate. Dat had Meister ze 's eives van te vore in de skoolbanke leerd. 'k Zeg nag 's, 't kon niet beiter.
En 't had ok best blaive gaan, as 't maar niet zo lang duurd had. 't Is 'n heele rais deur zoo'n groote gemeinte, met zoo'n lange optocht, want je moete vazellef zoowat ouveral bai langs, aars benne die mensche deer weer kwaad, die toch ok op de laist geive hewwe. Dut is nou ien keer niet aars in een klaine gemiente in 't boereland.
We ware kwalyk 'n braaf kwartier an de reid, toe die kirrels in de muziekwage vlak achter ons in iene bar begonne te lache, want ze zagge, dat Wullem Twei heel gewoon z'n kopere tebaksdoos uit ze diesek haalde en der 's 'n pruimpie noum. En metien knipperde ie deerbai met ze iene oug nei de muzekante. 't Hieuw eerst wel efkes, eer wai van de feistkemissie dat begreipe, maar toe we der aindelyk achter ware toe wier onze sikkeretaris puur driel en die sprong den ok zoo metien uit onze wage en gaf de koninge alle drie maar een segaar. „Ze benne aars niks te goed om aasse ok nag 'n paip op te steike," zaidie „en 't moet toch 'n klein beitje laike," zaidie.
Nou trof 't net, — dat zal je nou vazellef altaid zien — dat toe we an de spoordaik kwamme, vlak bai 't begin van die lange ienlyke weg, dat toe de bongels van 't spoor dicht ware. Deervan moste we toe puur zoo'n hortje wachten en of de duvel der mei speulde, maar toe kwamme de koninge net vlak voor de deur van de herreberreg van Teeuwes Kok te staan . . . en dat was mis! Wai hadde deer glad gien erreg in, want die muzekante die stinge net zoo'n beitje op zai, met 't iene wiel van der wage op 't streitje en dèn, wai zatte heel drok te beurze. Achternei hoorde we pas,

dat die iene graize kirrel van 't kret ofgaan is en bai Teeuwes 'n flesch klare kocht heb. Hai zaide teuge de muzekante: „Niks zegge, manne," zaidie, „wai kraige gien segare, maar wai zelle ons aige wel redde!," zaidie. Ja, dat was niet veul skats, die kirrel! Nou, achternei hewwe we ok wel hoord, dat 't aigelyk altaid al 'n barrel weist had, maar ja, wie heb deer nou erreg in, in zuks?
Afain, wai hadde hilkendal gien erreg, wat er aigelyk an de hand was. Alliendig vonde we 't wel 'n beitje rarig, dat toe we al weer een gnap endje veerder ware, dat toe de koninge zellef luidkeels 't Wulhellemus begonne te zinge, die iene vent op 't kret ok, maar wai zaije: „Leit maar, hier weune toch gien mensche, kwaad steikt der niks in en aasse bedare ze wel weer." De muzekante, die hadde ok barre skik, maar wai dochte, dat Wullem Twei dat lange stilzitte louvig was en nou ze hart der 's luchte most en dat ie deervan weer net as altaid gekhaidjes zat te vertelle. Wai nàg gien erreg, stom genog aigelyk, en ok nag gieniense, toe we op de trugrais langs de plaas van Saime Bakker om de hoek bai de Vermaning zagge, dat alliendig de muzekante achter ons an kwamme. Wat er met de aare an de hand was, dat konne we vazellef niet zien, maar we begreipe eivegoed best, dat de skorting bai de drie koninge zitte most.
„Weer blaive de aare?," skreeuwde Burregemeister Bleik. „Weite we niet, ze zalle zoo wel komme!," skreeuwde de muzekante verom. De sikkeretaris die sprong maar weer uit de wage en die op 'n sukkeltje trug, maar toe kwamme ze net om de hoek an. Wai wachtte efkes en zagge de sikkertaris geneive het raituig van de koninge loupe en drok skreeuwe teuge die iene kirrel op 't kret. „'n Mooi pertret, die iene graize kirrel!," mopperde de sikkeretaris toe ie weer goed en wel bai ons in 't raituig zat. Hai zaide, dat ien van die skimmels met ze steert ouver de laisels raakt was en dat had die graize vent eerst voor mekaar make moete en dat had nag al wat anhouwe. Maar de sikkeretaris had 'm vroege, of ie meskien ok efkes bai de Weduwe Tuin opstoke had. En toe had ie zaid: „En wat zou dat den nag? Segare kraige wai niet en wai moete toch ok wat hewwe." Afain, docht de sikkeretaris, leit loupe. Strakke ken ie dalyk opdondere, zoo'n astrante kirrel. Nou, dat vonde wai vazellef ok.
We vonde 't nou zachiesan toch wel 'n beitje bar, dat de koninge weer an 't zinge gonge en niet zoo zachies ok. Wai wuste niet, dat ze weer 'n nuwe flesch in de wage hadde weite te kraige. Toe we

langs 't Halebuurtje kwamme, dochte we, datte ze nou wel der 's ophouwe zouwe, want deer stinge nag al puur mensche in buite op ons te wachte. Maar jonge nei hoor, 't wier nag veul erreger. De mensche, die keike der ouge uit en de jonge maide veral die gierde 't uit. Deer kreeg 'k me in iene 'n zwink van Wullem Twei te zien en zag, dat ie ze punthoed hilkendal skeif op ze kop had en dat ie handzoene gooide nei de jonge maide, zoo'n mal spouk!
„'t Gaat niet goed deer," zaid-ik, „'k louf, da ze 'n borrel ophewwe," zaid-ik.
„Niet erreger!," zaide Burregemeister Bleik, „dat gaat den toch wel efkes te veer!," zaidie, en hai der uit met 'n stuif. We zagge 'm loupe roepe en skreeuwe geneive 't raituig van de koninge, maar die zatte arrem in arrem en ze zonge zoo hard as ze konne: „Wai met ons zootje gaan nooit verlore!" Op 't lest bedaarde ze toch effe en toe hoorde we Wullem Twei zegge: „Hoor 's Burregemeister, je moete ons met rust leite, zou 'k miene. Wai benne ommers drie sires en jai benne toch aigelyk niks meer as maar 'n gewone boereburregemeister en deervan, as je nou niet ofgewemigs gouw weer in je aige wage kruipe, den kraige je van ons aare week vast de bons," zaidie. Nou, dat was 'n rit ken je begraipe.
Burregemeister Bleik die kwam van arremoed maar weer bai ons verom, maar ie was den puur ruig, kè je begraipe. „Meister van Daik ok met z'n gedriekoning," zaidie, „we benne gewoonweg gek weist nei 'm te luistere. Ik ken die verrekte koninge niet stil kraige hoor," zaidie. „As ien van jullie der reid op weit, dan moet die 't maar 's probeere!," zaidie. Maar wat konne wai der nou nag veerder an doen? Niks ommers? Kwaad ware ze niet, maar veuls te lollig en vazellef hilkendal niet koningachtig. Maar toe we aindelyk weer goed en wel in 't durrep vrom ware, toe wier 't nag erreger. We bleive staan voor 't reidhuis en deer speulde de muziek 't Wulhellemus van Nassouwe en toe stinge die drie malle koninge recht overend en arrem in arrem in 't raituig en ze zonge zellef houge deune mei, en toe 't uit was, toe riep Wullem Twei in iene: „Leive de Wullem drie! Deer gaat ie, jonges!," en toe greip ie de flesch met de klare, dronk er 'n goeie slok uit en gaf 'm toe ouver an Wullem ien. 't Volk sting meist krom van 't lache, maar wai hadde puur de pee in en Meister van Daik die was hilkendal razend. „'t Is 'n groot skandaal zoo!," zaidie. „Manne," zaidie, „Hou je assieblieft nog nag 'n klain taidje gnap en doen nou toch net as 'k 't je leerd hew, en niet aars!," zaidie. Nou, je zalle wel be-

graipe, dat Meister zellef ok niks met de aige koninge beginne kon en 'k ken je wel zegge, dat we deer toe nag aigelyk wel 'n beitje in groeide nei al dat gedonder, dat wai al met die drie malle kirrels had hadde. Wullem Twei die had vazellef weer 't grooste woord. Hai zaide Meister temenste zoo maar recht in ze gezicht, dat ie nei zain zin veul te veul pdaatjes had teuge een sire en dat ie deervan al 'n merakel slecht voorbeeld gaf an de maidjes en knechies, die bai 'm skoolliepen.

,,'t Valt me den bar van je teuge, meister van Daik," zaidie, ,,dat jai ok al gieniense weite, weer of je staan moete," zaidie. ,,Burregemeister Bleik, kaik, da's tot deer an toe, die is aigelaik nooit aars weist as 'n gewone boer," zaidie, ,,maar 'k hew altaid docht, dat jai deer te veul letters voor eiten hadde," zaidie. ,,De twei aare sires zegge net as ik, je val ons bar of en deervan zou 'k je reide wulle je veerders maar 'n klain beitje stil houwe!," zaidie. Toe moeste we toch ok efkes glaime, maar de aare mensche, nou jonges, die hewwe 't gewoon weg begierd en aigelyk is 't de heile eived zoo bleive. Wullem ien en Wullem drie, die gonge uit de wage vandein erreg gnappies met der vrouwe nei huis en die hewwe thuis der mooie pak uitdein en vast ok wel 'n taidje sleipe, want ze kwamme temenste om een uur of acht weer frisch en wel op 't danse. Ze keike alliendig 'n beitje skuuw nei de waintafel, weer wai van de kemissie en Burregemeister en ok Meister van Daik zatte, maar veerder was der niks meer op ze te zegge. Maar Wullem Twei die wou niet nei huis en hai zou ok ze mooie goed niet uitdoen. Eerst heb ie van alles prakkezeerd om de aare koninge bai 'm te houwe. ,,Hier blaive manne!," zaidie. ,,Ze kenne prate wat ze wulle," zaidie, ,,maar koninge die hoore nei main zin bai koninge en deervan leit me nou niet hilkendal alliendig tusken al dat gewone volk staan," zaidie. ,,Of benne jullie bang voor de vrouw?," vroeg ie. Zooas 'k je al zaide, die twei aare koninge die ware gelukkig waizer en die liete der aige mei nei huis neime, maar Wullem Twei die is nog de heile middag en eived tot merakel leit an de rol bleive. Hai was niet hilkendal stomdronke, o, nei!, maar hai had net genog op om nog veul lolliger te weize as aars. Deer benne van die kirrels die niks aars doen as streene as ze 'n borreltje op hewwe. Zoo was hai nou hillegaar niet, hoor.

Maartjebuur die heb de hille middag en ok nag 't voorst van de eived ok allemaar probeerd om 'm nei huis te kraige, maar deer

was vazellef gien sprake van, dat dat beurde. Hai zaide maar: „Een koning die hoort bai ze onderdane!," zaidie, „'k zou me gien reid weite," zaidie, „as der aasse onverwachs watersnood kwam en ik kon der niet bai weize en deervan," zaidie, „ken jai grust alliendig nei huis gaan en make 't nessie alvast maar warm," zaidie, „want ik ben nou ien keer koning worre en nou wul 'k 't blaive ok, 't end uit." Nou toe heb Maartje 't den ok maar opgeive en is der toe maar zonder der Wullem Twei van deur gaan. Die heb z'n aige merakel best vermaakt veerder, want hai had de heele rest van de dag geregeld een brat mensche om 'm hien, die bai taije der buik vasthieuwe van 't lache. Zoo nou en den was ie op zain menier erreg deftig en fesoendelijk en den gong ie zoo maar 's nei Burregemeister toe en zaide teuge 'm, dat ie niet zoo erreg ongrust ouver ze baantje hoefde te weize. Hai had dat nou wel zaid in de wage van de bons geive en zoo, maar kaik hai most dat as koning vazellef wel doen voor ze volk en den nag: hai kon op zoo'n feist ok best wat deur de vingers zien. En den gong ie er 's nei Meister van Daik en zaide: „Meister, je motte niet zoo bar lillyk kaike," zaidie, „want 'k hew grust nag wel 't goeie met je voor," zaidie. „Je kenne van main wel hofskoolmeister worre, hoor," zaidie. „Je hewwe alliendig maar te stollesteere en den wor je zoo ansteld," zaidie. Maar den kwam der ok weer in iene achternei: „Tap main nag 'n klare met sukker in en skraif maar weer op voor de kemissie!"

Hoe ie aigelyk thuis komme is, dat heb nooit gien mensch weite, maar toe ie aindelyk in ze aige kluis in de binnekeuke sting, gnap leit vazellef, toe had ie 'm den toch puur om. Maartje lag al lang te bed, maar je ken begraipe die kwam der dalyk uit met 'n stuif.

Wullem Twei sting teuge de houbak met ze iene hand in ze diezek en met ze aare teuge ze hoed te salleweere teuge 't nachtpietje. Maartje, op bloote biene, in der nachtjak en met er haakte mus op, bar ruig vazellef, die gong vlak voor 'm staan met er fieselemie en deer begon ze te skelde, te skelde! nei maar niet zoo efkes! Om van te aize.

„Zo ben je deer nou aindelyk, barrel dat je benne? Je most je skame, hoor je? Ja, doodskame most je je aige, as je nag 'n klain beitje fesoen in je laif hadde. Maar deer heb 'm net de skorting zeite de heele dag. Alle mensche hewwe nou der 's zien kenne, dat je je fesoen nag gieniens ien uurtje houwe kenne. Ik hew me

ouge uit me hoofd skaamd, dat wul 'k je wel vertelle. Nou hewwe ze jou de eer andein om koning te weize op 't feist en 'k ken der wel om dranze, as 'k der nou an denk, dat 'k der ok nag puur groosk op was ok — en nou stel jai je aige de heele dag an as maljan. Doodskame most je je aige! Ik durref Meister van Daik en Burregemeister en de aare heere van de kemissie meist niet meer ankaike en je zouwe deur zoo'n barrel van 'n kirrel as jai binne der midderaast teuge op zien om demie ien van de heere gedag te zegge. Maar dat ken jou niks skele vazellef, want deervoor hewwe je ommers gien fesoen genog in je dronke laif!
Datte jullie 'n borreltje noume hewwe, afain dat was nag tot deer an toe, maar zoo as jai je toe veerders ansteld hewwe, dat was 'n skande voor alle mensche! Was je temenste, toe je uit dat raituig kwam, maar dalek mei nei huis gaan en al had je dat rare goed toe maar dalek uitdein, dat was temenste nag wat weist. Den had je nei koppie nag wel de hort opkend en den had gien mensch ze neus der an stoote, maar zoo? Je benne 'n groot skandaal!
Nou weit je vazellef weer niks te zegge, hei, met je dronke fieselemie, maar in de herreberreg, had je toen je bek maar houwe in plaas van zukke rarigheid teuge Jan en alleman te zegge, teuge Burregemeister ok nag! 'k Begraip niet, hoe je 't durreve. Maar je benne zoo astrant as de beul!
Nou, toe nou, zeg nou der 's wat teuge, as je nag wat kirrel benne!"
Maar toe stook Wullem Twei ze iene arrem recht uit nei de leige besstee, zette 'n paar ouge op of ie Maartje wou verskeure en zaide: „In naam des konings, kruip in je nest!"
En sond die taid heb ie altaid de naam van Wullem Twei houwe.

---

[1]) De spelling van de gestencilde uitgave is gehandhaafd. Slechts in enkele gevallen, waar een typefout waarschijnlijk leek, zijn correcties aangebracht.

SCHELLINKHOUT IN EN SCHELLINKHOUT UIT [1])

In de loop van een onderzoek betreffende het Andijker geslacht Tensen bleek mij dat in de tweede helft van de vorige eeuw verscheidene Tensens in Schellinkhout woonden. Dit zou op zichzelf niets bijzonders zijn; het bijzondere ligt meer in het feit dat er thans geen Tensens meer te vinden zijn. Gezeten boeren in een mooi, gunstig gelegen en welvarend dorp gaan er als regel niet zo gemakkelijk toe over van woonplaats te veranderen; integendeel, meestal blijft hun naam jaren-, veelal eeuwenlang in gemeente- en kerkregisters voortbestaan. Niettemin is het zo, dat alleen ouderen zich nog Schellinkhouter Tensens herinneren. Het enige wat ik zelf daar nog aantrof was een — overigens prachtige — foto van drie dames Tensen, keurig getooid met kap en dek . . .

Zo iets prikkelt de belangstelling; ik wilde er meer van weten. Dat is mij gelukt in zoverre, dat ik te weten kwam hoe de Tensens in Schellinkhout terecht zijn gekomen. Een oud-Andijker die in 'Avondlicht' te Hoorn woont vertelde me het verhaal. Het getuigt van fantasie en durf, wat ons van Andijkers niet mag verwonderen, aangezien zij over die eigenschappen van oudsher hebben beschikt. Wellicht danken ze dit aan een eeuwenlange dwang tot eigen hulp en initiatief, toen hun woonplaats geen gemeente vormde maar verdeeld was over de streekdorpen Lutjebroek, Grotebroek en Bovenkarspel, waarbij het 'dijkvolk' nauwelijks in tel was. Omgekeerd voelden de Andijkers zich niet verwant aan de bewoners der dorpen waartoe ze wettelijk behoorden. Zo hebben 'die van Andijk en de Noorderdijk' altijd hun eigen boontjes moeten doppen; dat dit met succes is gebeurd is welbekend. Wie daar meer van wil weten, leze het aardige boekje van de Andijker amateur-historicus Piet Kistemaker 'Met sprongen door de Andijker historie', kort na de oorlog verschenen bij de uitgeverij 'West-Friesland' te Hoorn.

Maar nu eerst het verhaal. Op 25 januari 1811 trouwde Klaas Tensen met Trijntje Schuurman, beiden van Andijk en beiden gesproten uit een veehoudersgeslacht. Klaas was uiteraard ook 'veeman'. Tussen 1813 en 1828 werden hun negen kinderen geboren. In 1836, toen het jongste kind acht jaar oud was, overleed moeder Trijntje. De beide oudste zoons waren in 1835 getrouwd en hadden zich — hoe kunt u 't raden — als veehouders te Andijk gevestigd. Vader Klaas bleef dus achter met zeven kinderen. In het bedrijf

---

[1]) Gegevens en ervaringen van Ir. C. Koeman, naverteld door D. Nieuwpoort.

had hij hulp van zijn zoons Klaas en Pieter, omstreeks 20 jaar oud, in de huishouding van twee dochtertjes van omstreeks 16 jaar: Trijntje en Klaasje. Vader Klaas was een man in de kracht van zijn leven; op 3 mei 1838 hertrouwde hij en wel met Grietje Wiers, weduwe van Jacob van der Deure, veehouder aan de Wester-Zwaagdijk, gemeente Westwoud. Behalve een boerenplaats bracht Grietje negen jonge kinderen mee ten huwelijk. Het nieuwe echtpaar had dus met elkaar achttien kinderen.

Zij besloten dat Klaas het bedrijf aan de Wester-Zwaagdijk zou beheren; hij werd dus de opvoeder van de negen van der Deures. Op zijn eigen boerderij te Andijk had het bedrijf voortgang onder leiding van Klaas en Pieter, Trijntje en Klaasje. Klaarblijkelijk kon deze situatie de beide jonge mannen maar weinig bekoren. Ze wilden 'er uit' en 'verderop'. Daar was geld voor nodig en dat was niet voorhanden. Er werden luchtkastelen gebouwd met als fundatie: Als . . .! Tenslotte bleek er in één van de kastelen muziek te zitten. 'Als we eens een lot in de staatsloterij nemen en de honderdduizend winnen, dan trekken we er uit en liefst een beetje ver weg'. Ze kòchten een lot in de staatsloterij, ze wònnen de honderdduizend; ze tròkken weg, vèr weg, naar Schellinkhout! Als ik u nu zou vertellen dat ze daar een timmerwinkel of zoiets oprichtten, dan zou niemand me geloven. Daarom: ze vestigden zich als veehouders. Ook trouwden ze niet de schooljuffrouw of de dochter van de bakker; zóveel fantasie hadden ze nu ook weer niet. Nee, ze trouwden ieder een . . . boerendochter. De jongste, Pieter, het eerst; Trijntje Boeder, een veemansdochter uit Bovenkarspel, werd op 10 juni 1842 zijn vrouw. Zij schonk hem zeven kinderen. Anderhalf jaar later trouwde Klaas, de oudste, met Grietje Gorter, een veehoudersdochter van Schellinkhout, op 18 januari 1844.

Men zou zeggen dat deze Tensen-tak nu wel goed ingeburgerd was te Schellinkhout. Maar nee, de oude Andijker stam bleek moeilijk over te planten. Van de Schellinkhouter Tensens zijn er verscheidene weer te Andijk terecht gekomen. De laatste te Schellinkhout wonende Tensen, een kleinzoon van Pieter, overleed aldaar in 1912; zijn weduwe, Maartje Nobel uit Berkhout, overleed op de laatste dag van het jaar 1927. Hun huwelijk was kinderloos gebleven. De verzameling antiek porcelein werd in 1928 aan het Westfries museum vermaakt. De blauwe borden uit de collectie sieren de kroonlijst van de eikehouten betimmering in de kleine kamer van het museum.

Kroniek van West-Friesland en Den Helder

van 1 januari 1962 tot en met 31 december 1962

samengesteld door

Mevr. C. N. Tuender-Nobel

1 januari Hoorn telt thans 16117 inwoners, 8058 mannen en 8059 vrouwen. De Helderse Melkcentrale treedt toe tot de Coöperatieve Centrale Melkinrichting 'Melco' te Heiloo.

11 januari De Commandant der Zeemacht in Nederland, Mr. A. N. Baron de Vos van Steenwijk houdt zijn nieuwjaars-receptie in de Marine-cantine ,'t Huys Tijdtverdrijf' te Den Helder.

21 januari In de afdeling Spanbroek van de Vereniging voor Bedrijfsvoorlichting met 206 leden wordt door 113 leden machinaal gemolken.

22 januari De nieuwe taveerne 'In de Meermin' van het Zuiderzee-museum te Enkhuizen door Mr. Rohling van het ministerie van O. K. en W. geopend; architect D. Ybema.

23 januari Te Schagen houdt Mevr. Backer-Breed haar eerste voordracht over het boek 'De Boerderai van Siewert Klomp' in tegenwoordigheid van de schrijfster Mevr. A. C. ter Horst-Hoekstra en bestuursleden van het Hist. Gen. 'Oud West-Friesland'.

25 januari Woonhuis aan de St. Annastraat te Alkmaar, daterend uit het jaar 1600, eigendom van 'Oud Alkmaar', gerestaureerd.
Te Julianadorp wordt een afdeling van het Katholiek Vrouwengilde opgericht.

26 januari † Dirk Been te Den Helder, 72 jaar oud; oud-redder en zoon van de vermaarde Jacob Been.

9-11 februari Provinciale Kampioenententoonstelling van de Konijnenfokkersvereniging 'Streven naar Beter' in Den Helder.

10 februari Zuivelfabriek 'Concordia' te Oudendijk bestaat 50 jaar. Receptie van bestuur en directie in hotel Kaan te Oosthuizen.

11 februari Te Purmerend arriveren 26 klokken voor het cariljon in de Stadhuistoren. Geschenk van de burgerij aan het stadsbestuur ter gelegenheid van het 550-jarig bestaan van de stad in 1960.

17 februari 60-jarig bestaan van de afdeling Den Helder van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst.

8 maart † Dokter R. de Groot te Grosthuizen, 61 jaar oud; schoolarts; daarvoor 28 jaar huisarts op Wieringen.

13 maart De Zuivelfabriek 'Brederode' te Egmond aan de Hoef opgeheven; opgericht in 1910. De 2,5 miljoen liter melk gaat naar de 'Melco' te Heiloo.

Opening van de tentoonstelling 'Van Hanebroek tot aap, noot, mies' in het Park te Hoorn, onder auspiciën van Mevr. B. P. de Visser-Wiegand en georganiseerd door de Hoornse Vrouwenraad.

15 maart De Hervormde pastorie te Oudorp uit het jaar 1846 wordt gesloopt.

17 maart De Rederijkerskamer ,'t Mosterdzaadje' te Wijdenes viert haar honderdjarig bestaan met het zangspel 'In het witte Paard'.

21 maart Te Schoorl wordt het bejaardentehuis 'St. Jan ter Duin' door burgemeester J. H. Bergh geopend. Voorzitter van de stichting, de heer N. Kaag, ontvangt de Pauselijke onderscheiding 'Pro Ecclesia et Pontifice'.

23 maart † D. baron Mackay te Soestdijk, oud 84 jaar; oud-burgemeester van Enkhuizen van 1931-1935.

24 maart Honderd jaar geleden werd te Hoorn de Vereniging tot Evangelisatie opgericht. Rechtzinnigen in de Ned. Herv. Kerk een eeuw verenigd.

In Den Helder bestaat de Gymnastiekvereniging 'Oefening kweekt Kunst' 80 jaar.

29 maart Nieuwe leden van de Jeugdnatuurwacht worden te Nieuw-Den Helder geïnstalleerd.

31 maart Streekmiddag te Enkhuizen; bezocht door 176 leden. Het duizendste lid van het Hist. Gen. 'Oud West-Friesland' verwelkomd in de persoon van de heer C. N. de Jong te Enkhuizen.

1 april Leendert Nieman, smid; 75 jaar geleden in de smidse van zijn vader begonnen aan de Breedstraat te Enkhuizen; de ereburger van de stad smeedt nu sierwerk en deursloten.

2 april Bij de Noorderpoort te Enkhuizen wordt een 17de eeuws kanon van een Oostindievaarder geplaatst op een rolpaard (houten wagentje met kleine wielen). Het kanon is bij grondwerk in de Hoogstraat opgegraven.

9 april Den Helder: de heer W. H. Dudok van Heel, verbonden aan het Nederl. Inst. voor Onderzoek der Zee, promoveert te Utrecht tot doctor in de wiskunde en natuurwetenschappen op een proefschrift getiteld 'Geluid en Walvissen' (Sound and Cetacea).

13 april De heer Jac. Laan te Venhuizen 25 jaar voorzitter van het Waterschap 'De Drieban'; het nieuwe polderhuis in het gerestaureerde raadhuisje te Hem en de voorbereiding voor de a.s. ruilverkaveling de belangrijkste werken uit deze periode.

14 april Burgemeester Mr. G. D. Rehorst opent het nieuwe Textielbedrijf 'Tricolux' op het Helderse Industrieterrein.

16 april De heer Kees Gouwenberg uit Slootdorp, leerling van de hogere Zeevaartschool in Den Helder, ontvangt de 'De Hoop-kijker' als de bestgeslaagde eindexamen-candidaat van de zeevaartscholen in Nederland. De kijker wordt jaarlijks beschikbaar gesteld door het College Zeemanshoop te Amsterdam.

24 april In Den Helder wordt als een der eerste gemeenten in Nederland een zelfbedieningswasserij 'Automex' geopend.

30 april De heer R. P. Goettsch te Schoorl, oud-leraar aan de R.H.B.S. te Alkmaar en bestuurslid van 'Oud West-Friesland': Ridder in de orde van Oranje-Nassau.

30 april De heer Jb. Kistemaker te Egmond, oud-directeur en oprichter van de N.A.C.O., geboren te Berkhout: Ridder in de orde van Oranje-Nassau.

1 mei Burgemeester A. Admiraal te Enkhuizen viert zijn 12½-jarig ambtsjubileum.
Opening van de nieuwe kolfbaan te Oudkarspel door burgemeester A. Wiedijk van Barsingerhorn, algemeen voorzitter van de Ned. Kolfbond. Reeds in het jaar 1300 werd deze sport hier beoefend.

2 mei Burgemeester Mr. G. D. Rehorst heit de eerste paal voor het nieuwe gebouw van de Rotterdamse Bank aan de Beatrixstraat in Den Helder.

5 mei Bloemenfeest te Breezand; de bloemenmozaïeken trokken duizenden bezoekers. 1150 personen uit de hele kop van Noord-Holland liepen mee in de wandeltocht.

9 mei In het defilé te Haarlem voor het Koninklijk gezin ter gelegenheid van de zilveren bruiloft van Koningin Juliana en Prins Bernard reden mee: twee speelwagens, twee boerenwagens, vijf sjeezen bespannen met paarden van de Koggeruiters. Voorts waren er o.m. de dansgroepen uit de Schermer, Wieringerwaard, Wijdenes en Midwoud.

14 mei Culturele avond aangeboden door het gemeentebestuur van Den Helder aan alle besturen van verenigingen en verzorgd door stadgenoten uit de verschillende facetten van de amateuristische kunstbeoefening in de aula van het gemeentelijk lyceum.

15 mei Te Heiloo wordt het R.K. Bejaardentehuis 'Overkerck' door Burgemeester J. A. Pesman geopend; architecten A. Ham en W. J. Schaling.

17 mei Jubileumconcert van het Hoornse Kamerkoor in het Westfries museum ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan; de leden in Westfries costuum van nieuwe stoffen vervaardigd en de dames met de kap op.

18-19 mei Jaarfeest van de Nederlandse Tafelronde in Den Helder, in 't Huis 'Tijdtverdrijf'.

3 juni † Jac. Kroonenburg te Sint Pancras, 84 jaar oud; burgemeester aldaar van 1911-1947.

6 juni Het gerestaureerde openluchttheater 'De Paddestoel' in het natuurreservaat 'De Donkere Duinen' bij Den Helder wordt door het gemeentebestuur in exploitatie overgedragen aan de C.V. Midget Golfbaan.

7 juni Te Enkhuizen wordt het vernieuwde station feestelijk geopend door Ir. Boersma, districts-ingenieur van de Ned. Spoorwegen.

8 juni Nieuwe route Den Helder-Texel v.v. geeft de 'T.E.S.O.' de mogelijkheid om 10 maal per dag te varen. De vaarafstand is verkort van 11 km (Den Helder-Oudeschild) tot 4,5 km (Den Helder-'t Horntje).

9 juni Te Twisk wordt een streekdag gehouden met wedstrijden van de zes rijverenigingen en de drie ponyclubs uit de kop van Noord-Holland; uitgenodigd door de Koggeruiters, de plaatselijke rijvereniging.

21 juni Tentoonstelling over de historie van het Slot en de Abdij van Egmond in de Slotkapel te Egmond aan de Hoef geopend.

22 juni Dr. H. J. M. Hofstede, 32 jaar voorzitter van de Sociale Raad te Alkmaar, legt functie neer en ontvangt de zilveren erepenning van de stad.

29 juni Te Hoorn is het anker, afkomstig van het V.O.C.-schip 'De Zijpe' na een restauratie van twee jaar weer op de oude plaats in het plantsoen tegenover het station teruggekeerd.

30 juni Te Hoogwoud wordt de restauratie voltooid van de boerderij uit 1671, eigendom van de familie Glas. Architect D. Fleddérus. Het Hist. Gen. 'Oud West-Friesland' verleende financiële steun.
Te Hippolytushoef wordt de molen aan de Koningsweg overgedragen aan de stichting 'Oud Wieringen'; *restauratie is verzekerd.*
Te Grosthuizen koopt de heer D. Schuytemaker van de kerkvoogdij het koperen haantje van de toren van de afgebroken Ned. Herv. kerk; gebouwd in het jaar 1870.

1 juli Gerrit Luidinga, leerling van de Helderse Bijzondere Kweekschool voor Onderwijzers(essen), wint de eerste prijs van de Europese opstellenwedstrijd, uitgeschreven door de Europese Beweging.

2 juli † P. Noordeloos te Lutjebroek, 75 jaar oud; Ridder in de orde van Oranje-Nassau, voorzitter van de redactie-commissie.

3 juli Eerste wekelijkse Juttersmarkt op de dinsdagen in het Stadscentrum van Den Helder gedurende de maanden juli en augustus.

5 juli Te Akersloot opent de Commissaris van de Koningin Dr. M. J. Prinsen een grote lelietentoonstelling van meer dan 150 soorten. Al uit de 17e eeuw stammen de eerste berichten over deze teelt in Akersloot.

11 juli Het gemeentebestuur van Alkmaar zet alle huizen aan de Bierkade op de voorlopige monumentenlijst.

12 juli In het museum te De Rijp wordt een expositie van oude kinderprenten alsmede een tentoonstelling van oudhollandse wandtegels geopend.

13 juli Klank- en lichtspel om kasteel Radboud te Medemblik; het spel behelst de geschiedenis van de dertiende eeuw tot heden, uitgesproken door Westfriese rederijkers en geschreven door de Medemblikker historicus W. Kramer; elke avond tot 20 september.

21 juli Te Uitgeest wordt de grootste skelterbaan van Nederland in gebruik genomen; 670 meter lang, 7½ meter breed; gebouwd door het wegenbouwbedrijf van Piet Versluys te Bodegraven; vroeger stratenmaker te Uitgeest.
38e Westfriezendag op Wieringen met een bezoek van 275 leden; de grootste opkomst sinds de oprichting in 1924; hoogtepunt van de dag: een rondrit over het voormalige eiland met zeven touringcars.

24 juli Hr. Ms. Onderzeebootjager 'Rotterdam' uit de haven van Den Helder naar Nieuw-Guinea vertrokken voor anderhalf jaar.

28 juli Op de scheepswerf 'De Hoop' te Den Helder, waar sinds 1882 vissersboten werden gebouwd, wordt het eerste motor-plezierjacht te water gelaten.

29 juli 75-jarig bestaan van de Langendijker Groenten Centrale; opgericht door drie vooruitstrevende tuinders D. Jongerling, P. Kostelijk en C. Berkhouwer. Simon Wagenaar, thans 94 jaar, veilde die dag 84 bloemkolen.

1 augustus Eiken knielbank en dito doopvont, beide werken van Marijcke Visser, in de grote kerk te Alkmaar geplaatst, in opdracht van de kerkvoogden.
Mej. M. Siezen vijftig jaar pianolerares te Alkmaar; behaalde op 1 augustus 1912 het einddiploma van de Kon. Ned. Toonkunstvereniging te Amsterdam.

2 augustus Officiële opening van het Helders Marine Museum aan de Buitenhaven.

3 augustus † M. Alb. de Lange te Alkmaar, 78 jaar oud. Oud-directeur van de Rotterdamse Bank, tal van jaren raadslid. Alkmaarder van geboorte.

3-4 augustus De Vlootdag van de Koninklijke Marine te Den Helder trekt meer dan 30.000 bezoekers.

10 augustus In het St. Jansziekenhuis te Hoorn viert Zr. Baptista (mej. Potveer) haar gouden kloosterfeest; sinds 1917 verpleegster alhier. Geboren in 1893 te Warmenhuizen.

15 augustus Te Groot-Schermer wordt het oudste huisje met rieten dak, daterend uit de 17e eeuw, evenals het raadhuis, gesloopt.

21 augustus Twaalf stamboekkoeien en drie stieren vertegenwoordigen West-Friesland op de grote tentoonstelling 3 x A te Enschede.

22 augustus Eerste woensdagse weekmarkt in nieuw-Den Helder. De uitbreiding van dit nieuwe stadsdeel maakte deze noodzakelijk naast de zaterdagse weekmarkt in het oude stadsdeel.

25-27 augustus Volksfeesten te Julianadorp met fokvee-keuring en sportevenementen.

30 augustus † J. A. van der Vliet te Den Helder, 73 jaar oud. Musicus en eredirigent van het Christelijk Mannenkoor.
Op de fokveedag te Hoorn ontvangt de heer S. Moeijes te Bobeldijk de prijs voor de beste bedrijfsgroep; 'een uitermate uniforme collectie best soortige koeien'.

2 september Bij rioleringswerkzaamheden te Akersloot zijn muurresten blootgelegd uit de middeleeuwen van de woonstede van de Heren van Akersloot.

4 september Installatie van nieuwe adelborsten Kon. Instituut voor de Marine te Willemsoord.

6 september Beëdiging van nieuwe marine-officieren te Willemsoord.
Ter gelegenheid van de Beemster feesten van 2-9 september wordt door de oud-Beemsternaren een zonnewijzer aangeboden en onthuld in de tuin van de voormalige pastorie, die tot polderhuis wordt verbouwd.

9 september Huize 'Betje Wolff' 25 jaar museum in Midden-Beemster. Doelstelling is: het bewaren, verzamelen en beschrijven van alles wat betrekking heeft op het boerenbedrijf en leven in de Beemster en omgeving.

13 september De eerste woning in Nieuw Den Helder-Oost van een plan dat 658 marine-woningen omvat, wordt aan de bewoner, korporaal-schrijver K. van Riet overgedragen.

20-23 september Feest ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de polder de Wogmeer; eerste eigenaar Jhr. Jacob van Wassenaar van Duivenvoorde, Heer van Obdam en Hensbroek in 1607.

23 september Hoogtepunt van de Wogmeer-feesten: opening van de nieuwe weg tussen Hensbroek en de Wogmeer, waardoor de afstand met 3,5 km bekort is.

26 september † P. Blauw te Heer Hugowaard; 81 jaar oud. Oud-voorzitter en oprichter van de Rundveefokvereniging te Heer Hugowaard; oud-voorzitter van de afdeling Holl. Mij. voor Landbouw.

29 september Burgemeester E. J. Diepenveen neemt afscheid van de gemeente Avenhorn na een ambtsperiode van bijna 25 jaar; geschenk van de burgerij: een televisietoestel.
Burgemeester H. Schelhaas neemt afscheid van de gemeente Langendijk met een receptie in de groenteveiling; geschenk van de burgerij: een Fiat 1500 (4-persoons auto).
Te Alkmaar is het uit het midden van de 16e eeuw daterende pand aan de Achterdam met fraaie tuitgevel gerestaureerd.

4 oktober Venhuizen. Het Bejaardencentrum 'De Bosman-stichting' wordt door Ir. W. J. L. J. Merkx, lid van Ged. Staten van Noord-Holland, geopend. Architecten: Van Oerle, Schrama en Bos te Leiden.

13 oktober 70-jarig bestaan van de afdeling Den Helder van de Kon. Ned. Bond van oud-Onderofficieren.

16 oktober Officiële receptie van het gemeentebestuur van Den Helder ter gelegenheid van het 12½-jarig ambtsjubileum van Burgemeester Mr. G. D. Rehorst. Aanbieding van de 'Burgemeester Rehorst-mars' en uitvoering daarvan met een serenade door alle plaatselijke harmonie- en fanfarecorpsen, alsmede de drumbands.

17 oktober 85-jarig bestaan van het Christelijk Militair Tehuis te Den Helder.

23 oktober Te Zwaag viert het Fanfarecorps 'De Herleving' zijn 50-jarig bestaan met twee feestconcerten voor de gehele burgerij, met een feestcomité, een erecomité en een grote receptie. De heer A. Leeuw, 40 jaar voorzitter, ontvangt een koninklijke onderscheiding.

24 oktober De auteur van het boekje 'Keesje Kruimel', geschenk in de kinderboekenweek, blijkt te zijn: Hans Dijkhuis te Heiloo, 10 jaar oud.

31 oktober Te Grosthuizen wordt ten huize van de familie Schuytemaker in vier middagen het hulleplooien geleerd aan zeven dames door mevr. Hittema-de Vet onder auspiciën van 'Oud West-Friesland'.
Te Hoogwoud verbrandde door blikseminslag de boerderij van de heer C. Kuiper aan de Koningspade.

1 november De heer C. Boonenburg, wetenschappelijk ambtenaar van het Zuiderzee Museum te Enkhuizen, treedt in functie als directeur van het Overijsels museum te Zwolle.

2-6 november Schilderijententoonstelling in het atelier van de 'Noorder Kunstkring' te Den Helder (modern werk van jonge leden).

3 november Te Bobeldijk wordt de Zuivelfabriek 'De Goede Verwachting' gesloten; opgericht in 1914. De 7 miljoen liter melk gaat naar de 'Aurora' te Opmeer.

4 november De heer C. C. Mahieu, 40 jaar voorzitter en 55 jaar lid van de R.-K. Harmoniekapel 'Winnubst' te Den Helder, ontvangt de Pauselijke onderscheiding 'Pro Ecclesia et Pontifice' in goud.

10 november † C. Bogtman te Bergen, 86 jaar oud; oud-Bergenaar, legateert *f* 5000,— aan de Ruïnekerk aldaar.

11 november Sint Maartensviering te Den Helder en in Julianadorp.

14 november Hoornse koemarkt; aanvoer 1400 stuks vee.

15 november De heer J. C. Ooms, voorzitter van het verbond voor Veilig Verkeer, reikt te Alkmaar aan 37 Naco-buschauffeurs het insigne uit voor schadevrij rijden gedurende 5 jaar of meer; twaalf jaar reden de heren F. C. Nauta, J. v. d. Tooren en D. Poppes schadevrij.

16 november † J. J. Kistemaker te Den Helder, 63 jaar oud; lid van de gemeenteraad, oud-secretaris van de zuivelfabriek te Julianadorp, oud-secretaris van de Hollandse maatschappij voor Landbouw aldaar.
De stichting, opgericht 'tot instandhouding van onroerende goederen van oudheidkundige, bouwkundige of landschappelijke waarde' in Noordhollands Noorderkwartier koopt 1 ha. land aan te St. Maarten waarin de fundamenten van de Dwangburcht 'Nuwendoorn' zich bevinden.

17 november Officiële ingebruikneming van de nieuwe toegangsweg naar Tuindorp Nieuw-Den Helder Oost.
Presentatie van de Jeugddrumband van de Postfanfare te Den Helder aan het gemeentebestuur.

22 november Te Hoorn wordt de heer Joh. Ridderikhoff in de Parkschouwburg gehuldigd ter gelegenheid van zijn 40-jarig jubileum als regisseur.

23 november Te Oudorp wordt de eerste lagere technologische school in den lande geopend. Genoemd naar Dr. Schey, oud-rijkszuivelconsulent in Noord-Holland.

Te Hoorn reikt de heer D. Breebaart aan 15 deelneemsters van de kappenaaicursus een getuigschrift uit, waarvan één met lof, aan mevrouw A. Langedijk-de Goede uit Amstelveen.

28 november † H. M. Koningin Wilhelmina 82 jaar oud op het paleis 'Het Loo' ontslapen; regeerde van 1898-1948.
Burgemeester en Wethouders van Opmeer besluiten de jaarlijkse paardenmarkt op te heffen, na een bestaan van 200 jaar. In de agrarische bedrijven heeft het paard het veld moeten ruimen voor de trekker.
Te Heer Hugowaard viert de Aannemings Maatschappij P. Bot & Zoon het gouden jubileum. Het gemeentebestuur en de plaatselijke verenigingen worden elk met een chèque bedacht.

1 december Te Den Helder viert de Geref. Jongelings Vereniging 'De Bazuin' haar honderdjarig bestaan.

2 december Te Oudendijk wordt de zuivelfabriek 'Concordia' plotseling gesloten; opgericht in 1912. De melk gaat naar de fabrieken 'De Tijd' in de Beemster en naar 'Ons Belang' te Middelie.

9 december Te Medemblik wordt de oudheidkundige vereniging 'Medemblick' opgericht. Voorzitter de historicus de heer W. Kramer; eerste doelstelling: restauratie en bestemming van het oude Waaggebouw.

19 december Te Avenhorn wordt burgemeester J. Cornelisse geïnstalleerd. Welkomstlied van de dorpsdichter, de heer D. Schuytemaker, door de schoolkinderen voor het raadhuis gezongen.
In de Beemster neemt de heer R. Middelburg afscheid als gemeentesecretaris met een receptie in het Heerenhuis; was 50 jaar in gemeentedienst.

22 december De heer P. Wijdenes, geboren te Opperdoes, 90 jaar; schrijver van meer dan honderd wiskundeboeken; erelid van het Wiskundig Genootschap, te Amsterdam gehuldigd. De jubilaris is een rechtstreekse afstammeling van Gerbrand Wijdenes en Aafje Velius (1631-1669), kleindochter van de befaamde medicus-kroniekschrijver Theodorus (Dirk) Velius te Hoorn.

27 december Voor de 18e maal wordt de Dorpentocht verreden; ditmaal door 3500 schaatsenrijders via de Zuidervaart, Graftdijk, Spijkerboor, Jisp, Zaandam, Groot-Schermer, Rustenburg en Ursem naar Alkmaar terug.

28 december Te Berkhout neemt de heer T. Kollis, 25 jaar voorzitter van de Coöperatieve Graanmalerij, afscheid met een receptie in de 'Ridder St. Joris'; ontvangt van de leden van de Coöperatie een televisietoestel.

31 december Den Helder telt 51751 inwoners op de laatste dag van 1962.
Het Actiecomité Parkschouwburg te Hoorn verzamelt tijdens nachtfeest in de Parkdancing *f* 12000,— voor de nieuwe Schouwburg.

Laet het kostelijcks van al
U niet roekeloos ontslippen,
Dat's de tijdt, die snel gaet glippen,
Zonder dat hy keeren zal.

Vondel.

WESTFRIESE OUDHEDEN

VI (1963)

verzorgd door de

Archeologische Werkgroep 'Westfriesland'

van het Historisch Genootschap „Oud West-Friesland"

In deze aflevering van *Westfriese Oudheden* geeft Dr. J. Westenberg een beschouwing over de natuurlijke en menselijke factoren, die werkzaam waren bij de vorming van de Kop van Noordholland. Het artikel sluit aan bij het thema Den Helder, waarop de inhoud van *West-Frieslands Oud en Nieuw 30* werd afgestemd. In de daarna volgende artikelen komt Ir. P. J. Ente tot een nadere datering van bij het bodemonderzoek gevonden oude sloten in de Houter polder en brengt Mr. Th. Lehmann verslag uit van een partieel onderzoek van een grafheuvel in de gemeente Enkhuizen.

J. WESTENBERGH [1]

TRANSGRESSIE EN WATERKERING IN HET VERLEDEN VAN DE KOP VAN NOORDHOLLAND

Verdwenen bewoning.

In een onlangs verschenen verhandeling (*Westenberg,* 1961) werden gegevens bijeengebracht waaruit blijkt, dat in de tegenwoordige Kop van Noord-Holland sinds het begin van onze jaartelling tot tweemaal toe een bewoning moest worden opgegeven. Er zijn nl. op enige plaatsen aardewerkscherven gevonden, die getuigen van een bewoning die vóór de vierde eeuw moet zijn afgebroken en bovendien, over een uitgestrekt gebied verspreid, overblijfselen van een middeleeuwse bewoning die in de loop van de 12e en de 13e eeuw tot een einde is gekomen. Beide groepen van vondsten verdienen ter nadere beschouwing hier nog eens de aandacht.

De gegevens uit het eerste tijdvak zijn uiteraard het meest fragmentarisch. Te Den Helder kwam in 1954 aan de Jan Verfailleweg bij het aanleggen van een zinkput ten behoeve van de nieuwe stadsuitbreiding een hoeveelheid scherven en beenderen te voorschijn, die voldoende was om tot een datering te komen. Daar de betonnen zinkput al was geplaatst en aangeaard voordat enig onderzoek ter plaatse was ingesteld, werd naderhand zo dicht mogelijk bij deze put een boring verricht. Men had hierbij het geluk, dat in de kolom grond in de boor ook een scherf werd aangetroffen en zodoende heeft men toch nog een beeld van de gelaagdheid van de bodem van deze vindplaats kunnen verkrijgen. De scherven lagen nl. op 3.15 m — NAP in een laagje venige klei dat ook resten van wadslakjes en kokkels bevatte. Deze laag rustte op een veenlaag van 60 cm dikte en was overdekt door een kleilaag van circa 80 cm, waarop weer verschillende zandlagen rustten. Het ziet er dus naar uit, dat de scherven niet in hun oorspronkelijke ligging gevonden zijn maar dat men hier te doen heeft met landafslag, waarbij de resten die de verdreven mens achterliet, op een lager niveau zijn gebracht en toch min of meer ter plaatse bijeen zijn gebleven (*Van der Heide,* 1956).

---

[1] Medewerker van het Nederlandsch Instituut voor Onderzoek der Zee (v/h Zoölogisch Station) te Den Helder.

Een overeenkomstige situatie werd in 1959 aangetroffen bij het grondwerk voor de uitbreiding van het Helderse ziekenhuis „Parkzicht". Hier lag een aantal scherven op 2.25 m — NAP in een 5 cm dik laagje kleiig veenbezinksel (met wadslakje, kokkel en mossel) onder een kleilaag van 50 cm en rustend op een veenlaag van circa 1 m dik (Meded. *P. Smit Jzn.*). Verder werden dergelijke fragmenten gevonden in de grond die in 1951 gebaggerd was uit de geul langs de oostkant van de nieuwe Helderse Rijkszeehaven; nadere vindplaatsgegevens waren hier helaas niet te achterhalen. Ook in de Zijpe en in Westfriesland zijn vondsten uit dezelfde tijd bekend geworden (Wiese, 1956; Du Burck, 1960).

De nalatenschap van de middeleeuwse bevolking in de Kop van Noord-Holland is via een behoorlijk aantal vindplaatsen tot ons gekomen en bovendien in een veel ruimer verscheidenheid. Zonder de vondsten afzonderlijk te bespreken kunnen we wel zeggen, dat het merendeel van de resten is aangetroffen op plaatsen waar het destijds bewoonde (veen)landschap naderhand niet al te diep onder klei of zand werd bedolven en ook niet te sterk is geërodeerd; dit is o.a. het geval in bepaalde delen van de Anna Paulowna Polder. De middeleeuwse vondsten in deze streek worden in het algemeen getypeerd door fragmenten van kogelpotten, steelpannen en ander ongeglazuurd aardewerk en bepaalde soorten van uit de Rijnstreek geïmporteerd gebruiksgoed, t.w. van Pingsdorf en van Pafrath. De totale indruk die deze nalatenschap geeft is 12e—13e eeuws, terwijl midden 14e eeuws steengoed van Siegburg ontbreekt wanneer we afzien van één enkele scherf, die hier wel toevallig terecht zal zijn gekomen.

De hoeveelheid scherven die men op sommige plaatsen heeft kunnen verzamelen doet minder denken aan toevallig verspreid materiaal, dan wel aan afval van nederzettingen. Ook zijn resten van woningen en veenderijen gevonden, terwijl op luchtfoto's plaatselijk zelfs de oude verkaveling van het vroeger bebouwde veenland door het tegenwoordige landschap heen schemert.

Tenslotte dient vermeld te worden, dat zich soms over aanmerkelijke afstanden in de bodem sporen aftekenen, die schrijver dezes, ondanks bestaande verschillen van mening, meent te moeten interpreteren als dijkresten uit dezelfde tijd (*Westenberg,* 1961). Deze opvatting berust in hoofdzaak op het feit, dat het lange spoor dat de Wieringerwaard in zijn volle breedtje doorsnijdt, in de 18e eeuw in zijn oostelijke verlengde nog duidelijk boven de toen-

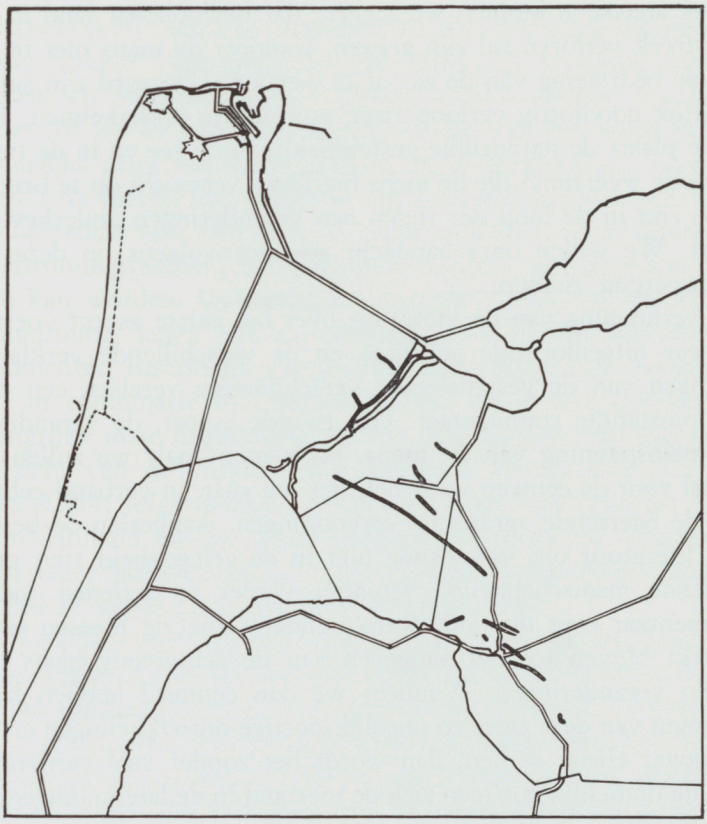

fig. 1. Middeleeuwse dijksporen in de Kop van Noord-Holland

malige waardgronden uitstak, zodat het verloop te water door aanpeilen vanuit een bootje kon worden vervolgd (*Paludanus,* 1776). Bovendien wijst het voorkomen van geplet wier in dit tracé erop, dat we hier stellig te maken hebben met een voormalige waterkering (*Braat,* 1932, p. 28—29).

Meer dan tien van zulke dijksporen in een tamelijk beperkt gebied (fig. 1) getuigen van een opvallend actieve strijd tegen de zee, die de middeleeuwse bevolking hier in de loop van de 12e en 13e eeuw tot aan zijn ondergang heeft gevoerd. In later eeuwen heeft men meer dan eens grotere uitgestrektheden aan de zee prijsgegeven, zonder dat men ook maar een enkele inlaagdijk heeft gelegd om nog een gedeelte van de bedreigde gronden te behouden. Dit doet ons de vraag stellen, welke omstandigheden hier de gang van zaken moeten hebben bepaald.

In het algemeen kunnen we zeggen, dat bewoonbaar land in onze kuststreek verloren zal zijn gegaan, wanneer de mens niet in staat was de bedreiging van de zee af te wenden. Uiteraard zijn aan een dergelijk noodlottig verloop twee aspecten te onderkennen. In de eerste plaats de natuurlijke gesteldheid van de zee en in de tweede plaats de weerstand die de mens hiertegen vermocht op te brengen; beide zijn in de loop der tijden aan veranderingen onderhevig geweest. We willen onze aandacht achtereenvolgens op deze twee onderwerpen richten.
Een verkenning van de literatuur over het eerste aspect voert ons op zeer uiteenlopende gebieden en de verschillende verklaringspogingen van de gesignaleerde verschijnselen vereisen een enigszins omstandig commentaar. Het tweede aspect, de veranderlijke krachtsinspanning van de mens, heeft men zoals we zullen zien, vooral voor de eeuwen waar het hier om gaat, in verband gebracht met de heersende agrarische verhoudingen. Aangezien de beschikbare literatuur ons vooralsnog niet in de gelegenheid stelt de betreffende maatschappelijke situaties verder te ontleden. zal het commentaar over dit onderwerp minder uitvoerig moeten zijn en beperkt blijven tot het aangeven van de achtereenvolgens opgetreden veranderingen. Wanneer we dan eenmaal hebben kennis genomen van deze twee zo ongelijksoortige ontwikkelingen en deze tegenover elkaar stellen, dan wordt het zonder veel verdere toelichting duidelijk, hoe men zich de toestand in de late middeleeuwen zou kunnen voorstellen.

Wat deed de zee.

De zee zal een bedreiging hebben kunnen vormen door een rijzen van zijn gemiddelde stand ten opzichte van het land, of (eventueel bij gelijkblijvende gemiddelde zeestand) door het hoger komen van het vloedwater; zoals iedereen hier te lande wel weet, is dat laatste in uitzonderlijke mate het geval bij stormvloeden. Men heeft menen op te merken, dat het voorkomen van bijzonder hoge vloeden en overstromingsrampen in vroeghistorische en historische tijden aan bepaalde perioden is gebonden (*Bakker,* 1953).
Een periodiciteit in de betreffende natuurkrachten kan uiteraard het zuiverst tot uiting zijn gekomen vóórdat de mens door het leggen van dijken weerstand ging bieden tegen de zee, dus in grote trekken vóór het jaar 1000. Immers, gedurende de meeste eeuwen na dit jaar werden hoge vloeden practisch alleen dan door de ge-

schiedschrijvers vermeld, wanneer ze een overstromingsramp tot gevolg hadden. Niettemin kan een historisch overzicht van hoge vloeden en overstromingen (*Schotel,* 1922) dienen om te illustreren òf, en in hoeverre, de uitwerking van een reeds bekende natuurlijke gang van zaken door de mens is beïnvloed. Overigens moeten we hierbij niet vergeten, dat het opsporen van perioden in het optreden van toch min of meer zeldzame verschijnselen als overstromingsrampen, uit statistisch oogpunt een dubieuze procedure kan worden. Geleidelijke processen als bv. sedimentatie en veenvorming, lenen zich nu eenmaal beter tot het aantonen van periodiciteit. Resultaten van bodemkundig onderzoek hebben dan ook, in combinatie met archeologische en andere gegevens, in belangrijke mate bijgedragen tot het samenstellen van een globaal overzicht van de ontwikkeling van onze kuststreken (o.a. *Bennema,* 1954; *Jelgersma* en *Pannekoek,* 1960; *Van Straaten,* 1954). Noord-Holland en het Zuiderzeegebied vormen nu tezamen een groot aaneengesloten gebied, waarvan meer gedetailleerde gegevens bekend zij ngeworden (*Pons* en *Wiggers,* 1960).

Het verleden van het westen en het noorden van ons land blijkt na de laatste ijstijd ten nauwste verweven te zijn geweest met een stijging van het zeeniveau ten opzichte van het land. In grote trekken is men het er wel over eens, dat langs onze kust deze relatieve zeespiegelstijging sinds 5000 v. Chr. geleidelijk is afgenomen. Volgens Bennema zou onze relatieve zeespiegelstijging tot circa 3000 v. Chr. in totaal wel 10 m hebben bedragen en sindsdien tot heden ongeveer 6 m; de resultaten van Van Straaten en van Jelgersma en Pannekoek tonen hiermee veel overeenkomst.

De relatieve zeespiegelstijging, die van groot belang is geweest voor de opbouw van ons kustlandschap, wordt beschouwd als resultante van een verandering in het zeeniveau over de gehele aarde en een bodembeweging van regionaal karakter, waarbij dan nog locale complicaties zijn opgetreden door inklinking van de nieuw gevormde (veen)gronden. Men zou zich kunnen voorstellen, dat een afzonderlijke schatting van zeespiegel- en bodembeweging mogelijk zou zijn door de gegevens uit onze kuststreek te vergelijken met die uit meer stabiele gebieden (zonder bodembeweging). Pogingen in deze richting hebben tot dusverre evenwel geleid tot uitkomsten die met elkaar in tegenspraak zijn en tot vaststaande gevolgtrekkingen is men hiermee nog niet gekomen (*Pons* en *Wiggers,* 1961).

Ondanks de bestaande onzekerheid is men geneigd, een en ander te interpreteren als een nasleep van de laatste ijstijd. Het wegsmelten van continentaal ijs moet nl. een aanzienlijke stijging van de zeespiegel teweeg gebracht hebben en dit proces zou dan zijn voortgang gehad moeten hebben tot in het atlanticum (circa 5500—3000 v. Chr.), toen de aarde zijn warmste tijdperk na de ijstijden doormaakte. Op grond van deze overweging zou het dan ook voor de hand liggen aan te nemen, dat de zeespiegel toen zijn hoogste stand gehad zou hebben. Houden we evenwel rekening met de mogelijkheid, dat de bodem van een der oceanen veranderingen onderging, dan moeten we toegeven, dat de mogelijkheid van deze zgn. tectonische bodembewegingen weer een onzekerheid in onze voorstelling brengt.

Intussen valt het niet te betwijfelen, dat het wegsmelten van landijs op aarde in het algemeen een aanzienlijke invloed op de totale inhoud van de wereldzeeën gehad moet hebben. Daarnaast heeft het verdwijnen van landijs ook regionale stijgingen en dalingen van het aardoppervlak tot gevolg gehad. Het is nl. bekend, dat Scandinavië met Finland en ook Schotland, Noord-Engeland met Oost-Ierland tijdens de laatste ijstijd met een zwaar ijspakket belast waren en men stelt zich voor, dat de aardbol ter plaatse daardoor tijdelijk werd ingedeukt (met behoud van tectonisch reliëf). Bij het verdwijnen van het landijs zou dan een teruggaande beweging hebben plaats gehad; de eertijds met ijs bedekte gebieden kwamen weer iets omhoog terwijl het gebied van de zuidelijke Noordzee een tegengestelde beweging schijnt te hebben vertoond (fig. 2). Een samenhang tussen deze zgn. isostatische bewegingen is enigszins toe te lichten met behulp van de volgende analogie.

Ondergaat een visceuze bol plaatselijk een indeuking, dan zal het oppervlak om deze deuk enigszins uitpuilen. Laat men daarna een terugkeer tot de vroegere vorm toe, dan zal de ringvormige verhoging zich weer gaan vervlakken en zich daarbij tevens samentrekken om het zich herstellende centrum van de voormalige vervorming. Door dit voortlopen van de verhoging kan men dus op bepaalde plaatsen tijdens het herstel een verhoging en daarna een geleidelijke daling verwachten (*Burgers* en *Collette,* 1958). Men zou dit model moeten uitbreiden tot twee depressiecentra om de gegeven historische gang van zaken nog verder te benaderen.

Mocht de zeespiegel tijdens het atlanticum zijn hoogste stand hebben gehad, dan zou men zich kunnen voorstellen, dat dit in onze

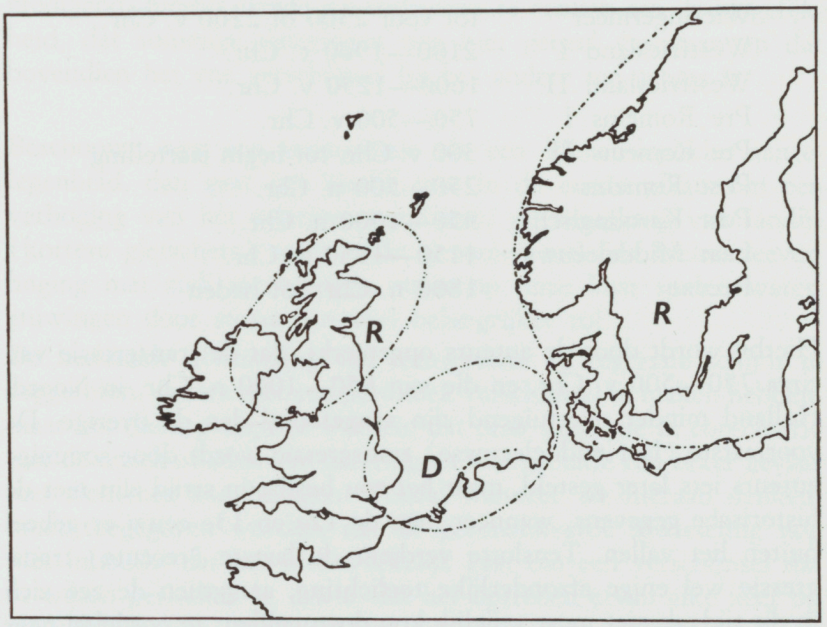

fig. 2. Gebieden van bodemrijzing en -daling om de Noordzee (Naar Willis, 1961)

streken gemaskeerd werd doordat in die tijd het tijdelijke hoogte maximum van het land juist passeerde. Dit zou dan wellicht een verklaring kunnen geven van de heersende controverse over deze aangelegenheid (*Pons* en *Wiggers,* 1961).

De hier geschetste uiterst geleidelijk verlopende processen behoefden duizenden jaren om zich te kunnen voltrekken. Daarenboven hebben zich evenwel nog andere veranderingen voorgedaan, waarvan de duur eerder een kwestie van eeuwen is geweest. Men constateert nl. tijden van zgn. *transgressie,* waarin de zee zijn invloed over het land uitbreidde, afgewisseld door tijden waarin het tegengestelde plaats had, zgn. *regressie.* In de bodemgeschiedenis van onze kuststreek onderscheidt men tegenwoordig al negen tijdvakken van transgressie, die min of meer regelmatig op elkaar gevolgd zijn (*Bennema,* 1954; *Pons* en *Wiggers,* 1960).
In de hier volgende opsomming worden de oudste transgressies genoemd naar de streek waar de betreffende afzettingen het duidelijkst vertegenwoordigd of het uitvoerigst beschreven zijn; de benaming van de latere transgressies berust meer op een historische basis.

Wieringermeer	tot voor 2300 of 2200 v. Chr.
Westfriesland I	2100—1900 v. Chr.
Westfriesland II	1600—1250 v. Chr.
Pre Romeins I	750—500 v. Chr.
Pre Romeins II	300 v. Chr. tot begin jaartelling
Post Romeins	250—500 n. Chr.
Post Karolingisch	850—1000 n. Chr.
Laat Middeleeuws	1150—1350 n. Chr.
Recent	1800 n. Chr. tot heden

Hierbij wordt door de auteurs opgemerkt, dat de transgressie van circa 750—500 v. Chr. en die van 850—1000 n. Chr. in Noord-Holland minder overtuigend zijn aangetoond dan de overige. De voorlaatste (laat middeleeuwse) transgressie wordt door sommige auteurs iets later gesteld, maar het zou beslist in strijd zijn met de historische gegevens, wanneer men de 12e en 13e eeuw er geheel buiten liet vallen. Tenslotte verdient de laatste (recente) transgressie wel enige afzonderlijke toelichting, aangezien de zee zich in dit tijdvak niet meer vrijelijk kon doen gelden; te oordelen naar temperatuurverschillen tussen zomer en winter, neerslag en windrichting, is het klimaat van ons land sinds het begin van de vorige eeuw weer meer onder invloed van de zee komen te staan (*Labrijn,* 1945, p. 88). Hier steunt de interpretatie dus op andere criteria, waarvoor zij verwezen naar de volgende alinea.

Men meent nl. een dergelijke opeenvolging als van transgressie en regressie terug te vinden bij verschijnselen van andere aard, ook buiten ons kustgebied en die niet alle door de mens beïnvloed worden. Zo blijkt dan een transgressie samen te gaan met meer regen in continentale gebieden, wat zijn invloed kan hebben op de veenvorming en de flora in het binnenland, zoals blijkt uit het onderzoek van stuifmeelkorrels in opeenvolgende veenlagen.

Verder heeft men ook gewezen op heel andere verschijnselen als b.v. de verkorting van gletschers tijdens de transgressies; ook de historische gegevens betreffende het voorkomen van drijfijs in de noordelijke zeeën (*O. Pettersson,* 1914) geven een overeenkomstige variatie te zien. Kortom, men denkt aan klimaatsveranderingen, die een gemeenschappelijke grondslag zouden vormen voor alle genoemde verschijnselen. Tracht men nu de voorhanden gegevens in een enkel tijdschema onder te brengen (*Bennema,* 1954, fig. 17), dan is het resultaat nog niet in alle opzichten be-

vredigend; hierbij dienen we weliswaar te denken aan de mogelijkheid, dat sommige dateringen nog niet geheel vaststaan en dat bovendien het ene verschijnsel bij het andere ten achter is.

Beschouwt men een transgressie als een klimatologische aangelegenheid, dan gaat het hierbij niet in de eerste plaats om een verhoging van het relatieve zeeniveau; de teruggang van landijs (kortere gletschers) moet strikt genomen wel een kleine zeeverhoging met zich meebrengen, maar op onze kust spelen waterstuwingen door storm een veel belangrijker rol.

De herhaalde afwisseling van transgressie en regressie schijnt te suggereren, dat we met een periodiek verschijnsel te maken hebben, maar het dient gezegd te worden, dat deze suggestie in combinatie met de onzekerheden van datering en interpretatie een zeker gevaar met zich mee kan brengen. Vooral wanneer we hieraan denken, moet toegegeven worden, dat de geconstateerde afwisseling nog niet inhoudt, dat het hier werkelijk gaat om een verschijnsel dat in wezen periodiek is, d.w.z. dat het optreden ervan elke keer op overeenkomstige wijze bepaald wordt en niet telkens door een andere samenloop van omstandigheden; voorlopig zouden we dan ook voorzichtigheidshalve beter kunnen spreken van tijdvakken dan van perioden. Niettemin wordt door de auteurs zelf wèl gedacht aan een periodiek verschijnsel en wel met een periode van circa 550 jaar; dit op grond van de gegeven opsomming van transgressies.

In de tijd dat men nog over veel minder gegevens kon beschikken en men nog niet was gekomen tot de schatting van 550 jaar, vermoedde men toch ook al dat de transgressies periodiek zouden voorkomen. Bij het zoeken naar een verklaring heeft men zich van het begin af laten leiden door de gedachte, dat onze aarde zelf geen primaire basis voor een periodiciteit kan bieden. De regelmaat in de afwisseling van dag en nacht, zomer en winter, eb en vloed, wordt eerst dàn begrijpelijk, wanneer men zijn aandacht niet langer beperkt tot onze planeet, maar deze beschouwt als onderdeel van ons zonnestelsel. Zo heeft men dan ook getracht, de betreffende klimaatsveranderingen terug te voeren op een na lange tijd terugkerende constellatie van zon, aarde en maan, die het getij op aarde periodiek zou kunnen versterken; de gedachte ging verder uit naar de mogelijkheid, dat een versterkt getij de wateruitwisseling van sommige zeeën (o.a. de Poolzee) zou vergroten, wat weer zijn

invloed op het gevoelige weersysteem zou hebben en op onze breedte een stormachtige periode zou veroorzaken (*O Pettersson,* 1914).

De aandrijving van het eb- en vloedmechanisme op aarde wordt zoals bekend, beheerst door de aantrekkingskrachten van zon en maan. De resultante van deze twee componenten zal maximaal zijn, wanneer de aantrekkingskrachten van zon en maan volkomen in dezelfde of tegengestelde richting werken (bij volle of nieuwe maan) en wanneer bovendien zon en maan zich beide zo dicht mogelijk bij de aarde bevinden. Aan de eerste voorwaarde kan alleen dan geheel zijn voldaan, wanneer de maan juist het vlak van de aardbaan (de ecliptica) passeert door een van de twee knooppunten. De tweede voorwaarde hangt samen met de (geringe) excentriciteit van de aardbaan om de zon en van de baan die de maan om de aarde beschrijft. Het samenvallen van de genoemde omstandigheden zou volgens astronomische berekeningen met een periodiciteit van 17—19 eeuwen de zgn. primaire getijmaxima veroorzaken, waarvan het laatste viel in het jaar 1433 (*H. Petterson* 1913); bij het vaststellen van dit jaar zou volgens de auteur zelf een fout van circa een eeuw zeer wel mogelijk zijn. Bovendien moeten er nog secundaire en tertiaire maxima optreden wanneer de planetaire constellatie niet, of niet volkomen gelijktijdig aan alle gestelde voorwaarden voldoet. Deze secundaire en tertiaire maxima zouden een periodiciteit vertonen van resp. 92 en 9 jaren en het duidelijkst optreden in de buurt van de primaire maxima.

Afgezien van het feit, dat de geopperde samenhang tussen getij en klimaat in hoge mate hypothetisch blijft, moet opgemerkt worden, dat het maximum van 1433 wel wat laat valt om te passen bij de historische gegevens waar we vanuit gingen en die op hun beurt wèl overeenstemmen met gegevens van elders, o.a. met die van O. Pettersson zelf. Bovendien wordt tegenwoordig, zoals we zagen, gedacht aan een periode van 550 jaar en niet aan een van 17—19 eeuwen; de besproken planetaire constellatie is dus niet te aanvaarden als overheersende oorzaak van de bedoelde klimaatsveranderingen.

In recenter tijd valt op te merken, dat de aandacht meer gericht is op het gelijktijdig optreden van zonnevlekken en bepaalde verschijnselen op aarde (o.a. *Van Veen,* 1940, 1941; *Visser,* 1959;

Symposium New York, 1961). Alvorens hierover in het kort een en ander op te merken, dienen we wel te bedenken, dat het zeker prematuur zou zijn nu al te willen spreken van een verklaring; veeleer mag het volgende dienen om te laten zien, in welke richting men zijn gedachten laat gaan.
Een zgn. verhoogde zonneactiviteit valt op door het optreden van meer zonnevlekken en begeleidende eruptieverschijnselen op de zon; dat pleegt o.a. gepaard te gaan met een versterkte ultraviolette straling. Deze stralen werken ionizerend in hogere lagen van onze dampkring, hetgeen daar ozon doet ontstaan. Nu heeft ozon de eigenschap een belangrijk deel van de zonnestraling te absorberen en om te zetten in warmte. Deze energie-transformatie heeft plaats op zo grote hoogte, dat de vrijkomende warmte buiten de circulatie van onze dampkring blijft. Zonder de gevolgen hiervan stap voor stap geheel te kunnen overzien, meent men te moeten vaststellen, dat hierdoor het klimaat op aarde wordt beïnvloed (*Visser,* 1959).
Jaren met veel zonnevlekken schijnen gunstig te zijn voor de ontwikkeling van stormvloeden op onze kust (*Van Veen,* 1940, 1941). Het merendeel van deze stormvloeden wordt voorafgegaan door een situatie, waarin de barometrische verhoudingen worden bepaald door de aanwezigheid van een gebied van lage druk ten oosten van IJsland en een gebied van hoge druk ten westen van Spanje (fig. 3).[2] Wanneer het lagedrukgebied zich dan verplaatst naar Zuid-Scandinavië en het hogedrukgebied noordwaarts verschuift, geeft dat op onze kust westerstorm, ruimende naar noordwest, met waterstuwing in het zuidelijke deel van de Noordzee (*Gallé,* 1917).

Zonnevlekken ontstaan vrij plotseling aan de oppervlakte van de zon en blijven dan soms enige maanden bestaan. Wanneer men enige dagen achtereen een vlek of een groep vlekken waarneemt, dan ziet men, dat zij van links naar rechts over de zon verschuiven. Tot het midden van de zon schijnen ze steeds breder en daarna weer smaller te worden; zij verdwijnen aan de rechterkant van de zon om na ongeveer twee weken aan de andere kant weer tevoorschijn te komen. Dit wordt begrijpelijk als we bedenken, dat

---

[2] Het hier geschetste verloop geldt in grote trekken voor 42 van de 45 door Gallé onderzochte stormvloeden.

de zon een bol is, die intussen een aswenteling heeft volbracht en wel in circa 27 dagen. In opeenvolgende perioden is een zekere herhaling van de invloed op aardse verschijnselen (b.v. temperatuur) dan ook wel aan te tonen, maar deze periode verdwijnt in langere reeksen van waarnemingen (*Visser,* 1959); op den duur zullen alle meridianen van de zon evenveel vlekken vertoond hebben.

Verder vertoont het optreden van zonnevlekken een zuivere regelmaat van circa 11 jaar, die vooral dan duidelijk opvalt wanneer men let op de breedtegraden, waarop de vlekken op het zonneoppervlak ontstaan. In het begin van een periode ontstaan de vlekken op circa 35° noorder- en zuiderbreedte en naarmate het proces voortschrijdt, vertonen de vlekken zich dichter bij de zonneequator. Dit alles suggereert heel sterk het periodieke karakter van hetgeen zich hierbij voordoet, ook al is deze periodiciteit zelf tot heden nog niet verklaard. Zonder te willen uitweiden over de aard van de verschijnselen op de zon, merken we alleen op, dat in opeenvolgende perioden tegengestelde magnetische verschijnselen een rol spelen, zodat zich hier eigenlijk een periode van 22 jaar voordoet.

In verband met de transgressies was onze belangstelling uiteraard gericht op tijdvakken van circa 550 jaar en uit dat oogpunt zijn de besproken periodiciteiten voor ons dan ook niet van primair belang. Wèl bieden deze betrekkelijk snelle veranderingen op de zon de gelegenheid om de samenhang met verschillende aardse verschijnselen te bestuderen.

Over de mogelijkheid de gezochte regelmaat van 550 jaar zuiver statistisch aan te tonen in quantitatieve waarnemingsreeksen kunnen we geen hoop koesteren, aangezien min of meer regelmatige gegevens over zonnevlekken niet verder teruggaan dan tot 1749. Bovendien leverde een harmonische analyse van de gegevens sinds dat jaar (*Anderson,* 1939) een onaannemelijk groot aantal perioden op, wat wellicht is toe te schrijven aan aperiodieke storingen in de regelmaat van de zonnevlekken. Het is dan ook weinig overtuigend, wanneer zulke perioden alleen op statistische gronden worden beschreven, zonder dat daarbij een aanwijsbaar qualitatief aspect aangevoerd kan worden.

In dit verband mag vermeld worden, dat volgens een recente publicatie (*Willis, Tauber* en *Münnich,* 1960) bepaalde transgressiesedimenten meer radioactieve koolstof (C^{14}) zouden bevatten, dan

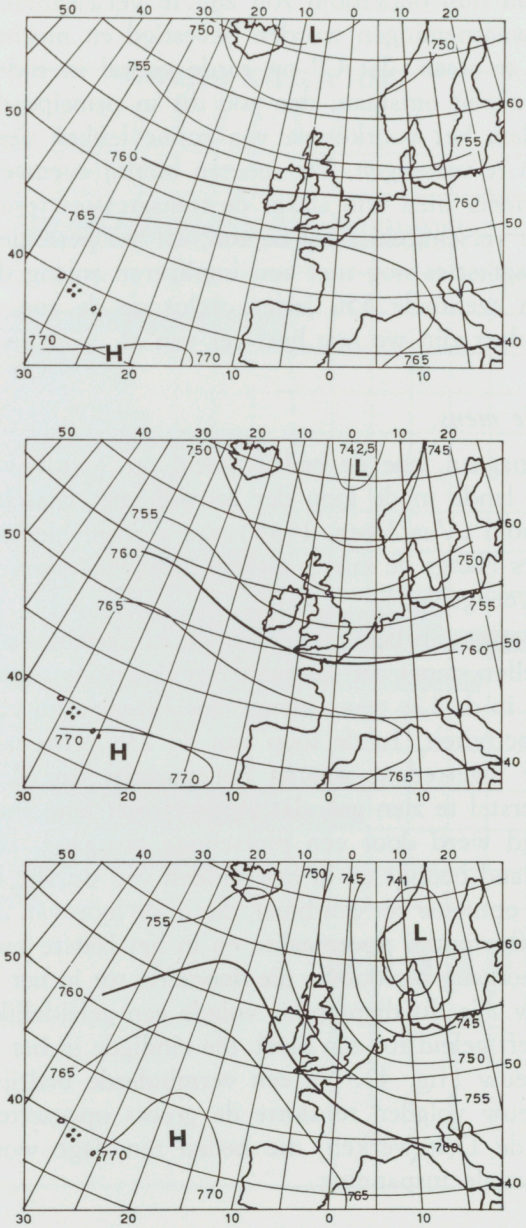

fig. 3. Luchtdrukverdeling resp. twee dagen vóór, één dag vóór en tijdens een normale stormvloed op onze kust (Naar Gallé, 1917).

op grond van hun ouderdom zou zijn te verwachten. Mocht dit door meer waarnemingen worden bevestigd en mocht bovendien komen vast te staan, dat C^{14} op aarde vooral in tijden met veel zonnevlekken zou ontstaan, dan zou dit in principe de mogelijkheid inhouden, het voorkomen van zonnevlekken veel verder in het verleden te vervolgen. We moeten hierbij evenwel bedenken, dat ook wanneer men erin slaagt de transgressies terug te voeren op eruptieve verschijnselen op de zon, dit het periodieke karakter van de transgressies nog niet zou impliceren zolang de periodiciteit van een eventuele 550 jarige cyclus op de zon niet is aangetoond en daar zijn we nog heel ver van af.

Wat deed de mens.

We willen nagaan, hoe de bedrijvigheid op 't stuk van bedijken zich hier te lande in de loop der eeuwen met wisselende kracht heeft ontplooid (*Van Veen,* 1948); we denken hierbij zowel aan echte polders (langs de kust), als aan droogmakerijen (voornamelijk in het veengebied).

Toen men begon zijn lage gronden in de kuststreek door bedijking veilig te stellen, moet dit uiteraard op bescheiden schaal zijn geweest, maar in de 12e eeuw kwam men hiermee tot een voorheen ongekende activiteit. In de loop van de 13e eeuw is hierop een felle reactie ingetreden, waarna het midden van de 14e eeuw weer een herstel te zien gaf, dat evenwel niet lang stand hield en weer gevolgd werd door een plotselinge neergang. Daarna werd weer meer land bedijkt en in het midden van de 16e eeuw kwam de activiteit opnieuw tot een bloei, die in de loop van de 17e eeuw belangrijke fluctuaties doormaakte en in het laatste kwart van die eeuw een neergang vertoonde, die doorzette tot in het midden van de 18e eeuw. Na dit dieptepunt volgde een geleidelijke opleving, die weer heeft geleid tot een bloei, die eindigde in het midden van de vorige eeuw (fig. 4). Na een verminderde bedrijvigheid van bijna een eeuw volgden tenslotte de groots opgezette Zuiderzeewerken en de Deltawerken, die heden ten dage worden gezien als een nationale inspanning.

De weerstand, die de mens in de loop der eeuwen heeft opgebracht wanneer de zee zijn woongebied bedreigde, moet uiteraard wel afhankelijk zijn geweest van zijn technische bekwaamheid en daar-

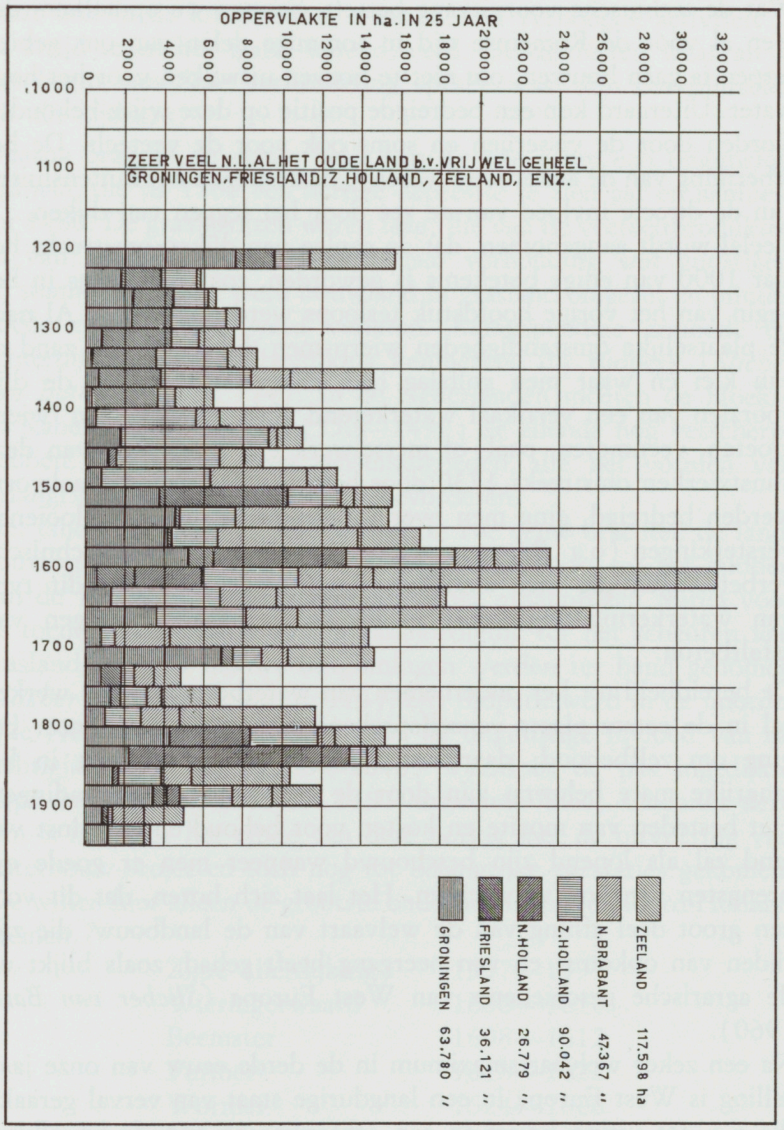

fig. 4. Bedijkte polderoppervlakte in tijdvakken van 25 jaar (Naar Van Veen, 1948). Droogmakerijen zijn in deze grafiek niet opgenomen.

naast van de bereidheid tot het opnemen van de strijd tegen het water.

Wat de technische vooruitgang betreft, kunnen we opmerken, dat men al vóór de Romeinse tijd in sommige delen van ons gebied terpen is gaan bouwen, om niet te hoeven uitwijken voor het hoge water. Uiteraard kon een bedreigde positie op deze wijze behouden worden door de visserijen en soms ook voor de veeteelt. De bescherming van de akkerbouw vereiste daarentegen het buitensluiten van de directe invloed van de zee door het leggen van dijken.

Veelal wordt aangenomen, dat de aanleg van dijken omstreeks het jaar 1000 van enige betekenis is geworden, zoals trouwens in het begin van het vorige hoofdstuk terloops werd opgemerkt. Al naar de plaatselijke omstandigheden wierp men dijken op van zand of van klei en waar men golfslag had te weerstaan, werd de dijk voorzien van een vertikaal waterkerend vlak, gemaakt van 'wier', kloeten, veenmoten, paal- of metselwerk e.d. Toen vele van deze kunstwerken omstreeks 1730 door het optreden van de paalworm werden bedreigd, ging men over tot het aanleggen van glooiende versterkingen (o.a. *Barentsen,* 1961); ondanks de vele technische verbeteringen die men sindsdien heeft toegepast, leeft dit type van waterkering nog voort in de hedendaagse glooiingen van asfaltbeton.

De bereidheid tot het ondernemen van waterbouwkundige werken zal in de eerste plaats vanzelfsprekend zijn geweest wanneer het ging om zelfbehoud; daarnaast zal de ondernemingslust in belangrijke mate beheerst zijn door de economische verhoudingen. Het besteden van moeite en kosten voor behoud en aanwinst van land zal als lonend zijn beschouwd wanneer men er goede opbrengsten van kon verwachten. Het laat zich horen, dat dit voor een groot deel afhing van de welvaart van de landbouw, die zijn tijden van opkomst en van neergang heeft gehad, zoals blijkt uit de agrarische geschiedenis van West Europa (*Slicher van Bath,* 1960).

Na een zeker welvaartsmaximum in de derde eeuw van onze jaartelling is West Europa in een langdurige staat van verval geraakt, die o.a. tot uiting kwam in een achteruitgang van de bevolking. Eerst veel later heeft de landbouw deze toestand kunnen doorbreken, wat heeft geleid tot een tot dusverre ongekende bevolkingstoename van de 11e tot in de 13e eeuw. De geldende landbouwprijzen waren een aanmoediging tot nieuwe occupatie van voorheen

niet rendabele gronden. De uitbreiding van het Westeuropese landbouwareaal voltrok zich niet alleen in de richting van de bergen, maar ook in de kuststreken, waar nu een verhoogde activiteit in de strijd tegen het water lonend werd. De dijkresten waarvan in het begin van deze verhandeling sprake was, zijn overblijfselen uit dit tijdperk.

Daarna brak in de eerste helft van de 14e eeuw een ongunstige tijd aan, die na 1360 een heftige depressie te zien gaf en aanhield tot 1480. De graanprijzen waren laag; die van de veeteeltprodukten en van handelsgewassen bleven naar verhouding wat gunstiger. In sommige streken werd bouwland in grasland omgezet en minder goede cultuurgrond werd verlaten. Rampspoedige armoede en achteruitgang van de bevolking kenmerken dit tijdperk (*Slicher van Bath,* 1962, p. 174). In de Nederlanden moeten de Hoekse en Kabeljauwse twisten (1350—1492) de ellende nog verscherpt hebben. Dit waren geen omstandigheden, die het vormen van belangrijke initiatieven konden bevorderen.

Het einde van de 15e, maar vooral de 16e eeuw brachten de landbouw opnieuw tot welvaart en deze duurde voort tot het midden van de 17e eeuw. Naar verhouding hoge graanprijzen waren voor de toenemende bevolking een aanmoediging tot het scheuren van grasland; tal van nieuwe ontginningen werden ter hand genomen (*Slicher van Bath,* 1962, p. 174). Dit tijdperk werd in de noordelijke Nederlanden doorkruist door de ongunstige invloed van de tachtigjarige oorlog (1568—1648) waardoor de pas ingedijkte Zijpe dan ook van 1573 tot 1597 'drijvende' bleef. Ondanks deze rem is het voor het einde van deze oorlog met de uitvoering van waterbouw-projecten toch nog tot belangrijke prestaties gekomen. We willen hier alleen de grootste ondernemingen in Noord-Holland noemen. [3]

Zijpe (herdijking)	1597—1599
Wieringerwaard	1608—1610
Beemster	1608—1612
Purmer	1618—1622
Wormer	1624—1626
Heerhugowaard	1626—1630
Schermer	1632—1635

[3] De literatuur is niet geheel eensluidend wat betreft deze jaren van bedijking, mogelijk mede doordat de beëindiging van de werkzaamheden zich niet altijd scherp heeft afgetekend.

Een en ander houdt evenwel niet in, dat initiatief en geldmiddelen tot de uitvoering van deze werken uit de landbouw voortkwamen. Uit een studie van de geschiedenis van de Zijpe (*Zijp,* 1957) blijkt nl. dat handelswinsten van stedelijke kooplieden de grondslag van de onderneming vormden en dat eerst later inwonend grondbezit ging overheersen.

Vanaf het midden van de 17e eeuw tot het midden van de 18e eeuw was het met de landbouw weer minder gunstig gesteld, hoewel de toestand niet zo ernstig werd als in de late middeleeuwen. De graanprijzen waren laag terwijl die voor veeteeltprodukten en handelsgewassen beter stand hielden (*Slicher van Bath,* 1962, p. 174). De bereidheid tot het aanwinnen van nieuwe cultuurgrond was in dit tijdvak gering; de stilstand zette zich in ons gewest zelfs gedurende de gehele 18e eeuw voort.

Het samengaan van bedrijvigheid in het bedijken met een lonende landbouw schijnt in de verdere loop van de geschiedenis minder duidelijk aan de dag te treden. Het is alsof bij de voortschrijdende ontwikkeling van de maatschappelijke structuur en de toenemende beleggingsmogelijkheden op ander gebied, de eertijds overheersende aanleiding tot bedijking zich niet meer in die mate deed gelden als voorheen. Het schijnt dat in latere tijd meer voorbeelden zijn aan te wijzen, die niet in de eerste plaats aan gunstige vooruitzichten van de landbouw zijn toe te schrijven.

In de Kop van Noord-Holland kwamen in de vorige eeuw de volgende inpolderingen tot stand:

Koegras	1817—1818
Waard- en Groetpolder	1844
Anna Paulownapolder	1846—1847

Bij de bedijking van het Koegras was de landaanwinst min of meer een bijkomstige zaak, voortvloeiende uit de aanleg van het Groot Noordhollands Kanaal, dat in 1824 gereed kwam en Den Helder met Amsterdam verbond.

De Waard en Groet en de Anna Paulownapolder zijn daarentegen wèl met agrarische bedoelingen aangelegd en vallen in een tijd, waarin ook elders in ons land dergelijke werken werden ondernomen (fig. 4). Daarna werden in ons gewest gedurende bijna een halve eeuw geen grote dijkwerken meer ondernomen.

In onze eeuw ging het bij de grote projecten van de Zuiderzee-

werken en de Deltawerken voor een goed deel om verkorting van de kustlijn en om verbetering van de waterhuishouding van de allengs verziltende landen; het particulier initiatief heeft plaats gemaakt voor regeringsbeleid.
Bij het einde van dit overzicht gekomen, kunnen we opmerken, dat de drijfveren tot bedijking na de middeleeuwen allengs gecompliceerder zijn geworden. Aangezien het hier een eenmalige ontwikkeling betreft, heeft dit verloop steeds minder met ons eigenlijke onderwerp te maken en vormt daarom geen ernstige hinderpaal voor ons begrip voor hetgeen in de 12e en 13e eeuw moet zijn voorgevallen.

De verloren strijd der middeleeuwers.

Uit de voorafgaande hoofdstukken valt op te maken, dat in de 12e en 13e eeuw het verloop van klimaat en conjunctuur tegen elkaar indruisten als in geen ander tijdvak sinds het begin van onze jaartelling. De tragedie die zich toen in ons kustgebied heeft voltrokken, hebben we dan ook te zien als de resultante van ontwikkelingen van totaal verschillende aard. De reeds in gang zijnde uitbreiding van de Waddenzee ten koste van het kustveen vormde de geografische achtergrond van de gang der historie en uiteraard schreed het landverlies vooral voort in tijden die rijk waren aan stormvloeden. Hoewel eerder zowel als later ook beruchte stormvloeden zijn voorgekomen, is hun optreden binnen dit tijdvak bepaald veelvuldig te noemen; ze worden ons gemeld uit de jaren 1164, 1196, 1219, 1264, 1287, 1334 (*Schotel,* 1922). Bedenken we verder dat de toenmalige dijkbouw hier nog niet tegen was opgewassen dan is daarmee het verloop van de geschiedenis wel gegeven. De toedracht laat zich in het kort als volgt reconstrueren.

Een door welvaart ontstane bevolkingstoename had een landhonger doen ontstaan, die de volgende generatie dwong het minder gunstige kustveen te ontginnen, hetgeen vroeger of later bedijking nodig maakte. De nieuw aangelegde polders kregen het zwaar te verduren doordat de zee juist een onstuimig tijdperk tegemoet ging, zodat het dijkwezen bij voortduring nieuwe werken vereiste. De welvaart van het boerenbedrijf maakte het wel is waar mogelijk deze extra inspanning op te brengen, maar technisch was men nog niet zo ver gevorderd, dat men zich in de meest bedreigde posities kon blijven handhaven. Eerst eeuwen later heeft men de Kop van Noord-Holland polder voor polder kunnen terugwinnen

en ten noorden daarvan heeft het wad zich tot heden weten te bestendigen.

De hier beschreven verloren strijd der middeleeuwers heeft een meer dan plaatselijke betekenis. Bij het interpreteren van oudheidkundige bodemvondsten is men nl. veelal geneigd woonresten als een aanwijzing voor regressie te beschouwen. Voor het hier beschouwde tijdvak zou dit tot een onjuiste conclusie leiden.

Naschrift.

Bij het nagaan van de omstandigheden, waaronder de middeleeuwse bewoning in de omgeving van het tegenwoordige Anna Paulowna een einde heeft gevonden, geraakte ik op mij geheel onbekende gebieden. Gaarne betuig ik mijn dank aan allen bij wie ik steun vond voor een nieuwe oriëntatie; in het bijzonder denk ik hierbij aan Prof. Dr. P. Groen, Prof. Dr. B. H. Slicher van Bath en Prof. Dr. S. W. Visser.

Literatuur:

Anderson, C. N., 1939. A representation of the sunspot cycle. *The Bell System Technical Journal. New York. Vol. 18, No. 2, p. 292—299.*

Bakker, J. P., 1953. Zijn de bijzonder hoge vloeden in ons land in vroeghistorische en historische tijd aan bepaalde perioden gebonden? *Folia Civitatis. Amsterdam. Jrg. 6, No. 22, p. 1; No. 23, p. 2; No. 24, p. 2.*

Barentsen, W., 1961. De zeedijk van zijn ontstaan tot het jaar 1730. *Otar, Orgaan van de Vereniging van Technische Ambtenaren van de Rijkswaterstaat. 's Gravenhage. Jrg. 45, No. 9, p. 195—205; Jrg. 46, No. 1, p. 1—16; No. 2, p. 39.*

Bennema, J., 1954. Holocene movements of land and sea-level in the coastal area of the Netherlands. *Geologie en Mijnbouw. 's Gravenhage. Nwe. ser. Jrg. 16, No. 6, p. 254—264.*

Bennema, J., 1954. Bodem- en zeespiegelbewegingen in het Nederlandse kustgebied. *Diss. Wageningen. X + 85 pp.; Boor en Spade. Wageningen. Bd. 7, p. 1—96.*

Braat, W. C., 1932. De archaeologie van de Wieringermeer. *Oudheidkundige Mededeelingen uit 's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Reeks 2, Dl. 13, Afl. 1, p. 15—58 + pl. I—VII + 1 uitsl. krt.*

Brooks, C. E. P., 1926. Climate through the ages. 2nd Ed. 1949. *Ern. Benn Ltd. London. 396 pp. 8°.*

Burck, P. du, 1960. Oudheidkundige vondsten en waarnemingen tijdens een bodemkartering en hun betekenis voor de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de kop van Noordholland. *Westerheem. Haarlem. Jrg. 8, No. 11/12, p. 90—103 + 1 uitsl. krt.*

Burgers, J. M. & B. J. Collette, 1958. On the problem of the postglacial uplift of Fennoscandia. *Proc. Kon. Nederl. Akademie v. Wetenschappen. Amsterdam. Ser. B, Vol. 61, No. 4, p. 230—241.*

Fairbridge, R. W., 1961. Convergence of evidence on climatic change and ice ages. *Annals of the New York Academy of Sciences. Vol. 95, No. 1, p. 542—579.*

Gallé, P. H., 1917. Stormvloeden langs de Noordzee- en de Zuiderzeekusten *Uitg. Zuiderzee-Vereeniging. Leiden. VIII + 54 pp. + 3 uitsl. tbln.*

Heide, G. D. van der, 1956. Vroeg-inheemse vondsten bij Den Helder. *Westerheem. Haarlem. Jrg. 5, No. 7/8, p. 59—60, pl. XVIII—XIX.*

Jelgersma, S. & A. J. Pannekoek, 1960. Post-glacial rise of sea level in the Netherlands. *Geologie en Mijnbouw. 's Gravenhage. Nwe. ser. Jrg. 39, No. 6, p. 201—207.*

Labrijn, A., 1945. Het klimaat van Nederland gedurende de laatste twee en een halve eeuw. *Meded. en Verh. Kon. Nederl. Meteorol. Inst. (De Bilt). 's Gravenhage. No. 49, 114 pp.*

Paludanus, R., 1776. Oudheid- en natuurkundige verhandelingen, meestal betrekkelijk tot Westvriesland of het Noorderkwartier. Eerste (eenig) stuk. *P. van der Eyk & D. Vygh. Leiden, 280 pp., 3 uitsl. krtn.*

Pettersson, H., 1913. Long periodical variations of the tidegenerating force. *Publications de Circonstance. Conseil Perm. Internatl. p. l'Exploration de la Mer. Copenhague. No. 65, 24 pp.*

Pettersson, O., 1914. Climatic variations in historic and pre-historic time. *Svenska Hydrografisk-Biologiska Kommissionens Skrifter. Göteborg. Heft 5, No. 7, 26 pp. gr. fol.*

Pettersson, O., 1914. On the occurrence of lunar periods in solar activity and the climate of the earth. *Svenska Hydrografisk-Biologiska Kommissionens Skrifter. Göteborg. Heft 5, No. 8, 20 pp. + 1 pl. gr. fol.*

Pons, L. J. & A. J. Wiggers, 1959/'60. De holocene wordingsgeschiedenis van Noord-Holland en het Zuiderzeegebied. *Tijdschr. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootsch. Leiden. Ser. 2, Dl. 76, Afl. 2, p. 104—152 + krtn.; Dl. 77, Afl. 1, p. 1—57 + krtn.*

Pons, L. J. & A. J. Wiggers, 1961 Enkele opmerkingen betreffende de holocene zeespiegel- en bodembewegingen in Nederland. *Geogr. Tijdschr. Groningen. Dl. 14, Afl. 5, p. 202—211.*

Schotel, P., 1922. Historisch overzicht van hooge vloeden en overstroomingen tot het jaar 1868. *Gebr. v. Langenhuysen. 's Gravenhage. 164 pp. + 9 pln.*

Slicher van Bath, B. H., 1960. De agrarische geschiedenis van West-Europa (500—1850). *Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen. Aula Boeken. No. 32, 416 pp. kl. 8°.*

Slicher van Bath, B. H., 1962. De invloed van de economische omstandigheden op de technische ontwikkeling van de landbouw in het verleden. *Landbouwkundig Tijdschrift. Wageningen. Jrg. 74, No. 5, p. 159—179.*

Straaten, L. M. J. U. van, 1954. Radiocarbon datings and changes of sea level at Velzen. (Netherlands). *Geologie en Mijnbouw. 's Gravenhage. Nwe. ser. Jrg. 16, No. 6, p. 247—253.*

Symposium (R. W. Fairbridge, conf. edit.), 1961. Solar variation, climatic change and related geophysical problems. *Annals of the New York Academy of Sciences. Vol. 95, No. 1, p. 1—740.*

Veen, J. van, 1940. De invloed der 11-jaarlijksche zonnevlekken-periode op stormen, ijsgang en neerslag. *De Ingenieur. Utrecht. Jrg. 55, No. 5, Algemeen gedeelte, p. 37—40.*

Veen, J. van, 1941. Einflusz der 11-jährlichen Sonnenfleckenperiode auf Sturmfluten. *Geologie der Meere und Binnengewässer (Kiel). Berlin. Bd. 5, Heft 1, S. 21—28.*

Veen, J. van, 1948. Grafieken van indijkingen in Nederland. *Tijdschr. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootsch. Leiden. Ser. 2, Dl. 65, Afl. 1, p. 19—25, 2 pln.*

Visser, S. W., 1959. A new analysis of some features of the 11-year and 27-day cycles in solar activity and their reflection in geophysical phenomena. *Meded. en Verh. Kon. Nederl. Meteorol. Inst. (De Bilt). 's Gravenhage, No. 75, 66 pp.*

Westenberg, J., 1961. Oude kaarten en de geschiedenis van de Kop van Noordholland. *Verh. Kon. Nederl. Akademie v. Wetensch. Amsterdam. Afd. Natuurk. Eerste reeks, Dl. 23, No. 2, 72 pp. met figuren, reproducties en foto's.*

Wiese, W. F. G., 1956. De verspreiding van de archaeologische gegevens van Westfriesland in verband met de morfogenese. *Tijdschr. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootsch. Leiden. Ser. 2, Dl. 73, Afl. 1, p. 23—42, 4 pln.*

Willis, E. H., 1961. Marine transgression sequences in the English fenlands. *Annals of the New York Academy of Sciences. Vol. 95, No. 1, p. 368—376.*

Willis, E. H., H. Tauber & K. O. Münnich, 1960. Variations in the radiocarbon concentration over the past 1300 years. *American Journal of Science. New Haven. Radiocarbon supplement. Vol. 2, 1—4.*

Zijp, A., 1957. Hoofdstukken uit de economische en sociale geschiedenis van de polder de Zijpe in de 17e en 18e eeuw. *Tijdschr. voor Geschiedenis. Groningen. Jrg. 70, p. 29—48 en 176—188.*

Sporen van oude sloten

P. J. ENTE [1]

SPOREN VAN OUDE SLOTEN IN OOSTELIJK WESTFRIESLAND

Bij het bestuderen van R.A.F.-luchtfoto's van het oostelijk deel van Westfriesland in de periode waarin de bodemgesteldheid van het tuinbouwcentrum „de Streek" in kaart werd gebracht (1953—1956), viel in het weidegebied het oog op grillige lintvormige plekken met een afwijkende tint. Deze plekken kwamen in breedte ongeveer overeen met een normale sloot. Soms waren ze cirkelvormig, soms gestrekt, soms hoekig.

Het aantal op de figuur weergegeven sporen van oude sloten is niet bijzonder groot. Men dient echter te bedenken dat in het noordoostelijk deel van het op de figuur aangegeven gebied de ongetwijfeld aanwezige sporen onzichtbaar zijn gemaakt tengevolge van de door de tuinders uitgevoerde grondbewerkingen.

Voor zover deze plekken binnen het gekarteerde gebied voorkwamen, behoorden ze tot de door schrijver dezes (*Ente,* 1963) beschreven: „geheel of gedeeltelijk dichtgeworpen voormalige sloten, die niet behoren tot de (huidige) opstrekkende verkaveling, m.a.w. ouder zijn dan deze verkaveling. Het voorkomen ervan is gebonden aan de grote kreekruggen. Deze niet geheel opgevulde voormalige sloten geven, wanneer ze greppels of niet geheel opgevulde voormalige sloten behorende tot de huidige verkaveling min of meer loodrecht kruisen, aanleiding tot het verschijnsel van 'broodjes-' of 'kadetjes-'akkers."

De veronderstelling dat deze voormalige sloten (eventueel greppels) als zodanig bestonden voordat de huidige kavelsloten werden gegraven mag voor de hand liggen, een datering is daarmee maar nauwelijks gegeven. Aangezien de ouderdom van de regelmatige opstrekkende verkaveling door schrijver dezes wordt gesteld op einde 12e eeuw en de bewoning van oostelijk Westfriesland omstreeks 1000 v. Chr. aanving, tevens in aanmerking nemende dat uit de periode van omstreeks het begin van de jaartelling tot de 9e eeuw geen vondsten bekend zijn, kan men hoogstens concluderen dat de betreffende sporen van oude sloten, hetzij uit de periode

---

[1] Oud-medewerker van de Stichting voor Bodemkartering te Bennekom; bodemkundige bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders te Kampen.

Potfragment uit de Houterpolder (foto I.P.P.)

van 1000 v. Chr.—Chr. geboorte, hetzij uit de periode van circa 800—1200 n. Chr., dateren.
Toch lijkt in één geval de ouderdom van de oude sloten nader bepaalbaar. In 1956 werd in de Houterpolder, bij de kruising van de Slimtocht en de provinciale weg een bewaarplaats gebouwd, waartoe een grote kuil van circa 80 cm diepte werd gegraven. Op de zandige bodem van de kuil tekende zich een slingerend, met humeus materiaal gevuld greppeltje af, waarvan de bodem tot circa 1 m onder maaiveld reikte. Deze vroegere greppel of sloot stond ongeveer loodrecht op de huidige verkavelingsrichting. Op de bodem van deze oude sloot werden drie bodems van potten uit de zogenaamde „vroege terpentijd" gevonden. Deze werden aan het Westfries Museum geschonken (zie foto). De vroege terpentijd waarvan ook tijdens de genoemde kartering woonplekken werden gevonden omvat ongeveer de laatste paar eeuwen voor het begin van de jaartelling.
Voor zover nagegaan kon worden waren de sporen van de oude sloten steeds gebonden aan de zavelruggen, iets wat ook van de vroege-terpentijdwoonplaatsen kan worden gezegd.
In dit verband dient gewezen te worden op de resultaten van de

onderzoekingen van Bakker (1959), die nabij een door hem onderzochte grafheuvel te Hoogkarspel overblijfselen vond van „een sloot die eerder dan de grafheuvel was aangelegd." De vorm ervan en de ligging is geheel vergelijkbaar met die van de bovenvermelde sloten. „De datering van de grafheuvel in de voor-Romeinse ijzertijd is echter onzeker" (*Bakker* 1961), en daarmee ook de datering van de gevonden sloot. Wel is o.i. één en ander voldoende reden om te constateren dat de sloot dateert uit de eerste van de twee genoemde perioden, namelijk die van 1000 v. Chr.—Chr. geboorte.

Literatuur:

Bakker, J. A., 1959. Opgravingen te Hoogkarspel (I); Het onderzoek van tumulus I en naaste omgeving. *Westfrieslands Oud- en Nieuw, XXVI,* p. 143—192.

Bakker, J. A., 1961. Een grafheuvel en oud akkerland te Hoogkarspel. *In het voetspoor van A. E. van Giffen, Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam,* p. 103—109.

Ente, P. J., 1963. Een bodemkartering van het tuinbouwcentrum 'De Streek'. *Verslagen van Landbouwkundige onderzoekingen (in voorbereiding).*

L. TH. LEHMANN

HET PARTIELE ONDERZOEK VAN TUMULUS I IN DE GEMEENTE ENKHUIZEN

Een aanvang werd in 1960 gemaakt met het onderzoek van een grafheuvel in de gemeente Enkhuizen, O.Z.O. van de vuurtoren 'de Ven' en Z. van de Gelderse Hoek.[1] *De tumulus, die voor het begin van het onderzoek nog geheel intact was, is waarschijnlijk een tweeperioden-heuvel, door twee opeenvolgende sloten begrensd. Daterende vondsten werden niet gedaan.*

Inleiding.

Tijdens een bodemkartering van de polder Het Grootslag ontdekte ir. P. J. Ente, toentertijd verbonden aan de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen, in mei 1955 de grafheuvel (coördinaten: 147.26/528.08) op het kadastraal perceel Gem. Enkhuizen, Sectie A, nr 107 (afb. 1). Bij dezelfde kartering werd in de buurt van deze grafheuvel nog een tweede gevonden (coördinaten: 147.0/528.4).[2]

De ontdekkingen werden door ir. P. J. Ente aan de Archaeologische Werkgroep 'Westfriesland' van het Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland' medegedeeld. Toen in 1959 aan deze Werkgroep was gebleken dat laatstgenoemde tumulus buiten medeweten van enige archeologische instantie of andere belangstellende was geslecht bij de transformatie in bouwland van het grasland waarin de heuvel zich bevond, heeft de Werkgroep aan het Instituut voor Prae- en Protohistorie (I.P.P.) der Universiteit van Amsterdam verzocht een oudheidkundig onderzoek van tumulus I te willen instellen, om eventuele egalisatie voor te zijn.

Op 6 mei 1960 werd het object verkend, op 16 mei 1960 de opgraving ervan begonnen. De auspiciën van het onderzoek berustten bij de Archeologische Werkgroep 'Westfriesland', de supervisie had de hoogleraar-directeur van het I.P.P., de dagelijkse leiding lag in handen van schrijver dezes. Assistentie werd verleend door mej. G. M. Bradley, arts te Coventry, en mej. M. F. Hamburger, assistente I.P.P. (door beide personen gedurende een week). Het grondwerk werd verricht door vier arbeiders, gezonden door de Gemeentelijke Sociale Werken te Grootebroek en het Gewestelijk Arbeidsbureau te Enkhuizen, en later door drie (waaronder twee nieuwe) gezonden door het Gewestelijk Arbeidsbureau te Enkhuizen. Het waren alle arbeidskrachten voor wie fysiek werk eigen-

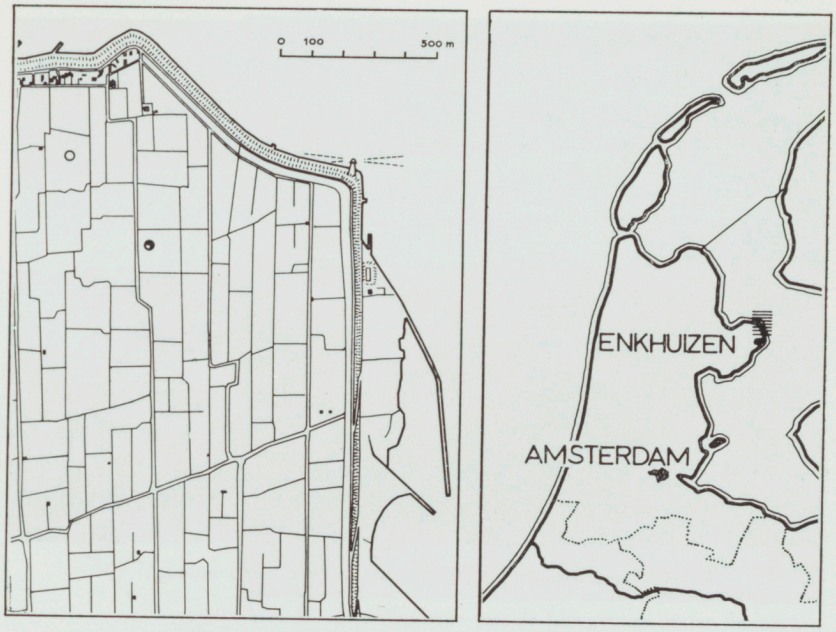

1 2

Afb. 1. De ligging van tumulus I (1) en van de afgegraven tumulus (2)

lijk te zwaar was.[3] Andere arbeidskrachten waren echter niet te vinden. Het hierdoor noodgedwongen lage arbeidstempo maakte dat toen het onderzoek gesloten werd op 17 juni 1960 alleen het Z.W. kwadrant was onderzocht. De schrijver is erkentelijk voor het advies, vooral in bodemkundige aangelegenheden, van de heren ir. P. J. Ente, J. F. van Regteren Altena en J. A. Bakker, de twee laatsten assistenten I.P.P. Grondmonsters werden genomen door mevrouw drs. W. Groenman-van Waateringe, conservator I.P.P. Een verdere complicatie bij dit onderzoek was, dat het terrein waarop de heuvel lag alleen te water bereikt kon worden. De heer J. Ottenbros, secretaris van de Archeologische Werkgroep 'Westfriesland', heeft op vaardige wijze het transport te water georganiseerd, niet alleen van mensen maar ook van soms omvangrijke voorwerpen, b.v. een keet op wielen. De Archeologische Werkgroep 'Westfriesland' gaf enige malen blijk van haar belangstelling voor het werk. Prof. dr. W. Glasbergen bracht een bezoek met ir. P. J. Ente en enkele stafleden van het I.P.P. Een geregelde bezoeker van het opgravingsterrein was de heer J. Caspers, hoofd-

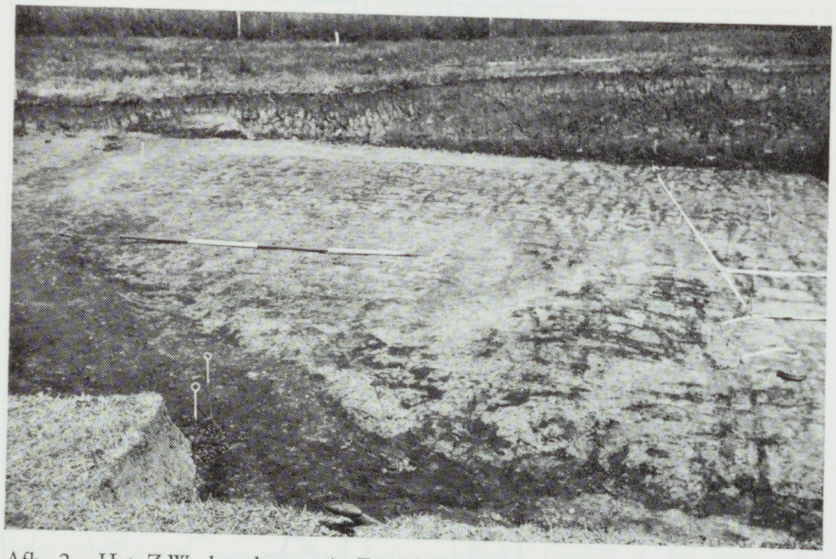

Afb. 2. Het Z.W. kwadrant, uit Z. richting gezien (foto auteur)

uitvoerder van de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij. Ook kwam de huidige eigenaar van het terrein, de heer J. W. Heering, tijdens de slotfase van de opgraving, toen het hooien begon, de werkzaamheden enige malen in ogenschouw nemen. Ten behoeve van de opgraving werd om de tumulus het van de heer Heering gehuurde oppervlak van 1000 m² afgezet en omheind, tot waarschuwing van mens en wering van dier. De kwadranten werden, zoals gebruikelijk, uitgezet langs de N.-Z. en de O.-W. assen.

De opbouw van de heuvel in het Z.W. kwadrant (afb. 2-5).

De tumulus deed zich voor als een regelmatige verhevenheid, ca. 80 cm hoog. De middellijn is ongeveer 20 m. Onder de zode vindt men in deze heuvel een dikke laag zeer harde, brokkelige grijze klei. De locale naam voor deze klei is 'kiek' en zij is (Pons en Wiggers, 1960, p. 49) waarschijnlijk tussen ca. 1150 en 1250 A.D. afgezet. Onder de 'kiek' treft men donkerder en minder brokkelige grijze klei aan en daaronder weer een donkerbruine, bijna compacte grond, waaronder zich een laag oud bouwland bevindt, waarop de heuvel oorspronkelijk werd opgericht. Dit oude oppervlak ligt buiten de heuvel op een diepte van ca. 1.70 m beneden N.A.P. Onder de heuvel is dit oppervlak door klink nog gezakt,

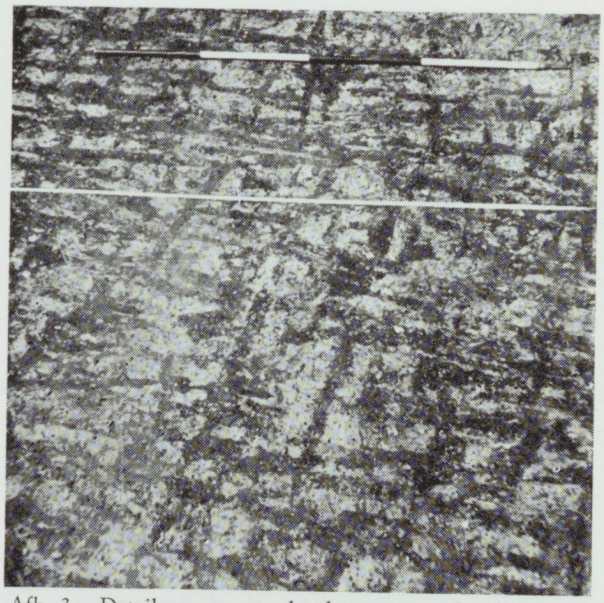

Afb. 3. Detailopname van de ploegvoren onder de heuvel, de jalon is 2 m. lang (foto auteur)

het meest bij het centrum waar het zich thans op ca. 1.85 m beneden N.A.P. bevindt. De afscheiding tussen de lagen onder de 'kiek' is op de meeste plaatsen verre van duidelijk, vooral in het O.-W. profiel.

Aan de voet van het heuveltalud vindt men onder de 'kiek' een ongeveer 15 cm dikke veenlaag, die men blijft vinden naarmate men zich verder van de heuvel verwijdert, hetgeen door middel van boringen is aangetoond. [4] De tumulus heeft dus eens opgestoken als een rond eiland uit een veenzee, maar de laat-middeleeuwse 'kiek' heeft alles overdekt.

De tot nu toe genoemde lagen werden, behalve een blok van 2 bij 2 m bij het centrum van de tumulus, in het Z.W. kwadrant weggenomen. Hierdoor werd onder de heuvel zelf de gele zavelgrond blootgelegd. [5] Om de heuvelvoet heen bleek een tweetal opgevulde sloten aanwezig te zijn. Buiten deze sloten bevond zich tussen de zavelgrond en de 'kiek' de reeds genoemde veenlaag. In de zavel onder de heuvel tekende zich een groot aantal ploegvoren af (afb. 2 en 3). Soms werden deze gesneden door de binnenste slootrand, op andere plaatsen vervaagden zij eerder, omdat de grond bij de dagkant van de sloten zeer verstoord was, misschien al door ver-

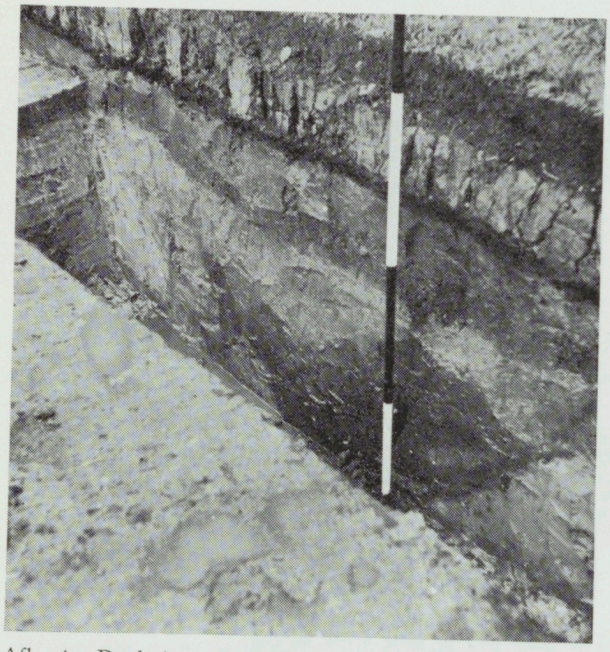

Afb. 4. De buitenste ringsloot in het O.-W. profiel, de jalon is 2 m. lang (foto auteur)

trappen tijdens het graven van de sloot. Langs beide profielen werd de zavel over een breedte van 2 m ook buiten de sloten blootgelegd en daar kon men zien hoe de ploegvoren weer begonnen. Het is dus uiterst waarschijnlijk dat het ploegen in dit geval geen rituele betekenis heeft gehad, maar dat de tumulus is opgericht op een akker. Wat ook hierop wijst is de intensiteit waarmee geploegd is. Er zijn nl. drie systemen te onderscheiden.

(1) N.O.-Z.W. en haaks daarop. Dit is waarschijnlijk het oudste, want er is het minst van over en het wordt overal door de andere voren gesneden.
(2) Praktisch N.-Z. en haaks daarop, oversneden door:
(3) Bijna dezelfde richtingen, echter enige graden naar het oosten gedraaid.

De systemen (2) en (3) zijn door de bijna gelijke richting niet overal absoluut te onderscheiden. Zij schijnen kort na elkaar gemaakt te zijn, want af en toe ziet men vreemde 'gevorkte' sporen, die misschien zijn ontstaan doordat de ploeg even de weg van de minste weerstand volgde door als in een rail in de lossere grond van

een vroeegere voor te lopen, om er daarna weer te worden uitgetrokken.
Zoals reeds gezegd bevonden zich onder de veenlaag die de heuvel eens omringde een brede slootvulling. Bij het vorderen van het eens omringde twee opgevulde sloten. De ene sloot, ca. 3 m breed en 1 m diep, was gevuld met klei en zand op verschillende wijzen met daarop venige klei (afb. 4); de andere sloot, ca. 1 m breed, was gevuld met venige klei en een verdikking (tot 20 cm) van de veenlaag. In het O.-W. profiel ligt de smalle sloot naast de brede en oversnijdt de rand van de laatste, waaruit blijkt dat de smalle sloot de jongste is. In het N.-Z. profiel bevindt de smalle sloot zich in de vulling van de brede, zodat de smalle zoveel later moet zijn, dat de brede de tijd had om gevuld te raken.
Van de twee halve dwarsprofielen, die blootgelegd en getekend zijn, is het N.-Z. lopende het duidelijkste en regelmatigste. Het O.-W. lopende is nogal eens gestoord, vooral door een sloot of langwerpige kuil die dit profiel snijdt tussen 6.50 en 8.50 m van het centrum (althans het voor de opgraving aangenomen centrum) van de tumulus. Omdat deze insnijding op de zavelgrond een roestige verkleuring teweeg gebracht had, die aan de Z.W. kant de sloot even overschreed, was uit te maken dat hij van N. naar Z. liep. De vulling bestond geheel uit 'kiek', zodat de insnijding gemaakt moet zijn voor ca. 1150. Het is niet duidelijk wat de bedoeling van deze ingraving was. De hoge ligging ten opzichte van het contemporaine oppervlak maakt het niet waarschijnlijk dat het hier om een sloot ging. Misschien was het een gedeeltelijke afgraving, misschien wel onderbroken door de overstroming die de 'kiek'afzetting teweegbracht.
In het N.-Z. profiel vertoonden zich reeksen zand- of humeuszandige lenzen, die parallel verlopen op ca. 10 cm van elkaar. Deze rijen eindigen waar zij het laagste zijn, alle op hetzelfde niveau, hetgeen het oude oppervlak schijnt aan te geven. Dit verschijnsel is tot nu toe in het gehele kwadrant het enige, dat op plaggenstructuur kan wijzen. Deze rijen lenzen vertonen zich in de donkerbruine grond en lopen bij het centrum steiler dan aan de rand. Hieruit, en uit de ligging van de sloten, kan men misschien het volgende afleiden: op het oude ploegland werd een 'bell-barrow' opgeworpen met een imposante ringsloot. Later is hier overheen een 'bowl-barrow' opgeworpen met een smalle ringsloot.[6] Het storende element in deze behaaglijke theorie is echter, dat de brede

ringsloot in het Z.W. een zijtak schijnt te hebben, die nog niet verder kon worden onderzocht. Het type 'bowl-barrow' is in Nederland het gewone, maar 'bell-barrows' doen aan Engeland denken. Ook iets anders herinnerde schrijver aan Engeland. In de zavelgrond werden de ploegvoren gesneden door een excentrisch gelegen, regelmatig elliptisch putje. In 1957 zag schrijver dezes tijdens de opgraving van N. Thomas op Snail Down in Wiltshire onder een tumulus een dergelijk excentrisch putje, dat een crematie bevatte. Uit dat van de onderhavige tumulus kwam echter niets aan het licht.

Het Z.W. kwadrant heeft geen enkele daterende vondst opgeleverd. Botten zijn er vrij veel gevonden, maar steeds fragmentarisch, en meestal in de periferie. Twee fragmenten van wat misschien een menselijke kaak is geweest kwamen boven uit de vulling van de brede sloot. De enkele stenen uit het heuvellichaam waren onbewerkt en het enige aardewerk dat gevonden werd, lag vlak onder het huidige oppervlak en was kennelijk nog geen eeuw oud.

Besluit.

Nadat de eigenaar van het terrein, de heer J. W. Heering, bij schrijven d.d. 27 februari 1962 had laten weten dat het niet in zijn bedoeling ligt het perceel waarop de grafheuvel is gelegen anders dan als grasland te gebruiken (hetgeen impliceert dat de heuvel niet zal worden geëgaliseerd) en dat indien toch afgraving van de grafheuvel zou worden overwogen, hij de Archeologische Werkgroep 'Westfriesland' minstens een half jaar voor de eventuele slechting hiervan in kennis zal stellen opdat de mogelijkheid van een oudheidkundig bodemonderzoek kan worden nagegaan (zie bijlage I), is op 13, 14 en 15 maart 1962 het opgegraven deel van de tumulus weer in zijn vroegere vorm hersteld door de firma J. Groot en Zn. uit Lutjebroek. Hopelijk zal deze voor driekwart ongeschonden tumulus nog lang in zijn huidige staat bewaard kunnen blijven.

Bijlage I

Schrijven van J. W. Heering, Venuslaan 12, Enkhuizen aan de Archeologische Werkgroep 'Westfriesland' van het Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland', d.d. 27 februari 1962.

Op 23 februari 1962 bracht de heer J. F. van Regteren Altena mij het verzoek over van de voorzitter van uw Werkgroep om te verklaren, de in 1960 gedeeltelijk opgegraven grafheuvel op het nu aan mij toebehorende perceel grasland bij De Tent, gem. Enkhuizen, na de uwerzijds te bekostigen restauratie niet te egaliseren. In antwoord hierop kan ik u mededelen, dat het niet in mijn bedoeling ligt het bewuste perceel anders dan als grasland te gebruiken, en dat ik mij bereid verklaar, dat indien ik van gedachten zou veranderen en afgraving van de grafheuvel zou worden overwogen, u minstens een half jaar van tevoren hiervan in kennis te stellen, opdat de mogelijkheid tot het instellen van een oudheidkundig onderzoek kan worden nagegaan.

Hoogachtend,
J. W. Heering.

Noten

[1] Deze namen komen voor op de topografische kaart 1 : 25.000, blad 15 C, uitgave 1953. De oorspronkelijk door de ontdekker, Ir. P. J. Ente en de Archeologische Werkgroep 'Westfriesland' voor deze heuvel gebruikte naam 'De Tent', van het 18e eeuwse voormalige dijkmagazijn van Drechterland, komt daarop niet voor. De in het *Nieuws-Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* (1960, kolom 268) gebruikte plaatsaanduiding 'de buurtschap Oosterdijk' is minder juist aangezien deze buurtschap zich niet in de gemeente Enkhuizen bevindt, maar in de aangrenzende gemeente Andijk.

[2] Het is op het ogenblik niet uit te maken of de twee tumuli tot een groep hebben behoord, vergelijkbaar met de groepen bij Grootebroek en Wervershoof. Het is namelijk mogelijk dat andere tumuli buiten de tegenwoordige IJsselmeerdijk hebben gelegen.

[3] Hun was op het Arbeidsbureau gezegd dat 'archeologisch werk met een suikerlepeltje te verrichten was'.

[4] Mevrouw drs. W. Groenman-van Waateringe deelde ons mede, dat alleen het bovenste deel van het veen in de tweede ring(?)sloot (fig. 5 op tekening M.-W. profiel) pollenhoudend bleek te zijn. Datering hiervan bleek niet mogelijk, daar het pollen van de locale vegetatie — karakteristiek voor een elzebroek — sterk overheerste. Gezien de datering van de afzetting van de op het veen ligende 'kiek'klei — na ca. 1150 na Chr. — mag aangenomen worden dat het milieu ter plaatse, vóór de kleisedimentatie, werd beheerst door een vegetatie van elzebroek.

[5] Het betreft Westfriese afzettingen II (sedimentatie tussen ca. 1700 en 1200 v. Chr., zie Pons en Wiggers, 1960, pp. 25—28), het sediment waarop ook de grafheuvelgroepen bij Wervershoof, Grootebroek en Hoogkarspel zijn opgeworpen.

[6] Een 'bowl-barrow' ('komheuvel') is een grafheuvel van de gebruikelijke vorm waar soms een ringsloot omheen ligt. Een 'bell-barrow' ('klokheuvel') is omringd door een platte berm, waaromheen een ringsloot ligt. Uit het feit dat de onderste lagen boven het oude oppervlak in onze tumulus tamelijk steil naar het centrum omhoog liepen en ver binnen de sloot het oude oppervlak bereikten, leidde schrijver dezes af dat de eerste tumulus een 'bell-barrow' was (zie ook Bakker, 1959, p. 167 en Van der Waals, 1961, noot 7).

Literatuur

Bakker, J. A., 1959, Opgravingen te Hoogkarspel I. Het onderzoek van tumulus I en naaste omgeving. Westfriese Oudheden II, pp. 158—191. In *West-Frieslands Oud en Nieuw* XXVI, pp. 158—191.

Pons, L. J., en A. J. Wiggers, 1960, De Holocene wordingsgeschiedenis van Noord-Holland en het Zuiderzeegebied II. *Tijdschrift Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap* LXXVII, pp. 3—57.

Waals, J. D. van der, 1961, De zool van tumulus XIII bij 'De Ark', gemeente Wervershoof. Westfriese Oudheden IV, pp. 52—96. In *West-Frieslands Oud en Nieuw* XXVIII, pp. 52—96.

Afb. 5 (hiernaast). Plattegrond en profielen van het Z.W. kwadrant van tumulus I (tekening H. N. Donker en B. Donker, I.P.P.).

Legenda plattegrond

1. ploegvoren
2. grond verstoord voor en/of tijdens bouw tumulus?
3. vulling oudste ring(?)sloot
4. vulling tweede ring(?)sloot
5. begrenzing roestvlekken

Legenda profielen

1. recente bouwvoor
2. 'kiek'klei
3. veen met plaats pollenmonster (s., b.)
4. venig zand (s., b.)
5. sterk humeus zand (s.)
6. humeus zand (s., b.); donkerbruin zand (h.)
7. zand (s., h.)
8. verspoeld, sterk humeus zand (s.)
9. verspoeld, humeus zand (s.)
10. verspoeld zand (s.)
11. verontreinigd zand (verspoeld?) (s.)
12. donkergrijze grond (h.)
13. grijze grond (h.)
14. zandbandjes (h.)
15. donkere band (dierengang?) (h.)
16. oude akkergrond (h., b.)
17. ongestoorde ondergrond

(s.) = in of onder de ringslootvullingen
(h.) = in of onder het heuvellichaam
(b.) = buiten de ringsloten

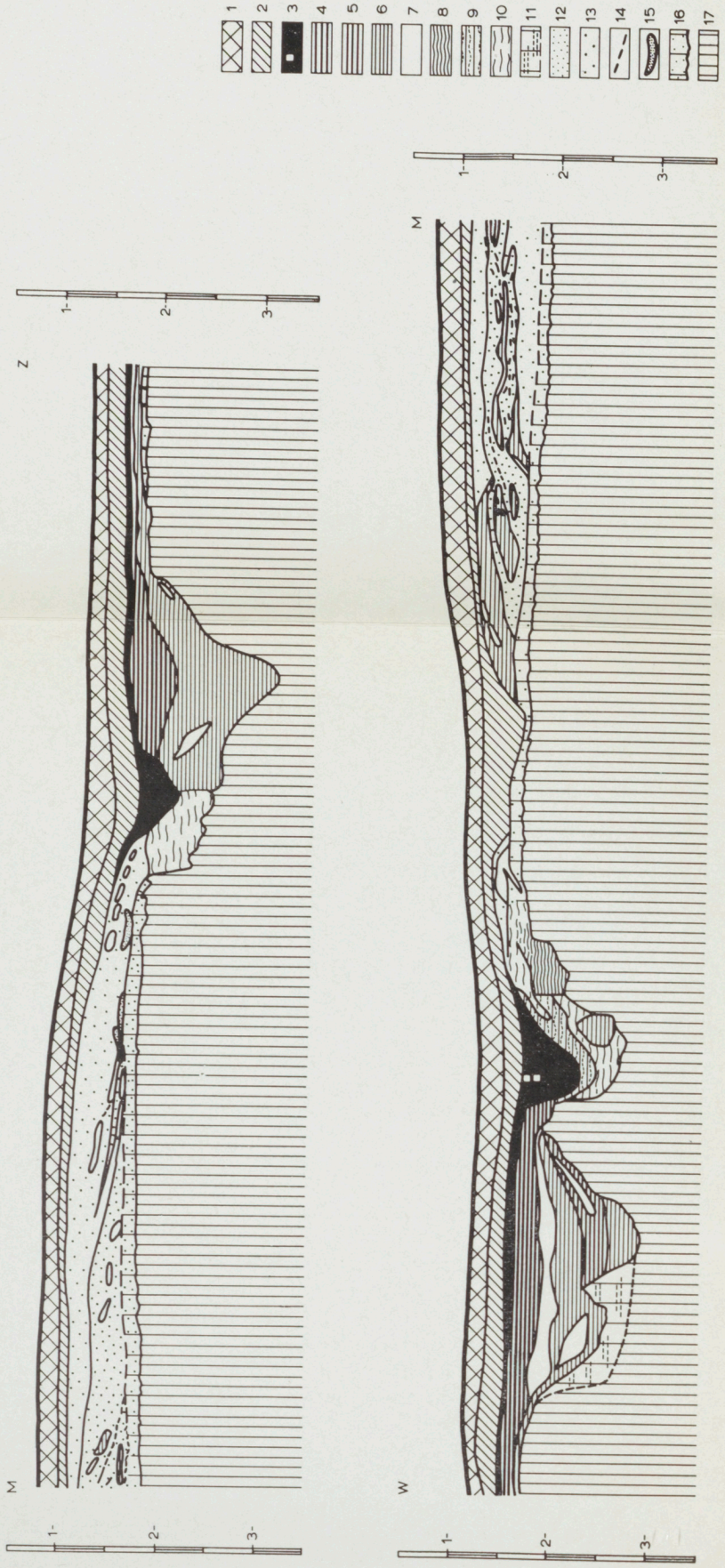
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17
M
Z
W
1- 2- 3-

1 2 3 4 5
0 1 2 3 m

JAARVERSLAG

VAN DE ARCHAEOLOGISCHE WERKGROEP 'WEST-FRIESLAND' OVER HET JAAR 1962.

De samenstelling van de werkgroep was in het verslagjaar als volgt:
Tijd: voorz.: Drs T. R. Mulder, secretaris J. Ottenbros, leden: R. Sasburg, Drs W. F. G. Wiese en Ir G. M. M. v. d. Valk. Wetenschappelijk adviseur J. F. van Regteren Altena. Toen de heer v. d. Valk te kennen gaf, te willen bedanken als lid van de werkgroep, werd terstond getracht in de a.s. vacature te voorzien, door de heer N. van Schijndel te Hem aan te trekken — zulks mede in verband met de herverkaveling van De Drieban — welke poging positief resultaat opleverde.
De werkgroep vergaderde in verslagjaar slechts twee maal. Tussen voorzitter en secretaris werden meerdere besprekingen gevoerd.
Het veldonderzoek kon niet die voortgang vinden als door ons werd gewenst. Het is niet altijd mogelijk dat de programma's van de opgravende instanties gecoördineerd kunnen worden met de situatie in ons gewest, middelen der arbeidsmarkt en seizoen, en de tijden van medewerkers leggen soms grote beperkingen op. Hierdoor werd ook het werk van de commissie nadelig beïnvloed. Het is al eens meer gezegd (Jaarverslag 1960), wat de bodem bewaart zal voor de vakmensen ook na eeuwen nog duidelijke taal kunnen spreken en zal ook het voorbije jaar niet als verloren beschouwd behoeven te worden.
Toch kon op deze wijze niet worden voortgegaan en in verband met de omstandigheid, dat thans een beroep kon worden gedaan op de heer Drs W. F. G. Wiese als voorzitter op te treden, stelde de wnd. voorzitter in de vergadering van 4 december 1962 zijn plaats ter beschikking.
De heer Wiese verlegde de vaart weer op de oude koers, zodat voor 1963 een redelijk werkplan werd opgemaakt. Door een of meer leden van de werkgroep werd acte de presence gegeven bij de jaarvergadering van de A.W.W.N. te Amersfoort en voorts op diverse bijeenkomsten in Haarlem, Amsterdam en Wormerveer, waar door zustervereniging lezingen werden gehouden.
Zoals op de 38e Westfriezendag reeds werd vermeld, heeft een deputatie van het Bestuur van het Genootschap en van werkgroep-

leden de heer Noordeloos op zijn verjaardag (12 juni) hulde gebracht en zou hem op 3 juli 1962 een koninklijke onderscheiding worden uitgereikt. Dit laatste heeft niet mogen zijn; de dag daar vóór is Noordeloos van ons heengegaan.
Werd er in het vorige jaarverslag gewag van gemaakt dat zéker de werkgroep hem slechts node zou moeten missen, uit hetgeen later over wijlen de heer Noordeloos o.m. via pers en geschriften tot ons gekomen is, moge blijken dat zulks geen holle frase was.
Dat de werkgroep goede bekendheid geniet bij andere instanties bleek o.m. hieruit, dat door de heer Directeur van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek een beroep op onze werkgroep werd gedaan om een aantal heren van de Dienst Staatsbosbeheer door ons gewest te willen rondleiden, aan welk verzoek voldaan is.
Nog heeft de werkgroep zich beijverd — en met gunstig resultaat — voor de uitwisseling van periodieken en losse geschriften op oudheidkundig gebied, zelfs met het buitenland.
Wat in verslagjaar door de werkgroep niet volbracht is kunnen worden hoopt zij in 1963 tot een goed einde te brengen en met dit vooruitzicht wordt dit jaarverslag aan u voorgelegd.

J. OTTENBROS, *Secretaris.*

alles
ELECTRISCH
in huis en bedrijf

Voor inlichtingen omtrent een doelmatige toepassing van electriciteit wende men zich tot de afdeling Voorlichting

PROVINCIAAL ELECTRICITEITS-BEDRIJF VAN NOORD-HOLLAND
Ign. Bispincklaan 19 - Bloemendaal
Tel. (0 2500) 5 82 21

een onmisbare schakel

tussen het platteland en de stad is een gezond

streekvervoerbedrijf

reist daarom per NACO

Voor het nieuws uit stad en . . . streek!

Helderse Courant
Schager Courant
Alkmaarsche Courant
Dagblad voor West-Friesland
Enkhuizer Courant
Dagblad Kennemerland
Dagblad De Zaanlander

Neemt nog vandaag een abonnement

Verenigde Noordhollandse Dagbladen
ALKMAAR
HELDERSEWEG 6

N.V. v/h

J. OOMS & Zonen

wegenbouw

AVENHORN

HOBI

KEERN 17 - HOORN
TELEFOON (0 2290) 42 38 en 57 70

een begrip voor service!

VLOEIBARE BRANDSTOFFEN

Levering aan

HANDEL
INDUSTRIE
WEGVERKEER
PARTICULIER

NOORDHOLLANDSCHE
van 1816

OUDKARSPEL

★

Alle schadeverzekeringen

★

Oud en vertrouwd